જૈન દીક્ષા.

એક અમેરિકન વિદ્વાનની ડાયરી

JAINA DIKSHA.

The DIARY OF AN AMERICAN TOURIST

THE TOPICS OF THIS BOOK

—What distinguishes the जैन from जनता or the masses?
—The discipline whereby to mould some of the masses into श्रावक s and then into जैन s.
—The all-embracing field of action of जैन शासन
—Who will be the Master of the World? जैन शासन?
—The Harmonious relation of the organs of जैन शासन
—The place of the Digambor Sadhu or Philosopher in जैन शासन
[in जैन शासन
—The place of Shvetamber Sadhu or Satwic Power
—The place of श्रावक or the Awakened one in the same
—The practical utility of तप, सामायिक प्रतिक्रमण, ध्यान
—The Jain Teaching about the *moulding* of all human activities
—What brings about the birth extension and ruin of a धर्म or Religious Organization?
—The unavoidability, use and abuse of साधुआश्रम
—The qualifications needed for साधु दीक्षा
—General information about the Jains and Jainism
—Salvation *in* this very life and *for* this life
—Heaven & Hell Merit & Demerit concern *this* life.
—*Where* exists Jainism?
—The dangers of the mere intellectualist
—नेति ज्ञान and नेति क्रिया (Dogmas and Ceremonials)
—Sound advice to Youths and sincere Sadhus
—Some ennobling episodes from the life of the Emblematical Mahavir
[capitalist
—The मायालक or Satan adored by the modern Jain-
—The dictates of History, Science and Philosophy
—The coming of Neo-Jainism Its demands
—Who wants Jainism? All but the so-called Jains
—Fraternal advice to followers of all religious sects

Pro Neo-Jainism Series

THE

JAINA DIKSHA

OR

INITIATION INTO

JAINISM or SCIENCE OF GLORIOUS LIFE

BY

V. M. SHAH.

The resigned President of the All India Shvetamber Sthanak vasi Jain Conference All India Uunited Jain Conf r nce All India Taran Digamber Jain Conferenc , S twal Digamber Jain Conference et

Author of the Political Gita Naked Truth etc

Ghat kopar, BOMBAY

"Science knows no mercy when she has to investigate into affairs of men or nature"

આ પુસ્તકમા તમે શુ શુ જોશો ?

—જનતા (masses) અને જૈન' એ એના માનસ (mentality) અને વર્તન કેવા હોય ?
—'જનતા અને 'જૈન' વચ્ચેની 'શ્રાવક સ્થિતિ કેવી હોય ?
—જનતામાથી 'શ્રાવક અને 'જૈન ઘડવાની તાલીમ (discipline)
—'જૈનશાસન શું ? ત્હેના અંગો ત્હેનું સર્વવ્યાપક કાર્યક્ષેત્ર
—દુનિયાનો સ્વામી કોણ થશે ? ' જૈનશાસન ? કેમ ?
— જૈનશાસન મા દિગમ્બર સાધુ અથવા તત્ત્વવેત્તાનુ સ્થાન
— જૈનશાસન મા 'શ્વેતામ્બર સાધુ કે સાત્વિક શક્તિવાળાનું સ્થાન
— જૈનશાસન'મા શ્રાવક અથવા 'જાગી ઉઠેલા નું સ્થાન
—શાસ્ત્રીય મહાવીરના જીવનમાથી કેટલાક ભવ્ય પ્રસંગો
—૨૫૦૦ વર્ષમા વધુ મહાવીર ન પ્રકટવાના કારણ
—જીવનની દરેક પ્રવૃત્તિને ઉચ્ચીકરણ આપતા શિખવનારો જૈનમત્ર.
—તપ સામાયિક પ્રતિક્રમણ ધ્યાનનો આ જીવનમા ઉપયોગ
—આ જ ભે જ મુક્તિ અને જીવન માટે જ મુક્તિ !
—સ્વર્ગ-નરક તથા પુણ્ય-પાપ જીવનના અંગો
—ધર્મની ઉત્પત્તિ, વિકાસ અને ક્ષયના કારણો
—સાધુ આશ્રમની અનિવાર્યતા, ઉપયોગ અને દુરૂપયોગ
—જનતાના એક ભાગ રૂપ જૈનો અને ત્હેમના ધર્મ સબધી મુખ્ય-મુખ્ય માહેતી
—શાસ્ત્રીય ગોશાળો આજે પણ હયાત છે અને મુનીવાનીઓનો તીર્થ કરે છે !
—સાધુનું મિશન અને સાધુની યોગ્યતા.
—રૂઢીવાદી સાંપ્રદાયિકતા તથા નશા બુદ્ધિવાદનો ભૂજરી ત્રણ જોખમો
—ઈતિહાસ, સાય સ અને તત્વજ્ઞાન ત્રણ શાસ્ત્રોના આદેશ
—હાલના ગનડા કોણે કર્યા ?
—કોને જોઈએ છે જૈનત્વ ? કહેવાતા જૈનો સિવાય બધાને !
—ભાવી જૈન ધર્મ શું માગે છે ?
દરેક ધર્મના લોકોને બે બોલ

વગેરે, વગેરે વગેરે

જૈન દીક્ષા

જૈનદીક્ષાના પ્રશ્નો દરેક મનુષ્ય જાતે જ ઉકેલ કરી શકે
એવો પ્રકાશ ફેંકવાનો
તથા
જાહેર પ્રજાને તેમજ જૈન કહેવાતાઓને
જૈન ધર્મ તથા સમાજની સ્થિતિનો ખ્યાલ
અને જૈન તાલીમનું રહસ્ય બતાવવાનો
અને તે દ્વારા
સઘળી કોમોને પોતાનું ઘર તપાસવા અને સુધારવાની
કલા શિખવવાનો એક પ્રયત્ન

લેખકની નીતિઓ

જૈનશાસ્ત્ર એ જીવનના ઉચ્ચીકરણનું ' સાયન્સ ' છે
જૈનશાસન એ જગત્‌ના ઉચ્ચીકરણની યોજના (Art) છે
આ જન્મમાં જ મુક્તિ પ્રકટાવવાની યોગ્યતા વગરના ઉપદેશો 'પાખંડ' છે
અધોગતિનાં કારણોને નિર્દયતાથી ચીરવા એ સાયન્સનો ધર્મ છે

ધર્મ સર્વત્ર રાજે

વા. મો. શાહ,
વિવિધ જૈન કૉન્ફરન્સોનો પ્રમુખ,
'પોલિટિકલ ગીતા', 'નગ્ન સત્ય'
આદિનો લેખક

આવૃત્તિ પહેલી-પ્રતિ ૨૦૦૦
(ઑક્ટોબર ૧૯૨૮)
મૂલ્ય રૂપિયા બે.

પ્રસિદ્ધ કર્તા
વાડીલાલ મોતીલાલ શાહ
ઘાટકોપર, મુબઈ

વા મો શાહકૃત સઘળા પુસ્તકોના ગોલ એજ ટ્સ
મેશર્સ પાયોનિયર મિલ-સ્ટોર્સ ટ્રેડિંગ કંપની
રામજી મંદિર સ્હામે નાગદેવી સ્ટ્રિટ
પોષ્ટ બૉક્ષ ન ૬૬૨-મુબઈ

સબ એજન્ટ્સ

૧ સી જમનાદાસ બુકસેલર્સ પ્રિ સેસ સ્ટ્રીટ-મુબઈ
૨ ' ચેતન ઑફિસ બ્યાવર (રાજપૂતાના)
૩ જૈનજીવન ઑફિસ -પૂના
૪ ગુજરાત સાહિત્ય મંદિર રીચીરોડ અમદાવાદ
૫ સીગી સ્ટોર ફુડ સપ્લાઇ ફ્રી૦ પાનકોરનાકા ,,
૬ રા સી તેજપાલ આર્ટિસ્ટ M L A, રાજકોટ
૭ મેશર્સ શાહ બ્રધર્સ દવાના વેપારી ટાવર રોડ વડોદરા
૮ મેશર્સ સરૈયા બ્રધર્સ જૈની બુરાનપુરી ભાગોળ સુરત
૯ રા સવાઈલાલ કુબેરભાઇ પુરૂષોત્તમદાસ ગાંધી ભાવનગર
૧૦ રા સી વી મહીઆરાન ૫૫ સ્ટ્રીટ ન ૨૬ રગુન

લગ્ન એ પુણ્ય છે કે પાપ તે તો જાણનારા જાણે, પણ સુખને વટાવી જનાર સૃષ્ટિ સરજનાર લગ્ન તો દેવપ્રિય છે

અને લખવુ એ પણ પુણ્ય છે કે પાપ તે તો જાણનાર જાણે પરન્તુ જે લેખન ક્રિયાથી લેખકને વટાવી જનાર એક પણ વ્યક્તિવિશેષ ઘડાઈ શકી હોય તે લેખન ક્રિયા એ લેખકની તો મુક્તિ જ છે

બધા સાધુઓ કહે છે કે જીવનનું ધ્યેય–ઇષ્ટદેવ–મુક્તિ છે, જેને આ અસાર જીવન અર્પણ કરવુ ઘટે

અને હુ સાધુઓમા માનનારો છુ

તેથી જ તો, આ જન્મમા જ મ્હારી મુક્તિ મેળવી આપનાર અંત કરણોને મ્હારા લેખક જીવનની આ પ્રવૃત્તિ–તે જેવી હોય તેવી–અર્પણ કરૂ છુ ભાઈ નગીનદાસ અને માણેકલાલ અમુલખરાય શાહ (મુબઈ) તથા ભાઈ છોટાલાલ અને છગનલાલ વિમલચંદ ગઢીઆરા (રગુન) જેઓ મ્હારા લેખોના સતત્ અભ્યાસથી 'જૈન' ખ વાનુ જાહેર કરી ચૂક્યા છે અને જેઓનું જૈન જીવન મ્હને વટાવી ગયાના પુરાવા ત્હેમના દેશસેવાના મુગા કાર્યો તથા ચારિત્ર પોતે જ આપી રહ્યા છે, તેઓને–તે મ્હારા પોતીકા 'શ્રાવકો' અને મ્હારા પોતીકા મુક્તિદાતાઓને–ત્હેમની વગર પરવાનગીએ જ આ પુસ્તક આપોઆપ અર્પણ થઇ જાય છે

સાદી સ્હમજ.

તનદુરસ્તી (Health) શું ચીજ છે ?

જે પ્રત્યેક મનુષ્યમા સ્વાભાવિક રીતે હોવી જોઈએ જ છતા જ્હેને માટે ઘણાખરા મનુષ્યો આખી જીંદગી સુધી ફોકટ ફાંફા મારતા રહ્યા છે, એવી કોઇ ચીજ હોય તો તે તનદુરસ્તી છે !

ફોકટ ફાંફા ? હા, કારણ કે મનુષ્ય 'સાદી સ્હમજ' (Common Sense) ગુમાવી બેઠો છે અને તેથી તનદુરસ્તી શું તે પણ ભૂલી ગયો છે ! અને ભૂલી જવા છતા પોતાની પાસે તનદુરસ્તી છે અને 'સાદી સ્હમજ' પણ છે એવુ માનવા-મનાવવાની હઠ અથવા છુપા મિથ્યાભિમાનને તો પરણી બેઠો છે !

વ્યકિતની તનદુરસ્તી કે સમાજની તનદુરસ્તી, ધર્મશાસનની તનદુરસ્તી કે પ્રજાશાસનની તનદુરસ્તી, ગૃહશાસનની તનદુરસ્તી કે ન્હાનીમ્હોટી સભા-સોસાઈટીની તનદુરસ્તી, વ્યક્તિના અતઃકરણ (આતરિક મશિનરી મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, 'અહંકાર) ની તનદુરસ્તી કે વ્યક્તિના બાહ્ય કરણ (જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને કર્મેન્દ્રિયો) ની તનદુરસ્તી બધે એક જ કાનુન રાજ કરે છે 'સાદી સ્હમજ' તનદુરસ્તીને જાળવી રાખે છે તેમજ ગુમાવેલી તનદુરસ્તીને પાછી મેળવી આપે છે, અને 'સાદી સ્હમજ' ગુમાવી બેસવાથી તનદુરસ્તી અદૃશ્ય થાય છે

અને—

'સાદી સ્હમજ' ગુમાવવા છતા 'સાદી સ્હમજ' નો ઇજારો પોતાની પાસે છે એવું માનનાર-મનાવનાર **માનસિક બિમારી** - માનસની વિકૃતિ-જ 'સાદી સ્હમજ' ને-અને પરિણામે તનદુરસ્તીને-પાછી મેળવતા અટકાવે છે

ગ્રૅજ્યુએટ અને ગામડીઓ, પોપ અને પાપી, મુડીવાદી અને મજૂર, સુધારક અને સ્થિતિચુસ્ત, રાજા અને પ્રજા લેખક અને વાચક, કર્મયોગી અને જ્ઞાનયોગી સર્વ 'કાઇક' 'ભૂલે' છે કાઇક 'સાદી સ્હમજ' નો અવાજ ! Universal Harmonyનો અવાજ !

મન-બુદ્ધિ-ચિત્ત-અહંકારની એકતારતાનો અવાજ! બુદ્ધિ અને હૃદયની એકતારતાનો અવાજ! સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મની એકતારતાનો અવાજ! વ્યક્તિ અને સમષ્ટિની એકતારતાનો અવાજ!—કહુ કહી દઉં? ઈશ્વરનો અવાજ **ઐશ્વર્યમાંથી ઝરતો અવાજ!**

એ ઈશ્વરના અવાજમાં મૂડી-મજુરી ભિન્ન નથી રાજા અને પ્રજા એવા ખ્યાલ સ્વતંત્ર હયાતી ધરાવતા નથી, સંત અને સેતાન નથી ધર્મ અને સાયન્સના જૂદા નામ નથી જ્ઞાન અને કર્મ ભિન્ન નથી પૂજ્ય અને પૂજક તથા કાનુન અને વર્તન નથી,—રે છે અને નથી ની પણ પ્રથકતા નથી! આખા શરીર'નો—આખા વિશ્વદેહનો-ચૌદ રાજલોકનો—મનુષ્યમાંના ચૌદ રાજલોકનો એ Harmonious Voice છે-Melody છે-આત્મધ્વનિ છે!

એ એકતારતા (Harmony) જ 'આત્મા, એ જ ઈશ્વર એ જ મુક્તિ એ જ મનુષ્યનો જન્મસિદ્ધ હક!

અને એ જ 'મનુષ્ય'ની-વ્યક્તિની તેમજ સમાજની-તનદુરસ્તી!

એની ગેરહાજરીનું નામ જ બિમારી, વિકૃતિ, સડો, ભ્રષ્ટતા, પાપ પતન નરક!

વ્યક્તિ શરીરમાં—તેમજ સમાજ શરીરમાં—જે અંગ વધુ સૂક્ષ્મ ત્હેની શક્તિ વધારે અને તેથી તેવા અંગની બિમારી ઓછી શક્તિવાળા કે સ્થૂલ અંગની બિમારી કરતાં વધુ પ્રમાણમાં આખા શરીરની અંધાધુધી ઉપજવનાર થઇ પડે એ જ કારણ છે કે કર્મેંદ્રિયોની બિમારી કરતા જ્ઞાનેંદ્રિયોની અને ત્હેના કરતાં ય મનની તેથી ય બુધ્ધિની, તેથી ય ચિત્તની અને તેથી ય અહંકાર અથવા વ્યક્તિત્વની બિમારી વધુ ભયંકર થઈ પડે છે તેવી જ રીતે મજુરની શારીરિક કે માનસિક બિમારી કરતા મુડીવાળાની બિમારી, અને તેથી ય શિક્ષક પત્રકાર વકીલ ડાક્ટર ધર્મગુરૂ અને રાજદ્વારીની બિમારી આખા મનુષ્ય સમાજને માટે વધુ ભયંકર પરિણામ ઉપજાવનારી થઇ પડે આ સ્વાભાવિક નિયમના ભાષાન્તર તરીકે જ કર્ત્તવ્ય અને જોખમદારી' એવા શબ્દો બુદ્ધિના સામ્રાજ્યમાં ઉત્પન્ન થવા પામ્યા હતા પણ બુદ્ધિ એ કોઇ સ્વતંત્ર સત્તા નથી, એ તો પ્રતિબિંબ ઝીલનારો આયનો (looking glass) માત્ર છે અને **તથી**

'કર્ત્તવ્ય અને 'જોખમદારી' એવા એમા પ્રતિબિંબિત થયેલા શબ્દો ક્રિયાત્મક થઈ શકતા નથી,—સિવાય કે ત્હેઢા દેખાતા એ શબ્દો ચિત્તના ગર્ભસ્થાનમા જાય અને ત્હેઢા વિકસિત થઇ ' અહ 'કારના બીબામા જઇ આકાર પામે

'કર્ત્તવ્ય અને 'જોખમદારી' જેવુ કાંઈ આજના હિંદમા—હિંદની પ્રત્યેક કોમમા—બહુ જ અલ્પ જોવામા આવે છે,—કહો કે શૂન્ય ! અને તેથી, જે હેતુથી જૈન અને બ્રાહ્મણ ધર્મ સ્થપાયા હતા તે હેતુ ભૂલાઇ જઇ 'ખોખા' રૂપે એ ધર્મોને લોકો વળગી રહ્યા છે અને વધુ ને વધુ 'કર્ત્તવ્યહીન' તથા ' જોખમદારીના ભાન વગરના ' બનતા જાય છે તેઓ નથી જતા ધર્મોના 'મૂળ'મા કે નથી છોડી શકતા ધર્મોના મૃત દેહને ! અને તે છતા તેઓ ' સ્વરાજ્ય ' મેળવવાની ફેદાફેદ કરી રહ્યા છે ! ધર્મને ભોગવી ય નથી જાણતા અને છોડી ય નથી જાણતા ! બિચારાઓ વિદેશીઓની 'દયા ખાતર ' મુડદા ને જેમતેમ વળગી રહ્યા છે !

***

જૈનદીક્ષા નિમિત્તે હમણા હમણા જાહેર પ્રજામા કોલાહલ ચાલી રહ્યો છે કોઇ કહે છે સાધુઓ સત્યાનાશ વાળવા બેઠા છે ' તો કોઇ કહે છે તેઓ બિચારા જિનવરની આજ્ઞા પ્રમાણે જગતનો ઉદ્ધાર કરી રહ્યા છે પણ આજની 'બગડેલી' દુનિયા ધર્મરહસ્ય નહિ જાણવાથી ફોકટ એમને સતાવી રહી છે ! અને આ ભિન્ન અભિપ્રાય ધરાવનારાઓ અભિપ્રાય ધરાવીને બેસી ન રહેતા એક બીજાપર પત્થર વર્ષાવવા લાગ્યા છે ! અને બાકીના લાખો જૈનો અને રાત્રી દિવસ સેંકડો વર્ષથી જૈનોની સાથે વસતા કરોડો હિંદુઓ આ 'વગર ટીકીટનું નાટક' માણી રહ્યા છે ! આટલી નિર્માલ્યતા જાણે બસ ન થતી હોય તેમ ખુદ જૈનોના એક ભાગની કૉન્ફરન્સ ઑફિસે તો— સ્થાનકવાસી જૈન કૉન્ફરન્સ ઑફિસે તો—પવિત્રતાનો ઢંઢેરો પીટાવવાની તક મેળવી છે ! ત્હેનો સુશિક્ષિત સેક્રેટરી જાહેર પેપરોમા જાહેરખબર આપે છે કે ત્હેની કોમને આ આગથી કાંઈ લેવા દેવા નથી ! કેટલી સહૃદયતા ! અને પ્રમાણિકતાનુ તો પૂછવુ જ શું હજી ગઇ કાલે જ એ જ શાહુકારના ઘેરથી એક એવા છોકરાને દીક્ષા

આપવામાં આવી હતી કે જે સાધુપણું છોડી ઘણ વખત નાસી ગયો હતો અને ભઠીઆરખાનામાંથી એ જી લાવવામાં આવ્યો હતો. હજી ગઇ કાલની વાત છે એ જ કૉન્ફરન્સના કરોડપતિ પ્રમુખે આઠ વર્ષની છોકરીને બલાત્કારે દીક્ષા આપી હતી ! હજી નહીં કાલની વાત છે બાલદીક્ષા સંબંધમાં કાનુન કરવા તૈયાર થયેલા જોધપુર રાજ્યને આ કૉન્ફરન્સે પણ વિરોધ લખી મોકલ્યો હતો ! ખુદ જૈન નેતાઓ શ્રીમંતો ભણેલાઓ અને કૉન્ફરન્સ સંસ્થાઓનું આ માનસ છે ત્યહાં હિંદુઓને સહ યતાના અભાવ માટે કોણ ઠપકો આપી શકશે ?

અને ઠપકો આપો ન આપો સાથ શું ? આ દેશમાં દરરોજ ઠપકાના ઠરાવોની સેંકડો મિટિંગો થતી શું આપણે નથી જોતા ?

પણ એ હિંદુઓ ને એ જૈનોને હું પૂછું સાદી સમજને ઓળખો છો ? ઘર તપાસ્યું છે ? જે દરપણ પર હસો છો તેનું જ કાંઈક વ્યહા પણ છે કે નહીં કાંઇ ? હાલમાં બનેલી ઘટના તો આયનો છે, જેમાં ત્હમે પોતાનું મ્હોં જોઇ શકો અને જોઇને ઠીક ઠાક કરવાને જાણી શકો।

હિંદુ ધર્મ અને જૈન ધર્મ એક જ જમીનની પેદાયશ છે કે ? એક જ ધ્યેય–મુક્તિ–માટે જ બન્નેનો જન્મ હતો કે ? આજે હિંદુ કે જૈન ધર્મના અનુયાયીઓ મુક્ત–સ્વતંત્ર–ખુદ પોતાના દેશમાં પણ સ્વતંત્ર–ખુદ પોતાના ઘરમાં પણ સ્વતંત્ર છે કે ? પરતંત્ર માનસ હોય ત્યહાં ધર્મ કે સમાજ–જૈન કે હિંદુ–આજે જે જૈન વારસો પર હસો છો તેથી વધુ સારી દશામાં હોઈ શકે કે ? હિંદુઓનું જૈનો તરફનું હસવું વાસ્તવમાં પોતા તરફનું હસવું તો નથી ને ? જૈનો હસવા લાયક બન્યા હોય તો ત્હેમાં હિંદુસમાજ અને હિંદુધર્મનો કાંઇ ફાળો નથી શું ? શું તેઓ હજારો વર્ષથી પરસ્પર સારી–માઠી અસર કર્યા સિવાય જ સાથે રહી શક્યા છે કે ? જૈન ધર્મની માન્યતાઓ અને વિધિઓનો મ્હોટો ભાગ–હયાતી આપતી દીક્ષા સંસ્થાની વિધિ પણ–હિંદુઓ પાસેથી આવેલી નહોતી કે ? પુણ્ય પાપ, સાધુપણું (asceticism), દેવ, સ્વર્ગ, નરક વગેરે સંબંધી માન્યતાઓ જૈનો તેમજ બૌદ્ધોએ હિંદુઓ પાસેથી લીધી નહોતી કે ? આ માન્યતાઓના પરિણામ જેટલા પણ

—હિંદુઓમા, જૈનોમા કે બૌધ્ધોમા*—માઠા આવ્યા હોય ત્હા ત્હા હિંદુ સિવાય બીજા કોને નીચે જોવાનું હોય ?

***

જ્યાં ય હસવુ હોય તો ખુશીથી હસજો 'સાદી તંદુરસ્તી'જન્ય એકતારતા (Harmony) એકહાથ કર્યા પછી આજની બધાની મૂર્ખાઈ પર પેટ ભરીને હસજો ! એ હસવુ 'તનદુરસ્ત' છે !

વૈદો કહે છે બિમાર હસી શકતો નથી અને 'હસવા જાય તો રડી પડે છે ! હસી શકવા પહેલા તો તેણે આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરવુ જોઇએ અને આરોગ્ય માટે પેટ સાફ કરવુ જોઈએ પ્રક્ષેપિત મા યતાઓરૂપ બધા કચરા જુલાબથી દૂર કરવા જોઈએ પછી જુલાબ આપનાર વૈદ પોતે જ 'માત્રા'આપવા ખુશી થશે માત્રા પણ ડબલ,—જૈનના માથા પર છે તેવી ! અને એમ થશે ત્હારે તો માત્ર કહેવાતા જૈનો જ નહિ પણ હિંદુઓ અને તમામ હિંદીઓ 'જૈન—જ્ઞાન ક્રિયાશક્તિ વાળા જન—વીર-બન્યા હશે ! ત્હા સુધી તો હિંદમા નથી કોઇ જૈન કે નથી આર્ય છે માત્ર 'રૂદન ! અને એવા દેદાર વખતે અમેરિકન ટુરીસ્ટ મિ શૉ હિંદના ચૈતનવાદનો અનુભવ કરવા પધાર્યા છે ! બિચારો કહે છે કે એને અમેરિકામા જડવાદ જોઇજોઇને કટાળો આવ્યો તેથી તે કટાળાને દૂર કરવા ચૈતનવાની હિંદમા 'તાજગી' માટે તે આવી પહોચ્યો છે !

અને આ પુસ્તક એમની જ ડાયરી છે

આ ડાયરી મ્હને સોપતા ત્હેમણે કહ્યુ હતુ ત્હમારા દેશને 'સાર' × શોધવા જતા અતિસાર+ મળી ગયો જણાય છે !

---

* એક વિદ્વાન બૌદ્ધ ધર્મગુરૂ પોતાના પુસ્તકમા એકરાર કરે છે કે બુધ્ધે પોતાના ખાસ સિધ્ધાન્તો તો માત્ર પોતાના સાધુવર્ગ-ને જ શિખવ્યા હતા અને શ્રાવક વર્ગને તો હિંદુ માન્યતાઓ અને વિધિઓને અનુસરવા દીધા હતા

× સાર=સાર પદાર્થ, મુક્તિ

+ અતિસાર=ઝાડાની બિમારી, કે જે અપચ્યાથી થવા પામે છે ગંદી બિમારી, કે જે આસપાસની જમીન તથા હવાને પણ ગંદી ધીરે છે, અને બિમારને કૃશ તથા ફીકાઓ બનાવી ...

મ્હે કહ્યુ ભાઈ, અતિવૃદ્ધ અવસ્થામા બહુ થ થાય

મિ શૉ બોલ્યો અતિવૃદ્ધના અતિસાર તો બહુ જ ભૂડા! એ તો મરણના ઢઢેરા!

મ્હે કહ્યુ પણ અમે નિશ્ચય કર્યો છે કે અમારે મરવું જ નથી'

તે બોલ્યો રાજીખુશીથી મરીને ત્હમારી જ પ્રજાને જીવવા દો અથવા પ્રજાસહિત ત્હમે શત્રુના હાથે મરો ગમઠિની અમરતા એમ જ બની રહે છે કાનુન બદલાતો નથી!

મ્હે કહ્યુ એમ તો એમ ભલે અમે મરીએ, ભલે અમારી પ્રજા ય મરે પણ અમારો ધર્મ તો નહિ જ મરવા દઇએ

મિ શૉ હસ્યો 'મ્હને મહાવીર સ્વામીએ સ્વપ્નમા કહ્યુ છે કે દુનિયાના બધા ધર્મો મરવાના છે—એટના માટે કે બધા ધર્મોની પ્રજારૂપ HARMONY' ધર્મ અમર જીવે!

* * *

મિ શૉ કહે છે કે સાદી સ્હમજે જ ત્હેને અમેરિકાથી ફ્રિટ એ ચા આણ્યો હતો સાદી સ્હમજ વડે જ તેણે અહીંના ધર્મીઓની માન્યતાઓ અને વર્તનોની માહેતી મેળવી અને સાદી સ્હમજ વડે જ તે માહેતીઓના તળે છુપાયલા સત્યો શોધ્યા તેણે શું માહેતીઓ મેળવી અને શું સત્યો શોધ્યા, તથા તે સત્યો અને તે માહેતીઓ આજના જૈનોને તથા અજૈનોને કેવી રીતે ઉપયોગી થઇ શકે તેમ છે એ કહેવાનું કામ આ પુસ્તક વાચનારનું પોતાનુ છે હુ તો ફક્ત એ પરદેશી પખીની ઇન્ટ્રોડકશન કરાવવા પૂરતો વચ્ચે આવ્યો છુ—અને ઈન્ટ્રોડકશનમા એટલુ કહેવા બ ધાયનો છુ કે મિ શૉ એક એવો માણસ છે કે જે ગમે તેવા માણસને સાભળવા વખતે પોતાના પ્રાણો અને પોતાના ભાવો બન્નેને રૂધી શકે છે અને પછી કચરામાથી ય રત્ન મેળવી લેઠે!

અને એને માત્ર તેઓ જ વાચી શકે કે જેઓ ત્હેની માફક પોતાના ભાવોને દાબીને—કોરા મગજથી—વાચી જાણતા હોય પોતા માટે જ—પોતાના અનુભવવિસ્તાર માટે જ—વાચી શકતા હોય અને શુવાન

શ્રી જેટલી ' રતિ ' સહિત વાંચી શકતા હોય બીજાઓ આ એની ડાયરીને હાથ પણ ન લગાડે એમ તે ઇચ્છે છે લાખોના અભિપ્રાય ની એને દરકાર નથી,–અમેરિકા પાછા ગયા બાદ એને કોઇના ભલા બુરા અભિપ્રાય સાંભળવા ય ક્યાં છે? અને આખી દુનિયામાં જેને Voice જ નથી એવા લોકોના અભિપ્રાયની કિંમતે શું છે ?

વા મો શાહ

જાણકારો પ્રત્યે

આ પુસ્તકની વસ્તુસંકલનામાં છૂપો યોગ છે, જે શોધી લખી જણાવનાર આ લેખકનો ગુરૂ બનશે

કોઇ પણ સવાલ પરે ચર્ચાનું આમંત્રણ સ્વીકારવાનું લેખકની પ્રતિમા નથી

આત્મભાવે (વ્યાપક દૃષ્ટિએ) જે કાંઇ સૂચનો મળશે ત્હેનો ઉપયોગ બીજા ભાગમાં થશે

આ પુસ્તકમાં ખંડનાત્મક, સંહારક તેમજ સંરક્ષક કાર્ય સ્વભાવત ધ્યાન લેવામાં આવશે

પ્રકરણ ૧ લું.

અમેરિકાથી હિંદ,—ચેતનવાદની શોધમાં.

અમે અમેરિકનો સાહસશક્તિ માટે જગવિખ્યાત છીએ ભૂગોળ-ખગોળને લગતી શોધો પાછળ અમે ક્રોડો ડૉલર અને જરૂર પડયે જીંદગીઓ પણ ભોગ હસતે મુખે આપતા રહ્યા છીએ જો કોઈ એક ચીજ એવી હોય કે જેની શોધનુ ચેટક અમને અદ્યાપિ પર્યંત લાગવા ન પામ્યુ હોય તો તે ચેતનનાદ છે

હા, શૅાપનહોર, નિત્શે અને મૅક્ષમુલર જેવા વિદ્વાન જર્મનોએ ચેતનવાદ સબધમા લખેલા પુસ્તકોએ અમારામાના થોડાઓનુ ધ્યાન તો અવશ્ય ખેચ્યુ હતુ, પણ ચેતનવાદના જન્મસ્થાનમા જઈ એ અનુભવની મોજ માણવાનું સદ્ભાગ્ય તો મ્હારે જ માટે રિઝ ર્વ રાખવામા આવ્યુ હતુ!

ઓહ અમેરિકાનું જડવાદી જીગર! એનું રાજ્યતંત્ર જડવાદના પાયાપર, વ્યાપારપ્રવૃત્તિ જડવાદના પાયાપર, સાહિત્ય અને કળા પણ મુડીવાદપ્રેરિત—રે ખુદ ધર્મસંસ્થાય જડવાદની કુનેરી!

જડવાદે જગાવેલા પ્રપંચ અને મુડીવાદ નામક સંતાનોની લીલા જોઈજોઈને હું ધરાઈ ગયો હતો. ચેતનવાદના શાન્તિદાયક પ્રદેશને ભેટવા મ્હારૂં મન તલપાપડ થઈ રહ્યું હતું. મ્હેં વાંચ્યું હતું કે ચેતનવાદનું પારણું હિંદમાં હતું અને મ્હેં હિંદીઓના હૃદયાકાશમાં દેવદૂત (Angels) કલ્પ્યા હતા. એ દેવદૂતોનું જીવન પ્રત્યક્ષ જોવાનો મ્હેં નિશ્ચય કર્યો હતો. કારણ કે ચેતનવાદને પરિણામે મનુષ્યના **માનસ** અને **વર્ત્તન** કેવાં બનવાં પામે એ મ્હારે—મ્હારા **ત્રીજા*** નેત્રથી—જોવું હતું. હું કહી ગયો કે જડવાદની મ્હને અરૂચિ થઈ હતી—જડ નેત્રોનોય મ્હને વિશ્વાસ રહ્યો નહોતો.

અને એ જ કારણ છે કે હું ચેતનવાદી હિંદીઓના **સહવાસમાં** આવવાને અધીરો બન્યો હતો. એ તો દેખીતું છે કે, સહવાસ અથવા સંગથી જે જ્ઞાન થાય છે તે વાણીથી નથી થઈ શકતું. વાણીથી વક્તાના આશયનું જે જ્ઞાન થાય છે તેનું તેના લેખથી નથી થઈ શકતું અને ત્હેના લેખથી જે જ્ઞાન થાય છે તેનું ત્હેના ભાષાન્તરકાર કે વિવેચકના લેખથી નથી થઈ શકતું.

આંખો ખરી છે—હા પણ વાણી તો એથી ય જબરી ઠગારી છે!

અને આખા જગતનો સારો વ્યવહાર વાણી દ્વારા જ ચાલે છે!

* અનુભવરૂપી નેત્ર.

આ પરસ્પરવિરોધી ગુણોની દુનિયામાં—આ વાણીજ્ય દુનિયામાં—તત્ત્વવેત્તા રહી શકતો જ નથી એકાન્તવાસ એ એટલા જ માટે એની અનિવાર્યતા હોય છે,—પણ જનતા માને છે કે તેણે એને હરાવી હાંકી કઢાડ્યો છે અને નીતિવાદી એ માને છે કે એણે સર્વસ્વત્યાગનું મહાવ્રત સ્વીકાર્યું છે !

એવા કોઈ એડવેન્ચર તત્ત્વજ્ઞાનીની મુલાકાત એ મ્હારો પહેલો મહલ્પ હતો અને એવું 'શાહી પુષ્પ' જે સમાજરૂપી જમીનમાં ઉગી શકતું હોય તે સમાજરૂપી જમીનની ખામી અને (characteristics) પણ જોવાનો મ્હારો નિશ્ચય હતો એટલે કે, એ સમાજની સામાજિક, આર્થિક, ધાર્મિક, રાજકીય સ્થિતિઓનો ખ્યાલ (idea) લેવા મ્હેં ઇચ્છ્યું હતું

પણ ઇચ્છા થતા જ હિંદ દોડી જાઉં એટલો હું છીછરો નહોતો પદાર્થવિજ્ઞાન શાસ્ત્ર (Science), તર્કશાસ્ત્ર (Logic) તથા માનસશાસ્ત્ર (Psychology)ના અભ્યાસે મ્હને 'ઉંડો' બનાવ્યો હતો, અને પચ્ચાસ વર્ષના જીવતરે એટલું સમજવાપૂરતી વ્યાપક દૃષ્ટિ (Common sense) આપી હતી કે, દેહીનો આત્મા ગમે તેટલો ઉંચો ઉડે તો પણ ત્હેના વાહનરૂપ દેહનું ઉત્પત્તિસ્થાન પૃથ્વી હોય ત્હેનો ખોરાક તો પૃથ્વી પાસેથી જ મેળવનો શક્ય છે તેથી હિંદ જવાની ઇચ્છાનો અમલ કરવા પહેલા મ્હેં સઘળી જરૂરીઆતોનો વિચાર કરી લીધો

કોઈ પણ સંસ્કૃતિ (Civilization—સભ્યતા—શિષ્ટતા)નો અનુભવ કરવા ઇચ્છનાર પાસે પહેલામાં પહેલી મૂડી તરીકે **ફુરસદ** (Leisure) અને **ધીરજ** (Patience) જોઇએ ફુરસદ એ શબ્દ **સમયને** ઉદ્દેશીને હું વાપરતો નથી, પણ **મનની ફુરસ**ના અર્થમાં—મનને સર્વ પ્રવૃત્તિમાંથી ખેંચી લઇ

એક જ ધ્યેય પર લગાડવાની સગવડના અર્થમાં-વાપરૂ છુ પ્રવૃત્તિપરાયણ અને મુડીપ્રધાન યુરપ-અમેરિકામાં આજકાલ કુરસદનો કાળ પડયો છે એનું કારણ કદાચ એ હશે કે મ્હારા જેવી થોડીએક વ્યક્તિઓએ એ માલ એજન્સી કરી લીધો છે ! એ એકહાથ કરાયલા માલની કિંમત હું ન જાણું તો બીજુ કોણ જાણે ? તેથી હું કહી શકુ છુ કે એ ફુરસદ કોઇ અક્રિય તત્ત્વ નથી પણ વધુમા વધુ સક્રિય તત્ત્વ છે અને એ ધીરજ નામનો માલ કોઇ પ્રમાદભૂમિનો પાક નથી પણ સારી રીતે ખેડાયેલી સહનશક્તિ (Endurance) નામની જમીનનો છોડ છે એ ધીરજ વડે જ, જોવા-સાભળવા-વાચવામા આવતા તમામ પ્રાણી-પદાર્થ-ઘટના-વિચાર પર પ્રથમ *પૃથક્કરણ (analysis) અને પછી સમન્વય (synthesis) ક્રિયા કરી શકાય છે અને એ રીતે ત્હેની ખરી કિંમત આંકી શકાય છે જેનાથી આ ક્રિયાઓ થઇ શકતી નથી ત્હેને કોઇ પ્રાણી-પદાર્થ-ઘટના-વિચાર-યોજના પર અભિપ્રાય યા જજમેંટ આપવાનો અધિકાર ન હોઇ શકે તાત્પર્ય કે મ્હારે જે મિશન અથવા ઉચ્ચ પ્રવૃત્તિ માટે હિંદ જવુ હતુ તે મિશનને અંગે જોઇતી ફુરસદ અને ધીરજ નામની મુડી તો મ્હારી પાસે જ હતી એ ઉપરાંત બીજી બે પ્રકારની મુડી મેળવવાની રહેતી હતી ભાષાજ્ઞાન અને નાણુ

ભાષાજ્ઞાન વગર કોઇ પણ પ્રજાનુ હાર્દ સ્પર્શી શકાય નહિ તેથી સસ્કૃત હિંદી અને ગુજરાતી ભાષાઓનુ સામાન્ય જ્ઞાન મ્હેં મેળવી લીધુ રહ્યો સવાલ નાણાંનો. તે માટે કા

* એક ચીજના અંગોપાંગ જૂદા પાડી પ્રત્યેકનું સ્વરૂપ તપાસવાની ક્રિયા તે પૃથક્કરણ ક્રિયા અને છુટા ભાગોને એકત્ર કરી આખા શરીરથી શું બને છે તે જોવુ એ સમન્વય ક્રિયા ન્યાય એ પૃથક્કરણ શક્તિ આપે છે, યોગ સમન્વય શક્તિ આપે છે

તો કોઇ મુડીવાદીની ખુશામત કરવી જોઇએ, અગર તો હિંદ ની કોઈ યુનિવર્સિટીમા માનસશાસ્ત્રના પ્રોફેસર તરીકે કામ કરતા જવા સાથે મ્હારૂ મિશન સગવડે મગનડે ચલાવવાના નિશ્ચય પર આવવુ જોઇએ પહેલો રસ્તો લેવાની યોગ્યતા જો મ્હારામા હોત તો તો ચેતનવાદની ગોધનુ ચેટક મ્હને લાગી જ શક્યુ ન હોત ! અને બીજો રસ્તો એટલો અશક્ય હતો કે જેટલો 'ભમવુ અને લોટ ખાવો' એ પ્રયોગ અશક્ય છે ! ઉદરનિર્વાહ માટે રળવુ અને આતરસૃષ્ટિમા ભ્રમણ કરવુ" એ બે એકસાથે બની શકતા જ નથી વળી, કોઇ કામ અપનાવવુ છે તે તો ત્હેનાથી પાણિગ્રહણ કરવા સમાન છે લગ્ન કરવા બરાબર છે

અને લગ્નતા કરાર 'પવિત્ર' છે

આખરે આર્થિક મગવડ કરી આપવાનુ બીડુ ચિકાગોની યુનિવર્સિટીએ ઝડપ્યુ,—એવી શરતે કે હિંદી ચેતનવાદના મ્હારા અનુભવ પર એક પુસ્તક મ્હારે ત્હેને લખી આપવુ

મિશન માટેની સર્વ જરૂરીઆતો પૂરી પડતા હુ ઉપડવા તૈયાર થયો અમેરિકાથી હિંદ જળમાર્ગે જવાય છે પણ ઘણા પ્રયત્ને—અને ઘણા સાહસિક મનુષ્યોના ભોગે—આકાશમાર્ગ પણ થોડુ ,થયા ખુલ્યો હતો સ્થળમાર્ગ કરતા જળમાર્ગ વધારે ત્વરિત પણ વધુ જોખમભર્યો હોય છે અને તેથી ય વધુ ત્વરિત તથા વધુ જોખમભર્યો માર્ગ આકાશનો હોય છે અનુભવીઓ જડવાદ, અને બુદ્ધિવાદ અને ચેતનવાદની બાબતમા પણ એમ જ કહે છે

કોણ જાણે કેમ, મ્હને હમેશ છેલ્લો માર્ગ જ વધુ પસદ છે

જે ઍરોપ્લેન મારફત હુ મુબઇ પહોચ્યો ત્હેનુ નામ 'VICTORY' હતુ હુ એને વિજયપતાકા વિમાન કહેતો

એનુ શરીર એટલુ મજબૂત (strong) બાંધવામા આવ્યુ હતુ અને એની અંદરની મશિનરી એટલી તાકાદવાળી (powerful) હતી કે પૃથ્વીનુ ગુરૂત્વાકર્ષણ એને નીચે ખેંચવામા ફાવતુ નહિ એ વિમાનમા મુસાફરી કરતા મ્હને આભાસ થયો કે જાણે હુ ચૈતનતાના વિમાનમા ઉડુ છુ અને દુન્યાવી શોરબકોર તથા આક્રંદ સાંભળવાને મ્હારા કાન બહેરા થઇ ગયા છે ! એક વધુ આશ્ચર્યજનક અનુભવ તો એ થયો કે, જેટલી ઉંચાઇએ મ્હારૂ વિમાન ઉડતુ તેટલી જ હદની ઉંડાણમા મ્હારૂ ભાન ઘૂસતુ

પ્રકરણ ૨ જુ

ભોમીઆ તરીકે મ્હને જૈન પત્રકાર સાંપડે છે.

મુંબઇમાં મ્હે એક હિંદી માલેકીની હૉટેલમા ઉતારો કર્યો મૅનેજરને મ્હારી હિંદની મુનાકાતનો આશય સ્હમજાવી એક એવો ભોમીઓ (Guide) મેળવી આપવા અરજ કરી કે જે મ્હને હિંદી ધર્માચાર્યોથી મુલાકાત કરાવી શકે

બીજી મ્હવારે મ્હારી ઓરડમા એક શુમારે ચાળીશ વર્ષની ઉમરનો, શ્યામ મુખપર શીળીના ચાઢાવાળો, ઉંચો સુકલકડી યુવાન, પરવાનગી માગવાની ય રાહ જોયા સિવાય દાખલ થયો. પોતાને અગત્યનો માણસ મનાવવા મથનો ત્હેનો દેખાવ હતો સફેદ ખાદીનો લાબો ડગલો, પૅન્ટ અને ' ગાંધી કૅપ 'નો એનો પહેરવેશ એના ટચુકડા કપાળ, ન્હાનીશી આંખો તથા શકા જનક રેખાઓવાળા ચહેરાને જરાકે નંધબેસતો નહોતો એની કપાળમા પીળા રગનુ ગોળ ચિન્હ હતુ

"મિસ્ટર શા આપનુ નામ કે?" તેણે પૂછ્યુ

જવાબમા મ્હે માથુ હલાવ્યુ

મ્હારૂ નામ મિસ્ટર પાતક છે" તેણે પોતાની ઓળખ પોતે જ આપતા કહ્યુ અને મ્હને આ હૉટેલના મૅનેજરે મોકલ્યો છે એમણે મ્હને કહ્યુ છે કે આપ હિંદના વધુમા વધુ આગળ પડતા ધર્મ સબધી માહેતી ઇચ્છો છો અને એ માટે એક ગાઈડ ની શોધમા છો એવા ગાઇડ તરીકે સેવા આપવા હુ ખુશી છુ હુ એ કામ માટે લાયક પણ છુ કારણ કે હિંદના વધુમા વધુ આગળ પડતા અને વધુમા વધુ જૂના ધર્મનો—જૈનધર્મને—હુ અનુયાયી છુ અને એ ધર્મના મ્હોટા સતો આચાર્યો તથા ગ્રહપતિઓથી સબધ ધરાવુ છુ વળી એક જાણીતા દૈનિક પત્રનો એક એડિટર પણ છુ"

હુ તેને ખુરશી બતાવુ તે પહેલા તો તેણે પોતાનો આસન જમાવી લીધો હતો.

માફ કરો મિ પાતક!" મ્હે કહ્યુ 'તમે જેને સેવા આપવા આવ્યા છો તે એકાદી મિસ મેયો નથી કે જે એચાર વિમ અહીંતહીં ભટકી સુનીસુનાઇ વાતોથી સતોષ પકડે હુ બીજાઓ માટે લખવા આવ્યો નથી પણ પોતાને માટે શોધવા અને પોતાના હૃદયપટ લખવા અહી આવ્યો છુ મ્હારે જૈન તેમજ અન્ય ધર્મોના વિવિધ શ્રેણિના મનુષ્યોને મળવુ જોઇશે અને તે માટે દેશભરમા ભ્રમણ કરવુ પડશે તેથી સદો વખત મ્હારી સેવામા રહી શકે એવો જ ગાઇડ મ્હને કામ લાગે એડિટર તરીકેની જોખમદારી અદા કરતા જવા સાથે મ્હારા ગાઇડ બનવુ શક્ય નથી

" Don't mind that, Sir " મિ પાતકે પાવડી ફેરવી બાંધી " એ ઍડિટરપણુ નામમાત્રનુ જ છે અઠવાડી આમા એકાદ બે ચર્ચાઓ લખી મોકલવા પૂરતુ જ છે,—અને તેથી જ તો માસિક રૂપિયા પચાસની એ આવકની પૂરણી માટે બીજુ કામ શોધવાની મ્હને જરૂર છે "

" ઠરો " મ્હે કહ્યુ ' પણ મ્હને છાપાના ઍડિટરો કે લેખકોથી કામ લેવુ ખમ નથી એમની છીછરી ધમાલ કરતી સગવડપથી પ્રકૃતિ મ્હારા મિશનને બંધબેસતી ન થાય "

જર્નાલિઝ્મ તરફનો મ્હારો અણગમો પામી જઈને મિ પાતકે એ માહેતીનો ઉપયોગ કરી લીધો ! તે બોલ્યો – " પણ હુ કહી ગયો છુ, સાહેબ, કે હુ માત્ર ચર્ચાપત્રી છુ,– જો કે અર્ધદગ્ધ લોકો મ્હને ઍડિટર કહી બોલાવે છે , અને લેખોની ભૂલ સુધારવાનુ કામ મ્હારુ નથી,—હુ કાઈ મગરૂર નથી કે ધર્મગુરૂ નથી કે જેઓને તેમ કરવા માટે પગાર મળે છે મ્હને તો ઉદરનિર્વાહ માટે પણ બસ ન થાય એટલી આમદાની માટે ય પત્રકાર શેઠની ખુશામત કરતા રહેવુ પડે છે અને મ્હારા હૃદયને ખટકે એવી જાતની ત્હેની આજ્ઞાઓ મુગે મ્હોડે અમલ કરવી પડે છે પેટપૂર પગાર ક્યાંઈથી ય મળતો હોય તો એ મુખનાળા કોખાનો પડછાયો પણ ન લઉં "

" ત્હમે શુ કહ્યુ ? " મ્હે પૂછ્યુ " ત્હમારી હાલની નોકરી ત્હમારા Conscience (અંતઃકરણ)ને ખટકે છે ? કેમ વારૂ ? "

" કાંઇ પુછો મા, સાહેબ ! " તેણે જવાબ આપ્યો " એ નરૂ Mental prostitution છે ચકચાર જગાડનાર સમાચાર મેળવવા અને ન મળે તો ઉત્પન્ન કરવા અને

પછી ત્હેને વધુમા વધુ sensational રૂપ આપી લોકોમા હોહાકાર મચાવવો કે જેથી છાપાની ખપત જાગે- એ ફરજ અમને સોપાયલી હોય છે અને તે અમારે પબ્લિકના હિમાએ અને અમારા પોતીકા જોખમે બજાવવી પડે છે-ખૂબે મગતી કે ફસાઈ પડેલી નિર્દોષ બાળાઓને અનીતિના ધામોમા કરવુ પડે છે તેમ અમારી આ સ્થિતિને લીધે ગમે તેવા પવિત્ર કે નિર્દોષ સંત નેતા, સાક્ષર સમાજસેવક, સસ્થા કે પ્રવૃત્તિ લોક-બત્રીસીએ ચ્હડવાથી બચી શકતા નથી કેટલીએ વખત અમે માર પણ ખાઈ બેસીએ છીએ અને કેટલીએ વખત કોઈની ખટપટના ભોગ થઇ પડી રોજી ગુમાવી બેસીએ છીએ અને નવી ગુનામીની શોધમા ભટકીએ છીએ અનેક ઘર માડતા ય અમારૂ ઠેકાણુ પડતું નથી અને તે છતા અમારો ઉદ્ધાર કરનાર કોઇ સમર્થ સુધારક સખાવતી કે સંત આ દેશમા હજી પાક્યો નથી '

હુ કંપ્યો મુડીવાદની ભયકરતાઓ હુ ઘણીએ જોઈ ચૂક્યો હતો પરતુ ચેતનવાદી દેશમા જૂદુ જ દશ્ય જોવાની મ્હે આશા રાખી હતી. આ એકજ માહિતી મ્હને એવા અનુમાન પર લઈ જવાને પૂરતી હતી કે, ચેતનવાદી હિંદ ક્યારનો ય મરી ચૂક્યો હતો અને ત્હેની જગાએ બુદ્ધિવાદી હિંદ જીવતો હતો. બુદ્ધિવા ભયકરમા ભયંકર ચીજને પણ તર્કના સુવર્ણાથી આકર્ષક બનાવી શકે છે ગમે તેવા પ્રપચ રાજનીતિની પવિત્ર જરૂરીઆત તરીકે ચાલી શકે તે માન બુદ્ધિવા ના સામ્રાજ્યમા જ ઉત્કટ મનુષ્યત્વને લીધે પોતાની મેળે બનતા યોદ્ધાઓને સ્થાને માણસાઇ વગરના પૂતળાઓને પગાર આપી સૈનિક બનાવવા અને ત્હેમને માટે વેશ્યાઓ પણ પૂરી પાડવી એવા કૃત્ય માટે બુદ્ધિવાદના શબ્દકોષમા 'દેશરક્ષાની અનિવાર્યતા' જેવો સુદર શબ્દ યોજાયલો હોય જ

જડવા" એ બુદ્ધિવાદનુ જ ફરજદ છે બુદ્ધિ જેમ જેમ ખીલતી જાય છે તેમ તેમ જડવાદને વધુ ને વધુ પોષણ મળતું જાય છે અને વધુમાં વધુ ઝડપથી નાશ કરે એવા વિષો આકર્ષક રૂપમા ગ્લુ થાય છે એ subtle સર્પગતિવાળી બલાનુ વિષ ઉતારનાર કોઈ મણિ-કોઇ ગારૂડી-હોય તો તે એક જ છે ચેતનવાદ કે અધ્યાત્મવાદ.

મ્હારી વિચારણા મિ પાનકની ખાસીથી અટકી પડી તેણે મ્હને આંતરસૃષ્ટિમાથી બાહ્યસૃષ્ટિમા ખેચી આણ્યો અને સ્મરણ કરાવ્યુ કે તે મ્હારા જવાબની રાહ જોતો હતો

"મિ પાતક!" મ્હે કહ્યુ "હુ બરાબર જાણુ છુ કે મુઠીભર માણસો જ્યહારે ધનનો ઇજારો લઈ બેસે છે ત્યહારે જનના (masses) દરિદ્રતાનો ભોગ બને છે,-અને દરિદ્રતા શારીરિક તેમજ માનસિક સર્વ 'નબળાઈ'ઓની જનેતા છે એ 'રાગ' તિરસ્કારથી કે દડથી મટાડી શકાતો નથી જ્યહારે મુડીવાદીઓમા ચેતનવાદ ઘૂસે ત્યહારે જ **જનતાની આ નબળાઇઓ નષ્ટ થાય.** પણ ચેતનવાદ એવી મહાસત્તા છે કે જેની પધરામણી ભયકરમા ભયકર ગાળ્જીજ વગર-મ્હોગમાં મ્હોટી આફત વગર-થતી જ નથી આફત નબળાનો-masses નો-નાશ કરનાર થઈ પડે, પણ મબળાને વધુ મબળ બનાવે અર્થાત્ એના આત્માને જગાડનાર થઈ પડે અને 'જાગેલો' મનુષ્ય જ પછી નબળાઓને ધીમેધીમે મબળ કરી શકે"

"મિ શા!" મ્હારા શબ્દોથી ઉત્સાહમા આવેલો મિ પાનક બોલ્યો "આપનુ આ કથન અમારા જૈનધર્મની એક સંસ્થા પર-સાધુસંસ્થા પર-અને ત્હેની પ્રવૃત્તિની ઉપયોગીતા પર સુદર પ્રકાશ પાડે છે ઈતિહાસપરથી જણાય છે કે આ ધર્મનો પ્રતાપીમા પ્રતાપી જમાનો એ હતો કે જેમા મ્હોટા

નરેશો અને શ્રીમંતો એમના હૃદયને ભયંકર આઘાત કરનારો પ્રસંગ આવતા, 'સાધુ થઈ જતા–એટલે કે 'મિલ્કત'માત્રનો ત્યાગ કરી ચેતનતત્ત્વની શોધમાં ફરતા જ્યારે ત્હેમનું ચૈતન્ય બરાબર જાગતું ત્હારે તેઓ પોતાના જેવાઓને એટલે કે રાજાઓ અને શ્રીમંતોને શોધીશોધીને ઉપદેશ આપતા અને જનતામાં દરિદ્રતા રહેવા ન પામે એવી વ્યવસ્થા કરવાનું ત્હેમના પર ઠસાવી દેતા આ સાધુઓ નિ:સ્વાર્થી અને નિષ્પક્ષપાતી હોવા છતાં જનતાની અપેક્ષાએ શ્રીમંતો અને રાજાઓને ઉપદેશ આપવાની વધુ કાળજી કેમ રાખતા હશે એવો પ્રશ્ન મ્હારી માફક ઘણાઓને થતો હશે છે પણ આજે આપે મહત્ત્વનું ત્હેનું સમાધાન કર્યું છે આજે અમારો ધર્મ ફક્ત વ્યાપારી કોમમાં –વણિકોમાં–મુઠીવાળ વર્ગમાં જ ગોંધાયલો છે અને એ વર્ગની આર્થિક મહત્તાને લીધે આ ધર્મ પણ આગળ પડતો ગણાય છે—જો કે હું કબુલ કરીશ કે આજે રાજા કે ધનાઢ્ય વર્ગમાંથી બનેલા નહિ પણ જનતામાંથી બનેલા સાધુ જ અમો ઘણાખરે છીએ

'એટલે કે' મ્હેં કહ્યું 'સંપ્રદાયના વર્ગનો અભાવ છે સમષ્ટિભાનવાળા વિસ્મિત વ્યક્તિઓનો અભાવ નથી'

મિ. પાતક કાંઈ જ ન બોલ્યો

ત્હમારા સાધુઓ જનતાના હૃદય પર કાબુ ધરાવે છે કે? શ્રીમંતો અને રાજાઓ કે રાજપુરૂષોમાં સારો મોભો ધરાવે છે કે? મ્હેં પૂછ્યું

"જનતાના હૃદયપરનો ત્હેમનો કાબુ તો" મિ. પાતકે ઉત્તર આપ્યો 'એવો વજ્રલેપ છે કે એમના શબ્દ કે ઈચ્છાવટીનું પણ ઉલ્લંઘન થઈ શકતું નથી. શ્રીમંતો અને રાજાઓ તથા રાજ્યપુરૂષો પર હું કહી ગયો તેમ, પૂર્વે તેઓ

લાગવગ ધરાવતા, આજે રાજાઓ અને રાજપુરૂષો ત્હેમને હસે છે અને શ્રીમતો–એટલે કે અમારા ધર્મના શ્રીમતો–પોતાની મતલબ ખાતર આમનુ માન રાખે છે ”

મ્હને લાગ્યુ કે જૈનસમાજ અને જૈનધર્મનો અભ્યાસ કરવામા મ્હને રસ પડશે મિ પાતક એ રસ્તે ઉપયોગી થઇ પડશે એમ પણ મ્હને લાગ્યુ ચાલુ તગીએ એની ગમે તેવી વિકૃતિ કરી હોય, પણ તગીથી છૂટકારો અને ઉત્તમ મગ એ બે ઇલાજો એનુ માનસ બદલ્યા વગર નહિ રહે એવી મ્હારી ખાની હતી

“મિ પાતક!” મ્હે કહ્યુ “ ત્હમે જેને ગદ્દુ અને ત્હમારા હૃદય વિરૂદ્ધનુ કામ કહો છો તે આજથી છોડી દેશો તો હુ ત્હમને રોજના ત્રણ ડૉનર આપના ખુશી થઇશ ત્હમે જોઈ શકશો કે પૂરી કિંમત ભર્યા સિવાય કોઈ પણ મનુષ્ય કે ચીજનો લાભ નહિ લેવાના ઠરાવવાળા મનુષ્યોમાનો હુ એક છુ અને, તે સાથે જ, સચ્ચાઈ અને વફાદારીની પૂરી આશા રાખીશ ”

હુ જોઇ શકયો કે મિ પાતકના ચહેરા પર આભારની લાગણી છાઈ રહી હતી

“ભલા મહાશય!” તે બોલ્યો “મ્હારી યોગ્યતા તેમજ આના કરતા ય આપે વધુ સારી ઑફર કરી છે શબ્દોથી ઉપકાર માનવા કરતા, આપે કહ્યુ છે તેમ, ‘સચ્ચાઈ અને વફાદારી’ભરી સેવાથી જ જવાબ આપવા હુ પ્રયત્ન કરીશ”

‘સચ્ચાઈ અને વફાદારી’ ભરી **સેવા**!

એક દિવસ તે જાણશે કે તે **સેવા** મ્હારી નહિ, પણ **ત્હેની પોતાની** હતી!

અને ત્હેની માફક એક દિવસ દુનિયા પણ સ્હમજતી થશે કે સેવા એ સાચા **સ્વાર્થ**ને અપાયલુ મોહક નામ માત્ર હતુ!

નરેશો અને શ્રીમંતો, એમના હૃદયને ભયંકર આઘાત કરનારો પ્રસંગ આવતા, 'સાધુ' થઈ જતા—એટલે કે 'મિ કંત'માત્રનો ત્યાગ કરી ચેતનવાની શોધમા ફરતા જ્હારે ત્હેમનુ ચૈતન્ય બરાબર જાગતું ત્હારે તેઓ પોતાના જેવાઓને એટલે કે રાજાઓ અને શ્રીમંતોને શોધીશોધીને ઉપદેશ આપતા અને જનતામા દંડ તા ગ્હેરા ન પામે એવી વ્યવસ્થા કરવાનુ ત્હેમના પર દબાણુ ્રતા આ સાધુઓ નિસ્વાર્થી અને નિષ્પક્ષપાતી હોવા છતાં જનતાની અપેક્ષાએ શ્રીમંતો અને રાજાઓને ઉપદેશ આપવાની વધુ મરજી કેમ રાખતા હશે એવો પ્રશ્ન મ્હારી માફક ઘણાઓને થતો રહ્યો છે પણ આજે આપે સહજાસહજ હેતુ સમાધાન કર્યું છે આજે અમારો ધર્મ ફક્ત વ્યાપારી કોમમાં —વણિકોમાં—મુડીવાદી વર્ગમા જ ગોંધાયલો છે અને એ વર્ગની આર્થિક મત્તાને લીધે આ ધર્મ પણ આગળ પડતો ગણાય છે—જો કે હુ ભુલ કરીશ કે આજે રાજા કે ધનાઢ્ય વર્ગમાથી બનેલા નહિ પણ જનતામાથી બનેલા સાધુ જ અમે ધરાવીએ છીએ "

એટલે કે ' મ્હે કહ્યુ ચગદાયલા વર્ગનો બળવો જ સમષ્ટિભાનવાળી વિરમિત વ્યક્તિઓનો યત્ન નથી '

મિ. પાનક્ષ્ કઈ જ ન બોલ્યો

' તમારા સાધુઓ જનતાના હૃદય પર કાબુ ધરાવે છે કે ? શ્રીમંતો અને રાજાઓ કે રાજપુરૂષોમા સારો મોભ્ભો ધરાવે છે કે ? ' મ્હે પૂછ્યુ

"જનતાના હૃદયપરનો ત્હેમનો કાબુ તો " મિ. પાનક ઉત્તર આપ્યો એટલો વજ્રલેપ છે કે એમના શબ્દ ર ઉલ્લંઘવાનુ પણ ઉલ્લંઘન થઈ શકતું નથી શ્રીમંતો અને રાજાઓ તથા રાજપુરૂષો પર, હું કહી ગયો તેમ, પૂર્વે તેઓ

લાગવગ ધરાવતા, આજે રાજાઓ અને રાજપુરૂષો ત્હેમને હસે છે અને શ્રીમતો—એટલે કે અમારા ધર્મના શ્રીમતો—પોતાની મતલબ ખાતર આમનુ માન રાખે છે ”

મ્હને લાગ્યુ કે જૈનસમાજ અને જૈનધર્મનો અભ્યાસ કરવામા મ્હને રસ પડશે મિ પાતક એ રસ્તે ઉપયોગી થઇ પડશે એમ પણ મ્હને લાગ્યુ ચાલુ તગીએ એની ગમે તેવી વિકૃતિ કરી હોય, પણ તગીથી છૂટકારો અને ઉત્તમ સગ એ બે ઈનાજો એનુ માનસ બદલ્યા વગર નહિ રહે એવી મ્હારી ખાત્રી હતી

“મિ પાતક!” મ્હે કહ્યુ “ ત્હમે જેને ગદુ અને ત્હમારા હૃદય વિરૂદ્ધનુ કામ કહો છો તે આજથી છોડી દેશો તો હુ ત્હમને રોજના ત્રણ ડૉલર આપવા ખુશી થઇશ ત્હમે જોઈ શકશો કે પૂરી કિમત ભર્યા સિવાય કોઈ પણ મનુષ્ય કે ચીજનો લાભ નહિ લેવાના ઠરાવવાળા મનુષ્યોમાનો હુ એક છુ અને, તે સાથે જ, સચ્ચાઈ અને વફાદારીની પૂરી આશા રાખીશ ”

હુ જોઇ શકયો કે મિ પાતકના ચહેરા પર આભારની લાગણી છાઈ રહી હતી

“ભલા મહાશય!” તે બોલ્યો ‘મ્હારી યોગ્યતા તેમજ આશા કરતા મ આપે વધુ સારી ઑફર કરી છે શબ્દોથી ઉપકાર માનવા કરતા, આપે કહ્યુ છે તેમ, ‘સચ્ચાઈ અને વફાદારી’ભરી સેવાથી જ જવાબ આપવા હુ પ્રયત્ન કરીશ”

‘સચ્ચાઈ અને વફાદારી’ ભરી **સેવા**!

એક દિવસ તે જોશે કે તે **સેવા** મ્હારી નહિ, પણ ત્હેની **પોતાની** હતી!

અને ત્હેની માફક એક દિવસ દુનિયા પણ સ્હમજતી થશે કે સેવા એ સાચા **સ્વાર્થ**ને અપાયલુ મોહક નામ માત્ર હતુ!

પ્રકરણ ૩ જુ

જૈનો સંબંધી સામાન્ય જ્ઞાન મેળવું છું.

આઈ મળે છુટા પડ્યા પહેલા નક્કી કર્યું હતું તેમ આજનો આખો દિવસ યોગીશ્વરી ગુફાઓમા ગાળવા અમે આવ્યા હતા *

આ તે સ્થાન હતુ કે જ્યહા એક વખત બુદ્ધના સાધુઓ ધ્યાન ધરવા આવતા,—જો કે મ્હને સ્પષ્ટ શબ્દોમા ચેતવણી આપવામા આવી હતી કે ત્યહા મ્હને કોઇ ધ્યાનપ્રેમી સાધુ કે ગૃહસ્થનો ભેટો થવા પામશે એવી આશા મ્હારે ન રાખવી.

મ્હને કહેવામા આવ્યુ હતુ કે બુદ્ધ અને મહાવીર સમકાલિન હતા અને ત્હેમના ઉપદેશો પણ લગભગ એકસરખા હતા બન્ને ક્ષત્રિય રાજ્યવંશમા ઉપજ્યા હતા અને ભરયૂવાનીમા સઘળા વૈભવને પીઠ કરી—એ ના જ—નીકળી પડ્યા હતા

જનતા (masses) અને જનતાના ઇતિહાસકારોને જ્યહા સુધી લાગેવળગે છે ત્યહા સુધી તો અનમત્ત મહાવીર અને બુદ્ધ

ભિન્ન દેહો હતા, પરન્તુ તત્ત્વદષ્ટિને વીરતા અને પ્રબુદ્ધતા એક જ શક્તિરૂપ દેખાય છે

ભોમીઆની મના છતા મ્હેં બુદ્ધની ગુફામા મહાવીરને ભેગી પડવાની ચોક્કસ આશા રાખી હતી

એ ઇચ્છાને મનમા જ રાખી હુ ચૂપચાપ ભોમીઆની પાછળ પાછળ એક મ્હોટી ગુફામા દાખલ થયો

ગુફામા પગ મૂકતા ત્રણ અનુભવ થયા શીતળતાનો, સુ પકીનો અને અંધકારના અસીમપણાનો

મ્હારૂં મન અને બુદ્ધિ ઠરી ગયા મ્હારૂં ભાન ચિત્તના ભોયરામા જઇ ભરાયુ

પણ એટલામા તો બાહ્ય ભાનવાળો મ્હારો ભોમીઓ બોલી ઉઠ્યો "મ્હે જબરી ભૂલ કરી, મિ શૉ ! પૉકેટ લાઇટ લાવવુ હુ ચૂકી ગયો !"

"મહાવીરની ખાતર ચૂપ રહો !" મ્હે કહ્યુ 'પ્રકાશથી દેખાતી મૂર્તિઓ તો મ્હે અસખ્ય જોઇ છે ત્હમે પોતે, હું, મનળા મનુષ્યો પ્રાણીઓ, પદાર્થો મૂર્તિ નથી તો બીજુ શુ છે ? એ મૂર્તિઓએ ઉપજાવેલી વિષમતા દૂર કરના માટે તો હુ અહીં આવ્યો છુ છતા અહીં પણ પ્રકાશ અને પ્રકાશથી દેખાતી મૂર્તિ લાવવાનુ ત્હમને સૂઝ્યા કરે છે ! મ્હારે તો આ અંધકારમા જ અને મ્હારા પોતીકા પ્રકાશવડે જ બુદ્ધિની મૂર્તિ જોવી છે ત્હમે ચૂપ રહો એટલી જ ત્હમારી સેવા બસ થશે"

"મ્હને માફ કરો, સાહેબ !" તેણે કહ્યુ "પણ આવા ગાઢ અંધકારમા મૂર્તિ કેમ દેખાશે ?"

"હુ ફરી કહુ છુ કે ત્હમે 'ચૂપ રહેતા' શિખો" મ્હે કહ્યુ 'ત્હમારા કરતા આ સ્થાન બાંધનાર અને ત્હેમા મૂર્તિ મૂકનાર વધારે અક્કલવાળો હશે"

ગર્ભસ્થાનમા પડતા બિંદુને ફળ રૂપ થતા નવમાસ લાગે કે મ્હારે પણ નવ દિવસ મજુરી પકડવાની જ રહી તે મ્યાન મ્હારે એક કામ અવશ્ય કરવાનુ હતુ—ગર્ભના પોષણનું

... ધોરી અમે બહાર આવ્યા. મિ પાતકે એક જાજમ બીછાવી હતી તે પર અમે બે।

મારતી—માનસિક ભોગ—મેળવવાનુ કામ હવે શરૂ થયુ

મિ પાતક ! મે પૂછ્યુ બુદ્ધને થયા કેટલોક કાળ વીત્યા હશે ?

કુમારે અઢી હજાર વર્ષ તરત જવાબ આપ્યો 'અને એટલો જ સમય મહાવીરનિર્વાણને થયો—ક્રાઇસ્ટથી બહુ જૂના નેઓ નહિ

હું—આ દેશમા આજે બુદ્ધના અનુયાયીઓ કેટલાક હશે ?

મિ પાતક—તે ધર્મ આજે મરી ગયો છે

હું—એમ જ હોય તો ચીન-જૅપાનના દરેક ખૂણે એ ધર્મ કેમ પહોંચી શકત ? યુરપ-અમેરિકામા પણ પગ પેસારો કેમ કરી શકત ? એ ધર્મ જીવતો ન હોય તો એનો પ્રદેશ નિત્પ્રતિદિન વધુ ને વધુ વિસ્તૃત કેમ બનવા પામે ? હિંદમા જન્મેલો એ ધર્મ હિંદમાથી અદૃશ્ય થયો હોય તેથી ધર્મ મર્યો ન મનાય પણ હિંદી શરીર હવે ધર્મ ધારણ કરવાને યોગ્ય નથી રહ્યુ એવુ જ કથિત થાય ધર્મ એ જમીન કે હવાપાણીમા રહેતી ચીજ નથી પણ મનુષ્યના હૃદયમા નિવાસ કરતુ તત્ત્વ છે શાસ્ત્રો જ્યા જ્યા ભૂમિ કે ભૂમિકા શબ્દ વાપરે છે ત્યા ત્યા મનુષ્યના હૃદયરૂપી ભૂમિકા જ કહેવા માગે છે એ ભૂમિ જ્યા ફલદ્રૂપ (fertile) હોય છે ત્યા જ ધર્મ ઉગી શકે છે અને જે ભૂમિ જ્યારે ઉખર નગર

ની (barren) બની છે ત્હારે ધર્મ ત્હાંથી પલાયન કરી જાય છે અને કોઈ ફલરૂપ ભૂમિ શોધી ત્હાં નિવાસ કરે છે

મિ. પાતક—બૌદ્ધ ધર્મ હિંદમાંથી અન્યત્ર ચાલ્યો જવાથી જો એમ દર્શિત થતું હોય કે હિંદની ધર્મભૂમિ નિમાલ્ય બની છે, તો પછી એ જ હિંદમાં જૈન ધર્મ ટકવા પામ્યો એમ કેમ બન્યું ?

હું—જૈન ધર્મ ટકી **શક્યો** છે કે કેમ એ હજી જોવાનું રહે છે

મિ. પાતક—જ્હાં સુધી હિંદમાં જૈનધર્મને માનનારા ૧૩ લાખ મનુષ્યો છે અને સેંકડો ધર્મગુરુ સાધુઓ છે, ભવ્ય મંદિરો અને લાખ્ખોના ધાર્મિક ફંડો છે, ત્યાં સુધી એ ધર્મ જીવતો છે એવી માન્યતામાં શંકા કેમ કરી શકાય ?

હું—તમે જે માહેતી આપી ત્હેની મ્હેં નોંધ અવશ્ય કરી એથી આગળ વધીને કોઈ પણ જાતનો **અભિપ્રાય** બાંધવા હું હમણાં તૈયાર નથી અભિપ્રાય તો બની શકતી તમામ માહેતી મેળવ્યા બાદ અને એ ઉપર ઊંડું મનન કર્યા પછી જ બંધાશે હમણાં હું કાંઈ 'માનવા' કે 'શંકા કરવા' બેઠો નથી માત્ર **માહેતી** ખેંચવા (draw) બેઠો છું તમે જે ૧૩ લાખ 'માનનારા' ની હયાતીની વાત કરી તે શું જૈનધર્મની હિંદમાં હયાતી હોવાનો પુરાવો છે ? એક સ્ત્રીએ ૪૦ વર્ષની ઉમર થતાંમાં ચાર સંતાનને જન્મ આપ્યો અને પછી સંતાનોત્પત્તિ અટકી પડી,—જો કે પતિ હયાત છે અને તન્દુરસ્ત છે આ સ્ત્રીને તમે 'જીવતી' કહો કે 'મરી ચૂકેલી' કહો—ગમે તે કહો—પણ પ્રજોત્પત્તિ માટે તો તે ચોક્કસ મરેલી જ છે જો કે અનું શરીર મોજુદ છે એક ખેતર વાવેતર માટે નકામું થઈ ચૂક્યું હોય તો તે 'જમીન' રૂપે ભલે [illegible]

માન હોય પણ ખેતર રૂપે તો મરેલુ જ છે અને ત્હેની માલેકને ફાયદાકારક થવાને બદલે બોજારૂપ જ થઈ શકે છે, હિંદમાં રૈયતવારી ખેતર નિયમિત ખાતરની ગેરહાજરીમાં અને ઘણા કાળ સુધી પાક લેતા રહેવાને પરિણામે ઘણું વધુ વખત 'ખેતર' નથી રહેવા પામ્યુ નામ 'જમીન' તરીકે કહાતી ધરા છે

મિ. પાતર—તો પછી બે પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય હિંદી કૌમ જ જેને ફસલ વગરનુ બન્યુ હોય તો ત્હેમા હિંદુ ધર્મ કેમ ટકી શક્યો હશે? અને જૈન ધર્મ હિંદ સિવાયના બીજા દેશોમા કેમ જોવામા ન આવતો હોય?

હું—હિંદુ ધર્મ હિંદમા ટકી શક્યો છે એવું ત્હમે માની લેતા હો તો તેમ જણાય છે વસ્તુતઃ એ ધર્મ હિંદમા કાયમ રહ્યો છે કે કેમ એ મ્હારી શોધનો વિષય છે મ્હારી શોધના બોણીઆ તરીકે ત્હમે—એક જૈન—મળી આવવાથી પ્રથમ હું એ ધર્મ સબંધી શોધ કરૂ છુ અને તે પછી હિંદુ ધર્મ તરફ દૃષ્ટિ ફેંકીશ હાલ તુરતને માટે તો હિંદુધર્મ સબંધી એક વિચાર મ્હારા મગજમા છે અને તે એ છે કે, બૌદ્ધ ધર્મના અનુયાયીઓ જે દેશોમા—ચીન જૅપાનમા—વસે છે ત્હા તે લોકો પોતે જ રાજ્ય કરે છે ખ્રિસ્તી ધર્મના અનુયાયીઓ જે દેશોમા—યુરપ અમેરિકામા—વસે છે ત્હા ક્રિશ્ચીઅનો જ રાજ્ય કરે છે પણ હિંદુધર્મના અનુયાયીઓનો એકનો એક દેશ હિંદ હિંદુઓના હાથમા નથી,—જે એવા અનુમાન પર આવવાને કારણ આપે છે કે આજે હિંદમા હિંદુધર્મ જીવતો નથી મેં અનુમાન બાંધ્યુ છે કે ખોટું તે તો હવે પછીની તપાસ પરથી નક્કી થશે તેમજ જો જૈનધર્મ પણ હિંદમાથી મરી જ ગયો હોવાનુ સાબીત થશે તો પછી આપણે એ શોધ-

સાનું રહેશે કે તેણે મરીને કયે સ્થળે જન્મ લીધો છે હમણા તો આપણે જૈનધર્મ હિંદમા જીવતો છે કે કેમ તે તપાસમા જ ગોથાઇ રહીશું વારૂ, જૈન ધર્મને હયાતીમા આવ્યાને કેટલોક કાળ થયો હશે?

મિ પાતક —એ કાળનુ માપ કરવાને આજનુ ગણિત મળ્યા ધરાવતુ નથી જૈનધર્મના સ્થાપક શ્રી ઋષભદેવ આજથી ક્રોડો વર્ષ પર થઇ ગયા, કે જે વખતે ખેતી કે રૂપનુ શુ તે પણ કોઇ મનુષ્ય જાણતો નહોતો,–અર્થાત્ સંસ્કૃતિ અથવા Civilizationનુ અસ્તિત્વ જ નહોતું તે વખતે બાળક-બાળકી જોડવે જન્મતા, પ્રજોત્પત્તિ કરતા અને સાથે જ મરતા, અને જીવતા ત્યા સુધી પોતાની તમામ જરૂરીઆતો એક પ્રકારના વૃક્ષોમાથી પૂરી કરતા એમની જરૂરીઆતો હજી તદ્દન ન્યૂન હતી 'સમાજ' જેવી, 'ધર્મ' જેવી 'રાજ્ય' જેવી કોઇ ચીજની એમને જરૂર જ લાગી નહોતી 'સાયન્સ' કે 'આર્ટ'ની કલ્પના પણ તે કાળે જાગી નહોતી એ કાળે ઋષભદેવ નામક વ્યક્તિએ 'સમાજ'ની સ્થાપના કરી 'રાજ્ય'ની સ્થાપના કરી, તથા અસિ–મસિ–કૃષિ (તલવાર અથવા યુદ્ધકળા, વાણિજ્ય અને ખેતી)ની સ્થાપના કરી તથા ધર્મ અને ધર્મ શાસનની સ્થાપના કરી એ ધર્મસંસ્થા 'જૈનધર્મ' નામથી જન્મ પામી અને ત્હેના સ્થાપક ઋષભદેવ પહેલા **જૈન તીર્થંકર** હતા

હું —ત્હમારા કથનમાથી ત્રણ અગત્યના મુદ્દા તારવી શકાય (૧) દુનિયામા પહેલામા પહેલી સસ્કૃતિ 'જૈનધર્મ' એવા નામથી થઇ (૨) એ પહેલી સસ્કૃતિ સાયન્સ, આર્ટ તેમજ ધર્મ એ ત્રણેના સયોગપૂર્વક થઇ હતી, નહિ કે માત્ર સાયન્સ અને આર્ટ વડે (૩) એ સસ્કૃતિને જન્મ પામ્યાને–ત્હમે માનો છો તેમ–ક્રોડો વર્ષ થયા હોય તો, અગર ઓછામા

ઓઠા લાખ વર્ષ પણ થયા હોય તો એ મરથા આજે અનિ-
ષ્ટ અને તેથી મનપ્રાય બની ચૂકી છે

મિ. પાતક—એમ હોય થયુ હોત-પણ વખતો વખત એમા નવા પ્રાણ રેડનારા મહાપુરુષો-**તીર્થંકરો**-પાકેલા હોવાથી જૈનધર્મ આ જમીનમા ટકતો રહ્યો પામ્યો છે છેલ્લામા છેલ્લા **તીર્થંકર-ભગવાન મહાવીર**-લગભગ હજાર્યું જ થઈ ગયા-આસરે બધી હજાર વર્ષ પર

હું—તીર્થંકર નામ શી રીતે પડ્યું?

મિ. પાતક—તૄ એટલે ઓળગી જવુ તારી જવુ એ ધાતુ પરથી બનેલ **તીર્થ** શબ્દનો અર્થ જેને વડે અનાનમય દુખ પ જીવનને તરી જવાય એવી કોઈ યોજના, અથવા શક્તિ એના થકી જેને જ બધી ધર્મ કહે છે એ શક્તિ જેના વડે પ્રકટે અથવા એવી યોજના જેનાથી રચાય કે એવુ સર્જન જેનાથી થવા પામે તેને તીર્થ કરનાર અથવા **તીર્થંકર** કહેવાય છે

હું—એટલે **તીર્થંકર** તરીકે જે મનુષ્યજાતિમા એવી શક્તિ પ્રગટાવી શકે કે જે શક્તિ વડે તેઓ અનાનમય અને દુખ પ જીવનને વગરી જઈ દુખ અને અજ્ઞાનથી મુક્ત થવાની શક્તિ પ્રગટાવી શકે એટલે કે એવું પરિણામ ઉપજાવવાની વાસ્તવિક **યોજના** ઘડી શકે તથા એનુ સર્જન કરી શકે તે તીર્થંકર અને એની યોજનાનો ધર્મ કહેવાય અથવા એવા ઉપજાવવાની શક્તિને પણ ધર્મ કહેવાય અર્થાત ધર્મ એ આત્મકલ્પના માત્ર નહિ પણ જીવનના સઘળા પ્રશ્નો માટે મનુષ્યજાતની સુવ્યવસ્થિત **યોજના** છે અને તે ઘડે જ શક્તિ છે

પાતક—હકીકતમા એમ જ હોવું જોઈએ—જો કે

અમો આજના જૈનો ધર્મ માન માન્યતાના અર્થમાં લેઈએ છીએ જૈનધર્મના સ્થાપક ઋષભદેવે તે વખતના લોકોનું દુઃખ તેમજ અજ્ઞાન બન્ને દૂર કર્યાં હતાં અને એ બન્નેને વટાવી જઈ શકાય એટલા માટે સાયન્સ તેમજ આર્ટ, અધ્યાત્મવિદ્યા તેમજ યુદ્ધકળા શિખવ્યાં હતાં ત્હેમણે શિખવેલી તણુ વિદ્યાઓમાં પહેલો નંબર **असि** એટલે તલવારનો હતો-યુદ્ધકળાનો હતો આ બધી શાસ્ત્રમાં કહેલી વાતો પરથી જ સિદ્ધ થાય છે કે, શબ્દશાસ્ત્રને આધારે ધર્મ, તીર્થ અને તીર્થંકર એ શબ્દોના જે અર્થ આપણે વિચાર્યા તે ખરા જ છે

હું—વારૂ, 'ધર્મ' શબ્દ કયા ધાતુ પરથી બનેલો છે ?

મિ. પાતક—**धृ** એટલે ધારણ કરવું, પડતા અટકાવવું ધરી રાખવું 'ધર્મ' એટલે તે કે જેને મનુષ્યે **હૃદયમાં** ધારણ કર્યું છે

હું—**અને** જે ત્હેને હૃદયમાં ધારણ કરનારને ધરી રાખે છે-પડતા અટકાવે છે એટલે કે એવી **શ્રદ્ધા** (Conviction) કે જે હૃદયમાં લાંબો વખત રહેવાથી **શક્તિ** રૂપ બની છે અને દુઃખરૂપ કે અજ્ઞાનરૂપ દશામાં ગબડી પડતાં અટકાવે છે

મિ. પાતક—ત્યારે એ વાત ખીલાની જ પડશે ઋષભદેવનો ધર્મ હૃદયમાં ધારણ કરવાથી લોકો ભૂખમરો, બીમારી, અજ્ઞાન અને પરતંત્રતા એ સર્વથી બચવા પામ્યા હતા

હું—અને જ્યારે જ્યારે ભૂખમરો, બીમારી, અજ્ઞાન કે પરતંત્રતાની સતામણી વધી પડી ત્યારે ત્યારે એક નવા ઋષભદેવ-એક નવા Spiritualised John Bull-એક નવા સમર્થ આત્મા-એક નવા '**તીર્થંકર**' થતા વારૂ, ત્હમે અઢી હજાર વર્ષ પર થયેલા મહાવીર **તીર્થંકર**નો ઇસારો કરી

ગયા પણ ત્હેમની પહેલાં કેટલા તીર્થંકર ક્યારે થયા હતા તે હવે કહેશો ?

મિ પાતક—મહાવીરને અમારા શાસ્ત્રો આ યુગના ૨૪ મા અને છેલ્લા તીર્થંકર કહે છે ત્રેવીસમા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથના દેહાન્ત પછી ગુમાર અઢીસો વર્ષે મહાવીર થયા હતા.

હું—અને મહાવીર પછી કોણ અને કેટલે અંતરે થયા ?

મિ પાતક—હું કહી ગયો કે મહાવીર છેલ્લા હતા અર્થાત્ એમના પછી કોઇ તીર્થંકર થયા જ નથી અને થશે પણ નહિ

હું—એટલે ?

મિ પાતક—એવું ભવિષ્ય કથન જૈન શાસ્ત્રોમાં છોઇ અમે જૈનો એમ માનતા આવ્યા છીએ

હું—અને એ જ જૈન શાસ્ત્રો કહે છે કે પાર્શ્વનાથ પછી માત્ર અઢીસો વર્ષમાં જ નવા ધર્મ—નો આત્મા—પ્રેરવાની જરૂરીઆત ઉભી થઇ હતી અને એ જરૂરીઆત પુરનાર પુરૂષ પણ મળી શક્યો હતો

મિ પાતક—'ધર્મ' નવો નહિ 'શાસન નવું ખરૂં, ધર્મ તો ઋષભદેવે આપ્યો હતો તે જ

હું—ત્હમે શબ્દોના જ જંગલમાં વસતા જણાઓ છો ધર્મ નવો નહિ ધર્મ એટલે શક્તિ—ચૈતન્ય—તો એક જ છે પણ ચૈતન્યને એક સ્થાને ધરી રાખવા—સાચવી રાખવા—માટે નવું ખાતર નવી યોજના નવું સંધારણ નવી ગવર્નમેન્ટ જોઇએ—એ જ 'શાસન' ધર્મ અથવા ચૈતન્ય જે ઋષભદેવના વખતથી પ્રગટયું હતું ત્હેને તે પ્રદેશમાં કાયમ રાખવામાં પાર્શ્વનાથના રિવાજો કાર્યસાધક ન રહ્યા ત્હારે મહાવીર ઉપજ્યા અને એમણે જૂનું ખાતર ફરી ન વાપરતા નવું જ ખાતર—

નવું જ બધારણ—નવું જ શાસન—પ્ર પાડયું, જેથી ધર્મ—કે જેને ત્હમે જૈનધર્મ એવું નામ સગવડખાતર આપો છો તે-એ સ્થાનેથી ઉડી જતો અટકયો એ વખતે પાર્શ્વનાથના મુખ્ય શિષ્યો પણ મોજુદ હશે અને તેમણે મહાવીર સ્હામે વિરોધ જગાડી નવું જ શાસન રચતા એમને અટકાવ્યા પણ હશે ?

મિ. પાતક—જી, ના તેઓએ કાઈજ વિરોધ નહોતો કર્યો

હું—ત્હારે જ મહાવીર પોતાનું સર્જન કાર્ય (અગર કહો કે દૃષ્ટિમાર્ગ) આગોપાગ પાર ઉતારી શકયા નહિ તો, એમની શક્તિઓ તે વખતના ખેતરના રખવાળો સ્હામે લડવામાં જ બહુધા ખર્ચાઈ જાત અને થોડીઘણી બચત શક્તિઓ વડે તેઓ માત્ર **સુધાર** કાર્ય કરી શકયા હોત, નહિ કે પુનર્ રચનાનું કાર્ય જણાય છે કે ત્રેવીસમા **તીર્થંકર**ના શિષ્યો બુદ્ધિમાન હતા,—ધમાલીઆ, કીર્તિભૂખ્યા અને મિથ્યાભિમાની નહિ વારુ, મહાવીર પછીના ૨૫૦૦ વર્ષોમા કોઈ પુનર્રચના (Re-construction) કરનાર કે સુધાર કાર્ય (Reform) કરનાર—એમાથી એક પણ કોટિનો પુરૂષ થયો જ નહિ ?

મિ. પાતક—પુનર્રચના કરનાર તો કોઈ થયુ નથી, અને અમે માનીએ છીએ કે થાય જ નહિ પણ સુધારકાર્ય કરનાર તો થોડાઓ નીકળ્યા હતા દાખલા તરીકે, 'સંઘપટ્ટક' ગ્રંથના કર્ત્તા એક એવા સાધુ થયા, કે જેમણે તે વખતના બધાએ સાધુઓ અને શ્રાવકોના દુરાચાર સ્હામે જબરજસ્ત બળવો કર્યો હતો, પણ તેઓ કાંઈ અગત્યનું પરિણામ ઉપજાવી શકયા નહિ શ્રી આનંદઘનજી નામના એક સાધુ સમર્થ તત્ત્વવેત્તા થયા, જેમણે સાધુઓ, શ્રાવકો, મૂર્તિ ઈત્યાદિ પ્રત્યેક અંગ સ્હામે ગર્જના કરી હતી, પણ ત્હેમના પર એવા ત્રાસ તે વખતના સાધુવર્ગે કર્યા કે ત્હેમને આખરે સમાજથી છૂટાછેડા

ફરી જગતમાં જાણે નમતું પડ્યું. લોંકાશાહ નામની એક વ્યક્તિ —ગૃહસ્થ વ્યક્તિ—એવી થઈ કે જેણે અમારાં શાસ્ત્રો સ્વીકારવા છતાં એમાંની એક વાત—મૂર્તિપૂજન—સામે બળવો કર્યો અને અમૂર્તિપૂજક જૈન સમાજ સ્થાપ્યો. એના ઉપર અને અમારા મા [illegible] જેઓ એના [illegible]માં ભળ્યા તેઓપર અમારા સમાજે [illegible] બતાવવામાં કચાશ રાખી નહોતી છતાં ત્હેના ફીરકામાં અમારા જેટલી જ સંખ્યા થઈ ગઈ તે એ કારણ હતો કે જ્યારે યુરોપમાં રોમન કૅથોલિક ધર્મનું સામ્રાજ્ય હતું, જેના ધર્માચાર્યો સંપત્તિ સત્તા અને સ્ત્રી એ ત્રણે પ્રકારના કેફના [illegible] બન્યા હતા અને એમના જુલમથી લોકોને બચાવ [illegible] સુધારક લ્યુથર બહાર પડ્યો હતો જેણે પ્રોટેસ્ટન્ટ ક્રિશ્ચિયાનિટિ [illegible] જન્મ આપ્યો હતો.

હું—લોંકાશાહ [illegible] ફીરકાનું નામ શું, અનુયાયીઓની સં[illegible] કેટલી અને તે પ્રગતિશીલ છે કે કેમ, તે [illegible] જાણવા [illegible]

શિ૦પાતક—અમો શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈન કહેવાઈએ [illegible] [illegible] જે લોંકાશાહનો ફીરકો 'શ્વેતામ્બર સ્થાનકવાસી જૈન' કહેવાય છે અને ત્હેની સંખ્યા અમારા [illegible] લગભગ પાસે આવની—છે પણ હવે તે સંખ્યા વધની [illegible] નહિ પણ બીજા બધા જૈન ફીરકાની માફક [illegible] પ્રતિદિન ઘટતી જાય છે.

હું [illegible] જે બીજા 'અગ્રગામીઓ'ની વાત કહી તેઓ [illegible] સર્જનારા—નું [illegible] શકતા એવું [illegible] સામે [illegible] ભાગ થઈ

કુમતનો પડઘો ત્રેવીસમા **તીર્થંકરના** ગાળા જેવા મહત્ત્વના માણસો તે વખતે હોત તો તે સુધારક પોતાની સઘળી શક્તિ સર્જન કાર્ય માટે મોકળી પાડી શક્યા હોત અને સુધારક નામને બદલે સર્જન કાર્ય તેઓ કરી શક્યા હોત. તેઓ સર્જન કાર્ય ન કરી શક્યા એમાં એક બીજુ પણ કારણ હતું. મહાવીરના નામથી ફેલાવવામાં આવેલી એક ભવિષ્ય વાણી 'મહાવીર પછી કોઈ 'જ્ઞાની' કે **તીર્થંકર** થશે જ નહિ' એની જે ભવિષ્ય વાણી કોઈ તેમની પછીના સાધુઓએ ગમે તે કારણથી ફેલાવી અને તેમ કરવામાં ખુદ 'જ્ઞાની'–મહાવીરના જ શ્રીમુખનો ઉપયોગ કર્યો તેથી લોંકાશાહ વગેરે સુધારકોના ઊંડા ભાન (sub–conscious mind)માં એ નિરાશાવાદી શ્રદ્ધા (Pessimistic faith) જામી ગઈ હતી કે જે તેમની શક્તિઓનું પરિપૂર્ણ પ્રાકટ્ય થવામાં વિઘ્નરૂપ થઈ પડી હતી. મતલબ કે એ સુધારકોને બબ્બે અંતરાય (disadvantages) વચ્ચે પોતાનું કામ બજાવવાનું હતું. એક તો નિરાશાવાદી શ્રદ્ધાનો સૂક્ષ્મ અંતરાય અને બીજું સત્તાધારીઓના બનાવટી વિરોધ પ સ્થૂલ અંતરાય. આમ બબ્બે જબરજસ્ત અંતરાયો છતાં તેઓ આટલું કામ બજાવી શક્યા તો એ બે અંતરાયો ન હોત તો શું તેઓ પુનર્રચનાનું કામ કરવામાં સફળ ન થયા હોત? પરિણામ પરથી સમજી શકાય છે કે **ભવિષ્યવાણી પરની શ્રદ્ધાએ જ ભવિષ્યવાણીને સાચી પાડી છે** અને ઘણું મહાવીરો પાકતા અટકાવ્યા છે! વળી ભવિષ્યવાણી માની–મનાવીને જ ન અટકતા સર્જનકાર્યના પ્રયત્નને પણ 'ગુનો' કે 'પાપ' મનાવી તેવા પ્રયત્ન કરનારને [illegible] કરવાની પદ્ધતિ ૨૫૦૦ વર્ષ સુધી સેવવામાં આવી છે–એટલે કે, સર્જનકાર્યનો બહિષ્કાર અને વિનાશ એને જ ધર્મ મનાવવાની ચીવટ રખાઈ છે. આનું પરિણામ ધર્મનાશ–ચૈતન્યનાશ–એ સિવાય બીજું આવ

તો હું તાજુમ થાઉ વારૂ, ૨૫૦૦ વર્ષ સુધી પ્રુ૦ મહાવીરના જ લખેલા શાસ્ત્રો મનાતા રહ્યા છે કે ?

મિ૦ પાતક —પ્રુ૦ મહાવીરે તો કદાપિ કાઇ જ લખ્યુ નથી ત્હેમની પછી શુમારે હજાર વર્ષે ત્હેમના ઉપદેશો અમુક સાધુઓએ યાદદાસ્તીમાથી મળ્યા તેટના અને તેવા નોધ્યા અને તે જૈનશાસ્ત્ર' કહેવાયા

હું —મહાવીરના સમયમા હિંદમા લેખનકળા તો હતી જ અને તે વખતના લખાણો આજે મોજુ પણ છે એક નૂતન શાસન સ્થાપનાર મહાવીરે કાંઇ જ ન લખ્યુ હોય એ બનવા જોગ નથી અને લખ્યુ હોય તો તે ૧૦૦૦ વર્ષમા-ત્હેમનુ શાસન જીવતુ છતા-નાશ પામે એ પણ બનવા જોગ નથી ૧૦૦૦ વર્ષ સુધી મહાવીરના ઉપદેશો-આશય મુદ્દલ પલટાય નહિ એવા રૂપમા-વશપરપરા યાદ રહે એ પણ બનવા જોગ નથી ભના ૧૦૦૦ વર્ષ સુધી મહાવીરના સાધુઓએ મહાવીરના ઉપદેશોની નોધ ન કરી અને ૧૦૦૦ વર્ષ **પછી** નોધ કરવાનુ ઉચિત ધાર્યુ એનુ કાઇ કારણ ?

મિ પાતક —એક આચાર્ય ઔષધિ માટે સુઠનો ગાંઠો માગી લાવ્યા હતા ત્હેનો ઉપયોગ કરવાનુ ભૂલી ગયા તેથી તેઓને એમ લાગ્યુ કે હવે લોકોની યાદશકિત નબળી પડી અને હજુ વધુ નબળી પડે માટે હવે તો જેટલુ યાદ રહ્યુ હોય તેટલુ નોંધવુ જરૂરનુ છે પછી તેમણે કેટલાક સાધુઓને એકઠા કરી 'કોન્ફરન્સ ભરી અને શાસ્ત્રો લખ્યા

હું —એ સાધુઓનો વાસ્તવિક આશય અનમત નિર્મળ હોવો જોઇએ પરન્તુ જાહેર કરવામા આવેલુ કારણ ગળે ઉતરે તેવુ નથી અમુક મનુષ્ય કે મનુષ્યોને-એક વખત-કોઇ બાબતનુ વિસ્મરણ થયુ એટલા પરથી કાઇ યાદશક્તિનો યુગ જ ગયો

એમ માની લેવાનુ વાજબી નથી માનશક્તિનો યુગ ગયો જ હોય તો આજે—તેમના પછી ૧૫૦૦ વર્ષે—એવા મનુષ્યો કેમ જોવામાં આવી શકયા હોત કે જેઓ ૬–૭ વર્ષ જેટલી ન્હાની ઉમરમાં સવા લાખ શ્લોક કંઠાગ્ર કરી શકયા છે અને તે પર માતૃભાષામાં વિવેચન કરી શકે છે? ક્રમમાં ક્રમ, જેઓની પાછળ તાત્કાલિક અનિવાર્યતા ખાતર લાવવામાં આવેલી શક્તિ પણ વિસ્મરણ થવા જેટલી હદે નબળી પડી હોય તેઓના હાથ હજાર વર્ષ સુધી યાદ રખાયલા કથનોની નોંધ થવા પામે ત્યારે તેને મહાવીરના ભાષાની સંપૂર્ણ વફાદાર નોંધ તરીકે માનવા પડેલા એ વાત વિચાર કરતા વટે મને લાગે છે કે જે રૂપમા શાસ્ત્રો મોજુદ છે તે રૂપમા તે લખવાનુ કાંઇ જુદુ જ કારણ હોવુ જોઇએ

મિ. પાતક—એવી પણ નોંધ છે કે તે અરસામા બાર વર્ષનો ભયંકર દુષ્કાળ પડયો હતો અને સાધુઓને પણ અન્ન માટે મુશ્કેલી પડતી હતી તે વખતે ઘણાએ ધૂર્તો જૈન સાધુનો દેખાવ કરી તથા ભોળા લોકો પાસે ધર્મને નામે જાદુ કરી અન્ન મેળવી લેતા એ વખતે જૈન ધર્મના નામે જે કાંઇ બોલાય કે કહેવાય તે બધુ માની લેવાની ભૂલ લોકો ન કરી બેસે એટલા માટે પણ—લોકોને ચેતવવા ખાતર પણ—લોકપ્રસિદ્ધ સાધુઓની મંજુરી ભરીને પ્રમાણભૂત મનાય એવા ગ્રંથ રચી એને મહાવીરના વચન તરીકે પ્રસિદ્ધિ આપવી પડી હોય.

હું—યોગને નામે જાદુ કે મેસ્મેરીઝમ કરી લોકોને ઠગનાર લોકો આજે પણ આપણે પ્રત્યક્ષ જોઇએ છીએ અમેરિકામા પણ કેટલાક હિંદીઓ જેને કેટલાએ અમેરિકનો એ સાક્ષાત દેવી ગણી ૯ તમ અખમ ના ગે દિવસોમા કેટલીક જાદુ, ફકીરી ઢંગ, હાથચાલાકી, વાચાતુરી વગેરેથી પોતાને તીર્થંકર મનાવવા અને લોકોના પૈસા ભરવા પ્રયત્ન કરે છે

બનવા જોગ છે અને એનાઓની લોકો સ્વીકાર નહિ એટલા માટે મહાવીર પછી કોઇ **તીર્થંકર** થશે જ નહિ એવુ વચન મહાવીરના નામથી મહાવીરના માથા મિશનરીએ લખવુ પડ્યુ હોય એ બનવા જોગ છે આ અથવા એના બીજા કોઇ કારણથી શુમારાથી આચાર્યોએ એક વાત ગમે તેમ લખી પછી હોય તે ભલા વ્યાપક દૃષ્ટિ (Commonsense) વાળાઓએ હમેશા મહાવીરના Psychological Truths (માનસ શાસ્ત્રને લગતા સિદ્ધાંતો) પર જ દૃષ્ટિ રાખવી જોઇએ એ સિવાયનું બધુ કોઇ કોઇ **હેતુથી**-દેશકાળને અનુસરીને-રચાયુ હોય તેથી તે વ્યવહાર સત્ય હોય નહિ કે નિશ્ચય સત્ય (relative truths not Absolute Truth) વ્યવહારમા કોઇ વખત પિતાએ બાળક તરફ સખ્ત થવુ પડે અને કોઇ વખત કોમળ થવુ પડે પણ એ બન્ને વર્તન પાછળ સ્થિર સિદ્ધાંત એ છે કે પિતાએ બાળકની રક્ષા અને વિકાસ કરતા રહેવુ

મિ૰ પાતક—એ વાત અનુભવન માન્ય છે અને હવે મને એ શાસ્ત્રીય કથનનો ખરો અર્થ સૂઝી આવે છે શાસ્ત્રોમા એક જગાએ મહાવીરના મુખમા એ શબ્દો મૂક્યા છે કે જેનો અર્થ એવો છે કે મહાવીર પછીના લોકો **વક્ર** અને **જડ** થશે વક્ર એટલે જેનો હૃદયનો આશયનો વાંકો છે તેવા વક્ર આશય વાળા લોકો આવનામા સુંદર ચીજના પણ પ્રતિબિંબ વિકૃત દેખાય અને જડ એટલે બુદ્ધિની બાબતમા જડ જેની બુદ્ધિ વસ્તુની આરપાર ન જઇ શકે તેવા બુઠ્ઠી બુદ્ધિવાળા અને એવા લોકો માટે જ—તેમને ધીમે ધીમે કેળવવાના આશયપૂર્વક—ન્યાયના શાસ્ત્રોમા સ્વાભાવિક રીતે જ સ્થિર સત્યને ગૌણ રાખીને વ્યવહાર સત્યોને પ્રાધાન્ય આપવામા આવ્યુ એક જગાએ એમ પણ કહ્યુ છે કે બાળ સ્ત્રી માટે પ્રાકૃત શાસ્ત્રો કર્યા છે એમાં પંડિતો આ કથનનો એવો અર્થ કરતા આવ્યા છે કે,

લખ્યુ તેઓ પણ દોષિત ન ગણાય પરન્તુ તે કાળ માટે લખાયલું તે કથન તે કાળ પસાર થઇ પછી પણ લોકો માનતા રહે —અને ખાસ કરીને ધર્મગુરૂઓ મનાવતા રહે—એ જ મનુષ્ય-વિકાસને બાધક છે જે દેશમા અથવા જે કાળે પાણીનો દુષ્કાળ હોય તે દેશ અને તે કાળના ધર્મ તરીકે—એટલે કે 'વ્યવહાર ધર્મ' યા નીતિ તરીકે—સ્નાન કરવાની મના કરવામા આવે એ ઉચિત છે કારણ કે શ્રીમતો બધા સ્નાન કરે તો જનતા પીવાના પાણીના અભાવે મૃત્યુ પામે પણ પાણીની એવી અછત ન હોય એવા દેશકાળમા સ્નાનને પાપ ઠરાવી ત્હેની મના કરવામા આવે તો લોકોના તન તેમજ મન રાગી થાય જ હા જગતમા સૂર્યપ્રકાશ નીચે અને ખુલ્લે શરીરે વસનાર મનુષ્ય જલસ્નાન ન કરે તો એને હરકત નથિ કારણકે જલ સ્નાનને બદલે તેથીય વધુ અસરકારક વાયુસ્નાન તથા સૂર્યસ્નાનનો લાભ તે અવશ્ય લે છે ખાઉધરી અને સ્વાદુ જનતાને ધર્મના મુખ્ય અંગ તરીકે લાંઘણ —તપ—યાના ઉપવાસ ફરમાવવામા આવે એ તદ્દન ઉચિત છે કારણ કે તેથી અજીર્ણનો કચરો બળી જવા પામે અને જીભ એની મૂળ (normal) સ્થિતિમા આવી જાય પણ રોગ વગરના અને નિયમિત તથા સાદો ખોરાક લેવાની ટેવવાળા મનુષ્યોને ફરજ્યાત તપ—ખાસ કરીને લાંબા તપ—કરવાનું કહેવામા આવે તો તેથી શારીરિક તેમજ માનસિક અશક્તિ જ પરિણમે લકીરના ફકીર બનવાથી—જડ શબ્દને જ શ્રદ્ધાપૂર્વક પૂજવાથી—એવી જાતની ભક્તિ શિખવવાથી જ ધર્મ અથવા ચૈતન્ય મરી જાય છે અને મનુષ્ય ખોખા રૂપે રહી જાય છે તમે કહો યા ન કહો માનો યા ન માનો હિંદમા ધર્મ નથી જ—સડો છે અને તેથી જ સ્વરાજ્ય નથી પરરાજ્ય છે વારુ આજે કોઇ શ્રાવક એકાદ વ્યવહાર સત્યની કાંઇ વાત માનવા ના કહે અગર એનું ખંડન કરે તો શુ થાય?

મિ પાતક —તો એને 'મહાવીર શાસન'નો મહાશત્રુ, પાપી, મહાઅપરાધી ઠરાવી એનો બહિષ્કાર કરવામાં આવે, એને હલકો પાડવામાં આવે, એના ધંધા–નોકરીને તોડી પાડી એના પર કંગાલયત ખેંચી લાવવા માટે બની શકતા દરેક પ્રપંચ કરવામાં આવે

હું —અભિપ્રાયસ્વાત અને દાબી દેવું, મનુષ્યબંધુને ખુવાર કરવો કે હલકો પાડવો અને પ્રપંચ કરવા એ સઘળું જૈનધર્મના ઉપદેશોનો એક ભાગ છે કે?

મિ પાતક —હરગીજ નહિ, મિ શૉ! જૈનધર્મના મૂળ સિદ્ધાન્તોથી તદ્દન વિરૂદ્ધનું એ સઘળું છે

હું —અને કહેવાતા સત્યો–કે જે ... તો અપેક્ષિત સત્યો (relative truths) છે–ની વિરૂદ્ધ બોલવા–વિચારવાના કહેવાના ગુન્હાને બઝ આપવા માટે કાયમી સત્ય–મૂળસત્ય–પ્રાથમિક સિદ્ધાંતો–નો ઇરાદાપૂર્વક ભંગ કરવો એ જ આજના જૈનોનો ધર્મ કે? આ એક જ વસ્તુ સ્થિતિ એમ પુરવાર કરવાને બસ છે કે કહેવાતા જૈનસમાજમાં જૈન ધર્મ આજે હયાત નથી,–ધર્માભાસ–ધર્મનો પડછાયો–અવશ્ય હયાત છે કલ્પના કરો કે, એક ગામમાં પીવાનું પાણી તેમજ સ્નાનાદિ માટે જોઇતું પાણી મેળવવા માટે એક સરોવર માત્ર છે એ ગામનો રાજા 'અતિડાહ્યો' હોઇ એણે એ તળાવમાં બહારનો કચરો ભળતો અટકાવવાની કાળજીને લીધે એની ચોતરફ પત્થરની ઉંચી દીવાલો કરી છે અલબત બહારનો કચરો તો આવતો અટકી પડે છે, પણ તે સાથે જ બહારની ભરતી પણ આવતી અટકે છે એ બધી આર જળમાં લીન થાય છે, દુર્ગંધ થાય છે, અને તે પીનાર પ્રજાને વ્યાધિ થવા લાગે છે રાજાને અરજ કરતા કાંઇ દાદ મળતી નથી પ્રજાના જાનમાલના રક્ષણ માટે પગાર ખાતા અમલદારો આરામથી પોઢયા રહે છે તે વખતે સત્તા કે જોખમદારી વગરનો

કોઇ સજ્જન પોતાના હિમાયેને જોખમે તળાવમાંથી લીલ દૂર કરવા અને તળાવને ગાળવા બહાર પડે છે ગામ કે ગામના અમલદારો તે સજ્જનને ધન્યવાદ દેવા અને મદદ કરવાને બદલે એને અટકાવે–એટલુ જ નહિ પણ એને ગુન્હેગાર ઠરાવી કેદમા નાખે, તો એવા ગામ કે અમલદારો માટે તમે શુ કહેશો ?

મિ. પાતક—તેઓને દરેક મનુષ્ય નાલાયક જ માત્ર નહિ પણ મહાગુન્હેગાર કહેશે અને એમજ, ધર્મગુરુએ કે નેતાએ કરવાનું શુદ્ધિકાર્ય તેઓ ન કરે અને જેને માથે એવી જોખમ દારી નથી એવો કોઇ પરોપકારી પુરુષ તે કામ કરવા બહાર પડે ત્હારે તેને મદદ કરવાને બદલે કે કમમા કમ શબ્દોથી ય અનુમોદન આપવાને બદલે ખુવાર કરવા કમર કસે તો તેવા ધર્મગુરૂ કે સમાજનેતાનુ તે વર્તન અજ્ઞાન કે પ્રમાદથી પ્રેરાયલુ નહિ પણ ઇર્ષા અને મલીન આશયથી પ્રેરાયલુ હોઇ મહા ગુન્હા તરીકે ગણાવુ જોઇએ અને સમસ્ત પ્રજાએ તેવા કહેવાતા નેતાઓની અક્કલ ઠેકાણે લાવવા સંયુક્ત બળ વાપરવુ જોઇએ નહિ તો એ પ્રજા મરી ચુકેલી જ ગણાય કારણકે કોઇ પણ જીવતી પ્રજામા આટલી હલ્કા ગુન્હા થઇ શકતા જ નથી

હું—હવે આગળ ચાલો તમે આજના જૈનો ચાર ભાગ મા વહેચાયના છે એમ કહી ગયા અને ચાર પૈકીના બેના નામ આપી ચૂક્યા બીજા બે ફીરકાઓના નામ કહેશો ?

મિ પાતક— મ્હે જે બે ફીરકાની વાત કહી તે વાસ્ત વમા તો એક જ કહેવાય, કારણકે તેઓ બન્નેના ધર્મશાસ્ત્રો એક જ છે,–ફક્ત એક વિભાગ મૂર્તિપૂજનમા માને છે અને બીજો નથી માનતો એટલો જ ભેદ છે બન્ને શ્વેતામ્બર જૈન કહેવાય, પણ ઉક્ત ભેદને લીધે એકને 'શ્વેતામ્બર મૂર્તિ

પૂજક જૈન' નામથી ઓળખાય છે, જ્યારે બીજો ફીરકા શ્વેતામ્બર અમૂર્તિપૂજક અથવા 'શ્વેતામ્બર સ્થાનકવાસી' નામથી ઓળખાય છે મૂર્તિ માટેના મદિરને બદલે આરાધને ધર્મધ્યાન કરવાનુ સ્થાન તેઓ રાખતા હોઇ તથા તે સ્થાનમા જ ત્હેમના સાધુઓ ઉતારો કરતા હોઇ એ પથનુ નામ 'સ્થાનકવાસી' પડયુ શ્વેતામ્બર જૈનો ઉપરાત બીજાઓ પણ છે, જ્હેમને 'દિગમ્બર જૈનો' કહેવાય છે 'દિગમ્બર' એટલે દિશા રૂપી વસ્ત્રવાળો, નગ્ન આ વર્ગના સાધુ તદ્દન નગ્ન રહે છે તેથી તેમજ એઓ તીર્થંકરની જે મૂર્તિ પૂજે છે તે પણ નગ્ન હોવાથી એ પથના અનુયાયીઓ 'દિગમ્બર જૈન' કહેવાય છે શ્વેતામ્બર શબ્દ દિગમ્બરની અપેક્ષાએ બોલાય છે શ્વેતામ્બર સાધુ નગ્ન નથી રહેતા, પણ નગ્નતા ઢાકવા પૂરતા બે વસ્ત્રો–શ્વેત એટલે રગ કે ભભકા વગરના–પહેરવાની આવશ્યકતા સ્વીકારે છે દિગમ્બરોના શાસ્ત્રો જૂદા છે, અને શ્વેતામ્બર શાસ્ત્રો કરતા નિશ્ચય દૃષ્ટિબિંદુ તરફ વધુ વનણ ધરાવનાર છે સ્વાભાવિક રીતે જ આ કાળમા દિગમ્બર (નગ્ન) સાધુની સખ્યા અતિ અલ્પ છે–પાચ પચ જેટલી તે પથના શ્રાવકોની સખ્યા લગભગ ૩ લાખ જેટલી હશે એ પથમાના કેટલાક ગૃહસ્થો ઉપદેશકનુ કામ બજાવે છે અને તેઓ શ્વેતામ્બર સાધુઓ કરતા પણ વ્યાકરણ, ન્યાય વગેરેમા ઘણા પ્રવિણ હોય છે,–જો કે સઘળા ફીરકાઓમા સામાન્ય વર્ગ નો સાહિત્ય અને ખાસ કરીને ધર્મસાહિત્યમા છેક જ અજાણ છે 'સાધુ'ઓ અને 'પડિતો' જે કહે તે બધુ શાસ્ત્રવચન [illegible] ગયો કે દિગમ્બર જૈનો મૂર્તિ પૂજે છે, પણ તેઓ નગ્ન મૂર્તિ નો જ આગ્રહ કરતા હોવાથી શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક વર્ગ સાથે વારવાર અથડામણમા આવે છે એ વર્ગમા પણ, શ્વેતામ્બર વર્ગની માફક જ, એક સુધારક [illegible] મુનિ

નિષેધ કરી તારણ પંથ નામે ચોથો ફીરકો સ્થાપ્યો હતો અને નવાં જ શાસ્ત્રો રચ્યાં હતાં પરન્તુ વ્યવહારી છેક જ વિસારી નિશ્ચયપર જ સઘળો ભાર મુક્વાથી તે પંથ બહુ ચાલી શકેલો નહિ આજે તે પંથ માત્ર નાગપુરની આસપાસમાં અને તે પણ માત્ર બેચાર હજારની સંખ્યામાં રહી જવા પામ્યો છે અને જનતામાં કાંઇ પણ અગત્ય ધરાવતો નથી. એક વાત એ પણ કહી લઉં કે દિગમ્બર જૈનો જ્ઞાનને વધુ અગત્ય આપે છે, જ્યારે શ્વેતામ્બર જૈનો ક્રિયા (ceremonials)ને વધુ અગત્ય આપે છે એટલે કે શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈનો સ્થૂલ ક્રિયાને-પૂજન વરઘોડા યાત્રા ભોજન ઇત્યાદિ ધર્મનિમિત્તે થતી ક્રિયાને-વધુ અગત્ય આપે છે, જ્યારે અમૂર્તિપૂજક શ્વેતામ્બરો તપ, વ્રત નિયમાદિ સૂક્ષ્મક્રિયા તરફ વધુ ઝુકે છે સાહિત્ય જ્ઞાનની બાબતમાં, છેલ્લો કહેવો વર્ગ ઉતરતો નંબર ધરાવે છે મૂર્તિપૂજક શ્વેતામ્બરો વચલો નંબર અને દિગમ્બર જૈનો પહેલો નંબર ધરાવે છે પણ સાહિત્ય-જ્ઞાન માત્ર Written word લખાયલા શબ્દ' પૂરતુ જ સિત જાવા પૂરતુ જ નહિ કે વ્યાપક દૃષ્ટિ (Common sense) વાળુ 'માન્યતા' ઓ નિમિત્તે ઝગડા પ્રત્યેક પંથમાં-પોતામાંજ-નિરંતર ચાલતા હોય છે તેમજ એક-બીજા પંથ વચ્ચે પણ અવારનવાર ચાલતા હોય છે અને એ ઝગડાઓ મ્હોટે ભાગે 'સાધુઓ અને પંડિતો એ કે ત્હેમની છુપી પ્રેરણાથી ત્હેમના સુરીભર અંધ અનુયાયીઓએ જગાડેલા હોય છે સામાન્ય વર્ગ તો એ ઝગડાઓનુ કારણ પણ જાણતો નથી હોતો અને માત્ર ગતાનુગતિક પ્રકૃતિથી એક યા બીજા પક્ષમાં ભળી બરાડા પાડતો હોય છે

હું—વારૂ જૈન ધર્મની રક્ષા અને પ્રચાર માટે ત્હમે કહી ગયા કે સાધુઓ અને પંડિતોની મ્હોટી સંખ્યા છે મ્હોટા

શ્રીમંત આગેવાનો છે, પુષ્કળ નાણાં છે, ભવ્ય મંદિરો છે, ઇશ્વરને ય પદભ્રષ્ટ કરવાની તાકાદવાળા શાસ્ત્રો છે—બીજું શું શું છે તે તો હવે પછી જોઇશું—તો પછી જૈનોની સંખ્યા વધવાને બદલે નિયમિત રીતે ઘટતી રહેવાનું તમે કહ્યું હતું તે શાથી?

મિ પાતક—પ્રથમ તો, આજે જેઓ પોતાને 'જૈન' કહેવડાવે છે તેઓ કાંઇ **બનેલા** જૈન નથી પણ વંશપરંપરાથી એક કુળમાં ચાલ્યા આવતા જૈન એવા **નામના** વારસ હોઇ **જૈન કહેવાય** છે જૈનધર્મનો અભ્યાસ કરી, બીજા ધર્મોના સિદ્ધાન્તો સાથે જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તોનો મુકાબલો કરી અને જૈન સિદ્ધાન્તોનો જીવનના પ્રશ્નો સાથેનો સંબંધ વિચારીને—અર્થાત્ **પુરુષાર્થપૂર્વક**—બનેલા જૈનો જેવો જ નહિ તાત્પર્ય કે જૈન નામથી ઓળખાતા માં આવેલા 'ધર્મ' ને **હૃદયમાં** 'ધારણ કરવા'થી બનેલા જૈનો છે જ નહિ અને તેથી જૈનત્વ-નિર્બળતા પર જય મેળવવાની શક્તિ-નું અસ્તિત્વ જ નથી તેથી નજીવી પવનની લહરી તરખલાને આમતેમ ઉડાવી શકે છે કેટલાકોને આ સમાજમાં કન્યા નહિ મળવાથી તેઓ આ સમાજ છોડી જ્યાં તે સગવડ મળે તે સમાજમાં ભળે છે કેટલાકો ધંધા નોકરીની સગવડ ખાતર પણ તેમ કરતા હોય છે (૨) બીજા કેટલાક કે જેઓ નીતિમાન છે અને હમેશ ચાલતા ટંટાઓથી નાખુશ હોય છે તેઓ જૈન સમાજમાં ભાગ લેતા અટકી જાય છે અને 'જૈન સમાજના સભ્ય' તરીકે ઓળખાતા ખુશી નથી હોતા—જો કે તેઓ બીજા ધર્મનું પણ નામ અંગીકાર નથી કરતા (૩) સામાન્ય ગણુમાં નિર્ધનતાનું જોર વધાર હોવાથી તથા આરોગ્યવિષયક જ્ઞાનનો અભાવ હોવાથી મરણપ્રમાણ પ્રતિદિન વધતું જાય છે (૪) કન્યાવિક્રય, વૃદ્ધલગ્ન, બાળલગ્ન આદિ કુરીતિઓને

લીધે પ્રજોત્પત્તિના સાધનો ઘટ્યાં છે (૫) ફરજ્યાત વૈધવ્ય
પાળતી સ્ત્રીઓની સંખ્યા વધારે આવતા પુરુષોની સંખ્યા
જેટલી જ મ્હોટી હોઇ નવી ઉત્પત્તિનો માર્ગ બહુધા રૂંધાઇ
ગયો છે (૬) સાધુઓ અને ધર્મશાસ્ત્રો પાસેથી મળી શકતું
જ્ઞાન જીવન અને જગત્ સાથે સંબંધ ન ધરાવતું હોઇ કેળવા
યેલો વર્ગ અને કેળવાયેલાના મગજવાળો વર્ગ અંતરમાંનેથી ધર્મની
શ્રદ્ધા ગુમાવી બેઠો છે અને પ્રાય દંભી બને છે—એટલે કે
શંકા કે ટીકા કરવાથી જે પાયમાલી થાય છે ત્હેનું ભાન હોવાથી
અને આધ્યાત્મિક શક્તિ નહિ કેળવેલી હોવાથી 'સગવડ પંથી'
બને છે અને એ રીતે—કોઇ વખતે મૌનથી તો કોઇ વખત ક્રિયા
સ્પષ્ટ રીતે—અધર્મની શક્તિઓને ટેકો આપનાર થઇ પડે છે
(૭) બીજી હિંદુ કોમો માફક જૈન કોમ પર પણ ખ્રિસ્તી
અને મુસલમાન ધર્મોનું આક્રમણ દિનપ્રતિદિન વધુ ને વધુ
ઉગ્રરૂપે થતું રહે છે અને તે આક્રમણ કરનારાઓ પણ જૈનોને
ખરીદી લઇ તેઓની મદદથી જ તે પંથનો પ્રચાર કરી જાણે
છે થોડા વખત પર એક શ્વેતામ્બર જૈન સાધુએ ખ્રિસ્તી
મિશનરી બની જઇ જૈનધર્મ વિરૂદ્ધ પુસ્તકો લખી જૈનોને
ખ્રિસ્તી બનાવવાનો ધંધો આદર્યો હતો હમણાં એક વિદ્વાન
દિગમ્બર જૈન મુસલમાન બની હિંદુઓ તથા જૈનોને એ
ધર્મમાં ખેંચી જવાનું તેમજ એ કોમોની વિધવાઓને મુસલ
માનો સાથે પરણાવી મુસલમાનોની સંખ્યા ઉત્તરોત્તર વધાર
વાનું નિયમિત મિશન લઇ બેઠો છે (૮) કોઇ જૈનેતર
જૈનશાસ્ત્ર વાંચીને કે ઉપદેશ સાંભળીને એ ધર્મમાં આવવા
માગે તો ત્હેનાથી ભોજનવ્યવહાર અને લગ્નવ્યવહાર કરવા
જૈનો તૈયાર નથી એટલુંજ નહિ પણ પોતાનામાંના જે માણસો
પરકોમ સાથે લગ્નવ્યવહાર કરે અથવા પ્રચલિત માન્યતાઓ
પૈકીની કોઇની વિરૂદ્ધ વર્તે કે બોલે તો એમનો સમાજથી

અધિકાર કરી પોતે જ સમાજનું નખ્ખોદ એલુ કરે છે (૯) મંદિર, અપાસરા, પૂજા, વરઘોડા, યાત્રા, સાધુ ઇત્યાદિ ધર્મના મનાયેલા 'સાધનો' પાછળ અને પશુરક્ષા પાછળ ધમધોકાર ખર્ચ કરવામાં આવે છે પણ જૈનોને ભૂખમરાથી બચાવવા, રૂઢિઓના ત્રાસ તથા પરિણામોથી બચાવવા તથા અજ્ઞાનથી બચાવવા પાછળ ખર્ચ કરતા તેઓ હજી શિખી શક્યા નથી

હું,—જૈનો નવી લડતી (offensive war) ની શકતા નથી એટલું જ નહિ પણ બીજાઓના હુમલા સામે ન્ય ણ (defensive war) પણ કરી શકતા નથી-હિન્દુ આપોઆપ થતી ભરતીને પણ રોકે છે અને કોઇના હુમલા વગ પત્ર ધર્મ છોડે છે, અને તે છતા તમે કહો છો કે સાહિત્યજ્ઞાન પહેલા કરતા વધ્યુ છે અને જૈન સાધુઓની સંખ્યા પણ વધતી જાય છે! એનો કંઇ અર્થ ની ી શકો હોય તો તે એ જ કે આ સાહિત્યજ્ઞાન અને આ સાધુસંખ્યામાં ચેતન નથી, 'ધર્મ' અથવા આત્માની ચમ. નથી

મિ. પાતક—લાગે છે તો એમ જ છતા ય એક પ્રશ્ન ઉભો થાય છે જો ચેતન ખરેખ નથી શું એમ માનીએ તો જૈનોની આજની અ રાબની લડાઇઓનો ખુલાસો કેમ કરી શકીશુ? મુકદ્દ કોઇ લડી શકતુ નથી

હું —તમે 'લડાઇ' એવા શબ્દને જ ઓળખો છો, લડવાની ક્રિયાથી વાકેફ નથી જણાતા. તમે ક્યાંય લડયા છો?

મિ. પાતક—જી, ના.

હું —ધન, સ્ત્રી સત્તા idea, સિદ્ધાન્ત (principle) ધર્મ આમાંની જે કોઇ ચીજને મનુષ્યે **અપનાવી** હોય

હૃદયમા ધારણ કરી હોય, ત્યેનાપર જ્યારે કોઇ આક્રમણ કરે છે ત્યારે યુદ્ધ થયા વગર રહેતું જ નથી યુદ્ધમા એક યા બીજો પક્ષ ઘાયલ થવાનો અને કદાચિત્ મરણ પણ પામવાનો એ વાતનુ યુદ્ધ કરનારને ભાન હોય છે જ અને તે છતા તે યુદ્ધ કરે છે એટલે કે જીવનનાલસા અને મૃત્યુભય એ બન્ને નમળાઇઓ પર જય મેળવ્યો હોય તો જ યુદ્ધ થઇ શકે છે અને એ **જય** જ ચૈતન્ય છે ચેતનનો પુરાવો છે બાકી—

મિ પાતલ—વચ્ચે બોલવા માટે મ્હને ક્ષમા કરશો, પણ આપના આ શબ્દો મ્હને એમએક અમારા ધર્મના નામનુ રહસ્ય સુઝાડે છે **જૈન** શબ્દ અમારા ધર્મના અને અમારા સમાજના નામ માટે પસંદ કરવાનુ કારણ હવે હુ સ્હમજી શકુ છે તે શબ્દ **જિ** એટલે જીતવુ એ ધાતુપરથી નીકળેલો છે જૈન એટલે **જય** જેના હૃદયમા છે તેનો પુ પ. હવે હુ સ્હમજ્યો કે જીવનનાલસા અને મૃત્યુભય એ બે નમળાઇઓ કે જે સમસ્ત જનતા પર રાજ્ય કરે છે ત્યેના પર જેણે **જય** મેળવ્યો છે—સંયમ દ્વારા જેણે પોતામા એ શક્તિ પ્રકટાવી છે તે જ **જૈન** છે

હું—યથાર્થ કહ્યુ મિ પાતલ ! હવે મ્હારૂ અધુરૂ કથન પૂરૂ કરવા દો એ **જય** જ ચૈતન્ય છે ચેતનનો પુરાવો છે, ધર્મના અસ્તિત્વની સાબીતી છે બાકી દાર્શની ઉશ્કેરણીથી કે અજ્ઞાનથી સહજસાજમા ગાળગલોચ વાનરનકલ ધક્કામુક્કી કે ઉદરમર્મ માર છે તે કાંઇ યુદ્ધ કે લડાઇ નથી પણ ધાંધળ છે અશક્તિની ક્રિયા છે એક યોદ્ધાને કોઇ એવી ક્રિયામા —ધાંધળ કે ઉદરમર્મ કે વાનરનકલમા—ઉતારી શકતુ જ નથી યોદ્ધો અંદરથી પ્રેરાય ત્યારે જ યુદ્ધક્રિયામા ઉતરે અને તે અંદરથી ત્યારે જ પ્રેરાય કે જ્યારે તેણે અંદર—હૃદયમાં—

ધારણ કરેન કોઇ તત્ત્વપર આક્રમણ થયુ હોય 'ચોદો' પગાર ખાતર કે કોઇની શિખવણીથી કે મીજાજ ગુમાવી બેસવાના કારણથી યુદ્ધમા પ્રેરાય જ નહિ એનુ યુદ્ધ તો એક 'ખેલ' છે અને ખરાખરીનો 'ખેન' છે, એ કાઇ 'નાટકનુ યુદ્ધ' ન હોય. હુ નથી ધારતો કે તમે જેને જૈનોની અંદરોઅંદરની લડાઇઓ કહો છો તેમા બે પક્ષ જાતે તલવાર કે તીરકામઠા લઇ હિસાબ ચૂકવતા હોય!

મિ. પાતક—ગમ ગમ કરો, સાહેબ—એવી કોને પડી છે?

હું—ત્યારે આ અચન મત્ય બરાબર સાબીત થાય છે કે, જે વ્યક્તિમા ક્ષાત્રવૃત્તિ ન હોય તે કોઇ પણ 'ધર્મ'ને, કોઈ પણ સિદ્ધાન્તને કે મિત્રતાને ધારણ જ ન કરી શકે અને જે સમાજમા ક્ષાત્રવૃત્તિ ન હોય તે સમૂહ **સંઘટન** કાર્ય ન કરી શકે અને તેથી તેની નજીની શક્તિઓ પણ આગય વગરની 'વમાલો' મા જ ખપાઇ જઇ તેનો અન્ત આવે

મિ. પાતક—એટલુ તો સ્પષ્ટ જોવામા આવે છે કે, જે પ્રમાણમા જૈનોની સખ્યા ઘટતી જાય છે તે પ્રમાણમા જ અંદરોઅંદરની ધાધળધમાલ વધતી ગઈ છે,—અને આપે કહ્યુ તેવુ સાચુ યુદ્ધ તો કદાપિ થતુ જ નથી એ માટેની શક્તિ જ નથી—એટલુ જ નહિ પણ એની શક્તિ કદાપિ પ્રકટવા જ ન પામે એવુ શિક્ષણ—ધર્મના નામે—અપાતુ રહ્યુ છે યુદ્ધને એકાંતે 'પાપ' રૂપ—અને તેથી 'ત્યાજ્ય'—ગણ્યુ છે

હું—હાલના 'જૈન શાસન'ના સ્થાપકના વખતમા વસ્તુસ્થિતિ કેવી હતી?

મિ પાતક—હાલના 'જૈન શાસન'ના સ્થાપ

શ્રી મહાવીર જ માત્ર નહિ, પરન્તુ તેમના પહેલાના ત્રેવીસે 'તીર્થંકર' પણ–એટલે શાસનસ્થાપક–ક્ષત્રિયકુળમાં જ જન્મ્યા હતા અર્થાત્ **ક્ષાત્રવૃત્તિ એમની પ્રકૃતિરૂપ હતી** પહેલા **તીર્થંકરે** જગતને જે અનેક વિદ્યાઓ શિખવી તેમાં પહેલ પ્રથમ **असि** એટલે તલવાર અથવા યુદ્ધવિદ્યા શિખવવી એમ ધારી હતી છેલ્લા **તીર્થંકર** મહાવીરની હયાતીમાં તેમના પરમ ભક્તો–ચેડા રાજા વગેરે–વચ્ચે એવું તો ભયંકર મહાયુદ્ધ થયું હતું કે જેમાં વીસમી સદીના યુરોપી મહાયુદ્ધ કરતાં ય વધુ મનુષ્યોનો સંહાર થયો હતો–અને **अहिंसा परमो धर्म** ' એ સૂત્રના ઉત્પાદક શ્રીમહાવીરે એમાં કશી ય ડખલગીરી કરી નહોતી ૬ કહી ગયો કે એ કાળે જૈનધર્મ પ્રાય ક્ષત્રિયો અને ધનાઢ્યોનો જ હતો વળી ખુદ મહાવીરના જન્મપ્રસંગ નિમિત્તે શાસ્ત્રમાં કરાયેલો ઉલ્લેખ પણ ધ્યાન ખેંચનારો છે એમનો જીવ અકસ્માતથી બ્રાહ્મણીના ગર્ભાશયમાં આવ્યો હતો જ્યાંથી દેવોએ સ્થાનાંતર કરી ક્ષત્રિયાણીના શરીરદ્વારા જન્મ અપાવ્યો હતો

હું—હમારા શાસ્ત્રકારો જબરા માનસશાસ્ત્રી હોવા જોઇએ ! મહાવીર (Superman) બનવા ઇચ્છનારે બ્રાહ્મણત્વ અથવા વિવેકશક્તિપૂર્વક ક્ષાત્ર કેળવવું જોઇએ એવું શિક્ષણ એ કથનદ્વારા એમણે આપ્યું છે જેમ તેમ ટપતા ખાઇ જીવન ગુજારવું એ મનુષ્યત્વ નથી પણ કીડાપણું છે અને શરીરબળ કે સત્તાબળ કે ધનબળથી છાકટા થઇ એ બળનો જેમતેમ ઉપયોગ કરવો એ પણ મનુષ્યત્વ નથી, છાકટાપણું છે સર્વાંગપૂર્ણ મનુષ્ય–મહાવીર–તો પ્રથમ જ્ઞાન કેળવે અને પછી યુદ્ધબળ કેળવે અને જ્ઞાનજન્ય વિવેકશક્તિપૂર્વક જ યુદ્ધમાં ઉતરે

મિ. પાતક–વર્તમાન યુગના શ્રેષ્ઠ વિદ્વાન શ્રીહેમચન્દ્રા

ચાર્યે શ્રીમહાવીરનો ઇતિહાસ લખતા એવો જ એક પ્રસગ ચીતર્યો છે મહાવીર અને ત્હેમની નકલ કરવાના સ્વભાવવાળો ત્હેમનો થઇ પડેલો શિષ્ય ગોશાળો ફરતા ફરતા મર્દનનામના ગામમા આવી પ્હોચે છે, જ્યા તેઓ બન્ને બલદેવના મદિરમા પ્રવેશ કરે છે, અહી બન્નેનુ વર્તન ભિન્ન પ્રકારનુ બને છે મહાવીર બલદેવની મૂર્તિ સ્હામે ધ્યાનારૂઢ થાય છે અને ગોશાળો એ મૂર્તિના મુખમા દુરૂપચિન્હ મૂકી ખુશી થાય છે આ રૂપકનુ રહસ્ય આપના હમણાના કથનથી મ્હારી સ્હામે સ્પષ્ટ થાય છે બલદેવના મદિરમા અર્થાત્ શક્તિના રાજ્યમા કોણ કોણ જઇ શકે અને જેઓ ત્હા જઇ શકે તેઓ શક્તિના પરિણામે કેવુ વર્તન કરે, એ બતાવવાનો એ વિદ્વાનનો આશય છે તે કહે છે કે ગોશાલક એટલે ફક્ત ઇન્દ્રિયોની જ શાળામાંથી શિક્ષણ પામેલો–જડવાદી–મનુષ્ય પણ જો મર્દન ગામમા જાય–સકટમા ઉતરે–તો મકટ એની શક્તિઓ ખીલવે (તે બલદેવના મદિરમા પ્રવેશ પામે) પણ જ્યારે બલદેવની મૂર્તિ એટલે શક્તિના મૂર્ત્તસ્વરૂપ–ધન,સત્તા,કીર્તિ,વિદ્યા, શરીરબળ આદિ–ત્હેની સમક્ષ ખડા થાય ત્હારે તે ત્હેનાથી વ્યભિચાર સેવે–ત્હેને abuse કરે–offense against nature કરે–દુરૂપયોગ કરે બીજી હાથ પર, એક મહાવીર–એક ચેતનવાદી–જેણે પ્રથમ બ્રાહ્મણીના ઉદરમા વાસ કર્યો છે અર્થાત્ જ્ઞાનજન્ય વિવેકશક્તિ મેળવી છે અને તે પછી જ ક્ષાત્રતેજ ખીલવ્યુ છે એવી વ્યક્તિ જો સકટમા ઉતરે તો સકટથી એની શક્તિઓ વધારે ખીલે ખરી પણ જ્યારે શક્તિના મૂર્તસ્વરૂપ–ધન, સત્તા, શરીરબળ આદિ–ત્હેની સમુખ થાય ત્હારે ત્હેની મ્હામે તે આખો બધ કરે અર્થાત્ એવી કોઇ શક્તિથી તે પોતે પ્રેરિત થાય નહિ પણ શક્તિમાત્રો ધ્યાનથી પોતામા હજમ કરી આત્મમતુષ્ટિનો વિસ્તાર કરે ગોશાળો એટલે સામાન્ય મનુષ્ય, 'જનતા'–

માનો એક અને મહાવીર એટલે વિશેષ મનુષ્ય-Superman એ બે Type જાતિ પર મહાવીની શું અસર થઇ પામે અને એ બે Type શક્તિના સ્વરૂપોનો ઉપયોગ કેવો કરે એ બતાવવા હેમચંદ્રાચાર્યે સુંદર કલા વાપરી છે મહાત્મા યોગનારે પણ 'જ્ઞાનક્રિયાભ્યામ મોક્ષ' એવા સૂત્ર દ્વારા એ જ મત્ય શિખવ્યું હતું

હું-મહાવીરના જન્મપ્રસંગના વર્ણનમાં ધનગુપ્ત અને દાનિયત્વ એવા બે જે ગુણ ભેદા તે જ તમે હમણાં કહેલા જ્ઞાન અને ક્રિયા ક્રિયા શબ્દ અને દાનિત્વ શબ્દ કાંઈ સાંકડે ધર્મક્રિયાના અર્થમાં ગોઠવી રાખવાના નથી,-જેમ જ્ઞાન એ શબ્દ અમુક શાસ્ત્રો કે માન્યતાના સ્વરૂપમાં ગોઠવી રાખવાનો નથી. ક્રિયા' એટલે activity સક્રિયતા, પુરુષાર્થ સૂત્રની મતલબ એ છે કે વિવેકપૂર્વક સક્રિય જીવન એનું એ જ મોક્ષ છે દુઃખના બંધથી મુક્ત થવાનો ઈલાજ છે ખરે આવા સુંદર મતો જે ધર્મ શિખવી શક્યો હોય ત્હેને આખી દુનિયાપર રાજ્ય કરવાનો હક્ક છે આવા ધર્મ વારસા પામવા છતાં જેઓ નિર્માલ્ય રહેવા પામે તેઓ ખરે જ દયાપાત્ર ગણાય

જૈનોની સ્થિતિ સબંધી માહેતી મેળવવા માટે ઉપાડેલી વાતચીત અમને જૈન સિદ્ધાન્તોમાં ખેંચી જનાર થઇ પડી અને ત્હેનો પરિણામે મ્હને આ ધર્મ અને આ કોમ સબંધી વધુ ને વધુ જાણપણું કરવાની ઉત્કટ ઇચ્છા થતી ગઇ તેથી બીજા દિવસના પ્રોગ્રામમાં મુંબઈ પાસેના ઘાટકોપરના ડુંગર પર જઇ ત્હાં આગે વિશ જૈન કોમ સબંધી વધુ વાતચીતમાં પ્રચાર કરવાનું ઠરાવી અમે યોગીશ્વરીની ગુફાઓ છોડી.

પ્રકરણ ૪ થુ.

જૈનો સંબંધી સામાન્ય જ્ઞાન મેળવવાનું ચાલુ રાખુ છુ.

ઘાંટોપરના વાટ (ડુંગર) પર પ્રભાત થતા પહેલા—પહેલા અમે પહોંચી ગયા હતા

તેજોમૂર્તિ સૂર્યના દર્શન હજી થઇ શકતા નહોતા હજી તો 'અંધકારના શત્રુઓ'ની નામભાગ જ ચોતરફ નજરે પડતી હતી

લોહીખરડયો પ્રકાશ એકાએક પૂર્વમા ભભૂકયો

અને જોતજોતામા તે તેજનો દરો' બની એવા તો અર્નાકિક પ્રભાવથી 'રાજવા' લાગ્યો કે એના તરફ 'ઉંચી નજર' કરી જોવુ જ અશક્ય થઇ પડયુ સંભવ છે કે, જગતના 'દ્રષ્ટા' રૂપ એને જગતની એક પામર 'વ્યક્તિ' દૃશ્ય બનાવે એ એની પ્રકૃતિને પાલવતુ ન હોય!

મે નીચે નજર કરી

ગામડુ 'જીવતુ' થયુ હતુ મનુષ્યો અને જાનવરોનો સંચાર શરૂ થઇ ચૂકયો હતો કહે છે કે એ પ્રતાપ સૂર્ય

કિરણોનો હતો, કે જેઓ છાપરા વીંધીને–અને મનુષ્યોની છાતીના બખ્તર પણ વીંધીને–હર જગાએ પ્રવેશ કરતા હતા અને ત્હાં **ક્રિયાશક્તિ** તેમજ **ક્રિયાક્ષેત્ર** મૂકતા જતા હતા.

સૂર્ય–પ્રતાપી **સૂર્ય**–તો, તથાપિ, અદ્રિશ્ય જ દેખાતો હતો! નરો યોગીશ્વર!

*　*　*

જ્હાં જ્હાં **સૂર્ય**નો પ્રકાશ પડે છે ત્હાં ત્હાં સમય (Time) નું સામ્રાજ્ય સ્થપાય છે અને સમય રાત્રિ-દિવસ આદિ હદ્દ થી યુક્ત છે તેથી, એ સામ્રાજ્યની અંદરની તમામ વસ્તુઓ એ -બીજીને લઈને જ અસ્તિત્વ ધરાવતી હોય છે–relative (સાપેક્ષ) હોય છે સ્વતંત્ર (absolute) નહિ સરકારો સ્વતંત્ર નથી સંસ્કૃતિઓ સ્વતંત્ર નથી, સાયન્સ કે આર્ટ સ્વતંત્ર નથી, સાહિત્ય કે સંસ્થા સ્વતંત્ર નથી ધર્મ કે ધર્મી સ્વતંત્ર નથી

પણ **સૂર્ય** એ સર્વથી સ્વતંત્ર છે! સર્વથી પર છે!–કેમ જાણે કોઈ નગ્ન વીર'–મહાયોગી–તત્ત્વવેત્તા કે **મૂર્ત્તિમાન 'નગ્ન સત્ય'** ન હોય!

જનતા અને **સૂર્ય** વચ્ચેનું લાખ્ખો યોજનનું અંતર એ **જનતા**ની 'જરૂરીઆત' છે અને **સૂર્ય**નો સ્વભાવ છે

અને જનતા' કોણ? **સૂર્ય** પાસેથી મળેલા ચેતન વડે જ સૂર્યપર ધૂળ ફેંકે–અને બીજી જ ઘડીએ તેનું પૂજન કરે! જનતાના **સઘળા** પૂજનો અને **સઘળા** તિરસ્કારો એવા જ અર્થવગરના' હોય! સઘળા પૂજકો અને 'અનુયાયી' ઓ અર્થ વગરના ભોળા જ હોય!

*　*　*

સૂર્ય કાઇ કરતો નથી, કરવા ઇચ્છતો ય નથી, તથાપિ એના હાથ-પગ રૂપ કિરણો તો બધે ય જાય છે અને બધુ ય કરે છે કરવાની શક્તિ અને ક્રિયાનો માર્ગ બધાને તેઓ જ આપે છે અને એમ જ મૂર્ત્તિમાન 'નગ્ન સત્ય' રૂપ દિગમ્બરની સાત્વિક શક્તિરૂપ 'શ્વેતામ્બર* સત્તા' ઓ કે 'સાધુ'ઓ જનતાના હૃદયોમા **પ્રકાશ** અને **શક્તિ** રેડે છે,–પ્રકાશ એટલા માટે કે તેથી ગતિનો માર્ગ સૂઝે, અને શક્તિ એટલા માટે કે સૂઝેના માર્ગ પર ગતિ થઇ શકે

એટલુ છતા ય, એ સૂર્યકિરણોમા તેમજ એ 'શ્વેતામ્બર સત્તા' ઓમા **એક** ચીજનો **અભાવ** છે તેઓએ આપેની શક્તિ અને જ્ઞાન વડે મનુષ્યો શુ કરે છે અને શુ નથી કરતા તે જોવાનુ એમને 'આળસ' હોય છે અર્થાત્, રાજામા તેમજ પ્રજામા, પતિમા તેમજ પત્નીમા, શાહુકારમા તેમજ બહાર વટીઆમા, ભોક્તામા તેમજ ભોગ્યમા, **તાત્કાલિક** પરિણામોના ખ્યાલથી **ભયભીત** થયા સિવાય, **જ્ઞાન** અને **ક્રિયા** શક્તિઓ પ્રેરી તેઓ દૂર રહે છે અને ત્હેમને તે શક્તિઓનો ઉપયોગ કરવામા 'સ્વતંત્ર' રહેવા દે છે પ્રાણીઓને પોતાની પસદગી–નાપસંદગી પર લટકતા પશુ બનાવતા તેઓ શિખ્યા નથી ! 'ગાળ આપી કડવી કહાડી લેવા' નુ ત્હેમની પ્રકૃતિમા નથી ! તેઓએ આપેની જ્ઞાન-ક્રિયા શક્તિઓ વડે કોઈ નોકરી કરશે તો કોઈ ગેરાઈ કરશે, કોઈ રાજાપણુ કરશે તો કોઈ વ્હારવટુ કરશે, કોઈ પ્રજોત્પત્તિ કરશે તો કોઈ વીર્યને ઉર્ધ્વમાર્ગે ખેચી યોગશક્તિ પ્રકટાવશે, કોઈ રણસગ્રામમા ખેલશે તો કોઈ ધનાઢયતાને મલમપટો કરશે જેવો જેનો ગુણ–સત્વ, રજસ્ કે તમસ્–તે પ્રમાણે તે શક્તિનો ઉપયોગ કરશે

* શ્વેત વસ્ત્ર શુક્લ લેશ્યા સત્વ ગુણ સાત્વિક શક્તિ સમષ્ટિભાન (univer al consciousness)માથી પ્રકટતી શક્તિ

જ્યાં સુધી પ્રાણીસૃષ્ટિવાળી પૃથ્વી છે ત્યાં સુધી સૂર્યનો અભાવ નથી જ, જ્યાં સુધી સૂર્ય છે ત્યાં સુધી એના હાથ-પગ રૂપ કિરણો પણ છે જ અને જ્યાં સુધી કિરણો છે ત્યાં સુધી પૃથ્વીપર પ્રકાશ અને શક્તિ રેડાતા જ રહેવાના જ્યાં સુધી માનવસૃષ્ટિ છે ત્યાં સુધી સૂર્યસમાન પ્રતાપી તત્ત્વવેત્તા—દિગમ્બર મહાવીર—અનિવાર્ય છે, અને ત્હેના કિરણો રૂપ 'શ્વેતામ્બર સાધુવર્ગ' અથવા સત્ત્વગુણરૂપ શક્તિ ધરાવતા સાધુપુરુષોનો સમૂહ આવશ્યક છે

***

માથા પરના સૂર્યે—એટલે દૂરથી પણ—મ્હારૂં મસ્તક તપાવી નાખ્યું અને મ્હારૂં મનનકાર્ય અટકી પડયું અને હું મિ પાતકે ખડા કરેલા તંબુમાં જઇ ભરાયો

એકાકી સ્થિતિમાં મનનક્રિયા થાય છે સંગમાં વાર્તાલાપ ઉપરે છે અને વાર્તાલાપ વખતે બાહ્યભાન હોય છે,—જો કે તત્ત્વજ્ઞાનીઓ એવે વખતે પણ અવારનવાર આંતરભાવની ડૂબકી ચૂકતા નથી

મિ પાતક—બહુ ઉંડા વિચારમાં ઉતરી ગયા હતા ?

હું—આ ત્હમારો પૂર્વનો સૂર્ય મ્હને ગંભીર વાતો સંભળાવી રહ્યો હતો! ત્હેણે મ્હને હમણાં ત્હમારા જૈનધર્મ સબંધી સુન્દર માહિતી આપી અને દિગમ્બર-શ્વેતામ્બર સાધુની સુંદર ઓળખ કરાવી આપી! હું ધારૂં છું, મિ પાતક, કે દિગમ્બર સાધુ જનતાથી ભળતા નહિ હોય અને અકસ્માત્ કોઇથી ભેગા થવા પામતો હશે તો એમની વાત કોઇથી નહિ સ્હમજી શકાવાને લીધે ગેરસ્હમજ (misunderstanding)

જ ઉત્પન્ન થતી હશે અને લોકો ભયભીત થઇ ત્હેનાથી દૂર નાસતા હશે

મિ પાતક—આનદિગમ્બરની બાબતમા એમ જ બને, મિ શેઠ ! બાકી આજ તો દિગમ્બર સાધુ તરીકે ઓળખા તાઓને પણ ટોળા ' જોઇએ છે તપનું પારણુ કરે તોય પૂજકોનાં ટોળા જોઇએ અને કેશલોચ કરે ત્હારે ય એની જાહેરાતરૂપ ધામધૂમ જોઇએ હા એટલું ખરૂં કે એમની સખ્યા—ફરજ્યાત નગ્નતાને લીધે—અતિ અલ્પ રહી ગઇ છે અને તેઓ પણ સરકારી કાનુનને લીધે વસ્તિમા રહી શકતા નથી, તેથી તેઓ શ્વેતામ્બર સાધુવર્ગથી વધુ નિરૂપદ્રવી તો અવશ્ય છે

હુ—એટલે ? શુ શ્વેતામ્બર સાધુઓ ઉપદ્રવ કરે છે ? સૂર્યે તો હમણા મ્હને એમ કહ્યું હતું કે શ્વેતામ્બર સાધુ જનતામા જ્ઞાનશક્તિ અને ક્રિયાશક્તિ પ્રેરીને તે શક્તિઓનો ઉપયોગ કરવામાં જનતાને સ્વતત્ર રહેવા દે અથાત્ તેઓના વ્યવહારમા પોતે કાંઇ જ દખલગીરી ન કરે.

મિ પાતક—જી હા શ્વેતામ્બર શાસ્ત્રકારોનો આશય પણ એ જ છે કે સાધુએ શ્રોતામાં નવચેતન (ધર્મ) રેડીને તથા વસ્તુસ્વભાવ (ધર્મ) સ્હમજાવીને દૂર રહેવુ અને ' આમ કરો '— તેમ ન કરો ' એવા વિધિ–નિષેધથી બચવુ આ મૂળ વાત આજે વિસરાઇ ગઇ છે,—જો કે હજીએ કેટલાક પુરાણપ્રેમી (orthodox) સાધુઓના મુખેથી વગર સ્હમજ્યે બોલાતા આ શબ્દો સાભળીએ છીએ કે અમો સાધુઓથી સસારીની વાતમા ભાગ લઇ શકાય નહિ વસ્તુસ્વરૂપ સ્હમજાવવા પુરતો ઉપદેશ કરવાની જ અમને જિનવરની આજ્ઞા છે તથાપિ તે ભદ્રિક સાધુઓ પણ, એક યા બીજી રીતે

એમને પસદ એવી કોઇ પણ પ્રવૃત્તિનો આદેશ-રે દમાણુ પણ કરવા ચૂકતા નથી અને ત્હેમને નહિ પસદ એવી પ્રવૃત્તિનો નિષેધ કરવા ય ચૂકતા નથી આ તો થઈ ભદ્રિક સાધુઓની વાત તે સિવાય બીજાઓ છે કે જેઓ ' સુધારક 'નો જભ્ભો પહેરી ' આ કાળમા વિધિ-નિષેધની આવશ્યકતા છે, એમ કહી પોતે લીધેલા શાસ્ત્રોક્ત નિયમનો ભગ કરે છે ત્રીજા વર્ગની તો હું વાત જ કરવા નથી માગતો, કે જે વર્ગની પ્રકૃતિ જ પોતાનુ અસ્તિત્વ બતાવવા માટે ખટપટો અને ધામધૂમો ઉપજાવવાની છે સાધુ જો ધર્મનુ નાસ્તવિક અને વિશાળ આશયવાળુ સ્વરૂપ સ્હમજ્યો હોય તો ત્હેને કોઇને ' ફોસલાવવા 'ની કે ' શરમાવવા 'ની કે ' ઉશ્કેરવા 'ની કે ' અટકાવવા 'ની કે નિદવાની જરૂર જ ન પડે જેઓ ધર્મનું એવુ સ્વરૂપ સ્હમજ્યા નથી તેઓ ધાર્મિક જુસ્સો (religious spirit) ઉપજાવી શકતા નથી કે જે જુસ્સો કોઇની ભલામણ કે આદેશ કે દમાણ વગર સ્વત જ ગતિમાન થાય છે જે વૈદ્ય બીમારના શરીરમા ગરમી ઉપજાવી શકે છે તે બહારથી ગરમી આપવાની જરૂર જોતો નથી અને ઉટવૈદ્ય તો એક બીમારી મટાડવા જતા અનેક બીમારીઓ ઉત્પન્ન કરે છે જૈનોમા આજકાલ ઉટવૈદ્ય ધમધોકાર ચાલી રહ્યુ છે નેતાઓ ઉટવૈદ્ય, સાધુઓ ઉટવૈદ્ય પત્રકારો ઉટવૈદ્ય, સુધારકો ઉટવૈદ્ય ઉટવૈદ્યોનો તો ગફરો ફાટયો છે એક વૈદ્ય તો કહેશે નવાં મદિરોથી દેશને છાઇ દ્યો, કે જેથી ત્હમે તીર્થંકરગોત્ર બાધો અને અમારૂં નામ ઇતિહાસમા અમર થાય ! તો બીજો કહેશે જિર્ણોદ્ધાર છોડી એ કામ કરવુ એ પાપ છે એક કહેશે જેમ બને તેમ વધુ દીક્ષાઓ આપી સાધુ-સૈન્ય વધારો, જેથી ત્હમને મુક્તિ મળે અને અમે મહાન આચાર્ય ગણાઇ ત્હમારા પર વધુ તાકાદથી રાજ્ય કરી શકીએ

તો બીજો કહેશે એમ કરવુ જમાના વિરૂદ્ધનુ પાપ છે માટે ત્હેનો વિરોધ કરવો જોઇએ એક કહેશે બોર્ડિંગ હાઉસો બાનવા એ ખરો ધર્મ છે તો બીજો કહેશે ભણેનાઓ જીવહિંસા કરે છે માટે બોર્ડિંગ હાઉસોનો વિરોધ કરવો એ ખરો ધર્મ છે એક કહેશે કેટલાક જૈનો મદ્યમાસ વાપરે છે માટે તેઓનો તિરસ્કાર કરવો એ 'ધર્મ' છે તો બીજો કહેશે એ શબ્દો જૈનસંઘનુ ડીફેમેશન છે અને તેથી એ બોલનારનો તિરસ્કાર કરવો એ જૈનધર્મ છે એક કહેશે અમુક આચાર્ય ખુદ મહાવીર ભગવાનના પરપંગત શિષ્ય હતા અને એમનાં પુસ્તક મ્હને મળ્યા છે માટે મ્હાવીર ભગવાનનો સાચો વારસ હુ જ છુ મ્હારા સિવાયના કોઇનું સાભળે તે મહાવીરનો ગુન્હેગાર તો બીજો કહેશે વાક્ચાતુરી મ્હને વરી છે કે જે વડે હુ ઘણાઓ પાસે ગૃહત્યાગ કરાવવાનુ સામર્થ્ય ધરાવુ છુ માટે હુ જ મહાવીરનો ખરો વારસ છુ, મ્હારા સિવાયનાઓ પાખડી છે ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ આ ઉપરાંત ક્રિયાકાડ અને શાસ્ત્રીય માન્યતાઓ સબંધી મતભેદને આગળ કરીને પણ અનેક આજ્ઞાઓ અને મનાઓરૂપી ફતવા ચાલતા જ હોય છે

હુ -અને એવી આજ્ઞાઓ તથા 'મના'ઓને—એવા 'ફતવાઓને—અનુસરનારાઓ મળી શકે છે?

મિ પાતક-સર્વદા અને સર્વત્ર! ફતવો નીકળવાની વાર ઝીલનારા તૈયાર જ છે

હુ -એટલે કે પ્રેરિત ગતિના જ સર્વકોઇ ગ્રાહક છે પ્રગતિના નહિ

મિ પાતક – પ્રેરિત ગતિ ' અને પ્રગતિ આપ કોને કહો છો?

હુ –પવનના જોરને તાબે થઈને આ આપણો આ ખોય તણુ ઉડે તો તે તણુની 'પ્રેરિત ગતિ' કહેવાય પેલું ન્હાનકડુ પતગીઉ પોતાની ઇચ્છાથી અને વાયુને પોતાનું વાહન બનાવીને અહીં તહીં ઉડે છે તે ત્હેની 'ગતિ' કહેવાય પેલુ આકાશમા ઉચે ઉડતુ ગરૂડ પશ્ચિમનો પવન હોવા છતાં પૂર્વમા જોરભર ઉડે છે તે ત્હેની 'પ્રગતિ' કહેવાય પૃથ્વી અને પૃથ્વીરૂપ જનતાના આકર્ષણો જીતી, ઉર્ધ્વ દિશાએ, ઉચ્ચતમ લક્ષ્ય તરફ, ગતિ કરનારની 'પ્રગતિ' કહેવાય

મિ પાતક –અજાયબ જેવુ છે, મિ ગૌ ? કે આપની Enlightened Commod-senseથી આપ જે કાઇ બોલી જાઓ છો તે જ મતલબનો ઉલ્લેખ અમારા શાસ્ત્રો માંથી જડી આવે છે જૂદેજૂદે પ્રસગે જે જૂદાજૂ । અર્થમાં 'ધર્મ' શબ્દનો ઉપયોગ જૈનશાસ્ત્રોમાં કરવામા આવ્યો છે ત્હેમાનો એક અર્થ કે જે સાયન્ટીફીક અર્થ છે તે એ છે કે 'ગતિ કરવામા સહાયભૂત તત્વ તે ધર્મ' આ અર્થ સૂચવે છે કે જ્યહા પોતાની ગ્હમજથી કે ઇચ્છાશક્તિથી યતી 'ગતિ' કે 'પ્રગતિ' છે ત્હા 'ધર્મ'* અવશ્ય છે, કહો કે ધર્મ નામના વાયુ (ether) પર સવાર થઇને જ અથવા ધર્મ નામના વિમાનમાં બેસીને જ 'ગતિ' અથવા 'પ્રગતિ' કરી શકાય છે, અન્યથા નહિ જ

હુ – 'ગતિ' કરતાં ય 'પ્રગતિ'મા વધારે શક્તિની–વધારે 'ધર્મ' ની–જરૂર પડે છે તેથી પ્રગતિ કરનારને ગતિ કરનાર મનુષ્યની અપેક્ષાએ, 'દેવ' કહીએ તો ચાલે દેવ એટલે દિવ્ય

*ધર્મ–વસ્તુસ્વભાવ, ધર્મ એટલે વર્તનના કાનુન, ધર્મ તે છે કે જેને હૃદયમા ધારણ કરવાથી તે ધારણ કરનારને ધરી રાખે છે

શક્તિવાળો સઘળા વિરુદ્ધ બળોની સ્હામે પોતાના લક્ષ્ય તરફ આનંદમગ્નથી ગતિ કરનારો જીવાત્મા એનામાં થોડા માગની શકિત હોય અર્થાત્ શક્તિનો થનથનાટ કે નાચ હોય બુદ્ધાદિ મહાપુરૂષો પાસે દેવો પોતાની દેવીઓ સહિત આવી નૃત્ય કરતા એવો ઉલ્લેખ જ્યારે મ્હારા વાંચવામાં આવ્યો ત્યારે મ્હને તેમાં અશક્ય જેવું કાંઇ જ નહોતું લાગ્યું અને હું સહજમાં સમજી શક્યો હતો કે પ્રગતિપરાયણ માધુપુરૂષો પોતાની દિવ્યશક્તિ સહિત સાધુશિરોમણિ પાસે આવતા અને પોતાની આનંદશકિતનો પરિચય કરાવતા હું જોઇ શકુ છુ મિ સૉ I કે ત્હમારા ધર્મસ્થાપકે જૈન નામ પસંદ કરવામાં ઘણું ડહાપણ વાપર્યું છે 'જનતા (masses)ની અપેક્ષાએ જ જૈન' શબ્દ યોજ્યો છે જનતાની સઘળી હીલચાલ પ્રેરિત ગતિનુ જ કાર્ય હોય લોકો દશવાગે જમે છે માટે ત્હમે પણ દશ વાગ્યે જમવા બેસશો—અંદરની માગણી ન થઇ હોય તો પણ લોકો દાળ-ભાત-રોટલી-શાક ખાય છે માટે ત્હમે પણ તે જ ખાશો,—એ હજમ ન થતુ હોય કે એનાથી ત્હમારા કામ પુરતુ પોષણ ન મળતું હોય તો પણ લોકો ગપસપ કે પરનિંદામાં સમય અને શક્તિ ગુમાવે છે તે જોઇ ત્હમે પણ તેમ જ કરશો—ત્હમારી પાસે ઘણું અગત્યનું કામ પડેલુ છતાં અને મગજ થાકેલુ હોય તે છતાં લોકો પરણે છે માટે ત્હમે પણ પરણશો,—ત્હમારા આર્થિક અને શારીરિક બળો નવી જોખમદારી ઉપાડવા પૂરતા ન હોય તો પણ અને સ્વજન શોખ ન હોવા છતાં લોકો વ્યાપાર કરે છે તેથી ત્હમે પણ વ્યાપાર જ કરશો—વ્યાપારકળા અને અનુભવ તથા સાધન ન ધરાવવા છતા તથા સમય અનુકુળ ન હોય તે છતા લોકો મંદિરે કે ધર્મગુરૂ પાસે જાય છે માટે ત્હમે પણ જશો—કાંઇ પણ મેળવવાની ઉત્કંઠા કે ગુમાવી નહિ બેસવાની

સાવચેતી વગર જ, લોકોએ અમુક સાધુ કે રાજદ્વારી પુરુષ કે નેતાની 'જય' પોકારી એટલે ત્હમેય તે ધ્વનિમા સાદ પુરો — ત્હમારા તે અનુમોદન વડે જ ત્હમારૂં અને લોકોનુ ભયંકર અહિત થવાનું છે એવા કાંઇ પણ ખ્યાલ વગર જ લોકો કોઇને પૈસા આપે છે એ જોઇ ત્હમે પણ આપવા લાગો અને કોઇ ફંડ ઉઘરાવનારને ચોર કહે છે તો ત્હમે પણ ચોર કહેવા લાગી પડશો,-એથી બદમાશને ઉત્તેજન અને સજ્જનને અન્યાય અને તેથી આખરે સમાજને જ હાનિ થાય છે એવા કોઈપણ વિચાર વગર જ લોકો તપ કરે છે એ જોઇ ત્હમે પણ તપ કરવા લાગશો,-તપની જરૂર ત્હમને છે કે નહિ અને હોય તો કેટલી હદના તપની એ બાબતના કશાય વિચાર વગર જ આમ ત્હમારી સઘળી પ્રવૃત્તિ 'પ્રેરિત ગતિ' રૂપે જ છે જનતાનું આ જ સ્વરૂપ છે એ 'પ્રેરિત ગતિ' રૂપ નિર્બળતાને વટાવી જઇ ત્હમે જ્યારે પ્રશ્ન કરતા થાઓ કે 'મ્હારે શા માટે અમુક કામ કરવુ? મ્હારે શા માટે અમુક કામ કરતા અટકવુ? 'લોકો' કોણ? હું કોણ? હું આજસુધી મનુષ્ય હોવા છતા ગાડર જેવું વર્તન કેમ કરવા પામ્યો? મ્હારૂં ધ્યેય શું? કશા પણ ધ્યેય વગર મ્હારી મર્યાદિત શક્તિઓ ખર્ચી નાખવાનું મ્હને પાલવ્યુ કેમ? કોઇ 'મદારી' ના 'વાનર' થવુ મ્હને-મનુષ્યને-પાલવી શકે જ કેમ? મ્હારા જીવન રૂપી પુષ્પપર સત્તા મ્હારી હોય કે બીજાઓની? એક ન્હાનીસી માખી પણ જ્યારે ત્હેને સુંદર ઘરમા લઇ જઇ રક્ષણ આપવાની મીઠી લાલચ બતાવતો કરોળીઓ આમંત્રે છે ત્હારે સાવધાન બને છે અને 'ના, ત્હમારી મહેરબાની!' એમ કહેવાની હિંમત ધરી શકે છે, એટલી ય 'સાવધાની'-'ના' કહેવાની એટલી ય હિમ્મત— શું હું મનુષ્યમાં નથી? હું કોણ ત્હારે? મ્હારૂં ધ્યેય શું?

પણ નથી આપણો સમહ 'જનતા' છે,-નથી કોઈ 'જૈન' કે નથી 'શ્રાવક' પણ અને જો એમ જ હોય તો પછી 'જૈન શાસન' નો દુનિયામા કોઈ ઉપયોગ ન રહ્યો અને ઉપયોગ વગરની ચીજ દુનિયામાં જીવી શકતી નથી, કારણ કે પ્રત્યેક ચીજ-મનુષ્ય-બધારણ બીજી તમામ ચીજો-મનુષ્યો-બધારણોથી સકળાયલાં છે અને એક-બીજાને પોષણરૂપ થઇ પડવાથી જ પોતે જીવી શકે છે

મિ પાતક-વ્યક્તિ અને સમૂહના જીવનમા આવો મ્હોટો 'અર્થ' રહેલો છે અને 'જૈન શાસન'ને મનુષ્ય-સૃષ્ટિમાં કાંઇ મહત્વનું કાર્ય બજાવવાની 'જોખમદારી' છે, એવી તો કલ્પનાએ અમને આજ સુધી થવા પામી નહોતી 'જૈન શાસન' શબ્દથી અમો કાંઇ સ્હમજતા હોઇએ તો તે એટલુ જ કે અમો જ્હેમને જૈન માનતા હોઇએ એવા-સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા-ને ધર્મક્રિયા કરવાની અને ધર્મોપદેશ લેવા-દેવાની સગવડ જળવાય એવુ બધારણ આ ચારથી બહાર અમારી નજરે જતી નથી અને આ ચારના પણ આરોગ્ય, આબાદી તથા વિકાસ સાથે 'શાસન'ને કાંઇ લેવા-દેવા હોય એવુ અમે માની શક્યા નથી

હુ -વિશ્વદેહના એક ઉપયોગી અંગ તરીકેનું ભાન ભૂલી માંસના ટુકડા તરીકે 'છૂટા' પડવા એ જ નિર્જીવ-પણાનુ લક્ષણ

મિ પાતક-સત્ગુરુ, વિશ્વદેહની ભાવના અમારા જૈન શાસ્ત્રોમા અપાયલી હોવાનું મ્હને સ્મરણ થાય છે સકળ વિશ્વને ચૌદ ભાગમાં વર્ણવતા શાસ્ત્રોએ એને બરાબર મનુષ્ય શરીરનો જ આકાર આપ્યો છે હવે હું સ્હમજી શકુ છુ કે મનુષ્યમા જ ચૌદ રાજલોક અથવા વિશ્વનો સમા-

આવશ્યકતા ઉભી થઇ છે પણ સૌને પોતપોતાના ટુંપ ની જ લાગી હોય ત્હા સમાજની આવશ્યકતા વિચારવા કે સાભળવા ય કોણ નવરૂ પડે ? સાધુ શુ કે ગૃહસ્થ નેતા શુ કોણ આ સ્થિતિની ભયંકરતા નથી જાણતુ ? અમુક મંદિરમાની અનેક મૂર્તિઓમાની એક અમારી જ છે એવો હક્ક કરવા માટે શ્વેતામ્બર અને દિગમ્બર મમાજો વર્ષો થયા લડયા કરે છે અનેક કોરટમા ચડયા પૈસાના જોરથી લડતા ભાડુતી માણસોના શરીરબળ વડે પણ લડ્યા અને હજી લડાઇનો અત તો નથી જ આ યો એમા લાખ્ખો રૂપિયા હોમાયા તે કોના ગયા ? શુ સાધુઓ દીક્ષા લેવા પટેના રળેલી મિલ્કત અહીં આપે છે ? શુ નેતાઓ ઘરમાથી કહાડીને આ ખર્ચ કરે છે ? અગર જે જૈન ધારાશાસ્ત્રીઓ આ યુદ્ધોના શિરદાર બની મ્હામામ્યા પૈસા તેમજ ધર્મરક્ષક તરીકેના માનપાન પામે છે તેઓ શુ આ રકમ કહાડે છે ? કુલ નાણા જનતા ના ! ગાયોને દોરી કૂતરાઓને ધરાવવાના ધર્મ 'થી પ્રભુ હવે તો અમને બચાવ ! એ જ નાણા વડે અમારા મરતા ફીરકાનુ મડન કર્યું હોત તો આજે ખ્રિસ્તીઓ અને મુસલમાનોના આક્રમણથી ડરવાનું ન રહ્યુ હોત હિંદુ કોમમા વૈશ્યોના પૈસે બ્રાહ્મણોએ બાંધેલા મંદિરોપર આજકાલ અસ્પૃશ્ય જાતિ પણ હક્ક કરવા લાગી છે અને કેટલીય જગાએ તે હક્ક તેઓએ મેળવ્યો પણ છે અને નજદીકના ભવિષ્યમા હિંદુ મંદિરો સઘળી કોમો માટે ખુલ્લા મુકાશે જ એ નગર એક પ્રજા તરીકેનો જુસ્સો સનવનો જ નથી એના યુગમા પણ એક જ દેવની મૂર્તિને માનનારા અને સરખી સ્થિતિના દિગમ્બર-શ્વેતામ્બર જૈનો એક બીજાના મંદિરો અને મૂર્તિઓને આગળ રાખવા ઇચ્છે અને સામાન્ય મિલ્કત બનાવવાનો તો ન કહાડી શકે એ શુ બુદ્ધિની ખામી સૂચવે છે ? નહિ જ બુદ્ધિ તો કેટ પ્રીવી કાઉન્સીલ સુધી

લડવા જેટલી મ્હોટી છે, વાવો જ સુકીભર મનુષ્યોના કીર્તિ લોભ, સત્તાલોભ કે ધનલોભ રૂપી **હૃદયના વિકારનો** છે અમૂર્તિપૂજક જૈન સમાજના બે સાધુઓએ પચાસ બનાવ્યા બન્નેની ગણતી જુદી પડતા બન્નેના અનુયાયીઓમા એટલા મ્હોટા ટટા જાગ્યા કે પરિણામે એ પ્રાતના એ સમાજના લોકનો **ચોથો હિસ્સો** બીજા ધર્મમા ચાલ્યો ગયો ! મ્હને ખાત્રી છે કે એક દિવસ અમારા સઘળા મંદિરો અને ધર્મખાતાઓ કા તો સરકારના વહીવટ તળે જશે અથવા તો હિંદી નેશનલીઝ્મના પૂરમા તણાશે એ વખતે અમે ગડીરાડની માફક મ્હો વાળીને બેસીશુ પણ ટમણા **સહુમરૂને**—આત્મબળના પરિણામરૂપ તોડજોડને અપનાવીને—શાન્ત બેસીશુ નહિ આપે ઠીક જ કહ્યુ કે 'જનતા' મા અતરનુ બળ ન હોય અને અંતરના બળથી થતી 'ગતિ' કે 'પ્રગતિ' ન હોય, મા ! 'પ્રેરિત ગતિ' જ હોય 'સુનેહ' અને 'તોડજોડ' કરવામા તો 'અતરનુ બળ'—ગતિબળ જોઇએ, **જૈનત્વ** જોઇએ, જેની ગેરહાજરીમા 'પ્રેરિત કેકારેકી, ખેચાખેચી અને કાપાકાપી' જ હોય

હુ—તમે કહી ગયા કે આવા યુદ્ધો લડવામા ખુદ જૈન ધારાશાસ્ત્રીઓ ભાગ લે છે હુ તો ધારતો હતો કે, ઇસમા કમ કેળવાયનો વર્ગ—અને ત્હેમાય ધારાશાસ્ત્રીઓ કે જેઓ 'ગવર્નમેન્ટ' નુ એક અગ છે અને Common Senseના પ્રતિનિધિ છે તેઓ તો—આવા યુદ્ધોના ભાગીદાર, પ્રતિનિધિ કે મદદ કરનાર પણ થવાને બદલે એમનો સક્રિય નહિ તો અક્રિય પણ વિરોધ જ કરતા હશે

મિ. પાતક—હકીકતમા એથી ઉલટુ જ બનતા પામ્યુ છે બન્ને વર્ગના બે ધારાશાસ્ત્રીઓ જ કેમ બન્યા છે,—અને તે બન્ને પણ એવા પુરુષો કે જેઓ પોતાને અધ્યાત્મવિદ્યાના

શિક્ષક કહેવડાવે છે બન્નેએ અધ્યાત્મપર પુસ્તકો લખ્યા છે અને એક તો સઘળી પ્રવૃત્તિ અને પ્રૅક્ટીસ છોડી વાનપ્રસ્થાશ્રમ સેવનાર તરીકે પોતાને જાહેર કરે છે

હું —આ દેશમા કપડા બદલવાથી જ આશ્રમ બદલ્યો સમજાતો જણાય છે અને અધ્યાત્મ નામની આગને સ્થાને મુખની વરાળથી જ સંતોષ લેવાતો જણાય છે સારામા સારા આધ્યાત્મિક પુરૂષોના લખાણોનો સંગ્રહ કરનાર, કે તે પર ટીકા લખનાર કે હેતુ રૂપાંતર કરનાર મનુષ્ય કાઇ આધ્યાત્મિક પુરૂષ ન કહેવાય. તે એક 'સંગ્રહકર્તા'—કે સારી ઇબારત જાણતો હોય તો સાહિત્યશાસ્ત્રી—કહી શકાય. સાહિત્ય તો અધ્યાત્મનો ઓગો છે બુદ્ધિ અને લાગણીને થતા અનુભવો —જીવતા અનુભવો—જેના મુખ કે કલમમાંથી વગરપ્રયત્ને નીકળતા હોય ત્હેને **વિચારક** (Thinker) કહેવાય અને બુદ્ધિ તથા લાગણીને વટાવી ગયેલો પુરૂષ '**આધ્યાત્મિક પુરૂષ**' કહેવાય આધ્યાત્મિક પુરૂષ સર્વ છે વિચારક એનું કિરણ છે સાહિત્યશાસ્ત્રીને આધ્યાત્મિક પુરૂષ તરીકે ઓળખવો અને સંગ્રહકર્તાને સાહિત્યકાર તરીકે ઓળખવો એ નર્યું અજ્ઞાન છે પણ 'જનતા મા એમ જ ચાલે! અને જનતા ના જગતમા સાધુઓ અને સાહિત્યકારો અને ધારાશાસ્ત્રીઓ પોતાની તરફ જુએ તો એમા હું આશ્ચર્ય પણ પામુ નહિ મગજ **તેમજ** હૃદય બન્નેની શક્તિઓ જેઓમા ન ખીલી હોય અને બન્ને શક્તિઓરૂપ પાંખોના સહકારપૂર્વક ગતિ ન થતી હોય એવા તમામ મનુષ્યો જગતના સ્નેહ તથા વિકાસને ભયરૂપ જ થઇ પડે અમેરિકન મુડીવાદ અને એ મુડીવાદથી થતી દરેક પ્રવૃત્તિ —વ્યાપાર જર્નાલિઝમ, ગવર્નમેન્ટ, કલા આદિ સર્વ કાઇ— મ્હને બીમારીના કૃત્ય—અજૈન કૃત્ય—લાગતા હોય તો ત્હેનું એ જ

કારણ છે કે તે એકલી બુદ્ધિના સંતાન છે, બુદ્ધિ અને લાગણી-ના સહકારના સંતાન નથી મતલબ પૉલીટીક્સ એ જ ગંદા ખાબોચીઆનું ડુક્કર છે અને આજની દુનિયાએ ડુક્કરના માંસથી બનેલા બૅકનરીઝને મ્હોટામાં મ્હોટું ટૉનીક માની અપનાવ્યું છે—એ જ વીસમી સદીના માનસની વિચિત્રતા છે અને ત્હમે જે સાધુઓ સંબંધમાં કહ્યું કે ત્હેમને પોતાની માનપૂજાની જ ચીવટ છે ત્હેમાં તો બુદ્ધિ તેમજ હૃદય બન્નેના ગુણનો અભાવ જણાય છે એવું સાધુપણું તો નરો 'બળવો' છે શ્રીમંતો, રાજદ્વારીઓ, વિદ્વાનો વિરુદ્ધ 'જનતા'ના એક ભાગનો બળવો છે લાંબા વખતની પરતંત્ર સ્થિતિ જનતાને—જનતાના એક ભાગને—'બળવા'ખોર બનાવે, અને 'બળવા' માટે જોઈતી તાકાત પોતામાં ન હોવાથી તેઓ સર્પગતિથી કામ કરવાનું પસંદ કરે સાધુ બની પાટે બેસે એટલે અત્યાર સુધી એમને દમનારા—લૂટનારા—કાબુમાં રાખનારા—આંજી નાખનારા સમર્થ પુરુષો હવે એમના પગ આગળ શિર ઝૂકાવે અને હાથ જોડી હજુરમાં ઉભા રહે અસમર્થનું સાધુપણું હમેશ સમર્થ સામેના બળવા રૂપ જ હોય, અને તેવું સાધુપણું જ્યારે 'મુક્તિ'ની વાત કરતું હોય ત્યારે ખાત્રીથી માનવું કે એ કોઈ આધ્યાત્મિક મુક્તિની વાત નથી પણ મહત્વાકાંક્ષાનો જે કીડો ત્હેના દિલમાં લાંબા વખતથી ભરાઈ ગયો હતો ત્હેની તૃપ્તિનો જ આશય છે

મિ. પાતક—ત્હારે અસમર્થનો બળવો કેવી જાતનો હોય?

હું—'સમર્થનો બળવો' એ શબ્દ જ ખોટો છે માત્ર 'અસમર્થનો બળવો' એવા શબ્દની અપેક્ષાએ ત્હમારે એવો શબ્દ યોજવો પડે છે 'સમર્થની ગતિ', 'સમર્થની પ્રવૃત્તિ', 'સમર્થનું વર્તન'

કહો તો તે યથાર્થ છે મમર્થ કોઇની ઉશ્કેરણી'થી નના નીકળી પડતો નથી, ગાળનાગાળ–ગણગીતોથી ઉશ્કેરાઈ 'મારો મારો' કરવા કૂદી પડતો નથી, મિથ્યાભિમાન કે ઇર્ષાના ભૂતોથી ઉશ્કરાઇ ધમાલમા જોડાતો નથી તે 'પ્રેરિતગતિ' થી કે આ રની નમળાઇથી કાઇ જ કરતા ઉઠતો નથી એવુ બેસી રહેવુ–અક્રિય કે મૌન રહેવુ–એ પણ આતરિક બળ કે પુરૂષાર્થ 'નુ જ પરિણામ હોય,–નહિ કે લાગણીરહિત પણાનુ તે જ્યારે પોતાના કે સમાજના વિકાસને અતરાયરૂપ કાઈ ઘટના જુએ ત્યારે પ્રથમ તો લાગણીતત્ત્વને પણ બુદ્ધિ બળથી દાબીને ચુપ' ઃહે ચુપકીના ભોયરામાથી માર્ગસૂચન અને વિજળીક શક્તિ મેળવે અને પછી–સમય વિચારીને– અતરાયરૂપ વસ્તુના મૂળ કારણ પર જ તરાપ મારે હોહા કરીને તે રિપુને ચેતતો બનાવી ન દે મૂળ કારણ સિવાયની બીજી કોઇ ચીજો કે વ્યક્તિઓ પર પોતાનુ બળ ગુમાવી ન દે લક્ષ્ય સાધ્યા વગર તો તરાપ પણ ન મારે અને એક તરાપ ખાલી જાય તો પાછળ પડવાની મૂર્ખાઈ પણ ન કરતા બીજી તક માટે રાહ જુએ રાહ જોવા જેટલુ ઉંડાણ–ધૈર્ય–એનુ પહેલુ લક્ષણ હોય એના હાથે સાધના સાધ્ય થવી અશક્ય લાગતી હોય તો મગજ ક્યા બા જ પ્રવૃત્તિ પ્રારભે ત્યા સુધી મ પૂર્ણ ચુપકી પકડે મગજ કરવામા ય પાત્રાપાત્રનો વિવક' ચૂકે નહિ અગત વેર કે અગત સ્વાર્થથી પ્રેરિત થયેલી વ્યક્તિઓને–તે ગમે તેટલા જોરેથી ગુસ્સાની બગડો પાડતી હોય તો પણ–પોતાના મિશનમા જોડતો તે ખુશી ન હોય હિ ના ઇતિહાસમા વહે વાચ્યુ છે કે રેણાનો રાણો પ્રતાપ માર મારગ વર્ષ સુધી જગલમા અક્રિય બેસી રહ્યો હતો અને પા ા યોદ્ધા તેમજ યુદ્ધસામગ્રી બન્નેની તર મળતા સુધી પોતની Will ને એમનમા 'મ મારીને ખીલવતો જતો

હતો જ્હારે એના ધ્યેયને પોતાનુ ધ્યેય માનનાર ખરા વીરાનો સમૂહ તથા યુદ્ધસામગ્રી માટે જોઇતા પુષ્કળ ધનને ત્હેના ચરણમા રજુ કરનાર ભામાશાહ મળ્યો ત્હારે જ તે કેશરીસિંહે દેશરિપુપર તરાપ મારી એનુ નામ શમતા ગુણ અથવા શમતા શક્તિ નિર્બળથી એવી શમતા નહિ રહી શકે, અને સાચુ સંઘટ્ન (organization) પણ નહિ બની શકે Common Cause-મતનુ એક જ 'ધ્યેય'-ન હોય ત્હા સંઘટ્ન કેવુ અને પોતાના સાધનોનો 'ધ્યેય'ના ચરણમા ભોગ આપવો કેનો? અને હસને મુખે-પોતાની ગરજે અને અને નહિ કે ઉપકાર તરીકે-અપાતા ભોગ સિવાય સિદ્ધિ કેવી? એટલા જ માટે તો, મધ્યકાલિન યુરપમા જ્હારે જ્હારે રાજ્યનો જુલમ વધી પડતો ત્હારે ત્હારે એકાદ છૂપી મંડળી પ્રજાને એ ત્રાસમાથી છોડાવવા ઉભી થતી અને ધ્યેયને ગુપ્ત રાખીને છૂપી રીતે પણ મક્કમ હાથથી કામ કરતી એમા કોઇ નમાળો 'ભગતડો' કે વિરુદ્ધ પક્ષનો નિમકહરામ ભળી જવા પામે તો ધ્યેય સાધ્યા વગર જ મતનુ મ્હોત થઇ જાય, એ વાતનુ ભાન હોવાથી તેઓએ ઉમેદવારની આકરી પરીક્ષા કરવાનુ યોગ્ય રાખ્યુ હતુ નાખલા તરીકે, સોગંદનામા પર સહી કરવા માટે ઉમેદવારે પોતાના કાંડાને પોતાના હાથથી ચાયન કરી ત્હેના લોહીનો ઉપયોગ કરવો પડતો તે જરા પણ અચકાય તો એને છુરખા સાથે જ પાછો ધકેલી દેવામા આવતો

*

મિ પાતક — જૈન શાસ્ત્રમા પણ સાધુદીક્ષા માટે એવી જ યોજના છે દીક્ષાના ઉમેદવારને પ્રથમ નોતરે ને વગોવે સ્હડાવવામા આવે છે-'અનુકૂળ પરિષહ'ની કસોટીએ ચ્હડાવવામા આવે છે જો તેથી તે પ્રસન્ન થતો દેખાય તો ત્હા જ એને તગડી મૂકવામા આવે અને એ કસોટીમા તે પસાર થાય તો

'પ્રતિકૂળ પરિસહ' તરીકે બીજી કસોટીમા–કેશલોચની કસોટીમા–ટકે ત્યારે મૂકવામા આવે છે ત્હેના મસ્તક પરના બધા વાળ ખેચી કહાડવા છતા ત્હેના મુખપરની રેખા જ નાન નહિ અને nerve (જ્ઞાનતંતુ) સહેજે નહિ તો પછી એને 'પ્રાથમિક દીક્ષા' આપવામા આવ ત્યારથી તેણે સાધુના મહાવ્રતો પાળવા જ જોઇએ, –જો કે હજી સાધુઓ સાથે સહભોજનનો અધિકાર ત્હેને ન જ મળે એના **સ્થૈર્યની** પૂરી ખાત્રી અનુભવી ગુરુને જ્યારે થાય ત્યારે–મહીને, છ મહીને કે છ વર્ષે–ત્હેને 'અંતીમ દીક્ષા' આપી સાધુ તરીકે જાહેર કરવામા આવે અને ત્હેનાથી બીજા સાધુઓ સહભોજનનો વ્યવહાર કરે દરમ્યાનમા જો તે અયોગ્ય માલૂમ પડે તો એને ધક્કેલી મૂકવામા આવે સાધુવર્ગ સાથે તેણે ભોજન લીધેલુ ન હોનાથી પોતાના સમાજમા–જાતિમા–પાછો જતા એને હરકત ન આવે

હું–મિ **પાતક**! ત્હમે જે કહ્યુ તે **શાસ્ત્રોમા** ભલે હોય આજના **વ્યવહારમા** હોય એમ માનવાને હું ના કહુ છુ એવી કસોટીમા પસાર થયેલો સાધુ કોઇ ધ્યેય વગરનો ન હોય અને જ્યા ધ્યેય હોય ત્યા અલ્પ અને છીછરાપણુ સભવે જ નહિ હું વગર મુશ્કેલીએ અનુમાન કરી શકુ કે આજનો સાધુપદનો–નહિ કે સાધુતાનો–ઉમેદવાર એક વગરજની માફક વરઘોડે મ્હાલતો હશે એને અપાતી મીજમાનીઓ ભૂખડીની પેઠે માણતો હશે અને કેશલોચ વખતે ત્હેનુ આખુ ય શરીર કપતુ હશે તથા આખામાથી નીર પણ વ્હેતી હશે–અગર લોચથી ઓછામા ઓછી વેદના થાય એવા રસ્તા યોજાયા હશે અથવા તો અસ્ત્રાથી પણ વાળ દૂર કરાતા હશે પણ દીક્ષાની વધુ ચર્ચા બીજા પ્રસગ માટે મુલ્તવી રાખી આપણે મુદ્દાની વાત પર આવીશુ ત્હમે મ્હને

'સમર્થના બળવા' નુ સ્વરૂપ કહેવા અરજ કરી હતી અને હું એનો જવાબ આપી રહ્યો હતો હું એ મુદ્દા પર હતો કે પોતાના બળાબળનું બરાબર માપ કર્યા સિવાય અને સમય વિચાર્યા સિવાય તથા ઘટતા સર્વ સાધનો મેળવ્યા સિવાય સમર્થ પુરૂષ કૂદી પડતો નથી માન ભાષણો કે લખાણોથી કાંઈ જ પરિણામ ઉપજાવી શકાતુ નથી હા, જે દેશમા લોકો સારી રીતે વાંચી-વિચારી શકે છે ત્હા એ પ્રવૃત્તિનુ કાંઇક પરિણામ હોય છે ખરૂ, પણ જેમની બુદ્ધિ તેમજ હૃદય બન્ને મુડદાલ છે તેવી પ્રજામા એ શસ્ત્રો લગભગ નકામા છે પ્રથમ તો ગમે તેવા ઉત્તમ લેખોનો ભાર જ લોકો ઝીલી ન શકે ઉલટુ, એ જ લખાણોમાંથી ગેરસમજ ઉપજાવવાના પ્રયત્ન થાય મૂળ વાત બાજુએ રહી જાય અને છાયા રૂપ 'ઉપજેલી' વાતો પર મારામારીઓ ચાલે! હિન્દમા યુરોપ-અમેરિકાની કાર્યપદ્ધતિઓનુ અનુકરણ ભાગ્યે જ કારગત થઇ શકે 'જેવુ માનસ તેવા ઈલાજ' હોવો જોઈએ સમર્થની પ્રવૃત્તિમા આ બધી વિચારણાઓ-અને બીજી અનેક-સમાયલી જ પડી હોય ખરૂ, તમારા સમાજમા શ્રીમંતો અને સાધુઓનો સબંધ કેવા પ્રકારનો છે?

મિ. પાલક-આપ કદાચિત્ નહિ જાણતા હો કે દુનિયામા નિર્ધનમા નિર્ધન દેશ કોઇ હોય તો તે હિંદ છે અહીં મનુષ્યની સરેરાશ માસિક આમદાની ૨ કે ૩ રૂપિયા છે એવા દેશમા ૧૦-વીશ હજાર પણ જેની ગાંઠે એકઠા થાય તે પોતાને બીજાઓ કરતા મ્હોટો માને એમા નવાઇ પામવા જેવુ ન હોય તેથી ન્હાનો મ્હોટો દરેક 'દુકાનદાર' પોતાને 'શેઠ' કહેવડાવવા માગતો હોય છે તેમાય કોઇ પાસે ૫૦ હજાર કે લાખ થાય ત્હારે તો સઘનો નેતા કે

અને કોઈકોઈ વખત તેઓને ગજુ પણ પડે જ. જાહેર સંસ્થાઓમાંય મ્હોટા શ્રીમંતો જ સત્તાધીશો હોય ત્યાં ત્યાં ખજાનચી કે મૅનેજર કે નામદારને બક્ષીસો તરીકે રકમો મોટી વાપરવામાં આવતી હોય તે શાથી? અનુભવ આગળીના વેઢે ગણાય એટલા અપવાદ પણ હોય જ. જે વસ્તુસ્થિતિ મેં પોતાની આંખે જોયેલી છે તેથી વ્યાપારીઓ પ્રતિષ્ઠાના વ્યાપાર માં ઉતરાય છે એમ માનવાને હું તૈયાર કેમ થઈ શકું?

હું—પણ નેતાઓ ગમે તેવા સ્વાર્થી હોય તો પણ નેતાપણું ટકાવી રાખવાના સ્વાર્થ ખાતરે કાંઈ નહિ ને કાંઈ તો કરતા જ હશે ને?

મિ॰ પાતક—શા માટે નહિ? થોડા દિવસની વાત પર એક શ્રીમંત સુશિક્ષિત પ્રમુખે કોમના એક ઉત્સાહી યુવાનને બોલાવીને કહ્યું કે કોમમાં અમુક સમાજસુધારણાની મ્હોટી જરૂર છે અને તેણે તે કાર્ય ઉપાડવું અને વચન આપ્યું કે તે જો ચળવળ ઉપાડશે તો પોતે તે ચળવળનો રાહબર અને સહાયક બનશે. સરળ દિલના યુવકે એક સભા સ્થાપી તે દ્વારા ભાષણો અને લખાણો શરૂ કર્યાં. પેલા પ્રમુખે ઝટપટ કોમની મિટિંગ ભરીને પેલા યુવાનને સમાજ વિરુદ્ધ ગુન્હો કરનાર તરીકે બોલાવી મંગાવ્યો અને બહિષ્કારનું શસ્ત્ર કે શાસ્ત્ર બતાવી દીધું. કોમના લોકો પ્રમુખની વાહવાહ કરવા લાગ્યા કે તે કેવો કોમાભિમાની અને ધર્મચુસ્ત હતો! એના કેટલાએ કાર્યોથી લોકો એનાથી વિમુખ થવા લાગ્યા હતા પણ હવે લોકો એને દેવ ગણવા લાગ્યા. કહો મિ॰ શૉ! નેતાપદ જાળવી રાખવા માટે કંઈ નહિ ને કંઈ કરતા રહેવાનું ભૂલે તેવા છે અમારા 'પ્રતિષ્ઠિત' પુરુષો?

હું—સમાજમાં પત્રકારો છે કે?

મિ. પાતક-પત્રકારો તો ઘણુંએ છે, પત્રકારિત્વ નથી 'જનતા' છે, જૈન નવી શરીરો છે, આત્મા નથી જેમ 'શ્રાવક' બન્યા પહેલા 'સાધુ' બનવાની લાલસા છે, જેમ 'પ્રજા' બનના પહેલા 'પિતા' બનવાનો મોહ છે, જેમ 'શ્રોતા' બનવા પહેલા વક્તા અને ઉપદેશક બનવાની ઘેલછા છે,-બરાબર તેમજ દેશ અને સમાજનું જાણપણ મેળવ્યા પહેલા પત્રકાર બનવાનો મિથ્યાભિમાન છે હજી હું શુભ આશય, મેવાની ધખમ અને આત્મભોગના જુસ્માની તો વાતે નથી કરતો,-કારણ કે એ તો 'જાહેર છાપા' કહાડનારાઓમા પણ પ્રાય શૂન્ય જ હોય છે નથી તેઓમા પ્રૌઢતા વિશાળ દૃષ્ટિ, સત્ય શોધવાની બુદ્ધિ કે સત્ય કહેવાની હિમત, નથી દુનિયાનો અનુભવ કે નથી શાસ્ત્રરહસ્યનુ જ્ઞાન,-રે રિપોર્ટર તરીકે પણ આપના દેશનો કોઈ પત્રકાર અમારા એડિટરને નહિ ગણે છાપામા આવેલો એક પણ ભાષણનો રિપોર્ટ સાચો નહિ જ હોય મૂળે તો દુ કાસરી લિપિ જ અમારી ભાષાઓ માટે યોગ્યલી નથી અને વિષય પરિપૂર્ણ સમજવા જેટલી કેળવણી રિપોર્ટરમા નથી હોતી, એટલે તે પોતાની બુરી અક્કલ તથા નાજુક સ્મરણશક્તિ વડેજ 'રિપોર્ટ' લખે છે અને તે પણ જાતાના પ્રમાણમાં ટુકાવવાનો હોય ઉપરાત ઘણાખરા દાખલામા ઈરાદાપૂર્વકની વિકૃતિઓ થતી હોય તે તો જૂદી ટુકમા એક માંચો રિપોર્ટ જેઓ પાસેથી ન મળી શકે તેઓ પાસેથી સામાજિક ઘટનાઓ પરના પરિપક્વ અવલોકનોની તો આશાએ શી કરાય? આર્થિક સ્થિતિ પણ એવી જ દયાજનક હોય છે ૩૦૦ થી ૧૩૦૦ ઉપરાત ગ્રાહક મળ્યા એકકે જૈન પત્રની ન મળે એમાથી પેપરનું ખર્ચ પણ ન નીકળી શકે તો પત્રકારના પોતાના ખર્ચની તો વાતે શી કરવી? પછી તેઓ સાધુ અને શ્રીમંતોના 'ઓશીઆળા' બને એમા આશ્ચર્ય પણ શુ? કેટલાક સાધુ

ફલાણા ગામથી ફલાણા ગામ પધાર્યા છે અને ફલાણા શેઠ સાહેબ દર્શન કરવા તશરીફ લાવ્યા છે તથા પચીસ રુપિયાની મહાન સખાવત કરવા મહેરબાન થયા છે અમુક શેઠજીની દોકરાના વરજી માદા પડ્યા છે અને અમુકનો છોકરો મેટ્રિકમા પાસ થયો છે આવી જાતના ભરતીઆને જ અમે 'પત્ર' નામથી ઓળખીએ છીએ વધુમા વધુ કેળવાયના એડિટરના પત્રમા સાહિત્યના ચુથણા સિવાય બીજુ 'માનવાણુ' ભાગ્યે જ જોઈ શકશો જનતાના સ્હામે બખાળા કહાડવામા તો એ બહાદુરી કમ્મર કસી જાહેર હિમ્મતનુ પ્રદર્શન કરશે, હમણા હમણા સાધુઓ સ્હામે પોકાર કરવાની 'ફૅશન' નીકળી હોવાથી એઓ ઉપર—પણ ખટાવનાર વ્યક્તિઓને જાણીને—મોટા હેડિંગો અને લાગણી ઉશ્કેરનારી વાક્યરચનાથી અમના અંક ભરી નાખશે પણ આખા કાળા શાહ કરનારા બડેખાઓની બાબતમા તો ચર્ચાપત્ર પણ નહિ લઈ શકે,—કારણ કે બડેખાઓ હમેશા કાયદાબાજને બગલમા લઈ ફરનારા હોય છે અને ડેફેમેશનના કાયદાનો આર્થિક નાશકારક ઉપયોગ કરી જાણતા હોય છે એમ બે શબ્બાશ અને વિદ્વાનના હાથે લખાતા પત્રો પણ હશે, પરન્તુ 'જનતા' ત્હેની કદર ન કરી કે એ ખેદાતુ છે એવા પત્રકાર પત્રને વધુ વ્યાપક રૂપ આપી ઘેરઘેર ત્હેનો પ્રચાર નામમાત્રની કિમતથી અને લાંબા સમય સુધી કરવાની યોજના કરી શકે તો લોકોનો ટેસ્ટ આખરે બદલાવા પામે જ પણ તે દિવસ, કહ્યા કે મીઆના પગમા જૂતી હોય? વળી આ દેશમા—ખાસ કરીને આ કોમમા—સાધુ વર્ગ શેઠ વર્ગ સાહિત્યકાર વર્ગ અને છાપાવાળાનો વર્ગ એ વર્ગો એવા છે કે જેઓ પોતાની જ એકસપી ન કરી શકે —આમ તો આખી દુનિયાને એકસપીનો ઉપદેશ કરવામા કુશળ એકસપીનો પાઠ **મિથ્યાભિમાનનો ત્યાગ અને કાનુનનુ**

માન માંગે, કે જે બન્ને આ અનિયંત્રિત સત્તાઓને અસહ્ય કે અસ્વાભાવિક લાગે ! Discipline વગરનું જીવન એ જ 'મ્હોટા ચાર'નો 'મહારોગ' છે મ્હેં સાંભળ્યું છે કે યુરોપ-અમેરિકામાં—ખાસ કરીને ઇંગ્લાંડમાં—ત્હેમાંય ઉચ્ચ શ્રેણિના લોકોમાં—એક બાળક પણ મૂર્તિમાન discipline હોય છે અમારા દેશમાં પણ—અમારૂં પોતીકું રાજ્ય હતું ત્હારે—બ્રાહ્મણ વર્ગમાં શ્રેષ્ઠ discipline હતી આજે એ discipline ને સ્થાને બાહ્ય વિધિઓ અને વધારે પડતી મીઠી ઢીલ રહી ગઈ છે

હું—આવી પરિસ્થિતિઓ છતાં 'જૈન કોન્ફરન્સ' જેવું કાંઇ થવા નથી પામ્યું ?

મિ પોતક—શા માટે નહિ ? 'કોન્ફરન્સ'ને બદલે ચાર ફીરકાઓની ચાર 'કોન્ફરન્સો' છે, અને પાંચમી એક સંયુક્ત કોન્ફરન્સ છે આ પાંચમી તો થોડાક કેળવાયેલાઓનું એક સ્વપ્ન માત્ર છે ફંડ તેમજ સંખ્યાબળની બાબતમાં એક બાળકના ખેલ જેવી ગણી શકાય સમાજનો હજારમો ભાગ પણ ત્હેના અસ્તિત્વથી વાકેફ નહિ હોય અને ચાર ફીરકાઓની અલાયદી કોન્ફરન્સો ગામોગામ પ્રસિદ્ધ છે—ત્હેમના અંધેર અને જોહુકમીને માટે ! એ કોન્ફરન્સોની શુમારે પા સદીની કારકીર્દિમાં એક બાળલગ્ન કે વૃદ્ધલગ્ન રોકવા કે ઓછાં કરવા જેટલું ય ન્હાનુંશું સમાજસુધારણાનું કાર્ય નથી થઈ શક્યું મંદિરો અને ધર્મગુરૂઓ પાછળ ખર્ચાતા ધનનો હજારમો હિસ્સો પણ શિક્ષણપ્રચાર પાછળ ખર્ચવાની વ્યવસ્થા નથી થઈ શકી જાહેર મત કેળવવાનો કિંચિત્ પણ ઉદ્યમ નથી સેવાયો ધર્મનો જીવન સાથેનો સંબંધ સમજાવી સાચો ધાર્મિક જુસ્સો પ્રકટાવવાને રસ્તે કંઇ જ નથી થઈ શક્યું વિધવાઓની અસાધારણ મ્હોટી

એક વખત અમારા મહાવીરને પણ 'કાઇ ગોવાળે' પોતાની ગાયો' ભળાવી હતી ગાયોની પ્રકૃતિ જાણતા મહાવીરે એ ભળામણનો કાઇ જ ઉપયોગ ન કર્યો અને ગાયોને સ્વતંત્ર રહેવા દીધી ગાયો એ સ્વતંત્રતાથી જ ચાહીચાહીને ગઈ–પાછી ત્હેમના માલી ના 'વાડા મા કે જ્યહા ત્હેમને ખીલે બાધવામા આવતી જંગલનુ ઘાસ આપી સત્વરૂપ દૂધ દોટી લેવામા આવતુ અને ઉપરથી દંડપ્રહાર કરવામા આવતા ! એ મરણી વિધિઓથી જેમની nerves ટેવાઈ ગઇ હતી એમને એ વગર ચૅન જ કેમ પડે ? અમારા શાસ્ત્રોમા બીજા એક કથાનકદ્વારા પણ આ જ રહસ્ય શિખવવાનો પ્રયાસ થયેલો છે બે મિત્રો વચ્ચે એવી જીવજાન દોસ્તી હતી કે તેઓ એક બીજા વિનાર રહી પલ રહી શકતા નહિ આ જન્મમા જ માત્ર નહિ પણ બીજા જન્મમા પણ સાથે જ રહેવાની પ્રબળ ઇચ્છાને લીધે તેઓએ ' સંકલ્પ ' કર્યો અને એક બીજાને 'વચન' આપ્યુ કે તેઓ પૈકીનો જે ઉચ્ચ ગતિએ જાય ત્હેણે બીજાને ઉંચે ખેંચવા નીચે આવવુ જેથી બન્નેને સહવાસનો આનંદ મળે બન્યુ એમ કે, કેટલેક કાળે એમાનો એક 'મરીને' (having outlived or surpassed himself) દેવભૂમિમા (દિવ્ય સ્થાનમા) પહોચ્યો ' કહે છે કે દેવલોકના વાસીઓને પાછલા જીવનની સંખ્યાબંધ સ્મરણ ભાગ્યે જ થવા પામે છે–એટના તલ્લીન તેઓ પોતાની દેવીઓ (દિવ્ય શક્તિઓ)ના નાચ (સક્રિયતા) એનામા હોય છે તેવી કેટલેક કાળે દેવ બનેલા મિત્રને પોતાના પૂર્વસ્નેહીનુ સ્મરણ થયુ ત્હારે વચન પાળવા ખાતર તે નીચે ઉતરી આવ્યો ' (condescended)–જો કે ' નીચેના પ્રદેશની દુર્ગંધ દેવા'ને અસહ્ય હોય છે તેણે જોયુ કે ત્હેનો પૂર્વસ્નેહી મરીને (having degraded life) ડુક્કર (Swine beastly, sensual)

બન્યો હતો અને વિષ્ટાના ખાબોચીઆ ((objects of low taste) મા પોતાની 'કુકરી' (sensuality) સાથે ખેલતો હતો દેવ ત્હેને પોતાની ઉચ્ચ ભૂમિકામા લઈ જવા માગતો હતો,—પણ સબળ, લાગવગ કે દયાથી ઓઠો જ કોઈ 'કુક્કર' 'દેવલોક'મા જઈ શકે છે! એ કાંઇ સ્થૂલ ભૂમિ નહતી કે જ્હાં ખભે બેસાડીને કે વિમાનમા નાખીને કોઇને 'ઉપાડી' જઈ શકાય એ 'સ્હડણ' તો ધમની પાખોથી જ સ્હડાતુ શક્ય છે, અને તે પાખો સ્હડવા ઇચ્છનારની પોતાની અન્દર ફુટવી જોઇએ કોઈ મિત્ર વધુમા વધુ મદદગાર થઇ શકતો હોય તો તે ફક્ત પાખો ફુટાડવાના કામમા—ધર્મતત્ત્વ ભેરવારૂપે તેથી દેવમિત્રે ઉપદેશ આપવા માડયો અને 'ભુડણની સોબત' છોડવા વિનતિ કરી ત્હેને જવાબ મળ્યો 'મ્હને ત્હારૂ સ્વર્ગ નથી જોઇતુ ભલો થઇ જીવ ખાતો બંધ થા અને મ્હારી મોજમા અતરાય ન કર શું ત્હારા દેવલોકમા આવુ મજાનુ સરોવર અને આવી ફુટડી કરતી જાડી ભુડણ છે?' દેવ બિચારો લજવાઇને ચૂપ ચાપ ચાલ્યો ગયો!

હું—એમ જ હોય, 'દેવો' જ લજવાય, 'કુક્કર'ને થોડી જ લાજ હોય છે? પણ 'દેવો' કોણ તે ત્હમે કોઇક જાણો છો? ફુદકા મારતી યુવાની ધરાવતા મનુષ્યો, સાહસશક્તિથી નાચી રહેલા મરતો, 'કાઇક કરવુ, કાંઈક કરવુ, નાઇન કરવુ, કરીને જ મરવુ, કરવામા જ મરવુ, કરવા માટે જ મરવુ અને મરીને જીવવુ' એવો ધ્વનિ જેમના ગાનનતુઓમાથી સતત નીકળ્યા કરતો હોય તેવા 'મર્દો' એ જ 'દેવો'! ત્હમારા શાસ્ત્રોએ દેવોનો નિવાસ 'આમા'મા કહ્યો છે તે તદ્દન સત્ય જ કહ્યુ હતુ [illegible] ત્હમ [illegible] વમે છે, [illegible]

નહિ યુવાનીના જોશવાળા હૃદયાકાશમા જો 'ધર્મ'ની –વિચારશક્તિ અને ક્રિયા શક્તિ રૂપ ધર્મની–જ્યોત પ્રકટાવી શક્યો તો તે શક્તિઓ જ દેવ તરીકે ખેલશે–દિવ્ય (magnanimous) સામાજિક યુદ્ધો લડશે અને 'કુકરો'ને 'દેવ' બનાવવા–નહિ માને તો વસતિ બહારના ઉકરડામા ધકેલી કહાડવા–કમર કસશે

મિ. પાતક—યુવાનો તો ઘણાએ છે એમને જે થોડુ ઘણુ વસ્તુસ્થિતિનુ ભાન થવા પામ્યુ છે તેથી તેઓના હૃદયને આઘાત પણ પહોચ્યો છે એમાના કેટલાક **સુધારક** પ્રવૃત્તિ માટે મમળ્યા પણ છે પણ સાધુ શ્રીમત અને 'જ્ઞાન'ના તેવડા જોડાણ (Tripple Alliance) સ્હામે તેઓના સાધનો કમજોર જણાય છે વળી તેઓમા વ્યવસ્થાપક શક્તિ (organizing capacity) ની પણ ન્યુનતા હોય

હું—એનો અર્થ એટનો જ કે 'આધ્યાત્મિક **આગ**'-ની તગી છે અને માત્ર સુધારકના **ઉત્સાહ** થી ઝુઝવુ છે ના તે યોદ્ધાઓએ 'તાલીમ' લેવી જોઇશે, ધર્મ હમ્બગ નથી પણ સત્ય છે અને વ્યવહારૂ જીવનમા પ્રતિક્ષણ કામ લાગતુ સત્ય છે એવી શ્રદ્ધાનુ બળ પ્રાપ્ત કરવુ જોઇશે જૈન ધર્મના સિદ્ધાન્તો અને ધાર્મિક ક્રિયાઓનો જીવન સાથેનો સંબધ શોધીને બતાવતા લેખો વાચવા–વિચારવા જોઇશે અને એ વિચારણાથી એમના હૃદયમા ધર્મપર **જીવતી** શ્રદ્ધા અને **જીવતો** પ્રેમ જાગી તેઓ હરકોઈ ભોગ આપવા ઉત્સાહી બનો લ્યુથર **જોન ઓફ આર્ક** દયાનદ **સરસ્વતી** અને **રામ** તીર્થ સ્વામી એ બધાએ એ જ માર્ગ લીધો હતો–અને એ બધા આગના તણખા હતા

મિ. પાતક—ઓહ, ત્હારે અમે કેવી મ્હોટી ભૂલ કરી

છે। 'આગીઆ'પણ એ આધ્યાત્મિક શક્તિ છે, નહિ કે દુર્ગુણ અથવા માનસિક વિકાર, એવું જો અમે પહેલા શિખ્યા હોત તો 'પગ પર કુહાડો' મારવા જેવી ભૂલ અમે કદાપિ ન કરી હોત જે 'વિચારક'ની મ્હેં આપને હમણા જ વાત કરી હતી તે પણ એક વખત એવો જ આગીઓ હતો, અને 'આગીઓ' હતો **તેથી** જ અમારાથી તે ખમાતો નહોતો આપે કહ્યું તેવું જૈન ધર્મનું **વ્યવહારોપયોગી** સ્વરૂપ તેણે વિચાર્યું હતું અને જૂદે જૂદે પ્રસંગે લખ્યું હતું કમનસીબે હવે તો એણે લખવું જ બંધ કર્યું છે અને એના પહેલાના લખાણોનો ચાહ **રહી રહીને હવે** પ્રકટવા લાગ્યો છે—હવે કે જ્યારે તે છૂટાછવાયા લખાણો મળી જ શક્તા નથી મ્હને પોતાને તો એની વિચારણા તેમજ પ્રવૃત્તિઓની કિંમત **આપના** વિચારો જાણવાથી જ સમજાવા પામી હમણા આપની મુલાકાતનો પ્રસંગ ન આવ્યો હોત તો સંભવ છે કે હું એને આખી જીંદગી સુધી એક ધૂની કે અભિમાની કે ગુસ્સાબાજ માણસ જ માન્યા કરત

હું—તો જો કે એમ કરવામા ત્હમારો કાંઈ બુરો આશય નથી પણ એમ જ બને જીવનની ઉપલી સપાટીની પ્રવૃત્તિમા જ જેમનું 'ભાન' હોય તેવાઓ, એક નિયમ તરીકે જ, આંતર સૃષ્ટિમા કામ કરનારાઓના આશય સમજવામા ભૂલ જ કરી **બેસે** આંતરસૃષ્ટિમા કામ કરનારાઓના આશય સંબંધી જેમ વધુ ગેરસમજ થવા પામે, અને તેથી જેમ ત્હેમના દિલને વધુ ને વધુ આઘાત પહોંચતો રહે, તેમ વધુ ઉંડી વિચારણાના ઝરા તે દિલમાંથી વહેવા પામે જનતાનું હિત આંતરસૃષ્ટિમા કામ કરનારાઓની વેદનામા જ છે એ વિશ્વયોજનાની વિચિત્રતા છે। અને ત્હમે કહ્યું કે ત્હમે ત્હેને **મ્હારી** વાતચીત માર્ફત જ પહેલી વખત ઓળખ્યો, એમાય મ્હને તો આશ્ચર્ય

વિચારી શકતા નથી એક મનુષ્યને એક વખત જોવા કે વાચવાથી ત્હેનુ જે ચિત્ર ત્હમારા મગજમા પડ્યુ તે ચિત્ર મુજબનો જ તે પૂર્વ હતો, આજે છે અને હવે પછી રહેશે એવુ ત્હમારૂ માનવુ છે,—જ્યહારે હકીકતમા જેના ચિત્રને ત્હમે વળગી રહ્યા છો તે મનુષ્ય તો વખતોવખત—અંદરથી તેમજ બહારથી—બદલાતો જ રહ્યો હોય છે મહાયુદ્ધ વખતના છાપાઓ પરથી ત્હમારા મગજમા પ્રૅસિડન્ટ વિલ્સનનુ એક ચિત્ર બની ગયુ હતુ, પણ ત્હમે વિલ્સનના વિવિધ ચિત્રો કલ્પી શકતા નથી હુ ત્હમને કહુ છુ એક વિલ્સન ખતીલો વિદ્યાર્થી હતો ત્હમારે નિર્દોષ રમતગમતનો ભાગીઓ જોઇતો હોય તો તે વિલ્સનની પાસે—તે કાળે—જવુ જોઇતુ હતું એક વિલ્સન આતુર આશક હતો જો ત્હમને યુવાનીની ઉષ્મતા જોઇતી હોય તો તે કાળના વિલ્સનનો સગ કરવો જોઇતો હતો એક વિલ્સન સહૃદયી શિક્ષક હતો ઇતિહાસ કે શિક્ષણ કળા શિખવાની ત્હમને જિજ્ઞાસા હોય તો તે તો તેજ વખતનો વિલ્સન પૂરી પાડે એક વિલ્સન અમેરિકાનો પ્રેસિડન્ટ હતો ત્હમારે રાજકાર્યના કોયડા છોડતા શિખવુ હોય કે વ્યાપારી હક કે એવુ કાંઈ જોઇતુ હોય તો તે વખતના જ વિલ્સનના અગ્ર નાર થવુ જોઇતું હતું એક વિલ્સન મગરી રાજ્યસત્તાઓનો અપચય કરતો ઈશ્વરે તે જ વિલ્સનને આમ તીને અપૂર્વ સત્કાર કર્યો હતો! એક વિલ્સન ગામડાના કૉટેજમા પડ્યો—પડ્યો ઉપરોક્ત સર્વ વિલ્સનોની પ્રવૃત્તિઓને 'વાગોળતો * નિરોપ ગાયની જેમ સમય ગુજારતો હતો ત્હમારે 'દાર્ડ' નહિ પણ અનુભવ જોઇતો હોય તો તે 'ઘરડી ગાય' પાસે જવુ જોઇતુ હતું આજે બધા વિલ્સન મરી ગયા છે,—સિવાય કે નામ વિલ્સન મહત્તાનુ સ્વપ્ન ત્હમને જોઇતુ હોય તો

* વાગોળતો–Ruminating meditating, re-creating

ત્હેનો ખપ કરો ત્હમારા વિચારકની બાબતમાં પણ એમ જ સ્હમજી લેવું ત્હમે ત્હેની પાસેથી સ્થૂલ સેવા-પ્રવૃત્તિમય મેવા-મેવા માગતા હો તો યોગ્ય છે,-તે મરીને ભુવાન કાયા સહિત પાછો આવે ત્હાં સુધી! અને હું ત્હમને અહીં બેઠાં ખાત્રી આપી શકું કે તે વખતે તે રોકેલા પણ નહિ રોભાય એટલી પ્રવૃત્તિ કરશે. ત્હમને 'અનુભવ' અને માર્ગદર્શનની જરૂર હોય તો આજની તે 'વાગોળની ગાય' જ કામ લાગશે,-પણ તે ત્હમારી નહિ પણ ત્હેની સગવડે કોઇ ગાય ત્હમારી સગવડે દૂધ નહિ જ દે. અને જો ત્હમને માત્ર પ્રેરણા જોઇતી હોય તો એને મરવા દો. માત્ર મરેલાનું જ નામ પ્રેરણા આપી શકે છે! ત્હમને શું જોઈએ છે ને શું નથી જોઇતું તે ત્હમારે જ નક્કી કરવું રહ્યું અને ખચ્ચીતપણે જે જોઇતું હોય ત્હેની જ પ્રાપ્તિનો ઉદ્યમ કરવો જોઇએ બાકી ત્હમારો તે વિચારક શું ધારતો હશે ને શું નહિ ધારતો હોય ત્હેની કલ્પનાઓ કદી જ કામ નહિ લાગે. એમ પણ કાં ન હોય કે જીર્ણ મંદિરને થીગડાં મારવામાં થોડીસી બચત શક્તિ ખર્ચી નાખવી એની આજની પ્રકૃતિને પાલવતી ન હોય અને તે જ વખતે 'નૂતન મંદિર'-Neo-Jainism-રચવાની સામગ્રી 'દેવો' એના પગ આગળ લાવીને ન મૂકે ત્હાં સુધી મૌન સાધી પોતાના હલ્યાકામાં જ નૂતન મંદિર કે નૂતન સ્વર્ગ રચી એમાં જ પડયા રહેવાનું પસંદ કરતો હોય. વિશ્વામિત્રે એક વખત વિદ્યમાન દેવલોકથી કંટાળીને નવું જ સ્વર્ગ ઘડયું હતું અને ત્હાં જ વાસ કર્યો હતો!

મિ૦ પાત્ર—પણ અમને તો હમણાં આ પૃથ્વીપરના સ્વર્ગની જ જરૂર છે—આકાશી સ્વર્ગ માટે વિચાર કરવા જેટલી નિરાત જ ક્યાં રહી છે? આ ભૂમિને સ્વર્ગ બનાવ્યા પછી બીજા સ્વર્ગનો વિચાર અમારૂં તે વખતનું વિસ્તૃત ભાન પોતે

જ કરી લેશે હમણા તો અમને અમારા સમાજરિપુઓને દબાવી દેવામા મદદગાર જોઇએ છે

હું—એ જ રોગ છે **બહારની** મદદ જોઇએ છે, **અંદરની** મદદની હજી દરકાર નથી **પોતાની** અદર પોતાનુ દેવલોક ઘડવાની વાત ત્હમને હજી ય 'કલ્પના'તુલ્ય લાગે છે,–ઉપદેશકનો અલકાર માત્ર લાગે છે, એ જ મ્હોટો રોગ છે અને રોગી વળી ઇચ્છે છે કે ડાકટર ત્હેને ઘેર ચાલીચાલીને જાય અને **મફત** ઉપચાર કરે ! એટલે કે 'જીવતા' મનુષ્ય કરતા 'મુડદુ' વધારે કાળજી કરવા જોગ ! ત્હમને કોઈએ 'દયા'ની ખોટી વ્યાખ્યા શિખવી જણાય છે જે પોતાને મદદ કરવા તૈયાર થયો નથી ત્હેને ખુદ દેવોનો દેવ પણ મદદ ન પહોચાડી શકે ત્હમે ત્હમારા દેશનો પ્રાચીન ઇતિહાસ–મહા ભારત ગ્રથ વાચ્યો છે ? એમા એક એવી ઐતિહાસિક ઘટનાનો ઉલ્લેખ છે કે જે ત્હમને કામ લાગે પાડવોના ગુપ્ત નિવાસનો એ સમય હતો **ભીમ** જે શહેરમા છુપાયો હતો તે શહેરની બહાર બકાસુર નામનો એક રાક્ષસ જાતિનો મનુષ્ય રહેતો હતો **હિંદના** એ પ્રદેશમા એ કાળે જગાએ જગાએ એ મનુષ્યભક્ષી રાક્ષસ જાતિનો એકાદ માણસ ડાણું નાખીને પડયો રહેતો હતો આ રાક્ષસોથી ત્રાસીને દરેક રજવાડાએ એમને એવો 'લાગો' બાંધી આપ્યો હતો કે દરેક ઘેરથી વારાફરતી ત્હેમને દરરોજ એક ગાડુ અન્ન, બે ભેસ અને એક મનુષ્ય ભોજન માટે મળ્યા કરે એ સર્વ ભોજનની ઓછામા ઓછી કિંમત ગણતા મહીને રૂ ૨૦,૦૦૦ નો પગાર દરેક રાક્ષસને આપવો પડતો ! ઉપરાત રાજાનો ટૅક્ષ જૂદો ! બિચારી પ્રજા **રક્ષણ** અને **વિકાસના** બ ના તરીકે ટૅક્ષ ભરે તે તો ઠીક, પણ અહીં તો બદલામા રક્ષણ પણ ન મળતુ અને તે છતા ટૅક્ષ અને મુજરો બન્ને ભરતા ય રાક્ષસનો લાગો તો ઉભો જ

રહેનો ! તે લાગો ન ભગાય તો કુટુંબનાં તમામ માણસોને તે મારી ખાતો તેથી વેચાતુ માણસ ન મળે તો ઘરમાંથી એક માણસ અને તે સાથે બે ભેંસો અને ગાડું અનાજ રાક્ષસના ઘેર પહોંચાડવાની કાળજી કરવી જ પડતી લોકો **ત્રાસી** ગયા હતા વર્ષો સુધી મુંગે મોઢે ત્રાસ **સહી** રહ્યા હતા તેઓ કહેતા ' પણ કરવું શું ? આપણાથી શું બને ? કોઈ દેવ આવીને બચાવે અગર એક રાક્ષસ સ્હામે બીજો રાક્ષસ કામે લગાડવામાં આવે તો જ બચાય !' જેવું **હિંદી** માનસ ? મિ **પાતક** ! એને ' દેવ ' અને ' રાક્ષસ 'ની મદદ વગર ચાલતું જ નથી ત્હમા ' દેવ ' કોઈ ત્હેમની મદદે આવ્યા નહિ,—જો કે તે વખતે તો તે બહુ દૂર નહોતા રહેતા માત્ર દિમાગમાં જ રહેતા અને રાક્ષસની મદદ ખરીદવાના પરિણામનો તો એમને અનુભવ થયો હતો આખરે **માણસ** જ કામ લાગી શક્યો એ શહેરના એક **બ્રાહ્મણના** ઘરમાં નોકર તરીકે ગુપ્ત રહેતા **ભીમે** બકાસુરને જમીન પર પછાડી ખોખરો કરી માણસાઈ શિખવી અને પછી જીવતો છોડ્યો પછી તેણે ગામલોકોને કહ્યું ' ત્હમારા જેવા જ એક મનુષ્યથી અને એકલા હાથે આ રાક્ષસ પટકાયો છે તે ત્હમે પ્રત્યક્ષ જોઈ ચૂક્યા છો ૪૦ ૦૦૦ મનુષ્યોને તે એકલો વર્ષો સુધી ભયભીત કરી શક્યો હોય તો તે ત્હમારા ડરપોકપણાને આભારી છે **હું એનો વધ નહિ કરૂં તેમ ત્હેને હાંકી પણ નહિ કહાડું, કારણ કે એમ કરવાથી ત્હમને પોતાનું બળ વધારવાની તાલીમની ગરજ નહિ થાય** ૪૦,૦૦૦ પ્રજાજનોમાં કમમાં કમ ૫૦૦૦ યુવાનો તો હશે જ અને મહીને ત્હમે જે ૨૦૦૦૦ રૂપિયા આ રાક્ષસને ખોરાક તરીકે આપતા હતા તે જ રકમ જો આ ૫૦૦૦ યુવાનોને તાલીમ આપવામાં અને દૂધ પાવામાં ખર્ચો તો પાંચ વર્ષ બાદ તે જ યુવાનો આરા

ક્રમમા ક્રમ ૧૦૦૦ રાક્ષસોને હાંકી કહાડવા સમર્થ બને અને ફક્ત તમારા શહેરને જ નહિ પણ આખા પ્રદેશને સહીસલામત બનાવવાનો તમને યશ મળે દેવોના નામની માળા ફેરવવાથી કે રાક્ષસોના નામની પોક મૂકવાથી કાઇ તમારો દહાડો વળવાનો નથી " ભીમ તે લોકોનો 'શિરદાર' બનવા રહ્યો નહિ તેમ તાલીમની વ્યવસ્થા કરી આપવાય રોકાયો નહિ,–ફક્ત જ્ઞાની શ્રદ્ધા'–'ધર્મ'–પ્રેરી ચાલતો થયો ત્હેનુ કામ રાક્ષસની પ્રતિષ્ઠા તોડવા પૂરતુ અને પ્રજાજનોમા નિડરતા તથા સંઘશક્તિ જગાડવા પૂરતુ હતું અને ખરી મદદ પણ એનુ જ નામ કહેવાય. જે બીજાને હમેશ મદદ કરતો રહે છે અગર બીનજોખમદારી સ્થિતિ ઉપજાવી આપે છે અર્થાત્ 'કાટા વગરની હરીઆળી જમીન' બનાવી આપે છે, તે તો ઉલટુ ત્હેનુ અહિત કરે છે વારુ, મ્હને કહો કે જેમ આ મહાભારતમાના શહેરના લોકો મહીને વીસ હજારની રકમ–ઈચ્છાથી કે વગર ઇચ્છાથી–કહાડતા તેમ તમારા સમાજમા પણ–ઈચ્છાથી કે વગર ઈચ્છાથી–'ધર્માદા' તો થતા જ હશે?

મિ પાતક—થાય છે, અને તે બે પ્રકારે એક એવી જાતનો ધર્માદો કે જે શ્રીમંતોની સત્તા જમાવવા માટે હોય છે, અને બીજો એવી જાતનો કે જે સ્વત ત્હેનો પગપેસારો કરવા માટે હોય છે પહેલા પ્રસગના ધર્માદાનો ખરડો સત્તાધારી શ્રીમંતોથી શરૂ થાય છે અને પછી ત્હેમા પુરાણપ્રેમી (orthodox) મધ્યમ સ્થિતિના લોકોને ખેચવામા આવે છે 'બીજા પ્રકારની મખાવતનો ઝડો નજીભાગે ઓળખાયલી કોઇ વ્યક્તિ ઉપાડે છે અને એમા પણ –મને કમને–પુરાણપ્રેમી મધ્યમ સ્થિતિના લોકો જ નાણા ભરે છે સત્તાધારીઓ ક્વચિત્ જ ભરે છે અને ભરેલાઓ તો અપવાદ તરીકે જ એથી ત્રણ વાતો સ્પષ્ટ દેખાય છે (૧) શ્રીમંતો પ્રાય. સત્તાના સ્વાર્થ ખાતર જ આપે છે,

'મ્હારે શું?' એવું કહેનારા લોકોમાં એમ જ બનતું જોઈએ. મ્હને એક લોકપ્રિય દંતકથા હમણાં યાદ આવે છે. એક મહત્વાકાંક્ષી મનુષ્યને 'રાજાના બનેવી' બનવાનો કોડ થયો. તેણે તે માટે એક રહેલો માર્ગ પણ શોધી કહાડયો. સંકુચિત સ્વાર્થ અને ગુલામી માનસનો વારસો મેળવવા ભાગ્યશાળી થયેલા લોકોનું એક શહેર શોધી ત્હેની બહાર પોતાનો ભભકાદાર તંબુ ઠોક્યો અને શહેરમાં પ્રવેશ કરતા દરેક મનુષ્ય પાસેથી દાણ–'Duty'–માગવા લાગ્યો. અલબત તે રૂઆબથી માગતો હોઈ ઘણાખરાઓ તો ચૂપચાપ દાણ ચૂકવી આપતા. ક્વચિત્ કોઈ પૂછવાની નફરાઈ કરતો કે દાણ કોના તરફથી ઉઘરાવવામાં આવતું હતું, તો ત્હેને એવડી નફટાઈથી જવાબ મળતો 'રાણીના સાળા' તરફથી! અને રાજા કે રાણીનું નામ જ ત્હેના ગુલામી માનસને વધુ પ્રશ્ન કરતા અટકાવવા બસ થતું. કોઈને એવો તો પ્રશ્ન પણ થવા ન પામ્યો કે 'પુરૂષને સાળો હોઈ શકે પણ સ્ત્રીને સાળો કેવો?' અને ક્વચિત્ કોઈને થયો હશે તો તેણે એ પ્રશ્નને એવા વિચારથી દાબી દીધો હશે કે 'મ્હારે શું? કોઈને નથી પડી તો મ્હને શું પડી છે?' એમ કરતા દિવસો, મહીનાઓ અને વર્ષો વીત્યા અને તે દર્મ્યાન એ 'મ્હારે શું?' નામની પ્રજાના લાખો રૂપિયા 'રાણીના સાળા'ના ખિસ્સામાં પડી કૂદાકૂદ કરવા લાગ્યા! એમાંથી બેચાર લાખ રૂપિયા પડોશી રાજાના મહેલમાં કૂદી પડયા–કારણકે તેણે આ સેનારહિત 'રાણીના સાળા'ને પોતાનું લશ્કર ધીર્યું હતું! અને એ જ લશ્કર વડે 'રાણીના સાળા'એ 'રાજા'ને મ્હાત કરી, ભયભીત બનાવી, ત્હેની બ્હેનનો હાથ મેળવ્યો હતો! જે થોડાઓને 'રાણીનો સાળો હોઈ જ કેમ શકે?' એવો પ્રશ્ન થવા પામ્યો હતો તેઓ જો 'આપણે શું' એવા વિચારથી પેલા પ્રશ્નને દાબી દેવાને બદલે પ્રશ્નપર [illegible]

આગળ વધ્યા હોત તો અવશ્ય જોઇ શક્યા હોત કે ' રાણીનો માળો એક ભૂત માત્ર હતુ,–એવુ ભૂત કે જે તેહને માનો તો જ સતાવી શકે છે અને ન માનો તો અસ્તિત્વ જ ધરાવતુ નથી ! પેના છક્કડબાજ પાસે નહોતુ કાંઇ લશ્કર નહોતું શસ્ત્ર બળ કે નહોતુ અસાધારણ અંગબળ પણ–હતુ માત્ર **બાહ્ય દમામનુ** બળ એ દમામ પોલો હતો–ઓળો હતો અને જો એને સાચી ચીજ તરીકે માનવાની ના કહેવા જેટલી જ –ફક્ત એટના સંકલ્પ જેટલી જ–તાકાત તેઓ ધરાવતા હોત તો દાણ ટાઇ એમની પાસેથી જબરાઈથી તો લઇ શકાવાનુ નહોતુ અને પાચ–દશ માણસોને દાણ ભરવાની 'ના' કહેતા જોઇને બીજા સઘાઓ પણ હિંમતવાન બન્યા હોત પણ ' આપણે શુ ? એ જ ઘર મારું છે ! એ ચાર આના ભરી દેવાથી કહ્યા આપણે મરી જવાના છીએ ? ' એવા માનમતવાળી પ્રજા જ રાણીના સાળા ને રાજાનો મનેતી–બીજા અર્થમા, પ્રજાનો જ બનેતી–બનાવી મૂકે છે લક્ષ દેવા જેવી વાત તો એ છે કે બનેતી થવાની મહત્વાકાક્ષાવાળાઓ નિયમ તરીકે જ સાળા બનીને શરૂઆત કરે છે ! સેવક ' બનવાથી જ સે ૧૫૦ રહેલુ થાય છે ! પણ ત્હમારા યુવાન મંડળે તો મેત્ર ' તેમજ સેવક' બન્ને ઢોગોને બ લે ભાગીદાર તરીકેના હક્કથી જ આગળ આવવુ જોઇએ અને સઘળા દાણ ઉઘરાવનારના ખીસ્સા–અનમત સરકારના સહકારથી જ–તપાસવા જોઇએ અને એમ કરવા માટે બેચાર ફર્યાદો કરવામા પાચ– શ હજા– રનો વ્યય પણ કરવા પોતપોતામાથી જ જોગવાઈ કરવી જોઇએ એ થોડા અગત ખર્ચથી અને બેચાર કેસ જેટલી જ અંગત મહેનતથી લાખ્ખોની રકમો બચી જવા પામશે અને એમાથી સુધાર કાર્ય તેમજ શિક્ષણ પ્રચાર કાર્ય બન્ને મ્હોટા પાયાપર

થઇ નામે મિશન પવિત્ર છે અને પવિત્ર હાથથી જ તેહેનો સ્પર્શ થવો જોઇએ જો કોઇને પણ 'ગણીનો માળો' કે 'ગજાનો જોષી' બનવાની લાલચમા હોય તો એણે આ યજ્ઞકુડથી સહીસલામત છેટે રહેવુ યજ્ઞકુડ અભડાવનાર કોઇ 'રાક્ષસ' ઘુસવા ન પામે એ તમામ યુવાનોની મ્હોટામા મ્હોટી કાળજી હાવી જોઇએ,–નહિ તો બિચારી સમાજ 'ઉન'માથી 'ચૂન'મા પડશે તમને લાગે છે, મિ પાતક, કે તમારી આ નવયુવક ટોળીને કોઇ સાધુ કે શ્રીમત કે દલાલ પોતાનુ છપ્પુ હથીઆર બનાવી લેવાની તજવીજમા નહિ જ કરે?

મિ. પાતક–એ તો એ ટોળીના શિરદારના બુદ્ધિબળ પર આધાર રાખે છે

હું–બુદ્ધિબળ નહિ પણ હૃદયબળ પર, હૃદયમાની ધાર્મિક શ્રદ્ધાની માત્રા (degree) પર અને શિરદારના જ નહિ પણ તમામ સભ્યોના હૃદયબળ પર તેઓ જે ધર્મના નામે બહાર પડ્યા છે તે ધર્મની સચ્ચાઇ પર પૂર્ણ શ્રદ્ધા ન હોય તો હૃદયબળ મજબુત હોઇ શકે જ નહિ અને હૃદયબળ ન હોય તે માલુમ કરો કે સ્વાર્થના એનમા સપડાઇ જાય અગર તો પ્રમાદવશાત્ ફસાઇ જાય. સ્વાર્થ યા તો પ્રમાદ એ બેમાની એકમદ નિર્બળતા તો બુદ્ધિક્ષેત્રમા અવશ્ય ઘુસવાની જ, પણ બેમાની એકકે નિર્બળતા હૃદયબળના કીલ્લામા ઘુસી શકતી જ નથી અને આ હૃદયબળની મુખ્ય શરત એકેએક સભ્યે અદા કરવાની હોય એમ કહેવાનું કારણ એ છે કે એક પણ સભ્ય આ બાબતમા નબળા હોય તો આખી યોજનાનો નાશ કરનાર થઇ પડે સભ્યોમા બુદ્ધિતત્ત્વ ઓછુ હોય તો પણ ચાલે–માત્ર શિરદારમા તેની માત્રા પૂરતી હોવી જોઇએ

મિ. પાતક –આપે બુદ્ધિબળ અને હૃદયબળની કિમ્મતો

ઠીક આફ્રી બતાવી અમાગમા એક 'જૈન ઍસોસિએશન ઑફ ઇંડિયા' નામની સસ્થા છે જે પોતાને સમસ્ત હિંદના અને તમામ ફીરકાઓના કાયદેસરના પ્રતિનિધિ તરીકે સરકારને, જાહેર પ્રજાને અને જૈન પ્રજાને અરજ, ભલામણ કે દબાણ કરવાનો હક્ક ધરાવનાર તરીકે જાહેર કરે છે આ સભાના નિયતાઓ બુદ્ધિબળની બાબતમા સૌથી મ્હડે એવા છે એમ સ્વીકારવુ જ પડશે પણ હસ્તબળની બાબતમા સાતડે સાત! પ્રથમ તો જૈન સમાજે એમને આવી સત્તા આપી નથી—ને તેમણે એવી સત્તા માગીય નહોતી બીજુ એમા ફક્ત ધેતાબર મૂર્તિપૂજક જૈન ફીરકા સિવાય બીજા કોઇ ફીરકાના અનુયાયીને દાખલ જ ન કરવો એવો ચોક્કસ નિયમ છે તેથી બીજા ત્રણે જૈન ફીરકાઓની વતી તો શુ પણ ત્હેમના સબધમા પણ વાત કરવાનો ત્હેમને હક્ક ન હોઈ શકે ખુદ શ્વે

મૂ જૈન ફીરકાના પણ પ્રાય એકાદ શહેરના જ—અને તે પણ વિરૂદ્ધ મત ન રજુ કરે તેવા—સભ્યોથી જ ભરચા બનેલી છે સૌ કોઈ જાણે છે કે હિંદના સમસ્ત જૈનોના નામથી બોલવા—માગવા—દેવાનો કોઇને કાંઈ પણ હક્ક—લૂલો લગડો પણ હક્ક—હોય તો તે ચારે ફીરકાની કૉન્ફરન્સોને જ માત્ર સૌ કોઇ જાણે છે કે 'ઍસોસિએશન' તો માત્ર અમુક મુઠ્ઠીભર મુડીવાદીઓનુ યત્ર છે ત્હેના સભ્યોમા જો હૃદયબળ જેવી ચીજ હોત તો સઘળા ફીરકાઓ વર્ષો થયા જે માગણી કરતા રહ્યા છે તે સ્વીકારીને સર્વને માટે પોતાના દ્વાર ખુલ્લા કરત ચારે ફીરકાઓ વચ્ચેના અને જૈન—અજૈન વચ્ચેના ઝગડાઓમા લવાદનુ કામ બજાવત અને ચારે ફીરકાઓમા સમાજસુધારણા તથા શિક્ષણપ્રચારનો ઝુડો જોરશોરથી ફરકાવત એનામા જો હૃદયબળ હોત તો યુવાનોને સ્વતત્ર કામ કરવા બહાર પડવાની જરૂર શી પડત? એમનામા જ જો

હૃત્ય હોત તો જૈનસમાજમાં ' રાણીના સાળા 'ઓ ઘૂસી જ કેમ શક્યા હોત ? હૃદયથી તેઓ વાત કરી જ શકતા હોત તો સાધુઓના ભવાડા થવા જ કેમ પામત ? બધો રોગ, આપે હમણાં નાડીપરીક્ષા કરી તેમ, બુદ્ધિમાં નહિ પણ હૃદયમાં છે અને યુવાનો જો આ નાડીચિકિત્સાથી મળતો અનુભવ સદા દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખે તો જ મુડીવાદી કે બુદ્ધિવાદીની જાળમાં ફસાઈ પડતા બચી શકે

હું —ત્હમે 'ઍસોસિએશન 'ની બાબતમાં કહ્યું કે તે સમસ્ત જૈનમંડળના પ્રતિનિધિ તરીકે સરકારને અરજ કે ભલામણ—પોતાની મરજી મુજબની–કરે છે, તો જ્યહારે એવી અરજ કે ભલામણ બીજા ફીરકાઓના લાભ કે અભિપ્રાયને પ્રતિકૂળ હોય ત્યહારે તે બીજાઓ સરકારને પોતા તરફની અરજ કે ભલામણ લખવા અને ' ઍસોસીએશન 'ના ખરા સ્વરૂપની માહેતી આપવા બહાર નહિ પડતા હોય ?

મિ. પાતક —એમ બહાર પડવાની સત્તા તે તે ફીરકાઓની કૉન્ફરન્સોને જ હોઈ શકે, અને દરેક કૉન્ફરન્સ ઑફિસનું સુકાન મુડીવાદીના હાથમાં હોય, તથા, મુડીવાદી-મુડીવાદીના પરસ્પરના સંબંધ હોય. અને છૂટી વ્યક્તિઓ સરકારને લખે તે, મ્હોટા નામવાળા મંડળ તરફથી ગયેલા પત્ર પછી, ભાગ્યે જ વજનદાર થઈ પડે વળી જ્યહાં સરકારને અનુકૂળ હોય એવી જ કોઈ વાત ત્હેને લખવાની હોય ત્યહાં સરકાર ' સંસ્થા 'ને માન આપશે કે વ્યક્તિને ? સાથે સાથે કહી લેવા દો કે, દેશાભિમાન જેવી ચીજ અમારે હજી હવે શિખવાની છે

હું —તે હું પૂછવા નહોતો ઇચ્છતો જ્યહાં વ્યક્તિત્વ ન ખીલ્યું હોય ત્યહાં દેશાભિમાન ન જ હોઇ શકે દેશાભિમાન એ વ્યક્તિત્વ નામક છોડનું પુષ્પ છે,—જેમકે સમષ્ટિ અભિમાન

એ તત્ત્વજ્ઞાન નામક છોડનુ પુષ્પ છે હવે આ વાતને એટલે જ છોડો આ બધી વસ્તુસ્થિતિ અમુક માનસ (mentality) માથી ઉત્પન્ન થતી જ જોઈતી હતી અને થઇ છે પણ હવે હુ એ માનસ નુ કારણ જાણવા માગુ છુ ઉત્પત્તિનુ ક્ષેત્ર અને બીજ કેવુ છે લગ્નસ્થા અને પ્રજોત્પત્તિ સંબવી વ્યવસ્થા કેવી છે તે જાણવા માગુ છુ

મિ, પાતક —ચાહે શ્રીમત હો વા ગરીબ હો સાધુ હો વા શ્રાવક હો, ગ્રેજ્યુએટ હો વા અપઢ હો—સર્વની બાબતમા એક વાત સામાન્ય છે સર્વની ઉત્પત્તિ (જન્મ) સ્થિતિ (જીવતર) અને લય (મૃત્યુ)મા કોઈ જાતનો ધ્યેય (aim) નથી હોતો અને કોઇ જાતની યોજના' નથી હોતી વગર સકલ્પે જન્મ અપાય છે વગર ધ્યેયે જેમતેમ જીવતર ખેચી કઢાય છે, અને ધ્યેય પાછળ મરી ખુટવાને બદલે બીમારી કે અકસ્માત થી કે સડીસડીને મરણશરણ થવાય છે જીદગીના ત્રણે મુખ્ય તબક્કામા અમે કાઇ કરતા નથી —અમારા પર કાઇ કર વામા આવે છે અમે જીવતા (અસ્તિત્વના અશ્વપર સવાર થતા) નથી પણ અમારે જીવવુ પડે છે (જીવનનુ ગાડુ અમારી ગરદન પણ લાધવામા આવ્યુ છે તે વગર ઇચ્છાએ પણ ખેચવુ પડે છે) અમે મરતા (મ્હોતને ભેટતા) નથી પણ મરણને શરણ થઇએ છીએ અમે પરણતા નથી (અનુકુળ ભાગીદારને શોધી ક્હાડી સ્વચ્છાથી એક-બીજાની પાછળ ફરતા નથી), પણ અમને પરણાવવામા આવે છે (સ્ત્રી-પુરૂષના માથા ભટકાવવામા આવે છે) સારી પેઠે મગજેની શક્તિ ઉભરાઇ જવાને પરિણામે થતી સર્જનક્રિયા કાઇ અમે કરતા નથી પણ રૂપ વાળી વસ્ત્ર એકાત કે હક્ક આમાના એમ બાહ્ય પદાર્થની પ્રેરણાથી અમે કામની સેવા (=કામસેવન) કરીએ

છીએ અર્થાત્ જન્મ, જીવન, મરણ અને મરણ ચારે બાબતમાં અમે કર્તા (subject) નથી, કર્મ (object) છીએ 'મનુષ્ય' નથી,–'જાનવર' છીએ, ચેતન નથી,–જડ છીએ. Like material objects we are acted upon —pulled, pushed, pressed or blown ! અને તેથી જ અમારો બધો વ્યવહાર જડવાદનો વ્યવહાર છે અમારી સમાજવ્યવસ્થા જડવાદની સાક્ષાત્ મૂર્તિ છે, અમારી આચારવ્યવસ્થા જડવાદના પાયા પરની પોની પણ સુંદર ઇમારત છે, અમારી મિત્રતા–અમારી શત્રુતા–અમારી ગોરાઈ–અમારી નોકરી સર્વ જડવાદના સંતાનરૂપ છે, નહિ કે 'ઉચ્ચ નોખ'ના–'ખાનદાની'ના–દિલની યોજના–ઉંચા આશયના સંતાનરૂપ

ધર્મને નામે અમને ધર્મગુરૂઓએ શિખવ્યુ છે કે સ્ત્રી એ 'નરકની ખાણ' છે અને જીંદગી એ પાપનુ ઘર છે અર્થાત પાપમાંથી અમારી ઉત્પત્તિ અને પાપમાં જ નિરંતર નિવાસ ત્યહાં પછી પવિત્ર **જન્મ** કેવા, પવિત્ર **જીવન** કેવા અને પવિત્ર **મરણ** કેવા ! અમે અમારા ધર્મગુરૂઓએ જેવા બનાવ્યા તેવા છીએ ! જેણે જીવનને જ પાપ માન્યુ તે જીવનને ઉંચો **આશય** અને **યોજના** તો આપી શકે જ કેવી રીતે ? અને ઉંચા આશય અને યોજના એ બન્નેની ગેરહાજરીમાં જીવન પ્રવાહ ઉંચે ચ્હડવાને બદલે નીચે જ–પાણીનો એ સ્વભાવ છે–પડે એમાં આશ્ચર્ય પણ શું ? એ નીચે પડવું એ જ **પતન** અથવા **પાપ** છે, એ જ **નરક*** છે, અને તે પાપનું–તમામ જૈન કોમની દરેક વ્યક્તિના આખાય જીવનના પાપનું–તથા નારકી જીવનનું–કારણ ધર્મગુરૂઓ છે, કે જેઓએ અમને જીવન એ જ પાપ છે એમ ઠસાવી જીવનને **આશય** તથા **યોજના**

* નરક, જ્યહાં સુખ નથી એવી સ્થિતિ, જ્યહાં વ્યવસ્થાને સ્થાને અવ્યવસ્થા છે–પ્રેરિત ગતિ માત્ર છે—એવી દશા

આપતા અટકાવ્યા છે,—અટકાવ્યા છે એટલું જ નહિ પણ ઉપરથી 'ત્હમે અમુક અખાદ્ય ખાવાનું 'પાપ' કર્યું, અમુક બોલવાનું પાપ કર્યું વગેરે વગેરે ઠપકાના પ્રહાર કરીઅમારા જીગરને છેક જ મુડદાલ કરી નાખ્યું છે ના તેઓ અમને ધર્મ રૂપી ઇથર આપી ઉંઘે ચડાવી રાક્યા, કે ના તેઓએ અમને અમારા હિસાબે ને જોખમે થઈ શકે તેવા જીવનપ્રયોગો દ્વારા ક્રમશઃ ઉંચે ચ્હડવાને સ્વતન્ત્ર રહેવા દીધા ખાન-પાન પઠન-પાઠન વક્તૃત્વ-શ્રવણ, આય-વ્યય ક્રિયા-અક્રિયા એવા તમામ અમારા વ્યવહાર પર કાનુનોની બેડીઓ નાખતા રહ્યા કોઈ વખત ભલા નેમથી કોઈ વખત બુરા નેમથી તો કોઇ વખત માન દેખાડેખીથી કાયદાનો વિસ્તાર મનુષ્યના માનસને ગુલામ બનાવે છે એ તો ખુલ્લું સત્ય છે, અને ગુલામની પ્રકૃતિ sneaking છૂપી રીતે ગતિ કરનારી અર્થાત્ પ્રપચી-તુચ્છ-કીટવત્ જ બને એ પણ સૌ સ્હમજી શકે એવી વાત છે આનું એક જ ફળ હોય लज्जा-शंका-भय એવા ત્રણ રાક્ષસોના હાથમાં સોંપાયલું જીવન અર્થાત પરતન્ત્ર, પ્રતિક્ષણ તરફડવાવાળું, depressed જીવન. અને એવું અમારૂં જીવન કરી નાખીને પછી અમને 'જૈનો ફલાણી ધાડ કેમ નથી મારતા અને ફલાણું પરાક્રમ કેમ નથી કરતા?' એવા મ્હેણા સભળાવવામાં આવે છે અમે અમારા સમાજમાં સ્વતન્ત્ર નથી, ધરમાં સ્વતન્ત્ર નથી ખુ અંગત જીવનમાં સ્વતન્ત્ર નથી—અને અમે દેશ સ્વાતન્ત્ર્યની આશાઓ કરીએ છીએ! મ્હારે સમાજની મિટિંગમાં કોઇ અઘાધુંધી બાબતમાં બોલવું હશે તો હું પોતે ન બોલતાં બીજા કોઇને આગળ કરીને ત્હેની પાસે બોલાવીશ કાંઇ લેખ લખવો હશે તો કલ્પિત નામથી લખીશ અને બહાદૂરી બતાવવા મ્હારી સહીથી લખીશ તો કડકી વાત એવી, ભડકવા છે કે એવો અથવા એવો બીજો કોઇ પડદો જોડ્યા પછી

ના લખીશ, કોઈ મિટિંગના કે કોઈ સાધુ પાસે જવાની રૂચિ નહિ હોય તો પણ કોઈ પૂછશે ત્યારે અરે કહેવાની કે મૌન સેવવાની હિંમતમાં ગયેલા લોભમન લીધે કહીશ કે હું જરૂર આવીશ અને આવવાનો ચોક્કસ ઈરાદો રાખુ છું આ બધી માયાજાળ અભિમાન રચનાના [illegible] સામાજિક અને ધાર્મિક બંધાધોનું જ પરિણામ નહિ તો બીજુ શુ છે ? અમારા શબ્દ પર—વચન પર—કરાર પર—કબુલાત પર—સોગંદ પર વિશ્વાસ ન જ મુકી શકાય એમ અમે પોતે શબ્દ બોલતી વખતે જ જાણતા હોઈએ છીએ અમારી મિત્રતા અર્થ વગરની (without sense)—કવચિત્ દગાના આશયવાળી—છે અમારી શત્રુતા પણ વગરની, કવચિત્ પ્રેરિત, કવચિત્ કલ્પિત અને એકે પક્ષનો સ્વાર્થ સાધી ન શકે એવા પ્રકારની છે અમારી પ્રવૃત્તિ આશય વગરની, યોજના વગરની, પલટાતા મનમોજ પ્રમાણે વળવા માટે કરવા જરૂરના પલટા વગરની, નિશ્ચયબળ (determination) વગરની અને સમય તથા શક્તિ આદિ સાધનોની કરકસર વગરની હોય છે અમારી એકાન્ત [illegible] શાન્તિ[illegible], પ્રમત્ત દશાવાળી, આર્ત્ત-રૌદ્ર ધ્યાનની ધારાવાળી હોય છે અમારો આરામ (re creation) Crea ne power પાછી મેળવવાને બદલે ખરી શક્તિનું છેદનુ [illegible] હોય છે અમારું બોલવું-લખવું અમારા હૃદયના પ્રગટ કરનારું નહિ પણ ઈંગિત છુપાવનારું હોય છે અમારું વાચન પ્રકાશ અને શક્તિ મેળવવા માટેનું નહિ પણ કેવળ ક્ષણિક વૃત્તિને તૃપ્ત કરવા માટેનું કે અમારી ભાષાને ઓપ આપવા [illegible] હોય છે અમારી ભક્તિ પ્રાયઃ દંભરૂપ, કવચિત્ આત્મશ્લાઘારૂપ, કવચિત્ કોઈ તાત્કાલિક અસરના [illegible], [illegible] વગરની, વગર ઇરાદાએ આ અભિમાનને કરાવનારી અને અમને પોતાને સદા

નિર્મળ કરનારી હોય છે ભક્ત અને ભક્તિપાત્ર, પત્ની અને પતિ, નોકર અને શેઠ પ્રજા અને શાસક બે ભાગીદારો કે બે મિત્રો પ્રમુખ અને સભ્યો ઉપદેશક અને શ્રોતા ગ્રાહક અને દુકાનદાર આ પ્રત્યેક દ્વંદ્વના બન્ને પક્ષોના પરસ્પરના દરેક વ્યવહારના પાયાના **શાશ્વત** ઊર્મિનો વાસો હોય છે કુટુમ્બીઓ પ્રત્યેના વર્તન પણ **લજ્જા** અને **ભયથી** જ પ્રેરિત હોય છે ફક્ત અમારા પોતા પર **દયા** કરવાનું અમે શિખ્યા નથી—બાકી તમામ પર દયા કરવાનો અમે ઇજારો લીધો છે—એટલા ખાતર કે દુનિયા એક વખત અમને **દયાસાગર** અને **પરોપકારી** તરીકે ઓળખી લે તો પછી અમે તેનું વર્ણન વાંચ્યું જાય! પેપરો જુઓ ભાષણો જુઓ સંસ્થાઓના જાહેર કરવામા આવેલા આશયો જુઓ,—વાંચવામા આવશે તે કરતા જુદો જ આશય વાસ્તવમા હશે લોકોએ 'બુરૂં' ગણેલું કોઇ કામ કરવાનુ હોય ત્યારે તેનુ કામ ખુલ્લી રીતે કરવાજેટલી હિંમત તો દૂર રહી પણ લોકોએ 'બુરૂં' નહિ ગણેલુ કામ —પણ ખુલ્લી રીતે-કરવામા ત્રણ ત્રણ બલાઓ લજ્જા, શંકા ભય ની તાબેદારી ખરી જ!—એટલે સુધી કે પોતાને કોઇ ગુરૂના શિષ્ય કોઇ સજ્જનના મિત્ર કે પ્રશંસક કોઈ લેખક કે સમાજસેવક તરફ સહાનુભૂતિ ધરાવનાર તરીકે જાહેર કરતાં કે જાહેર થવા દેતાં ય ભય લાગે! તમારા મ્હોટામા મ્હોટા માણસને મિસ્ટર શબ્દથી બસ થાય, કે જે શબ્દ ન્હાનામા ન્હાના માણસને પણ લગાડાતો હોય છે પરન્તુ અમારા તો ન્હાનામા ન્હાના માણસને ય ગ. રા. (રાજ્યમાન્ય, રાજેશ્રી!) અને 'શ્રીયુત' મહાશય ય વગર ચેન ન પડે, જો કે—અમારા મોટામા મ્હોટા માણસનો આશય (goal) એક તસુથી ય લાંબો ભાગ્યે જ હોય છે—હજાર માઇલનો કે દશ પેની જેટલો નામો તો કોઈનો જ નહિ અમે અમારી પો

તીબી સ્રીની કે બાળકની ય ખરી દયા કરતા કે જાણતા નથી અને છતાં જાનવરો અને જંતુઓની દયાના પોકાર ઘડી પણ છોડતા નથી સ્વાર્થનું સાચુ સ્વરૂપ ગોધવાની અમને પ વાદ નથી અને 'પરોપકાર'નો મુદ્દો એક પણ અમારો ભાષણ, લખાણ કે વાતચીતમા ઘુસાડ્યા સિવાય અમને ચેન પડતું નથી પ્રમાણ–માત્રા (degree)નો તો અમને ખ્યાલ જ નથી શ્લોક ગોખનાર, શ્લોક રચનાર અને તત્ત્વજ્ઞાની એ સર્વ અમારે મન 'વિદ્વાન'! તેમજ અભિપ્રાય આપવો, નાન્ત વિરોધ જણાવવો, ક્રિયાત્મક વિરોધ કરવો અને નીચ પ્રપંચ કરવો એ સર્વ અમારે મન 'શત્રુકાર્ય'! ઉપકાર કરી ચૂપ બેસનારને અમે 'મોટું' કે 'બગનો' કહી વખોડીએ અને લૂંટ કરવા ઉપરાંત પોતાને પરોપકારી મનાવનારના પગ પૂજીએ!

ટુંકમા, આપણું જીવન વિકૃત બનવા પામ્યું છે, અને તે વિકૃત બનવા પામ્યું છે એટલું પ અમે હજી જોઈ શક્યા નથી અમે un wanted જન્મ્યા હતા અને un necessary જીવીએ છીએ,—અથવા પ્રતિક્ષણ મરીએ છીએ

ઘડીભર અમારૂ ઉત્પત્તિ સ્થાન જુઓ હું કહી ગયો કે પુરુષજીવન ધ્યેય અને યોજના વગરનુ છે, અને હવે કહી લઉં કે સ્રી એ પુરુષની છાયા ગણાય છે એટલે એના જીવનને તો ધ્યેય કે યોજનાની જરૂર જ કેવી? પુરુષના ભરીઆગર અને નોકર તરીકેની અને વિષયતૃપ્તિની ગરજ સરી એટલે ગંગા નાહ્યા! અને એ ક્રિયાઓને પણ સાયન્ટીફીક બનાવવાની દરકાર નહિ કારણ કે એક તો સાધુઓએ એ બધી ક્રિયાઓમા 'પાપ' મનાવ્યુ છે અને બીજું એ કે વ્યક્તિ તરીકે નહિ પણ ઓળા તરીકે જીવવાના ભાનવાળી વ્યક્તિમા સાયન્ટીફીક કાર્ય પદ્ધતિનો ગમ પણ ન જ સંભવે તેથી તેમની વૃત્તિ 'પગારના'મા હોય છે, નહિ કે કામને ખીલવવામા—વિસ્તારવામા અને તેની 'ઉચ્ચો-

રોખ પ્રગી શકતો નથી દરેક છોકરી–પછી તે અભણ હો, રોગી હો, ખોડ ખાપણવાળી હો, નૈતિક નિબળતાવાળી હો–ને પરણવુ જ પડે છે, અને તે પણ ૧૨ થી ૧૬ વર્ષની અંદર અને જીવનપર્યંતના એ કોન્ટ્રાક્ટનો કો ડ્રાક્ટર મરણ પામે તો પણ તેણીએ તેના કુટુબની મિલ્કત તરીકે બાળની આખી જીદગી ત્યા જ ફરજ્યાત રીતે પૂરી કરવી પડે છે કાચિત્ સ્ત્રી પહેલી મરણ પામે તો પુરૂષ, ગમે તેટલી દદ ઉમ્મરના પણ બાધ વગર, ફરી પરણી શકે છે અને ધારે ભાગે તો પરણે જ છે કોઈ કોઈ સંજોગોમા તો તેણીની હયાતીમા પણ તે બીજી પત્ની કરી શકે છે સ્ત્રી–પુરૂષોની સખ્યા લગભગ સરખી જ છે છતા વધુ યોગ્યતા ધરાવતા યુવાનોનો મ્હોટો ભાગ કુવારો જ આથડે છે કારણકે ઉમ્મર, આરોગ્ય તથા વિદ્યા ત્રણે બાબતની યોગ્યતા વગરનાઓ કન્યાઓને એક યા અનેક વખત ખરીદી શકે છે અને હજારો યુવાન વિધવાઓ પામે ફરજ્યાત વૈધવ્ય પળાવવામા આવતુ હોય છે પોતાના પગ પર ઉભા રહેવાનુ સામર્થ્ય તથા બાળઉછેરની જોખમ દારી અદા કરવાનું સામર્થ્ય મેળવ્યા પહેલા લગ્નની જિમ્મેવારીથી બચતા રહેવુ એટલી સાદી સ્હમજ હજારમા એક સ્ત્રી પુરૂષ ધરાવતા હશે અને શુદ્ધનિયમ કે સંતતિ નિયમનના સિદ્ધાન્તો સ્હમજવાની તો લાખમા પણ એક વ્યક્તિને દરકાર નથી. વેદોમા પ્રજોત્પત્તિ શાસ્ત્ર સમાવવામા આવ્યુ હતુ પણ તે વાચવુ એ તો 'મિથ્યાત્વ' ગણાય! આ સજોગોમા મોહજન્ય કુરુદીઓની ભરતી નિરંકુશ રીતે થતી રહે છે એમને પોષવાના ય સાધનો પૂરતા નથી તો સારી રીતે પોષવાની વ્યવસ્થાની તો વાતે શુ કરવી અને સાયન્ટીફીક રીતે ઉછેરવા તથા કેળવવાની તો આશા ય શુ કરવી? પણ હુ કહી ગયો કે કોઈ પરણતુ નથી દરેકને પરણાવવામા આવે છે અને જેમને ભા

ગીદારીમા જોડવામા આવે છે તેઓ એક બીજાની પ્રકૃતિ કે જીવનધ્યેયને અનુરૂપ છે કે કેમ અગર થઇ શકશે કે કેમ તે બાબતની કાળજી કરવાની સગવડનો જ અભાવ છે, કારણ કે પેટાજાતિઓ અને પ્રાન્તભેદોને લીધે તેમજ સ્થિતિભેદો અને ધર્મભેદોને લીધે કન્યાવ્યવહારનુ ક્ષેત્ર બહુ જ સકુચિત હોય છે હવે આ જેમનેમ ભેટાડવામા આવેલા બીનઅનુભવી પાત્રો સયુક્ત કુટુબના કલેષમય વાતાવરણમા વિવાહિત જીદગી શરૂ કરે છે અસુખાકારીભર્યુ ગામ, એવુ જ ઘર, એવી જ ઘર-અને ગામની વ્યવસ્થા સત્ત્વ વગરનો અનિયમિત ખોરાક, બહુધા જીદગીની જરૂરીઆતો પુરતી આવકના પણ ફાંફા આ અને આવા અનેક બીજા સંજોગો વચ્ચે એક પછી એક સતતિ પેદા થતી હોય! આ તે પ્રજોત્પત્તિ કે કીટોત્પત્તિ ? અને પછી આ સતાનો વ્યાપારમા ધકેલાય કે વકીલાતમા ધકેલાય, સેવકપથમા ધકેલાય કે સાધુપણામા ધકેલાય! બધુ 'ધકેલાવુ' છે, અંદરના ગોખથી 'બનવુ' નથી આ વકીલ કે વ્યાપારી કે સાધુ જન્મના સસ્કારની અને જન્મ પછીના ચાલુ વાતાવરણની અસરોને—માત્ર વાચન વડે જ—નિર્મૂળ કરી તદ્દન ભિન્ન માનસ ધરાવતો કેવી રીતે બની જતો હશે તે ન સમજી જાય એવો કોયડો છે 'અભ્યાસ'ને—રોગગ્રસ્ત માનસની આ દશાને—અત્લના કેટના બધા લાંબા કાળના અભ્યાસ' (discipline)ની જરૂર પડે છે, અને કેટલી ઉંડી તથા સતત વિચારણાની જરૂર પડે છે એ તો એક વિચારક જ કલ્પી શકે દુખગર્ભિત નહિ પણ જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યરૂપી યોગ્યતા વગર સાધુ ન જ બની શકાય એટલી હદની ઉંચી શરતો સાધુ પાસેથી માગવાનો હમણા પવન ચાલ્યો છે, પણ વ્યાપારી કે વકીલ બનનાર માટે કાંઇ 'ધોરણ' હોવુ જોઇએ કે કેમ એ તો [illegible] કરતુ નથી સાધુ હા કહે કે ના કહે.

પણ સમાજનુ અગ તો તે છે જ અને વ્યાપારી તથા વકીલ પણ સમાજના અગ છે દરેક અગ પોતાના સડાથી આખા સમાજના જીવનને જોખમાવી શકે છે, દરેક અગ પોતાના આરોગ્યથી આખા સમાજશરીરને વિકાસ તથા આનદ આપી શકે છ માકડા કે રોગી હૃદયવાળો વકીલ કે વ્યાપારી એવા સાધુથી ઓછા ભયકર ન થઇ પડે એક પ્રખ્યાત ધારાશાસ્ત્રીએ પોતે–મિ ઈનવેરારીટીએ–વકીલ વર્ગ સબધમા ઉચ્ચારો કરતા 'ખીડાની ઉપમા આપવાનુ દુરસ્ત ધાર્યું હતુ–તો જો કે મિ ઇનવેરારીટી જેવા કેટલાએ દેવો પણ હશેજ એ માધુકરીના ઉદ્‌ગાર કમમા કમ એટલુ તો સૂચવે છે કે વકીલાતમા માત્ર બુદ્ધિનુ જ કામ પડે છે એવી માન્યતા પ્રચ લિત છે તે ખોટી છે અને હૃદયનગરનો વકીલ જનતાને શાપ રૂપ જ થઇ પડે બીજા શબ્દોમા કહીએ તો જ્ઞાનગર્ભિત વિરાગ

(Selflessness as resulting from rationality) ધારાશાસ્ત્રી પાસેથી માગવાનો સાધુતાનો એટલો જ હક– હોવો જોઇએ કે જેટલો હક– વકીલો કે ભણનારાઓ સાધુ પાસેથી જ્ઞાનગર્ભિત વિરાગ માગવાનો કરે છે અને વ્યાપારી પણ હૃદય નગરનો હોય તો આ મા દેશના વ્યાપારનો નાશ કરનાર થવા ઉપરાંત આગતાસ્વાગતાઓના નાણાનો પણ લૂંટારો જ બને સાધુ પાસેથી તો વિરાગ તેમજ જ્ઞાન બન્ને માગવાનો હક જગત છે પણ સેકડે ૮૦ ટકા જેટલા વ્યાપારીઓ વ્યાપાર વિષયક જ્ઞાન ધરાવતા નથી અને હૃદયના ગુણ બાબતમા તો ન બોલાય તે જ ઠીક છે પદ્ધતિસરનો પ્રમાણિક અને આમાણ વ્યાપાર ધરાવતી વ્યક્તિ એમદ ટકા હોત તો હિં નુ નસીબ ! બાકી તો ધધામા ધકેલાયલાઓ જેમતેમ ગાડી હાંકયે રાખતા હોય છે મ્હોટા નુકસાન આવે ત્હારે એકાદ ગાડીઘોડો કે મોટર ખરીદવાથી અને એકાદ નવી શાખા

ખોલવાથી તથા મ્હોટી જાહેરખબરો પેપરોમા આપવાથી કૃત્રિમ આબાદીનું પ્રદર્શન થઈ શકે છે અને 'ઉભા કરેલા' લોક મતથી લોકો પણ મળી શકે છે આ જૈનના 'વધવા' આખા દેશને અને ખાસ કરીને ધારાધાર કરનારાઓ તથા અમીર કરોડોપતિઓને ભયરૂપ નથી એમ કહેવાની કોઇ હિંમત ધરી શકશે? જૈના પેપરમા શુ કે પુસ્તકમા શુ, ભાષણમાં શુ કે સાધુના વ્યાખ્યાનમા શુ, નરનારના મુખેથી શુ કે પ્રજાના મુખેથી શુ, વ્યાપારી વર્ગની છાતી ફુલાવનારા જ શબ્દો ની ફળતા રહે છે અને વ્યાપારીપણાથી 'મ્હોડે ચ્હડાવેલા' બાળક માફક વધુ ને વધુ 'બગાડવા'મા આવે છે 'સમાજ' શરીર ના સાધુવર્ગ અને 'ગૃહસ્થ વર્ગ' એવા બે કલ્પિત ભાગલા પાડવામા આવે છે અને પછી બન્ને અંગોની જોખમદારીઓ એકલા સાધુ વર્ગને માથે ધકેલી દેવામા આવે છે—એમ કહીને કે સાધુઓનુ તેમજ ગૃહસ્થવર્ગનું પતન કરવા સાધુવર્ગને જ આભારી છે અને તે જ વખતે, ગૃહસ્થ વર્ગ તો પોતાની મેળે પણ સુધરવુ નથી અને સાધુના હાથે પણ સુધરવુ નથી અને બહારનાઓના હાથે પણ સુધરવુ નથી!

હું—અને, મિ પાનક, આ જૈનના સમાજમા જ પણ અને સમાજના સભ્ય કોઇ બીજો મના ગણવાની ચિંતા કરવી એ નથી પ્રજાને હિતકર—કે સભ્ય પણ—લાગે છે. જે મેમ્બરશીપથી હિત એક પણ નથી અને અહિત સર્વ પ્રકારના અને સર્વ દિશાના છે અને ઉપરથી ક્યારે અને ક્યા ભોગ આરોપના ભોગ બની જવાવુ નહિ પડે એ બાબતની પણ ખાત્રી નથી—એ મેમ્બરશીપને જ્ઞાનગર્ભિત વિરાગ ભાવથી ધીમે રહીને—ગરબડ વગર—શાન્તિપૂર્વક—દયાપૂર્વક જમીન પર મુકી દઈ કુદરતી માનવસૃષ્ટિ રૂપ સભા ના સ્વયંસિદ્ધ મેમ્બર થવુ એ વધારે ... નથી શું? 'લગ્ની' 'માટી સ્વમન' ને શ

નથી લાગતું કે એ જ ખરૂં 'જૈનપણું' છે? માત્ર પોતાના જ હિતની દૃષ્ટિએ નહિ પણ જેને ત્હમે હમણાં 'જૈનસમાજ' માનો છો ત્હેના પોતાના હિત ખાતર પણ—ત્હેમાંની વ્યક્તિઓના વિકાસ ખાતર પણ—ત્હમને એ અનિવાર્ય નથી લાગતું કે વિવેકી વ્યક્તિઓએ કોઇ પણ જાતના વાડામાં ન રહેતાં વિશ્વવ્યાપી મનુષ્યસમાજના સભ્ય બની **પોતામાં** સ્વાતંત્ર્ય અને સુગંધ અને બળ ખીલવવાં અને પછી એ શક્તિઓ વડે —એ જયવન્તી શક્તિઓ વડે—એ **વિજિગીષા** કે **જૈનત્વ** વડે—નવા સ્વાભાવિક જૈનો બનાવવા? જે મહેનતાણું માર્યા વગર જ ભણાવતો હોય તે પ્રશંસવા યોગ્ય છે, જે માગીને પણ ભણાવતો હોય તે સહન કરી લેવા યોગ્ય છે, જે મારતો ય નથી અને ભણાવતો ય નથી તે છોડવા યોગ્ય છે—પણ જે ભણાવતો નથી છતાં મારે છે—અને માર્યા કરે છે—એ મહેતા કરતાં તો દુશ્મન પણ સારો અને ત્હેને તો માન છોડવાથી જ ન ચલાવતાં કોઇ પણ જગાએ મહેતાગિરિ કરતો અટકી વિદ્યાર્થી તરીકે શિખવા જવાની ફરજ પાડવે જ છૂટકો.

મિ. પાતક—આપનું કહેવું તદ્દન સાચું છે અને આ હિસાબે તો નવી પ્રજા અથવા યુવાન વર્ગ સ્હામે મ્હેં કદાપિ કલ્પનાએ નહોતી કરી એટલું વિશાળ અને એટલું કઠીન કાર્ય ક્ષેત્ર પડ્યું છે અને એ કાર્ય છે પણ એવા પ્રકારનું કે જેને અપનાવનારમાં Spirit of Religion ધર્મનો જોશ-પ્રગટ્યા વગર રહે જ નહિ. મ્હોટામાં મ્હોટી મુશ્કેલી આજના યુવાનોને દેખાતા ભયની હોય તો તે ખાડીબોબડી પણ સમાજની સગવડને હરકત પહોંચે એ એક જ પણ જરા વધુ વિચાર કરતાં એ ભય પણ ખોટો જ દેખાશે પરણવું એ હકક અને કુંવારા રહેવું એ અપરાધ એવું જે માનસ છે તે જ અરવા

ભાવિક અને રોગીષ્ટ છે યુરોપ–અમેરિકામા હજારો માણસો આખી જીંદગી સુધી–અને ધર્મ કે પુણ્ય કે 'પવિત્રતા'ના ધમક વગર–કુવારા નથી રહેતા શુ?

હું–અને તે પણ છતી તાકાદે! કહો કે તાકા વાળો જ કુવારો રહી શકે, નબળાનું મનોબળ પણ નબળું જ હોય અને એક વાત વધુ સુધારક અને વિચારકને તો પરણવા સમાન મ્હોટું 'પાપ' નથી, પતન નથી, અગવડ નથી, કારણ કે તેઓ પાસે ચોક્કસ મિજાન છે કે જે એક સ્ત્રી જેટલુ ઇર્ષાળુ (jealous)છે સ્ત્રી પોતાનો પતિ બીજી તરફ ધ્યાન આપે તો સહન કરી શક્તી નથી, તેમ મિજાન પણ મિજાનગીનું ધ્યાન કે શક્તિ કે સમય બીજી કોઈ પ્રવૃત્તિ પર જાય તો રીસાઈ જાય છે,—વખતે 'વહી' પણ જાય છે! એટલા જ માટે તો એક ધર્મસ્થાપક ધર્મગુરૂ માટે ફરજ્યાત બ્રહ્મચર્યાશ્રમ દાખવવાની જરૂર જોઈ હતી હું જે વિચારકો તથા સુધારકો માટેના બ્રહ્મચર્યનુ કહુ છુ તે તો **મરજ્યાત** છે અને જ્યારે પણ અન્તરની ઇચ્છા પરણવાની થાય ત્યાર તે **મરજ્યાત** લગ્ન—ખુલ્લી રીતે, શરમાયા વગર અને પ્રમાણિકપણે—કરી શકે છે ત્હેને માટે આખી સ્ત્રીસૃષ્ટિ ખુલ્લી છે અને 'બહુરત્ના વસુન્ધરા'મા યોગ્ય પુરૂષને નિરાશ ભાગ્યે જ થવુ પડતુ હોય છે તેમ છતા ધારો કે કોઈકોઈને નિરાશ થવા જેવુ પણ બને, તો ય શુ? જીંદગીમા—જનતાના જુના ચીલે ચાલતા પશુ—કપરા અનેક નિરાશાઓ નથી વેઠી લેવી પડતી? અને હવે છેલ્લી વાત 'વેઠી લેવા'ની શક્તિ એ જ વિચારકનું વિચારકપણુ તથા સુધારકનુ સુધારકપણું! જેમ ઉંચો ટેસ્ટ તેમ વેઠવાનુ વધારે, જેમ નીચો ટેસ્ટ તેમ વધુ સ્હેલુ જીવન! સુધારક અને વિચાર ઓછીઆમા રહેનાર ન હોય, એ તો

સમુદ્રમા રમનાર હોય,—અને સમુદ્રમા રહેનારને મગરમચ્છથી ડરવુ જેમ ન પાલવે તેમ આ વર્ગની વ્યક્તિઓને જીવનના સકટોથી ડરવુ ન પાલવવુ જોઈએ

મિ **પાતક**–આપની સમુદ્ર સબધી વાતે મ્હને યાદ કરાવ્યુ મિ **શૉ** ! કે મ્હારા એક સ્નેહીએ હમણા જ ખરીદેલી સુદર સ્ટીમ લૉન્ચ કાલના આખ્ખા દિવસ માટે આપની સેવામા મૂકવાની ઈચ્છા બતાવી છે કાલનો પ્રોગ્રામ સમુદ્રમ જ ગાળવાનો રાખી શકાય તેમ હોય તો એવો જવાબ મ્હારા મિત્રને આપવા અને બીજી ઘટતી વ્યવસ્થા કરવા મ્હારે હમણા જ ઉપડી જવુ જોઈએ

મિ **પાત** નો આભાર માની તથા હેના મિત્રને મ્હારી આભારની લાગણી પ્રદર્શિત કરવાનુ કહી આજની વાતચીત સમાપ્ત કરી મિ **પાતક** હેના મિત્રના ઘર તરફ ગયો અને હું ટેકરીપરથી **સૂર્યાસ્તનુ દૃશ્ય** જોવા રોકાયો

મહાન વ્યક્તિઓ મહાન સસ્થાઓ અને મહાન ઘટનાઓના **પતન** પણ **પ્રેરણાત્મક** હોય છે !

તેઓ **પડે** છે–પણ **સડતા** નથી

એમનુ પડ્વુ ય કીર્તિમત (glorious) હોય છે અને પડ્યા **પછી** કેટલો ય સમય એમને ગણનાર દિશા પણ પૃથ્વીને પ્રકાશદાન કરતા ચૂકતી નથી

એ પ્રતાપી સૂર્યનુ પતન જોવાની **નિર્લજ્જતા** માટે એક દિવસ હુ યે પ્રાયશ્ચિત્ત લઈશ એક દિવસ શુ કરવા ? કાલે જ કાલે ! અનશન–fast–પાળીશ કે જેથી કિમતીમા કિમતી વિચારમૌક્તિક સમુદ્ર પાસેથી મેળવી શકુ મ્હોટા પેટવાળા રત્નાકર પાસે જવુ અને ખાલી હાથે પાછા ફરવુ એ તો મૂર્ખને જ પાલવે.

પ્રકરણ ૫ મુ

'જૈનશાસન'નુ સ્થાન અને અર્થ મ્હને 'જડે' છે.*

પ્રભાત થતા જ મિ પાતડ મ્હારા નિવાસમા આવી પહોચ્યો

બ્રેકફાસ્ટનો+ હુકમ કરી અમો બન્ને છજામા જઈ બેઠા, જ્હાથી સમુદ્રનો વ્યુ× દેખાતો હતો

મ્હે ત્હેને બ્રેકફાસ્ટ ચલાવવા કહ્યુ

' અને આપ ?" તેણે અજાયબીથી પૂછ્યુ

---

* આ પ્રકરણ તમામ ધર્મોની ચાવી રૂપ છે જીવનમા ધર્મનો ઉપયોગ શું છે અને મનુષ્યસમાજમા ધર્મશાસનનુ સ્થાન ક્યહા છે તે આમા બતાવી આપ્યું છે નવી ધર્મસ્થાપના કેમ થાય, ધર્મની વિકૃતિ કેમ થાય અને ધર્મ સસ્થાનો નાશ કેમ થાય એ પણ બતાવ્યુ છે મનુષ્યના માનસનુ સ્વરૂપ, એનું શુદ્ધિકરણ અને વિકાસ કેમ થાય તે બાબતના ઇલાજ બતાવ્યા છે ધાર્મિક ક્રિયાઓ અને માન્યતાઓના વ્યવહારૂ રહસ્ય બતાવ્યા છે જૈનશાસન, સાધુ, શ્રાવકનું કાર્યક્ષેત્ર વિશ્વદૃષ્ટિએ સ્હમજાવ્યુ છે સ્વર્ગ, નરક અને મુક્તિ અહીં હોવાનું સાબીત કર્યું છે

\+   નાહાર, સ્હવારનો નાસ્તો   × દૃશ્ય, દેખાવ

'મ્હને આજે ફાસ્ટ* છે, મિ પાતક!" મ્હેં ઉત્તર આપ્યો

મિ પાતક વિચારમા પડી ગયેલો દેખાયો અલ્પાહારની શરૂઆત કરવાને તે નાખુશ દેખાતો હતો

'કેમ? કાઇ તબીઅત ઠીક નથી?

થેંન્ક યુ મિ. કૉ! હું સાજોતાજો છુ "

ત્યારે શુ ત્હમને પણ આજે ફાસ્ટ છે?"

જી ના આજે કાઇ અમારો તહેવારનો દિવસ નથી "

પેટમા અજીર્ણ મુદ્દલ ન હોય તે છતાં ય ચોક્કસ દિવસની ખાતર ફાસ્ટ કરવો એને ત્હમે 'તહેવાર' કહો છો?"

છે તો એમ જ મિ. રૉ! પણ એ સાર્વજનિક 'રિવાજ' છે અને તેનુ પાલન કરવાથી કાઇ નુકસાન નથી "

નુકસાન કેમ નહિ? મિ પાતક! જનતાના પ્રવાહમા ખેચાવાની હા કહેવાથી વ્યક્તિનુ વ્યક્તિત્વ× અર્થાત્

*ઉપવાસ, અનશન, 'बाह्यतप',–'आभ्यन्तर तप' અથવા 'પુરૂષાર્થ' નો સ્થૂલ દેહપરનો પડઘો

× Individuality Personality આત્મા અક્રિયતામાથી સક્રિયતામા આવવા માટે–ગતિશીલ બનવા માટે–બે પ્રકારની મશીનરીનો ઉપયોગ કરે છે એક સૂક્ષ્મ અને બીજી સ્થૂલ–અથવા એક આભ્યતર અને બીજી બાહ્ય આભ્યતર કે સૂક્ષ્મ મશીનરી એ જ 'અંતઃકરણ' અથવા અંદરના કરણ (agents) અંતઃકરણનુ સ્વરૂપ બરાબર સમજાવવા ખાતર હિંદી તત્ત્વવેત્તાઓએ એના ચાર ભાગ કલ્પ્યા છે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર અથવા 'અહં' એવુ ભાન એ 'અહં'કાર એ જ વ્યક્તિત્વ જેમા ચારિત્રબળ રહેલુ છે એ જ Personality સ્થૂલ અથવા બાહ્ય મશીનરીમા પાચ જ્ઞાનેંદ્રિયોનો અને પાચ કર્મેંદ્રિયોનો સમાવેશ થાય છે

સ્વતંત્ર ઇચ્છાબળ દબાતું નથી શું? આજે આ ન્હાની દેખાતી બાબતમાં ને કાલે તે ન્હાની દેખાતી બાબતમાં એમ વખતો-વખત એ પ્રવાહમાં પોતાને ખેંચાવા દેવાથી ધીમેધીમે વ્યક્તિત્વ લૂટાઇ જાય છે અને 'જનતા (masses) રૂપ બની જવાય છે જનતા એટલે કાચી માટી માટીનો ગોળો કરી ધૂપમાં સૂકવ્યા બાદ જો એને નદીના પ્રવાહમાં મૂકો તો ધીમેધીમે તે માટી રૂપ જ બની જશે અને પીગળી જશે,—ગોળો નહિ રહેવા પામે બીજું પણ નુકશાન છે, મિ પાતક! જરૂરીઆત વગર ખાવું તેમજ જરૂરીઆત વગર ફ્રન્ટ કરવો એ બન્ને, એકસરખી રીતે, શરીરની ગવર્નમેન્ટને* અવ્યવસ્થિત કરી નાખે છે, અને એમ થતાં માનસિક ગવર્નમેન્ટ+ પણ ડોહોળાઇ જાય છે વસ્તુ વસ્તુનો 'ધર્મ' બજાવ્યે જ જાય છે,—આપણી ઇચ્છા કે આશયની દરકાર કર્યા વગર જ"

'ત્યહારે આપને શું અજીર્ણ છે કે જેથી ઉપવાસ કરવાનું ઠીક વિચાર્યું"

"હું સારી પેઠે છું મિ પાતક! પણ આજે મ્હારે ઘણું સાંભળવુંx છે, બોલવું છે, વિચારવું છે ઉગ્ર માનસિક

* ગવર્નમેન્ટ=સરકાર=વ્યવસ્થા=શાસન શરીરની ગવર્નમેન્ટનું વ્યવસ્થિતપણું=કુદકા મારતી તનદુરસ્તી

+ માનસિક ગવર્નમેન્ટ અંતઃકરણ મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકારની સુવ્યવસ્થા Harmony જેને જ દરેક ધર્મે શાસ્ત્રીય પરિભાષામાં 'મોક્ષ નામ આપ્યું છે

x સાંભળવું = શ્રવણ કલાનો ઉપયોગ કરવો બીજી કલાઓ માફક, સાંભળવું એ પણ કલા છે પોતાના આત્માને જાગતો રાખીને અને પોતાના ભાવોને સુવાડી દઈને બીજાના ભાવોને આકર્ષવા રૂપ ક્રિયા (action) કરવી એનું નામ 'સાંભળવું' એ ક્રિયા શીખવા જેવી છે—જો કે હલકા પ્રકારની પણ જેઓ આટલીય ક્રિયાશીલતા ધરાવતા નથી, જેઓ પોતાના ભાવોને દાબી શકતા નથી, તેઓ તો

ક્રિયા કરવાની હોય ત્હારે ભોજનથી બચવું એ સ્વાભાવિક જરૂરીઆત છે–કે જેથી ભોજન પચાવવામાં ખર્ચવી પડતી શક્તિ માનસિક ક્રિયા માટે ફાજલ પાડી શકાય. એ જ કારણ સર વળી અખંડ માનસિક કાર્ય કરનારાઓ–લેખકો અને વિચારકો–પરણવાનું પણ કરતા નથી અગર પરણે છે તો ઘણું જ મિતવ્યયી* જીવન જીવવાની કાળજી રાખે છે એ એક જ વીર્યનો ખજાનો છે કે જે વડે ચાહે તો પાચનક્રિયા કરો મજુરી કરો વાણીવ્યાપાર કરો પ્રજોત્પત્તિ× કરો યા લેખન-મનન-ધ્યાનાદિ માનસિક સર્જનકાર્ય કરો અને **શારીરિક પ્રવૃત્તિ કરતા માનસિક પ્રવૃત્તિ વધુ વ્યય માગે છે "**

'સબુર કરો મિ શેઠ!' મ્હને મનન કરવા દો મ્હે જોયું કે આપે કોઈ ધર્મગ્રન્થોના સ્વીકાર વગર કોઈ ગુરુના ઉપદેશ વગર અને કોઈ શાસ્ત્રને માથે ચ્હડાવ્યા વગર ઉપવાસ કર્યો છે હું એ પણ જોઉં છું કે જો આપે ઉપવાસ ન કર્યો

masses (જનતા) છે હજી શ્રાવક પણ બન્યા નથી જેઓ નવણકળા ધરાવે છે તેઓ સાંભળેલી અનેક છૂટીછૂટી વાતોને એ આખા શરીર તરીકે જોડીને પછી ત–એ આખા શરીર પર જ–મનન ક્રિયા કરે છે

* frugal કરકસરવાળુ વ્યય=ખર્ચ

× Creating beyond ones self પોતે જે જમીનમાં છે તે કરતા વધુ ઉંચી જમીન શોધીને અને પોતે જે વીર્યથી બન્યો તે કરતા વધુ તાકાદવાળુ વીર્ય પોતાના પ્રકટાવીને પછી તે એ સંયોગો વડે પોતાથી વધુ જ્ઞાનક્રિયાશક્તિવાળી વ્યક્તિ ઉપજાવવી એ પ્રજોત્પત્તિ કાર્ય –બાકી બધુ વ્યભિચાર માર્ગ એ જ નિયમ ગુરુ-શિષ્યને લાગુ પડે ગુરુપણું કરવું એટલે શિષ્ય પર પોતાની શક્તિનો વ્યય કરી ત્હેને પોતાથીય ચ્હડીઆતા વિકાસવાળો બનાવવોને

હોત અને તે છતાં સખ્ત માનસિક શ્રમ મેં ગે હોત તો માનસિક કાર્ય કરતી વખતે થોડું ઘણું પણ જાડય+ મ્હેના પામ્યું હોત, પુરતી 'જાગૃતિ' ન રહેત, અને તેથી શ્રવણ કે મનન કે +-તૃત્વ એકે ક્રિયા પ્રકાશમય ન થવા પામત, અને માનસિક કાર્યને અન્તે depression (ખિન્નતા) થવાથી એ સ્થિતિ જ્યહાં સુધી ચાલુ રહેત ત્યહાં સુધી સ્વાભાવિક આનન્દ* દબાઇ જાત અને એવે વખતે જો કાંઇ અનિવાર્ય× કામ કરવું પડત તે સ્વાભાવિક ઉત્સાહ અને આનન્દનું ફરજન્દ– નહિ પણ 'વેઠ' -પ થવા પામત તે કોઇ અન્દરના પ્રકાશ અને શક્તિના સ્વાભાવિ- ' ઉદ્ગાર ' (expression of Light and Energy within) રૂપ ન હોત બીજા શબ્દોમાં તે વખતનું આપનું પ્રત્યેક કાર્ય શક્તિનું નહિ પણ અશક્તિનું સંતાન હોત અને તેથી આપને કે બીજા કોઇને એક યા બીજા પ્રકારની હાની જ પહોંચત આ બધા °પતનરૂપ પરિણામોને રોકવા ઉપવાસ

+ જાડય=dullness, જૈનશાસ્ત્રોમાં જેને 'પ્રમાદ' કહે છે તે, આત્માના 'ઉપયોગ' વગરની મનોદશા, want of 'ATTENTION' જૈનશાસ્ત્રોમાં 'યતના' (જયણા) શબ્દથી જે સ્થિતિ સૂચવવા ઇચ્છયું છે તે સ્થિતિ એ જ ATTENTION, 'ઉપયોગ, અપ્રમત્ત માનસ, vigilence, સાવધાન દશા

* Harmony of the internal organs, that is, of Thought & Feeling, absence of struggle within, that is Natural State of Mind, which is neither pleasure nor pain

× કર્યા વગર ચાલે જ નહિ એવું

– ફરજન્દ સંતાન ફલ પરિણામ, result, creation, action

° પતન પડવાપણું, અન્ત કરણની શાન્તિ અથવા harmony વાળી સ્થિતિથી નીચે જવાપણું

ક્રિયા કરવાની હોય ત્યારે ભોજનથી બચવું એ સ્વાભાવિક જરૂરીઆત છે,–કે જેથી ભોજન પચાવવામાં ખર્ચવી પડતી શક્તિ માનસિક ક્રિયા માટે હાજર પાડી શકાય. એ જ કારણ અને વળી અખંડ માનસિક કાર્ય કરનારાઓ–લેખકો અને વિચારકો–પરણવાનું પણ કરતા નથી અગર પરણે છે તો ઘણું જ મિતવ્યયી* જીવન ગુજારવાની કાળજી રાખે છે. એ એક જ વીર્યનો ખજાનો છે કે જે વડે ચાહે તો પાચનક્રિયા કરો, મજુરી કરો, વાણીવ્યાપાર કરો, પ્રજોત્પત્તિ× કરો યા લેખન–મનન–ધ્યાનાદિ માનસિક સર્જનકાર્ય કરો; અને **શારીરિક પ્રવૃત્તિ કરતાં માનસિક પ્રવૃત્તિ વધુ વ્યય માગે છે** "

સબુર કરો, મિ ડૅાશી ! મ્હને મનન કરવા દો. મ્હેં જોયું કે આપે કોઇ ધર્મસંસ્થાના સ્વીકાર વગર, કોઇ ગુરૂના ઉપદેશ વગર અને કોઈ શાસ્ત્રને માથે ચ્હડાવ્યા વગર ઉપવાસ ક્યો છે. ... એ પણ જોઉં છું કે જો આપે ઉપવાસ ન કર્યો

masses (જનતા) છે કે જે લાયક પણ બન્યા નથી જેઓ અવળુંડળા ધરાવે છે તેઓ સાંભળેલી અનેક છુટીછુટી વાતોને એક આખા શરીર તરીકે જોડીને પછી જ–એ આખા શરીર પર જ–મનન ક્રિયા કરે છે

* frugal, કરકસરવાળું વ્યય=ખર્ચ

× Creating beyond ones self પોતે જે જમીનમાં ઉગ્યો તે કરતાં વધુ ઉંચી જમીન શોધીને અને પોતે જે વીર્યથી બન્યો તે કરતાં વધુ તાકાદવાળું વીર્ય પોતાનામાં પ્રકટાવીને પછી એ સત્વો વડે પોતાથી વધુ જ્ઞાનક્રિયાશક્તિવાળી વ્યક્તિ ઉપજાવવી એ પ્રજોત્પત્તિ કાર્ય –બાકી બધું વ્યભિચાર માર્ગ. એ જ નિયમ ગુરૂ–શિષ્યને લાગુ પડે. ગુરૂપણું કરવું એટલે શિષ્ય પર પોતાની શક્તિનો વ્યય કરી ત્હેને પોતાથીય ચ્હડીઆતા વિકાસવાળો

પોતાને-વિસ્તારત અને ત્યારથી તે જ્યારે પરિપક્વરૂપે બહાર પડત ત્યારે-તેનું સ્વરૂપ કાંઇ ઓર જ જોવામાં આવત. તે વખતે આપ જ્ઞાન શબ્દને અંતઃકરણુમાની જ્ઞાનશક્તિ, નહિ કે કોઇ શાસ્ત્ર કે સિદ્ધાંતનું જાણપણું એ રૂપમાં જુઅત અને ક્રિયા શબ્દને પણ અંતઃકરણની ક્રિયા–life force–ના રૂપમાં જુઅત એટલે કે શાસ્ત્ર અને ગુરુ આપનામાં જ્ઞાનક્રિયા શક્તિ પ્રગટાવીને-'વ્યક્તિત્વ' પ્રકટાવીને-પોતે અદૃશ્ય થાત "

"ત્યારે, પ્રથમ તો, કોઇ પણ ધર્મસંસ્થા એ મનુષ્યની જ બનાવટ છે,–અનુભવી મનુષ્યની તથા બનાવટ પણ **શુભ આશયવાળી**,–કહો કે કળા (Art) બીજુ, ધર્મ સંસ્થા એ-વ્યક્તિત્વ વગરના મનુષ્યોની જરૂરીઆત (need) છે, અને તે સાથે જ તે તે વર્ગની તાલીમ (discipline) પણ છે ત્રીજુ, ધર્મસંસ્થા તમામ જનતા (masses) માટે નહિ પણ જનતા પૈકીના જેઓને જીવનના દુઃખ લાગ્યા હોય અને એ દુઃખના આપદની ગરજ જેમનામા જાગી હોય તેઓ, જેને તમે 'શ્રાવકશ્રેણિ' કહો છો અને બીજાઓ 'મુમુક્ષુ શ્રેણિ' કહે છે તે શ્રેણિના માણસો માટે જ ઉપયોગી છે ચોથુ, ધર્મસંસ્થાએ બે કાર્ય બજાવવાના હોય માનસ* તથા માનસ જેના સગમા આવે છે તે જગતના પદાર્થો એ બન્નેનુ જ્ઞાન (Psychology અને Science) આપી શ્રોતાની

વપરાય છે 'સત્યાળયા ચોક (સુકાલ શ્રેષ્ઠિ, સ્વસંતુષ્ટ અથવા ભરપુર મનુષ્ય, તત્વવેત્તા) પાસે સાધુએ 'માસ માગ્યુ છે ત્યા પણ સ્વાનુભવ માત્ર પૂછ્યો છે, શાસ્ત્રો કે સાધુઓ પાસેથી સાભળેલી વાતો નહિ

* માનસ, Mind, અંતઃકરણ કે જેમા મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકારનો સમાવેશ થાય છે

ઠરી લેવાનુ આપને **સૂઝયુ** એ એક વાત, અને જે 'સૂઝયુ' તે વર્તનમા મૂકી ઉપવાસ **કર્યો** એ બીજી વાત એ 'સૂઝવુ' એ જ **જ્ઞાન**' અને એ 'કરવુ' એ જ '**क्रिया**', અને એ જ્ઞાન તથા ક્રિયાના પ્રતાપે આપ ઉક્ત આત્મહત્યાથી બચી આનદમય સ્વભાવમા કાયમ રહ્યા એ જ '**मोक्ष**' અને એ જ અમારા જૈનશાસ્ત્રોમાના '**ज्ञानक्रियाभ्याम् मोक्ष**' એવા સૂત્રનો આશય આપને જો કુદરત અને જીવનનુ-એટલે કે પશુથીનુ અને માનવનુ-જ્ઞાન ન હોત અને એ જ્ઞાનથી **સૂઝતી** ક્રિયા કોઇના દબાણ કે હુકમ વગર પોતે પોતા પાસે કરાવવા જેટલુ **વ્યક્તિત્વ** ન હોત તો આપ 'વેઠ'મા ગબડી પડ્યા હોત કે જે સ્થિતિમા આપને 'આમ કરો' અને 'આમ ન કરો' એવા **સૂત્રની** તેમજ એ સૂત્રનો આપની પાસે અમલ કરાવવા માટે આકર્ષણ લાલચ ભય શરમ વગેરે શસ્ત્રો વડે **ફરજ પાડનાર વ્યક્તિની** જરૂર પડત સૂત્રો' અથવા વિધિ-નિષેધો+ અને વિધિનિષેધનો અમલ કરાવી **યથેષ્ટ પરિણામ ઉપજાવતા સુધી** ચોકી કરી કરનાર બાહ્ય સત્તા (external agency) એ બે આપની જરૂરીઆતો (needs) બનત અર્થાત્ આપને ધર્મશાસ્ત્ર અને ધર્મગુરૂ' એ બેથી બનેના સામ્રાજ્યમા વસવુ પડત એ સામ્રાજ્યમા 'વસવાની જરૂરીઆત (need) **લાગી** એ જ શ્રાવક'પણાનો **પ્રારભ** શ્રાવક તરીકે આપના ઉપર બહારની **ज्ञान-क्रियाभ्याम् मोक्ष** એ સૂત્ર પ્રક્ષેપમા આવત, કે જેને આપ એક સતાન ઇચ્છતી યુવતીની ગરજથી ઝીલીને પોતાના ચિત્તમા ધારણ કરી **પોતાના** માસ* અર્થાત્ અનુભવથી

+ અમુક કરો એવી આજ્ઞા એ 'વિધિ' અમુક કરતા બચો એવી આજ્ઞા એ નિષેધ

* તત્ત્વજ્ઞાન પરિભાષામા માસ શબ્દ 'અનુભવ' ના અર્થમા

પોષત-નિસ્તારત અને ત્હાથી તે જ્યારે પરિપક્વરૂપે બહાર પડત ત્હારે-ત્હેનું સ્વરૂપ કાંઇ ઓર જ જોવામા આવત તે વખતે આપ જ્ઞાન શબ્દને અંત કરણમાની જ્ઞાનશક્તિ, નહિ કે કોઇ શાસ્ત્ર કે સિદ્ધાતનુ જાણપણુ એ રૂપમા જુઅત અને ક્રિયા શબ્દને પણ અંત કરણની ક્રિયા-life force-ના રૂપમા જુઅત એટલે કે શાસ્ત્ર અને ગુરૂ આપનામાં જ્ઞાનક્રિયા શક્તિ પ્રગ્ટાવીને-'વ્યક્તિત્વ' પ્રગ્ટાવીને-પોતે અદ્દશ્ય થાત "

"ત્હારે, પ્રથમ તો, કોઇ પણ ધર્મસસ્થા એ મનુષ્યની જ બનાવટ છે,-અનત અનુભવી મનુષ્યની તથા બનાવટ પણ શુભ આશયવાળી,-કહો કે કલા' (Art) બીજુ, ધર્મ-સસ્થા એ વ્યક્તિત્વ વગરના મનુષ્યોની જરૂરીઆત (need) છે, અને તે સાથે જ તે તે વર્ગની તાલીમ (discipline) પણ છે ત્રીજુ, ધર્મસસ્થા તમામ જનતા (masses) માટે નહિ પણ જનતા પૈકીના જેઓ જીવનના દુખ લાગ્યા હોય અને એ દુખના ઔષધની ગરજ જેમનામા જાગી હોય તેવાઓ, જેને ત્હમે 'શ્રાવકશ્રેણિ' કહો છો અને બીજાઓ 'મુમુક્ષુ શ્રેણિ' કહે છે તે શ્રેણિના માણસો માટે જ ઉપયોગી છે ચોથુ, ધર્મસસ્થાએ બે કાર્ય બજાવવાના હોય માનસ* તથા માનસ જેના સગમા આવે છે તે જગતના પદાર્થો એ બન્નેનુ જ્ઞાન (Psychology અને Science) આપી શ્રોતાની

ઉપરાંત છે 'સમાજના શેઠ (સુકાદ શેઠિ, સ્વસતુષ્ઠ અથવા ભરપુર મનુષ્ય, વતવત્તા) પાસે સાધુએ 'માસ માગ્યુ છે ત્હા પણ સ્વાદુનત માત્ર પૂછયો છે, શાસ્ત્રો કે સાધુઓ પાસેથી સાભળેલી વાતો નહિ

* માનસ, Mind, અત કરણ કે જેમા મન બુદ્ધિ ચિત્ત અહકારનો સમાવેશ થાય છે

એમની જ્ઞાનશક્તિ જગાડી આપવી અને ધાર્મિક ક્રિયાકાંડ દ્વારા શ્રોતાની અંદર ક્રિયાશક્તિ જગાડી આપવી અને એ રીતે એને 'વ્યક્તિ' બનાવી આપવી પાંચમું ધર્મસંસ્થાએ જે પરિણામ ઉપજાવવાની **જોખમદારી** લીધી છે તે પરિણામ ઉપજાવવા માટેના એના સાધન—પ્રેરિત જ્ઞાન અને પ્રેરિત ક્રિયા—**એવી જાતના** છે કે એ સાધન ઉભે વારને અર્થાત્ 'દર્દી'ને આપીને સાધુ દૂર થાય તો—અર્થાત્ વારંવાર નિયમિત રીતે પરિણામો તપાસવાની કાળજી ન કરે તો—પ્રેરિતજ્ઞાન જ્ઞાનશક્તિમાં પલટાઈ જવાને બદલે **અંધશ્રદ્ધાનું** રૂપ લે છે અને પ્રેરિતક્રિયા એ ક્રિયાશક્તિનું રૂપ લેવાને બદલે **ઝનુન** અથવા ધર્માંધપણું (madness, fanaticism)નું રૂપ લે છે કે જે બન્ને વિકૃતિઓ* ઉભે વારને પોતાને તેમજ સમાજને ભયરૂપ છે છઠ્ઠું શ્રાવક નથી થયા તેવા મનુષ્યો તરફની—જનતા તરફની—જોખમદારી સાધુએ લીધી નથી પરન્તુ 'શ્રાવક'ની જોખમદારી તો તેણે અવશ્ય લીધી છે અને ત્હેને આપવામાં આવેલા પ્રેરિત જ્ઞાન અને પ્રેરિત ક્રિયારૂપ ઔષધો જો જ્ઞાનશક્તિ અને ક્રિયાશક્તિ નામનું સ્વાભાવિક આરોગ્ય પ્રકટાવી ન આપતાં વિભાવરૂપ અંધશ્રદ્ધા અને ઝનુનરૂપે પરિણમે તો એ પરિણામો એ વૈદ્ય કે કલાકારની ગેરહાજરી ચોકીદારીની ફરજમાં ખામી અથવા ચોકીદારીના સાયન્સના અજાણપણાને આભારી હોઈ **સઘળી અંધશ્રદ્ધા તથા ઝનુન અને ત્હેનાં પરિણામો માટે સાધુ જ જોખમદાર** છે સાતમું 'સાધુ'એ શ્રાવકમાંથી વ્યક્તિ ઘડવાની હોઈ **તે પોતે તો 'વ્યક્તિ'ને** **વટાવી ગયેલો** અર્થાત્ સમષ્ટિજ્ઞાનમાં (Cosmic Consciousness)માં આવેલો પુરુષ હોવો જ જોઈએ, અને સમષ્ટિ

* વિકૃતિ એ પ્રકૃતિથી ઊલટો ખ્યાલ આપનારો શબ્દ છે deformity વિકારવાળી દશા, વિભાવજન્ય દશા રોગીપણું

ભાન પોતામાં પ્રગટ્યા સિવાય—એ **યોગ્યતા** પોતામાં પોતે ઉપજાવ્યા સિવાય—શ્રાવક યા શિષ્ય વધવાની જોખમદારી લેવાના ‘મોહ’થી તેણે બચતા રહેવું જોઇએ. આઠમું, ‘શ્રાવક’ને ‘વ્યક્તિ’ બનાવી આપ્યા **પછી** તેણે ત્હેને પોતાથી મુક્ત કરવો જોઇએ. અર્થાત્ સાધુએ શિષ્યને સ્વતંત્ર રહેવા દેવો જોઇએ, બલ્કે એ સંજોગમાં શિષ્ય ‘વ્યક્તિ’ બનેલો હોઇ સ્વભાવતઃ સ્વતંત્ર જ **બની ચૂકયો હોવો** જોઇએ. નવમું, ‘જનતા’, ‘શ્રાવક’ અને ‘સાધુ’ એ ત્રણે શબ્દો ગુણસૂચક છે, **જાતિ**સૂચક નહિ, અને એકબીજાની અપેક્ષાએ જ અસ્તિત્વ ધરાવે છે. જનતાની અપેક્ષાએ શ્રાવક છે, અને શ્રાવકની અપેક્ષાએ સાધુ છે. બાકી વસ્તુતઃ જનતા, શ્રાવક અને સાધુ તમામ ‘મનુષ્યો’ છે અને **મનુષ્યસમાજથી બહાર છે નહિ તેમજ પોતાને ગણી શકે નહિ**. તફાવત ગુણશક્તિનો છે. જનતા ગુલામમાનસ (slavish mentality) ધરાવે છે અને તેથી ગુલામજીવન ગુજારે છે, સાધુ સ્વતંત્ર માનસ ધરાવે છે અને શાહીજીવન ગુજારે છે, અને શ્રાવક ગુલામી જીવનમાંથી છૂટી શાહીજીવનની જીત કરવા નીકળેલો પથિક છે,—તે હજી ‘જૈન’ નથી, **ભાવી** જૈન છે. દશમું, ‘જનતા’ એ તે સામાન્ય ગણ છે કે જેનામાં હજી જીવનનાં દુઃખ પામવા છતાંય દુઃખનું ભાન નથી ઉગ્યું અને છૂટકારાની ઇચ્છાય નથી જાગી. ‘શ્રાવક’ તે છે કે જેનામાં છૂટકારાની ઇચ્છા જાગી ચૂકી છે, કોઈએ નાખેલા કે અનાયાસ આવેલા બંધનો સ્હામે ‘બળવો’ (rebellion) જેનામાં જાગી ચૂક્યો છે અને હવે તે પોતાની પસંદગીથી કોઇની તાબેદારીમાં જઇ ત્હેની મદદથી તે બંધનો તોડવા તત્પર રહ્યો છે. અને સાધુ તે છે કે જે બળવાખોરને આશ્રય આપવા સદા તત્પર અને ખુશી છે તથા શક્તિમાન છે—‘બળવાખોર’ને ‘પ્રેરિત ગતિ’માંથી મુક્ત કરી ‘ગતિ’મા-

પોતામાથી એટલે પોતાની શક્તિમાથી ઝરતી ક્રિયામાં-ગૂઢી આપવા સદા તૈયાર અને કુશળ છે અગ્યારમુ આ જોખ મદારી અ । કરી શકાય એટલા માટે 'સાધુ'મા પોતામા માનસ શાસ્ત્ર (human psychology)નુ વિશેષજ્ઞાન અને પ ર્થ વિજ્ઞાન (Science) ના મૂળતત્ત્વોનુ (elementary) જ્ઞાન હોવુ **અનિવાર્ય** છે અને ઇચ્છાશક્તિ (Will) તથા તજ્જન્ય સાવધાનપણુ (watchfulness) એ બે શક્તિઓ અનિવાર્ય છે (અનભ્રમ સાવધાનપણાના પેટામા વખતોવખત ઇલાજ બદ લવાની શક્તિનો આપોઆપ સમાવેશ થાય છેજ) બારમુ, 'શ્રાવક' વ્યક્તિ' અને અર્થાત્ જૈન' બનવા પામે તેટલો વખત ત્હેની જોખમદારી પોતાના શિરપર લેનાર સાધુવ્યક્તિની -અથવા ત્હેણે યોજેલા ત્હેના પ્રતિનિધિની-અખંડ ચોકી -નીઘરાણી-Watching અનિવાર્ય છે તેરમુ શ્રાવક 'મા જ્હારે જ્ઞાનશક્તિ અને ક્રિયાશક્તિ પ્રકટે ત્હારે-એ બે પાખો ફુટે ત્હારે-તે વ્યક્તિ' અથવા 'જૈન' કહેવાય 'જન'પર **બે પાખો-બે માત્રાઓ-બે તાકાદો ફુટતા તે જૈન' કહેવાય** અને ચૌદમુ ધર્મસસ્થા તે છે કે જે જનતામાના એક ભાગને-willing souls-ને- જૈન' બનાવ્યા પછી પોતે જ અદૃશ્ય થાય અને જૈન'ને-વ્યક્તિને સ્વતંત્ર રીતે પ્રગતિ' કરવાને છૂટો મૂકે ઉચે ઉડાડીને પછી પોતે ખસી જાય '

આપે તો ધર્મના સમુદ્રનુ મન્થન કરીને ચૌ રત્નો શોધી આણ્યા ! મિ શૉ !'

હા રત્નો સમુદ્રમા જ હોય છે
વરમા ઓછા જ હોય છે ? તેથી જ
દ્રમા જવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો ! અને
ઉપજાવતા નથી હા ે

તળીએ ડૂબકી મારે—શ્વાસ રૂંધાઇ જાય એટલુ મનન કરે—ત્યારે તે 'જડે' "One *finds* them, not searches for them"

"પણ સમુદ્રને તળીએ મોઝા ઉછળતા હોય તો રત્નો જડે કેવી રીતે? મિ શૉ!"

"ચિંતા ન કરો, મિ પાતક! સમુદ્રના તેમજ ચિત્તના તળીએ સદા સ્થૈર્ય અને શાન્તિ હોય છે મોઝું કે હીનચાલ નામે ય નહિ! તમે કદાપિ સાયન્સના અખતરા કરનાર કે શોધક કે વિચારકને જોયો છે? એના ઘરમા ખાવાનુ ધાન નહિ હોય, માથે કરજના ત્રાસ હશે, ઘરમા પત્ની કે બાળક બીમાર હશે, ઉપરથી રાજ્યની સતાવણી હશે, કદાચ શરીરે પણ અસ્વાસ્થ્ય હશે પણ આ બધા મોઝાઓને વીંધી જ્યારે તે પોતાના માનીતા પ્રયોગ પાછળ એક નવ્ય કોટડીમા લાગી ગયો હોય છે ત્યારે એને ઉપ્ત કોઇ ચીજનું ભાન નથી રહેતું દેહ તેમજ **દુનિયા** બન્ને ત્હેનાથી અદશ્ય થાય છે ત્હેનું ચિત્ત એકદમ શાન્ત હોય છે અને એના મનના સઘળા પરમાણુઓ આખા જગતના પદાર્થો પર ભટકતા હતા ત્યાંથી પાછા ફરી એકઠા થઇ એક ધ્યાન પર એટલા તો જોરથી ફેંકાય છે કે ત્યા એકાએક ઇષ્ટ પદાર્થ ત્હેની નજરે **પડે છે**"

"ત્યારે તો જૈનધર્મ સાયન્સને બહુ મદદગાર થઇ પડે કારણ કે તે **ધ્યાનક્રિયા પ્રકટાવી આપે** છે"

"અલબત્ત, મિ **પાતક**! જો સાચો જૈનધર્મ હાથ લાગે તો અને સાચો જૈન સાધુ જડી આવે તો તેથી સાયન્સને જ મદદ મળે એમ નહિ પણ દુનિયાના તત્ત્વજ્ઞાનને પણ ઉચ્ચ પ્રગતિ મળે. એટલુ તો હું હમણાં પણ કહી શકું કે તમારા ધર્મના પારિભાષિક શબ્દો—શ્રાવક, જૈન, સાધુ, મોક્ષ જ્ઞાન, ક્રિયા ઇત્યાદિ—ખરેખર સાયન્ટીફીક મગજથી ઘડાયલા છે, પણ

માયન્સે તૈયાર કરેલી ચીજ મૂર્ખાઓ પાસે જઇ પડે ત્યારે તે 'વહેમ'થી પૂજાય'!"

'એમજ અમારા દેશમા પહેલવહેલી રેલગાડી આવી ત્યારે લોકો એને કોઇ દેવી તરીકે ગણી હાર પહેરાવી પૂજા કરતા હતા ! સાયન્સની બીજી બાજુનુ નામ જ વહેમ (Superstition) !'

એમ જ ત્હમારા દેશમા આ લોકથી ભિન્ન 'પરલોક' સંબંધમા પણ વહેમ છે મનન ચિંતન આદિ આભ્યંતર ક્રિયાઓ—અંતઃકરણના ગર્ભમા થતી ક્રિયાઓ—થી જનતા (masses) અજ્ઞ હોય જ ત્હેમને ભાન હોય બાહ્ય ક્રિયાઓનું —બાહ્ય ઇન્દ્રિયોથી થતી ક્રિયાઓનુ તેથી તેઓ ઇન્દ્રિયો અને ઇન્દ્રિયોના વિષય રૂપ બાહ્ય દુનિયાને 'આ લોક' કહે છે અને એ સિવાય જે કાંઇ સૂક્ષ્મ છે—ઇન્દ્રિયોથી પર છે—અંતઃકરણના ચારે અંગોની ક્રિયારૂપ છે—ત્હેના સંબંધમા કાંઇ જ જાણતા ન હોઇ અંતઃકરણની સૃષ્ટિને પરલોક માનવાને બદલે આકાશમા સ્વર્ગ—નરકાદિ લોકો અથવા દુનિયાઓ છે એમ માની ત્હેમને જ 'પરલોક' કહે છે અને જે કાંઇ ધર્મ કરવો છે તે તેવી જાતના **પરલોક' માટે** કરવો છે એવી શ્રદ્ધા ધરાવે છે એ શ્રદ્ધા જ એમને 'આ લોક' તરફ બેદરકાર બનાવનાર થઇ પડે છે ભવિષ્યના અચોક્કસ સુખ માટે વર્તમાનની ચોક્કસ સગવડો પણ ગુમાવવી એમના દિલને ન જ પાલવે એ દેખીતી વાત છે—જો કે એમની બુદ્ધિ—પ્રેરિત બુદ્ધિ —એમને અચોક્કસ ભવિષ્યના લાભ માટે ધકેલતી રહી હોય છે તેથી તેઓ થોડાક સુખ જતાં પણ કરે છે અને એ રીતે **સંયમ** શક્તિ થોડે અંશે ખીલવે છે પણ ત્હેમા અટકી પડે છે અને એક વધુ ધકેલનારી—વધુ પ્રેરણા કરનાર 'સાધુ'ની—

ત્હેમને જરૂર પડે છે સાધુ હાજર ન હોય, અગર પ્રેરણા કરવાની ત્હેનામાં તાકાદ ન હોય, તો 'શ્રાવક' ત્હાં જ અટકી પડે છે અને અટકી પડ્યો એટલે કહોવાટ શરૂ થાય છે અંધશ્રદ્ધામાં જ રહી જાય છે "

" એ હું નવું જ સાંભળું છું, મિ શૉ ! ત્હારે 'પર લોક'ના વર્ણન તરીકે તથા પરલોકની પ્રાપ્તિના ઇલાજ તરીકે જે કાંઇ જૈનશાસ્ત્રોમાં કહેવામાં આવ્યું છે તે વસ્તુતઃ અંતઃકરણ (મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકાર)નું સ્વરૂપ બતાવવાનો યત્ન (Science of mind, Psychology) તથા ત્હેનો ઇષ્ટ રસ્તે ઉપયોગ કરવાની પદ્ધતિ અથવા 'કળા' શિખવવાનો યત્ન (Art of Life, 'યોગ')માત્ર છે કે, જેમની સહાયથી મનુષ્યમાં દિવ્ય શક્તિઓ પ્રગટે અને એની **જીવનભૂમિકા જ દિવ્ય બને** હકીકતમાં એમજ છે તો તો, મિ શૉ ! હું હિંમતની સાથે કહી શકું કે ભગવતી સૂત્ર આદિ અમારાં જૈન શાસ્ત્રો ત્હમારા માનસશાસ્ત્રીઓને અને આ દેશના યોગીઓને અમૂલ્ય ખજાનારૂપ થઇ પડે,—જો માત્ર એ શાસ્ત્રોના શબ્દોને સાંકેતીક દૃષ્ટિએ વાંચવામાં આવે તો. અમારાં શાસ્ત્રોને કાલ્પનિક ભૂમિના વર્ણનો અને એ ભૂમિ મેળવવા માટેના કાલ્પનિક ક્રિયાકાંડ તરીકે સેંકડો વર્ષથી અમે ખુદ જૈનો જ ગણતા આવ્યા છીએ તો પછી બીજાઓ તો ત્હેની ખરી કિંમત જાણી શકે જ ક્યાંથી ? હવે આપે કરેલ સૂચન પ્રમાણે અમારે અમારાં શાસ્ત્રો નવા ચક્ષુથી વાંચવાં જોઇએ અને ત્હેમાંથી Science and Art of Life (જીવનનો સ્વભાવ અને જીવનકળા શિખવનાર રહસ્યો) તારવી કહાડવાં જોઇએ. અને એમ થાય તો જીવનના દુઃખ અને મૃત્યુનો ભય એ બન્નેનાં રામબાણ ઔષધો મળી જાય, તેમજ શારીરિક અને માનસિક હજારો પ્રકારની વિકૃતિઓનાં મૂળ કારણ શોધવાની અને

ત્હેમના ઇલાજ કરવાની પણ સગવડ થઈ જાય. મ્હેં આપને જે જૈન વિચારકની વાત કહી હતી તે એકવાર કહેતો હતો કે, જૈન ખગોળ એ કોઇ આપની ઇન્દ્રિને દેખાતા ગ્રહો આદિનું વર્ણન નથી જ પણ અત મ્રપુ રૂપ આકાશમાં થતા સ્હડતા-ઉતરતા દરજ્જાના પ્રમાણવાળા અનુભવોનું વર્ણન છે સાઇકોલોજી છે એમાનુ વર્ણન સ્થૂળ ખગોળની દૃષ્ટિએ જૂઠ જ પડે છે અને પડુ જોઈતું હતુ આજ સુધી જૈન આચાર્યો અને પંડિતો જૈન ખગોળને પાશ્ચાત્ય ખગોળ સાથે બંધબેસતી ન જોવાથી અત્રથી ધર્મપરની શ્રદ્ધા ગુમાવતા રહ્યા છે અને ઉપરથી પાશ્ચાત્ય ખગોળને જૂઠી ઠરાવવા લૂલા પ્રયત્નો કરતા રહ્યા છે તે વિચારકે વળી એ પણ કહ્યું હતું કે મહાવીર આદિના જીવન ચરિત તરીકે દોરાયના ચિત્રો એ કોઇ હાડમાંસના શરીરના ઇતિહાસ નથી પણ Permanent History of Man-મનુષ્યના વિકાસના સ્થાયી ચિત્રો-છે કે જે ચિત્રો દોરવામાં જાણીતી વ્યક્તિઓ અને સ્થાનોના નામોનો તેમજ જાણીતી ઐતિહાસિક ઘટનાઓનો પણ ઉપયોગ અવશ્ય કરવામા આવ્યો હોય. આ વાત મ્હેં પ્રથમ સાભળી ત્હારે હું પોતે પણ તે માની શક્યો નહોતો મ્હને તે વખતે એમ લાગતુ કે જો એમ જ હોય તો પછી-કાયમની અને દરસ્થ મુક્તિ જેવી ચીજ વગર માણસને મોટા ભોગો આપવાનું મન જ કેમ થાય? માણસને દીલાસાનું સ્થાન જ કયાં રહ્યું?"

હા અને હું માનુ છુ કે ત્હમને હજુય એ ભય તો છે જ ત્હમને હવે એ વિચારક પર પ્રેમ જાગ્યો છે, પણ એની વાત માનવા ત્હમારા અભ્યાસ-વહેમમા રીઢું થયેલું મન-ખુશી નથી એમ જ હોય. અને તેથી મુક્તિ ત્હમારાથી ઘણે દૂરની ચીજ છે એમ કહેવાનો વ્યવહાર સેવનારે- શ્રાવક

કોટિના મનુષ્ય પ્રાણી માટે વ્યવહાર સેવનાર-જૈ। તારાકાર ખોટા નથી જ બાળક પાસે ત્હમારે એક કોમળ દિલના મનુષ્યની અને એક ક્રૂર દિલના માણસની વાત કરવી હોય છે ત્યારે દિલ નામના સૂક્ષ્મ પદાર્થને જોવાને અશક્ત એવા એ બાળકને તમે એમ નહિ જ કહો કે અમુકનું દિલ કોમળ છે અને અમુકનું દિલ નિષ્ઠુર છે, પણ કહેશો કે અમુક 'ગરીબ ગાય' છે, અને અમુક 'રાક્ષસ' છે અનુભવને વાણીદ્વારા બોલનાર આવા દોષ વહોરવા જ પડશે, બીજો રસ્તો જ નથી અનુભવી અનુભવી સાથે વાત કરે ત્યારે અનગત માયન્ટીફીક વાણીનો ઉપયોગ થાય + ત્હમને તે જૈન વિચારકની વાત ગમી હોય તો દીવામાનું સ્થાન ઉડી જતું લાગ્યું એ પણ હું સમજી શકું છું પણ ખરેખર વિયોગે કે મોક્ષ દૂર હોય એ વધારે દીવામાનવું છે કે નજીક કે પોતાની અંદર જ હોય એ વધારે દીવામાનવું છે?"

"એવી વાત સત્ય હોય તો તે વધુ દીવામાબરી થઈ પડે એમ મિ હાં! મ્હને શાસ્ત્રો પર પણ શ્રદ્ધા છે અને તે વિવાદીની પ્રમાણિકતા પર પણ શ્રદ્ધા છે તે કાંઇ છીછરા, ઉતાવળીઆ, માત્ર બુદ્ધિના ધૂમાડાને સત્ય તરીકે માની બેસે તેવા પુરુષ નથી, બલ્કે બુદ્ધિવાદીઓ તો તે હૃદયવાદી કરતાં ય વધુ ઝાંખપ ટકાડે છે એટલે એ જે કાંઇ કહે તે બુદ્ધિ અને હૃદય બન્નેના ઉપયોગપૂર્વક જ કહેલો હોય એટલો તો

+ અને એટલાજ માટે ચોક્કસ જૈન ફીરકાવાળાઓ તથા સનાતની બ્રાહ્મણો એમ આગ્રહ કરતા રહ્યા છે કે શાસ્ત્રો વાંચવાનો અધિકાર માત્ર યોગવહન કરેલા સાધુને જ હોય, મુમુક્ષુ અથવા શ્રાવકને નહિ જ એ આગ્રહ મૂળે ખોટો નથી આજે શાસ્ત્રોનું રહસ્ય નહિ જાણનારા સાધુઓ એવો આગ્રહ કરે છે તે તો ફક્ત પોતાનું મહત્વ જાળવવાના સ્વાર્થ ખાતર જ

મ્હને વિશ્વાસ છે પણ શાસ્ત્રકારો ય પવિત્ર આશયવાળા અને બુદ્ધિ તથા જ્ઞાનની શક્તિઓ ધરાવતા પુરૂષો હતા,—આ વિચાર કરનારા ય ઉચ્ચ કોટિના પુરૂષો હતા અને તેઓ તો કહે છે કે મોક્ષ સ્થાન આ દુનિયાથી અનન્ત યોજન દૂરના આકાશમા એક પત્થરની દેખી અભૂપર છે અને તે આ શરીર છોડયા પહેલા મળી શકતુ જ નથી'

અને તે મેળવવા ત્હમારે 'પુરૂષાર્થ' કરવો જોઇએ જ એમ પણ આગ્રહપૂર્વક કહતા જ હશે?'

અવશ્ય—પુન પુન આગ્રહ કરે છે એટલુ જ નહિ પણ એના ઇલાજ પણ સૂચવ છે તપ સંયમ, ધ્યાન.'

એ સઘળા સંસ્કૃત ભાષાના શબ્દો હોઇ મ્હે એમનો અર્થ Philology (શબ્દશાસ્ત્ર)ના આધારે વિચાર્યો છે તેથી મ્હને તે શબ્દો સ્હમજવવા માટે ત્હમારા પંડિતોની જરૂર નથી તપ એટલે exertion શ્રમ પોતાના મનને શ્રમમા ઉતારવાની ક્રિયા મનને શ્રમમા ઉતારવા માટે શરીરને શ્રમમા ઉતારવાની ક્રિયાથી શરૂઆત કરવી પડે તેથી શારીરિક તેમજ માનસિક બન્ને શ્રમોને તપ કહેવાય ઉપવાસ એ શારીરિક તપ મનન આદિ એ માનસિક તપ

વચ્ચે બોલવા માટે મ્હને માફ કરશો, મિ શૉ! પણ અમારા શાસ્ત્રોએ એ જ કહ્યુ છે અને વળી વિશેષમા કહ્યુ છે કે શારીરિક તપ કરતા માનસિક તપનું ફળ ક્રોડગુણું વધારે—જો કે અમારા લોકો શારીરિક તપ સિવાય બીજી કોઈ ચીજ હયાતી ધરાવતી હશે એટલુ ય માનતા નથી અને અનેક પ્રકારના અનશન (ઉપવાસ) કર્યા કરે છે તથા ઉપવાસ કરવો એ માન બની ગયુ છે'

"'પ્રેરિત ક્રિયા'મા એમ જ હોય હવે ચાલો 'સંયમ' પર મનની સઘળી વૃત્તિઓને–સઘળા કિરણોને–એકઠા કરી દાબવા અને કોઇ પણ ધ્યેય (goal લક્ષ્ય) પર એ શક્તિવડે પોતાના ભાનને ઉડાડવાની તૈયારીમાં રહેવુ, એ 'સંયમ' અંગ્રેજીમા એને Self-control વ્યવહારૂ રીતે કહી શકાય, અને ત્યાં Self એ મનના અર્થમા છે, આત્માના નહિ "

"એ જ મતલબનુ અમારા જૈનશાસ્ત્રો કહે છે, પણ અમે તો આજે સાધુ આશ્રમમાં જોડાવુ એને જ સયમ કે સંજમ લીધા કહીએ છીએ!"

"હવે ચાલો 'ધ્યાન' પર સંયમક્રિયા વડે એકઠી કરી દાબી ગએલી મનોશક્તિ વડે પોતાના ભાનને ધ્યેય અથવા લક્ષ્યની દિશામાં–તોપના ગોળાની માફક–ધકેલવુ, એનુ નામ ધ્યાન. બીજા શબ્દોમા, ધ્યાન એટલે Action of Will upon the *Goal* "

"એ તો બરાબર સમજ્યો મિ શા! પણ એ સમજ થી મોક્ષ અરી કે ક્યાં છે ત્હેનો નિર્ણય કેમ થઇ શકે?"

"નિર્ણય જ શુ કરવા, અનુભવ થવો જોઇએ નિર્ણય કાંઈ 'અનુભવ' નથી, એ તો બુદ્ધિનુ કાર્ય છે"

'પણ હુ તો બુદ્ધિના નિર્ણયથી ય સતોષ પકડીશ"

"ઠીક છે Let us see ભલા, મોક્ષ આત્મામા કે આત્માની બહાર?"

"આત્મામા"

"ત્હમારો આત્મા હમણાં ત્હમારા આ શરીરમા હશે કે ક્યાંઈ બીજે સ્થાને?"

"કાલે આપણે બુદ્ધની ગુફા જોવા ગયા ત્હારે તે વખતે ત્હમારો આત્મા ક્યહાં હતો ?"

'આ શરીરમાં જ "

'થોડા વખત પછી આપણે સમુદ્રમાં ફરવા જવાનાછીએ તે વખતે તે આત્મા ક્યહાં હશે ?"

'આ શરીરમા જ '

સ્રીની મોડમા સૂતા હોઠો ત્હારે અને સાધુનો સત્સગ કરતા હો છો ત્હારે તે આત્મા ક્યહાં હોય છે ?"

"આ શરીરમા જ '

વારૂ અને ત્હમે જ વળી કહો છો કે મુક્તિ આત્મામાં છે આત્માની બહાર નહિ ખરૂ કે ?"

જી હા '

ત્હારે મુક્તિ આ શરીરમા અત્યારે છે, કાલે **હતી** અને આવતી કાલે **હશે** આત્માને છોડીને તે ક્યાંઇ જઇ **શકતી** નથી અને આત્માનુ ઘર-આ શરીર-જ્યહાં જ્યહાં જે જે કાલે જાય ત્યહાં ત્યહાં અને તે તે કાલે મુક્તિ સાથે જ છે '

ઓ હ ! ત્હારે તો તે મ્હારાથી દૂર હતી જ નહિ,-ફક્ત મ્હારાથી દૂર **માની** હતી !

થોભો નહિ 'મ્હારાથી' એ શબ્દ વડે ત્હમે શુ કહેવા માગો છો તે વિચારો '

મારુ હમણા ચાલતા 'ભાન થી હમણાનુ ભાન વાત કરવામા છે કોઇ વખતે ભાન દશ્ય જોવામા હોય છે '

"એટલે કોઈ કાર્ય જે સાધ્ય—સૂક્ષ્મ કે સ્થૂલ—પદાર્થ કે સિદ્ધાન્ત—ઉપર ધ્યાન ગયું છે તે કહો તે આનંદ તેને 'હું' એમ જ માનતા રહ્યા છો."

"એમ જ."

"ત્યારે હવે આવો. એક શબ્દ બોલી શકો. દૃષ્ટાન્ત લ્યો. ધન એક ટોપ કે જેને જ્યાંય ગોળાની મળ ભરી છે તે ઉપર ચ્હડો. હવે 'સ્વર્ગ' એ જેની ઝંખના છે તે પદાર્થ જેટલો ઉંચે ઉંચે જાય તેટલો ત્હમારી આત્માની આતુરતા વધતી જાય છે. એમાંથી ત્હમારા આત્મામાં ગર્જના થાય છે કે હું છું, હું કેમ છું કે ક્યાં છું? મોક્ષસ્થાન પર, કે જે સ્વર્ગારોહણ—શૃંગ ઉપર આટલા દૂરની અણી જેટલા બારીક શિખર પર છે કે જે અતિ સૂક્ષ્મ કે મારે વચ્ચે ચોખ્ખું નથી તે તો નિશ્ચય જ ઢોળવો જોઈએ. ક્વચિત્ ત્હમારી તોપ એટલી તેજ (powerful) ન હોય કે જેથી એક જ ભડાકે ગોળાને લક્ષ્યસ્થાન સુધી ફેંકી શકે, તો અમે—આકાશના—એ ગાને સૂક્ષ્મ બનાવી દઈ ની તોપ ફોડીએ. સમજ્યા? Ready! એક, બે, ત્રણ! નાખી મુકેલો તોપનો આટલો છોડી દો! 'આનંદ' ગોળાને આકાશમાં ઉડવા દો! કેટલે દૂર પડ્યો એ? ફિકર નહિ ફરી તોપ ફોડીએ ત્રણેયની 'જ્યોત' મૂકી છે એક, બે, ત્રણ! ગોળો ઉડ્યો? કે પ્હાડની ટોચ સુધી? અને ત્યાંથી અથડાઈ પડ્યો? ફાટવો જ જોઈએ, કારણ કે તે કાંઈ 'આકાશ' નહોતું પણ પ્હાડ સાથે જોરથી અથડાયું હતું. મારવા દો. ત્હાં મુનિ સિવાય બીજું કાંઈ કામ નથી તેથી

* The *elation* felt by the success of Will-to-power over the desired object, physical or mental, which elation is independent of *pleasure* or *pain*

અને તે શક્તિ દેહ અને દુનિયાના (બધા પદાર્થો તથા મનુષ્યો)થી બેપરવાહી કેળવવાની તાલીમદ્વારા જ પ્રગટી શકે—અન્ય કોઇ રસ્તે નહિ जय ની જ પરવાહ, અન્ય કશાની નહિ અન્ય સર્વ ચીજો કે મનુષ્યો પર તિરસ્કાર ન હોય તેમ ત્હેમની પૂજા ય ન હોય जैनत्व એટલે જ વિજિગીષા, Will-to-Power આરામપ્રેમીમા 'જૈનત્વ' સભવે જ નહિ ચીજના મોહમા રહેનારને પણ તે ન સભવે પૂરી કિમત ભર્યા વગર जय મેળવવા ઇચ્છનારમા મૂળે જ જૈનત્વની યોગ્યતા નથી કિમત ભર્યા સિવાય અપાતી ચીજ લેનાર એ કોઈ 'વિજેતા' કે 'મેળવનાર' નથી—*subject* નથી પણ સ્વીકારનાર (recipient, *object*) છે અને એ પ્રેરિત ક્રિયાને તાબે થવાથી તે પોતાના અતકરણના મશીનને ઓર વધુ કમજોર બનાવે છે પડિત તેજસ્વી ન દેખાતો હોય, વ્યાપારી ઉચા શાખ વગરનો દેખાતો હોય કોઇ લગ્ન મસ્તી વગરનુ દેખાતુ હોય, કોઇ દોસ્તી આફરીનપણા વગરની દેખાતી હોય કોઇ લેખક ધૂન વગરનો દેખાતો હોય તો, સહમજો કે એ બધા 'સસ્તી કિમત'ના કે 'વિના મૂલ્ય'ના ફરજદ છે ! એ બધાને શાહી ફરજદ' અથવા જૈન બાલક બનતા હજાર ભવ* જોઇએ !"

"ઓહો, આપણે તો વગર સકલ્પે પણ ક્રમશ 'જનતા માથી શ્રાવક' પર શ્રાવકમાથી જૈન'પર આવી ગયા અને જૈનત્વ કેમ પ્રકટાવાય તે પણ વિચારાઇ ગયુ આપણે જોઇ ગયા કે સાધુનુ ધ્યેય 'વ્યક્તિ' બનાવવા પૂરતું— જૈન ઘડવા પૂરતુ—હોય અને—"

"મુક્તિ આપવા—અપાવવા પૂરતું નહિ શુ?"

* હજાર અનુભવોમા પસાર થવું જોઇએ

"નહિ જ, મુક્તિ તો **મેળવવાની** ચીજ છે,–નહિ કે **આપવાની** અર્થાત્ મુક્તિ એ 'જૈન'નુ પોતાનુ ધ્યેય છે અમારા **તીર્થંકર** શ્રી મહાવીરે એમનાં પરમભક્તિપરાયણ અને તે સાથેજ મહાપંડિત એવા મુખ્યશિષ્ય (ગણધર) શ્રી ગૌત્તમ જેવાને પણ મુક્તિ આપવા–અપાવવાનો દાવો કે ઇંગિતો નહોતો કર્યો તે શાસ્ત્રપંક્તિમા ત્હેમણે વ્યક્તિત્વ પ્રકટાવી આપ્યુ અને તે પછી તે વ્યક્તિએ–પુરૂષાર્થથી–મોક્ષ મેળવ્યુ આપે કહ્યું હતુ કે વ્યક્તિત્વ પ્રકટાવીને પછી ગુરૂ અદશ્ય થાય,–અને જૈન શાસ્ત્રો મહાવીરના ઇતિહાસમા પણ એમ જ કહે છે મહાવીરનો વિયોગ ગૌત્તમને કૈવલ્ય ઉપજાવે છે !"

" ત્હારે ત્હમારી ધર્મસંસ્થા ઘણી **પ્રમાણિક** તેમજ **હિમતભરી** ! એણે ઇશ્વરને પદભ્રષ્ટ કર્યો એટલુ જ નહિ પણ ગુરૂને પણ અમુક હદ સુધી જ રહેવા દીધો–'બેહદ'મા તો વ્યક્તિને એકલી જ ધકેલી !"

" વ્યક્તિ જીવતા મુક્તિ મેળવે **પછી** એનુ ' ધ્યેય ' શુ હોઇ શકે ? "

" ત્હમારા શાસ્ત્રો શુ કહે છે હું ત્હેમના ઇમાગ પરથી પ્રકાશ મેળવવા ચાહું છુ "

" તે તો કહે છે કે મુક્ત થયા પછી પાછા આવવાપણુ જ નથી "

" બરાબર, તદ્દન સત્ય કહ્યુ ' ધ્યેય ' થી એકાકાર બની ચૂકેલુ પાછુ **ભાન** ધ્યાતા બનતુ જ નથી, ધ્યાતાની ભૂમિકા-પર આવતુ જ નથી, ઇચ્છાના પ્રદેશમા પુનર્જન્મ પામતુ નથી, અર્થાત્ તેવો મનુષ્ય **સ્વસંતુષ્ટ** બને છે, એનુ ચિત્ત **ભરપૂરતા** અનુભવે છે તે Prince Plenty બને છે તે શ્રીમંત હો વા નિર્ધન, રાજા હો વા વેચાયલો ગુલામ–પણ

તે સર્વ બાહ્ય સ્થિતિઓ વચ્ચે તત્ત્વવેત્તા છે 'ભરપૂરતા'ના ભાનમા છે તે નાગો છતા ઢાંકેલો છે, ભિક્ષુક છતા મહારાજા છે ગુનામ તરીકે વેચાવા છતા ખરીદનારનો ય સ્વામી છે, તે 'દિગમ્બર' છે 'ભલી' અને 'બુરી' લાગણીઓ માત્રને વટાવી ગયેલો 'ચિદ્ઘાનન્દ' છે

એ તો આમારા જૈનધર્મના **દિગમ્બર** નામના ફિરકાના નાગા—જગતમા ફરતા—યાચનારહિત સાધુનુ વર્ણન આપ કરી બેઠા '

'સ્વાભાવિક વિચારણા જ ત્યા દોરી જાય છે મિત્ર! અને દિગમ્બર ફીરકો જો આ જાતના સાધુને 'આદર્શ' માનતો હોય તો સમજો કે એ **વિકાસ ક્રમની છેલ્લી ભૂમિકા** છે સત્વ ગુણને પણ વટાવી ગયેલા પુરુષશ્રેષ્ઠનુ એ ચિત્ર છે જૈનશાસન'નો એ રાજા' સમજો કે જેની પાસેથી 'શ્વેતામ્બર સાધુ' (સત્વ ગુણવાળી વ્યક્તિ) પ્રેરણા લઈને અને પછી શાસનકાર્ય પોતે કરે એ શાસનકાર્યમા સાધુ' 'શ્રાવક'ને સિપાઈ કે શસ્ત્ર કે મુડી તરીકે વાપરે અને શ્રાવક પોતાનો એ રીતે ઉપયોગ કરાવવામા **ખુશી** હોય, કારણ કે એ ઐચ્છિક તાબેદારી છે નહિ કે ફરજ્યાત અથવા કોઈએ જુલમથી નાખેલી ગુલામી ઐચ્છિક તાબેદારી તો પોતાને ઉંચો અર્થ આપવા માટેની ક્રિયા છે એ ગતિ છે—પ્રેરિત ગતિ નથી એ તો Discipline ની ખરીદી છે—કિંમત ભરીને થતો સોદો છે! એ તાબેદારી હોવા છતા એ તાબેદારમા ખાડીમીજાજ હોય ખુમારી હોય—એ મગરૂરીથી ગવર્નમૅન્ટનુ અગ હોવા માટે!'

સેવક (Servant) છતા ખુમારી કેવી રીતે આવતી હશે?"

"કોઇ પણ ગવર્નમેન્ટના બાર–પંદર રૂપિયાના પગાર દાર સિપાઈનું અવલોકન કરો એના મગજમા કેટલી ખુમારી હોય છે ! ગમે તેવા મ્હોટા માણસને તે રસ્તા વચ્ચે નિડર તાથી અને રૂઆબથી રોકી શકશે હવે એ 'નોકર' ને પુછો કે એ ખુમારી એનામા ક્યહાંથી આવી ? શુ કાળો ડગલો ને ડંડો ધારણ કરવા માત્રથી તેમ બન્યુ ? 'સરકારનું અગ છુ' એવા ભાન–અહૈવ વર્તતા એવા ભાન–માથી જ એ ખુમારી પ્રકટી હતી–જો કે એ પોતે તો કોઈ ચીજ નથી અને 'સર કારનું અગ' તે કેમ બની શકયો ? પ્રથમ તો તેણે પોતાના શરીરને કસાયલુ અને નિરોગી બનાવ્યુ પછી સરકારના એક અગ–પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ–પાસે જઈ ઘટતી 'તાલીમ' (training) લીધી શહેરીઓએ પરસ્પરના વ્યવહારમા જે અમુક નિયમોનુ પાલન કરવુ જોઈએ ત્હેમાના કોઈ નિયમ નો ભગ કોઇ સ્થળે થવા પામે તો આખા શહેરની નિયમિત ગતિમા ખલેલ પડે તે અટકાવવા સરકારના નામથી અને સરકારના સાધનોથી પોલીસે અમુક રીતે દખલગીરી કરવી એનુ શિક્ષણ મેળવ્યુ દખલગીરી કરતી વખતે પણ મર્યાદાનુ ઉલ્લઘન ન થઇ જાય એટલા માટે આત્મસયમ (self-control) કેળવ્યો પછી તેણે મેળવેલા જ્ઞાન અને કેળવેલા સયમની ઉપરી અધિકારીએ પરીક્ષા (કસોટી) કરી આટલુ થયા પછી જ એ પોલીસ અથવા 'સરકારી માણસ' બની શકયો હતો અને ત્યહારે જ એના હૃદયમા 'ખુમારી' પ્રકટી હતી સમર્થ મિલનના અગ તરીકે પોતાનુ ભાન એ જ ખુમારીનુ કારણ છે અને તે મિથ્યાભિમાન, ગર્વ, જોહુકમી ઇત્યાદિ વિકૃતિ ઓથી તદ્દન ભિન્ન–ઉલટી જ–ચીજ છે જ્યહા 'ખુમારી નથી ત્યહા જ મિથ્યાભિમાન આવી શકે ખુમારી તો ભાન' નો ગુણ છે, મિથ્યાભિમાન બાહ્ય પદાર્થોએ પ્રક્ષેપેલી ચીજ છે ખુમારી

'સ્વભાવ' છે, મિથ્યાભિમાન 'વિભાવ' છે અને એ ખુમારીની માત્રા અધિકારના પ્રમાણમા વ્હડીઆતી હોય છે,–જો કે ઉચ્ચતર અધિકારીની ખુમારી સ્થૂલ પ્રકારની નહિ પણ સૂક્ષ્મ પ્રકારની હોય–શાન્ત ખુમારી હોય."

'અમો 'કહેવાતા જૈનો' તો 'ખુમારી'ને 'પાપ' માનીએ છીએ!"

'ખુમારી એ જ આત્માનુ દૃશ્ય ચિન્હ છે જેનામા ખુમારી નથી ત્હેનામા વ્યક્તિત્વ જ નથી સ્વમાન નથી, પોતાપણુ નથી તે તો નિર્જીવ ખોળીઉ છે, માટી' છે તેવો માણસ કોઇ પણ જાતનો 'નિશ્ચય' ન કરી શકે મિત્રના કે શત્રુતા ન કરી શકે, વિવેક (discrimination) ન કરી શકે, રળી ન શકે કે છોડી ન શકે,–કારણ કે આ બધી ક્રિયાઓમા ક્રિયા કરનાર એવા નક્કર 'હું નું હોવાપણું* છે જ્યહા હુ નથી ત્યહા કરવાપણુ કેવુ ? એ તો કરાવા પણુ' છે છતા એવા મનુષ્ય પાસે કવચિત્ ધન, સ્ત્રી, પદ્દિ, ઇજ્જત જોવામા આને તો સ્હમજવુ કે એ એની પ્રાપ્તિ' નથી પણ અકસ્માત્ રૂપ વટાળે એના ઉપર ફેંકેલી ચીજો છે એ ફેંકાયની ચીજો એ નિર્બળને ઉલટો વધારે નિર્બળ બનાવશે, ચગદી મારશે ત્હમને ખબર હશે કે પશુપતિ સિંહ પોતાનો ભક્ષ પોતે જ મેળવે છે

અને પુરૂષસિંહ મહાવીરે પણ પોતાનો ભક્ષ પોતે જ મેળવ્યો હતો–સાડા બાર વર્ષનો 'તપ' અથવા પુરૂષાર્થ કરીને એમણે એમના પહેલાના તીર્થંકરના ગણધર જેવા પુરૂષની

* એને જ શાસ્ત્રીય પરિભાષામા 'અહંકાર–Self કહે છે આત્માનું પ્રાકટ્ય પ્રથમ અહંકારમા થાય અને ત્યહાથી પછી ચિત્ત બુદ્ધિ મનમા તે પ્રકટે આત્મા આ 'કરનાર હુ થી પર છે તેથી જ તે અક્રિય છે, દૃષ્ટામાત્ર છે

પણ સહાય ન સ્વીકારતા—પોતે જ પોતાના ગુરૂ બની—મુક્તિરૂપી લક્ષ મેળવી લીધો હતો એમનામાં એટલી હદની ખુમારી હતી કે એક વખત એક ગોવાળ ('ગાયો' ચારનાર, ધર્મગુરૂ) એમને ત્રાસ કરવા લાગ્યો ત્યારે દેવોનો ગજા ઇંદ્ર વજ્ર સહિત મદદે દોડી આવ્યો ને વખતે મહાવીરે એને અટકાવીને કહ્યું કે 'મદદ કોણ—કોને—કરી શકે' તે બાબતનો વિવેક શિખ અને ભક્તિની ઇચ્છા છતાં અપમાન કરનાર ના થઈ પડ! મ્હને મ્હારા પર ગુજરતી ઘટનાની લહેજત લૂટવા એ કનો જ રહેવા દે!" અને ઇન્દ્ર—ભક્તિરૂપી ઝવેરાતથી લધા યેલો એ મ્હોટો ખચ્ચર—વીને મુખડે વિદાય થયો! એથી ય વધુ ખુમારી મહાવીરમાં હોવાનો પુરાવો શાસ્ત્રીય નોંધમાંથી એ મળે છે કે 'તેઓ ઉદીરણા* કરતા' અર્થાત્ સંકટોને ટાળવા કે મદન કરવાથી સંતુષ્ટ ન થતાં સંકટોને આવ્હાહન કરતા, બોલાવતા!"

"મિ પાતક! ત્હમારા શાસ્ત્રની આ કથાએ મ્હારા એક રૂપા પ્રશ્નનો ખુલાસો કરી નાખ્યો મુક્ત પુરૂષ કાંઈ પણ ધ્યેય વગરનો—સુકાન વગરનો—હોય તો પછી એ જીવી કેમ શકે એવો એક પ્રશ્ન મ્હને મુઝવી રહ્યો હતો, પણ મહાવીરના

* ઉદીરણા—હાકલ, શ્રમ અથવા સંકટને આમંત્રણ 'જનતા' શ્રમ અથવા સંકટના ખ્યાલમાત્રથી પણ ડરી જાય અને સંકટ આવ્યે દબાઈ જાય 'શ્રાવક' આવેલા સંકટને સહી લેવા પ્રયત્ન કરે, 'સાધુ' કે 'જૈન' સંકટ રહામે—દ્વેષની લાગણી વગર જ—ક્ષત્રિય માફક આનંદ પૂર્વક લડે, અને 'દિગમ્બર' અથવા તત્ત્વવેત્તા સંકટને આમંત્રે! આ ભેદો નીતિવિષયક નથી પ્રત્યેકની શક્તિને લીધે છે 'આશા' અને 'ભય'ને ચિત્તમાંથી સમૂળ બાળી નાખવા માટે જ 'ઉદીરણા' કરાતી હોય છિદ્ર શોધવા નીકળનાર કોલમ્બસ અને યુરપ-અમેરિકાને યુદ્ધનો પડકાર કરનાર કૈસર એમના એ કૃત્ય 'ઉદીરણા'રૂપ જ ગણાય.

જીવન નિમિત્તે કરાયના ઉક્ત પ્રમાણથી મ્હારૂં સમાધાન થઇ ગયુ અત્યારે આગમચ હું આ પ્રશ્નનો વિચાર મ્હારી પોતાની ભૂમિકા પર રહીને કરતો હતો અને તેથી સાચા જવાબની નજદીકમા પહોચવાને બદલે તદ્દન ખોટી કલ્પનાઓ જ પામતો હતો અને ભયભીત થતો હતો હવે એ હમેશની મ્હારી ભૂમિ–અધ્યાત્મ કે મહાવ્રત–ને ઘડીભર દાબી, ઉચા સ્થાનમા ચ્હડી, એવા સુકાન વગરના પુરૂષની સ્થિતિમા ઉભો, ત્યહાથી જોઉ છુ તો એ સ્થિતિમા કાઇ જ ભયકર લાગતુ નથી હું કપી શકુ છુ કે એક નિર્દોષ બાળક જેમ હસતે મુખે કાળા નાગને પકડે કે એનાથી ક્રિયા-પ્રતિક્રિયા રૂપ ખેલ કરે, તેમ સુકાન વગરનો નિર્દોષ દિગમ્બર અથવા તત્ત્વવત્તા જીવનનાગ સાથે રમતે મુખે ખેલે એનો અર્થ એવો પણ નથી કે બાળક નાગથી મરતો નથી કે તત્ત્વવેત્તા જીવનનાગની કોઇ ક્રિયાથી મરતો નથી 'મ્હારે જીવવુ છે' એવી અને 'મ્હારે મરવુ પડે' એની જે બે પ્રકારની ઉડી વૃત્તિ (instincts) આપણામા છે અને જેને આપણે 'આશા અને ભય' ના નામથી ઓળખીએ છીએ તે નથી તે બાળકમા અને નથી તે તત્ત્વવેત્તામા –અને તેથી એ બન્નેને 'મૃત્યુનો ડંખ' નથી બાળક તેમજ તત્ત્વવેત્તા બન્નેનુ વર્તન આશય વગરનું–સહજ સહજ (instinctive) કોઈ એકની તહેનાતમા માતા અને બીજાની તહેનાતમા ખુદ સમષ્ટિ–વિશ્વયોજના–સતત ખડે પગે ઉભી હોય છે એકને અજાણતા જ માતામા વિશ્વાસ છે, બીજાને અજાણતા જ સમષ્ટિમા વિશ્વાસ છે અને એ આ બન્નેની આ ચોક્કસ પ્રકૃતિ જ છે કે જેના કારણથી એક વડે ચોક્કસ ઘર સ્વર્ગ સમુ બને છે અને બીજા વડે જગત્ સ્વર્ગ સમુ બને છે –જો કે બન્ને ઘર ના અને જગત્ ના જબરા 'જુલમગાર' (tyrants) પણ છે । ''

' મિ શી ! બાળકની વાત માતા સિવાય કોઇ સ્હમજી શકે નહિ તેમ શું તત્ત્વજ્ઞાનીની વાત દુનિયા નહિ જ સ્હમજી શકતી હોય ? "

" નહિ જ અને એમાં નથી દોષ દુનિયાનો કે નથી દોષ તત્ત્વજ્ઞાનીનો દુનિયા અથવા જનતા જો બાળકરૂપ તત્ત્વજ્ઞાનીની ' માતા ' બની શકે તો તો એના ભાવને બગબર સ્પર્શી શકે પણ હરકોઇને લાતો મારતુ, હરકોઇના વાળ કે નાક ખેચતુ, હરકોઇ કે હરકાઇ પર ' પેશાબ ' કરી બેસતું નિર્દોષ પણ ૨-જાડનારી પ્રકૃતિ ધરાવતુ બાળક માતા સિવાય બીજા કોઈને પાલવે કેમ ? અને પાલવે જ નહિ તો એક બીજાનો નિર તર સહવાસ અને સહવાસથી સ્વાભાવિક રીતે થતું એક બીજાના ભાવોનું જ્ઞાન કેવી રીતે સભવે ? તેથી એ સ્વાભાવિક જ છે કે તત્ત્વજ્ઞાનીને દુનિયા સ્હમજી શકે નહિ, માત્ર સાત્વિક ગુણવાળો પુરુષ—જેને શાસ્ત્રીય પરિભાષામાં ' શ્વેતામ્બર જૈન સાધુ ' કહ્યો છે એવો કોઇ પુરુષ—જ એને સ્હમજી શકે, કારણ કે સત્વગુણ્ણે લીધે તે તત્ત્વજ્ઞાનીની રજાડ રૂપ બાહ્ય ક્રિયાને બાદ કરીને એનુ અન્તરનુ સ્વરૂપ જ જુએ છે અને તેની ' નોધ ' કરી એ વડે ' શ્રાવક વર્ગ ' માટે ' શાસ્ત્રો ' રચે છે તત્ત્વવેત્તા કાંઈ શાસ્ત્ર ન રચે કે કાઇ શાસનકાર્ય ન કરે એ તો માત્ર સ્વાભાવિક જીવન જીવે અને તેનુ જીવન તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંત તરીકે 'શ્વેતામ્બર સાધુ'માં પ્રતિબિંબિત થાય, અને તે પછી તે સિદ્ધાન્તોને વિકાસશ્રેણિ તરીકે ગોઠવે અને ભિન્ન ભિન્ન ભૂમિકાના મનુષ્યો માટે ભિન્ન ભિન્ન 'ધ્યેય' રચે, ભિન્નભિન્ન રિવાજ રચે, ભિન્નભિન્ન માન્યતાઓ રચે, અને એ સર્વ ભિન્નભિન્ન ભૂમિકાના મનુષ્યોનુ એક 'શાસન' (Government, Hierarchy) રચે "

" હું સ્હમજ્યો મિ રો! ' ધર્મશાસન ' સ્થાપવામા ત્રણ તત્ત્વો મૂળમા જોઈએ (૧) એક ' દિગમ્બર '—તત્ત્વવેત્તા ભલા-બુરા આશયોને વટાવી ગયેલો સુમનવગરનો પુરૂષ (૨) તત્ત્વવેત્તાના જીવન' ને વાંચવાની શક્તિ ધરાવતો, મસ્તગુણી હોઈ બીજાઓના વિકાસની જોખમદારી પોતાના શિરપર લેવાને ઉત્સુક એવો અને તત્ત્વજ્ઞાની પાસેથી મળેલા ભાવોને શ્રોતાના માનસની ભૂમિકાએ પહોચાડવાની કળા' જાણનારો અર્થાત્ નગ્ન સત્ય 'ને વિવિધ ' શ્રેણિના ' વ્યવહાર સત્ય ' તરીકે પલટાવવાની બુદ્ધિ ધરાવતો પુરૂષ અથવા ' શ્વેતામ્બર જૈન સાધુ ' અને (૩) માટી' રૂપ જનતા 'માથી છૂટો પડી વ્યક્તિ ' બનવાની તિવ્ર ઉત્કંઠાથી ઘડતર ક્રિયા માગવા નીકળેલો જિજ્ઞાસુ અથવા શ્રાવક ' આ ત્રણ—ખરા અર્થમા—હયાતીમા હોય તો જ એક ખરા અર્થનુ ' જૈનશાસન ' અથવા વિજયવતી વિકાસ યોજના ' હયાતીમા આવી શકે "

' અને જો શ્વેતામ્બર સાધુ ' મુદ્દલ રહેવા ન પામે, અગર તે નિશ્ચય સત્ય તેમજ નિરંતર બદલાતા વ્યવહાર સત્ય બન્નેને જાણનારો તેમજ બન્નેનો ઉપયોગ કરનારો ન હોય અગર જો એ જિજ્ઞાસુ અથવા શ્રાવક મળી આવે ત્યાં સુધી રાહ જોવાને બદલે જનતારૂપ કાચી માટી પર ઘડતર ક્રિયા કરવાના મોહમા પડે તો,—એટલા સંજોગોમા—' શાસન ' ની હયાતી બંધ થાય— શાસન ' નો 'પડછાયો ' ભલે રહી જાય! ને શાસનનો પડછાયો ' એટલેજ ' ધાધળીઆઓની ટોળકીઓ "

' આપે કહ્યુ મિ શૌ! કે ' જનતા ' અથવા ' કાચી માટી ' પર ઘડતરપ્રયોગ આદરે એ સાધુ ' નહિ એ તદ્દન ખરૂં લાગે છે—વર્તમાન પરિસ્થિતિઓ પરથી વર્તમાનમા ચાલતા જૈન ઝગડામા સાધુઓ શ્રાવકોનો દોષ કહાડે છે અને

શ્રાવકો સાધુઓનો દોષ કહાડે છે હવે સ્હમજાય છે કે આખ્ખો 'સોદો' જ ખોટો છે 'કાચી માટી' ને 'શ્રાવક' માની લીધા છે અને એના સ્થૂલપર જેમતેમ ટપના મારનારા સ્વેચ્છાચારને 'સાધુપણુ' માની લીધુ છે સાધુ કહેવાતાઓએ શાસ્ત્રોને ત્રીજા નેત્રથી વાચ્યા હોત તો તેઓને મનુષ્યપ્રકૃતિનુ જ્ઞાન અવસ્ય થયુ હોત અને ક્યા પદાર્થપર ક્યારે તથા કેવી રીતે શકિત ખર્ચવી એનો વિવેક અવશ્ય તેઓમા પ્રકટ્યો હોત અને એમ થયું હોત તો 'શ્રાવકો 'નો દોષ કહાડવાનો પ્રસગ જ ન આવત ! અને શ્રાવકો જો ખરેખર 'શ્રાવક ' જ હોત તો—પોતાના વિકાસના જ ગરજાઉ હોત તો—વિકાસમા મદદગાર થવાને બદલે 'ધમાલ ' મા રોકી રાખનાર દરેક સાધુનામધારીને પોતાના 'ઘર ' માથી હાથ ખેચીને દૂર કરત,–કાઇપણ ધાધળ કર્યા સિવાય જ 'ખોટના વ્યાપાર ' કોઈને ન પાલવવા જોઇએ,–

'સાધુ'ને કે 'શ્રાવક'ને 'શ્રાવક'નો વિચાર કરતા મ્હને એક પ્રસગ યાદ આવે છે–એક દિવસ મને મ્હારો પોતાનો ''ચહેરો ' જોવાની ઇચ્છા થઇ મ્હારે તે માટે ચાહી ચાલીને ફોટોગ્રાફરને ત્હા જવુ પડયુ જવા પહેલા, સારામા સારો ફોટોગ્રાફર કોણ છે એ બાબતમા ઘણા મિત્રોને પૂછયુ હતુ અને તેની ફી પણ પૂછી લીધી હતી અને મ્હારા ખિસ્સામા પાચ રૂપિયા પણ નાખી લીધા હતા ! ફોટોગ્રાફરને ઘેર પહોચ્યા બાદ એના બહારના ખડમા મ્હારે એક કલાક બેસી રહેવુ પડયુ છબી લેવાના ઓરડામા ગયા બાદ તેણે મ્હારા બાલ અને બુટન અને બદનને જેટલા અડપલા કર્યા તેટલા મ્હારે સહન કરવા પડ્યાં છેવટે તેણે મ્હને શ્વાસોશ્વાસ રોકી, આખોને તેણે બતાવેલા નિશાન પર જ સ્થિર રાખી, નિર્જીવ પુતળાની માફક બેસવા ફરજ પાડી એ બધી 'શરતો ' અ। થયા પછી તેણે એક મિનિટમાં ફોટો લીધો, જે મ્હને ત્રણ દિવસ

પછી જોવા મળ્યો ! અનબન હું મ્હારો અમન ફોટો જોઇ ઘણોજ આનંદ પામ્યો, પણ હેની કિમત કાંઇ ઓછી આપવી પડી નહોતી ! એ **ગરજ** એ **કિમત** ભરવાની તત્પરતા, પોતાના **ભાવોને શાન્ત** પાડી અક્રિય બેસવાની એ યોગ્યતા અને પોતાપર **પૂરી** થએની ક્રિયાનુ પણ **પરિણામ** જોવા માટે ત્રણ દિવસ થોભવાની **ધીરજ** આ ગુણો * વગર જ જેઓ સાધુ નામધારી પાસે ગએલા તેઓને શ્રાવકપણુ ક્યહાથી સાપડે– તેઓને વ્યક્તિત્વ રૂપ પોતાનો ચહેરો જોવાનુ ભાગ્ય ક્યહાથી સાપડે ? અથવા ખરૂ જ કહ્યુ છે કે માટીને કુંભાર મળી રહે છે અને આરસને શિલ્પી મળી રહે છે ! આ સાપેક્ષ (relative) દુનિયામા બધુ સાપેક્ષ જ છે ”.

---

* શ્રાવક સાધુ, શાસ્ત્ર ત્રણેનો પાયો પ્રશ્ન ’ છે ‘ પ્રશ્ન જેના હૃદયમા ઉદ્ભવ્યો તે ‘ શ્રાવક ‘ પ્રશ્ન ના ઉત્તરની શોધમા તે જેની પાસે ગયો તે ‘ સાધુ’–અને પ્રશ્ન ઉત્તરની નોંધ તે ‘ શાસ્ત્ર ’ જૈન શાસ્ત્રો ઘણે ભાગે સતો વચ્ચેના પ્રશ્નોત્તર રૂપે જ લખાયલા છે મતલબ કે ત્રણે સાપેક્ષ છે મૂળ ચીજ પ્રશ્ન છે રોગ પર જ ઇલાજ હોય અને પ્રશ્નપર જ ઉપદેશ હોય ભૂખ પર જ ભોજન હોય શ્રાવક ’ને ‘ સાધુ ’ જ મળી રહે, તમાસબીનને તમાસગીર (નાટકીઓ) જ મળી રહે જેવું અદરથી માગે તેવુ જ બહારથી મળે તમાસબીનોની જરૂરીઆતે જ તમાસગીર (નાટકીઆ) ઉપજાવ્યા છે શ્રાવક ’ની જરૂરીઆતે જ ‘ સાધુ ઉપજાવ્યા છે અને તત્ત્વવેત્તા તો જરૂરીઆત’ના રાજ્યથી પર વસે છે વિષયી પુરૂષોની જરૂરીઆતે વેશ્યા ઉપજાવી છે પ્રજા (Pro-Creation)ની જરૂરીઆતે લગ્નસસ્થા તથા ગૃહસસ્થા તથા દાપત્ય ધર્મને જન્મ આપ્યો છે અને બ્રહ્મચારી તો વિષયી અને વેશ્યા, પતિ અને પત્ની ચારેના વાતાવરણથી દૂર વસતો હોય છે એને મન બધુય નાટક એક જડ નાટક અને બીજુ ઉજળુ નાટક !

" હા, મિ પાતક ! અને તેથી જ ' દિગમ્બર ' અથવા તત્ત્વવેત્તા 'આપેક્ષ દુનિયા'ને વટાવી જઈ તેથી અળગો–તેથી ઉપર –વસે છે તે માત્ર સાત્વિક ગુણવાળી થોડીએક વ્યક્તિઓ પાસે પોતાના અનુભવો–તે પણ પોતાની ભાષામાં–દુ કાક્ષરી ભાષામાં–બોલે, તે ના લખે શાસ્ત્ર કે ના કરે શાસન. પણ એ જ વચનોને–એ જ ' નગ્ન સત્ય ' ને–સાત્વિક ગુણવાળી થોડીએક વ્યક્તિઓ 'શાસ્ત્ર'રૂપે વિસ્તારે અને શાસન પણ એના જ બળ પર સ્થાપે એટલું જ નહિ પણ 'લોકો' સમક્ષ બોલવાનું હોઈ તેણે એમ જ બોલવું પડે કે એ શાસ્ત્રો અને એ શાસન ખુદ દિગમ્બર મહાપુરૂષે–'મહાવીરે'–રચ્યા હતા આપણે હમણા 'શાસન'ના દરેક અંગની ' ખુમારી'ની વાત કરતા હતા ખુદ 'શ્રાવક'માં પણ ખાડી ખુમારી હોય એમ આપણે જોઇ ગયા, પણ સર્વોપરિ સત્તામાં–' દિગમ્બર ' માં–તત્ત્વવેત્તામાં તો સીમા વગરની ખુમારી હોય,–એટલી કે ત્હેના બે અનુયાયીઓ લડી મરતા હોય તો પણ તે તરફ નજર કરવા સરખી ય ત્હેને વૃત્તિ ન થાય ત્હમે જ કહી ગયા કે મહાવીરે ત્હેમના શિષ્ય ચેડા રાજા વગેરે વચ્ચે મહાયુદ્ધ થયું ત્યારે તે તરફ જોવાની ય દરકાર કરી ન્હોતી "

' ખુમારીની વાત સાંભળતાં મ્હને યાદ આવે છે કે અમારા મંદિરોના દ્વાર પર સિંહની આકૃતિ રખાય છે અને અમારા શાસ્ત્રોમાં જ્હાં ત્હાં મહાપુરૂષોને 'પુરૂષસિંહ' કહ્યા છે ! વળી 'દશવૈકાલિક સૂત્ર' નામના અમારા શાસ્ત્રમાં સાધુએ ભોજન કેવી રીતે મેળવવું એ સબંધી નિયમો કહેતાં કહ્યું છે કે તેણે ભિક્ષાવૃત્તિ કરતી વખતે પણ સિંહની વૃત્તિ કાયમ રાખવી ભિક્ષા કે જ્હેને લોકોએ હલકું કાર્ય માન્યું છે તે કરતી વખતે પણ દીનતા નહિ પણ સિંહવૃત્તિ રાખી હોય તે જ 'સાધુ' રહેવાની અશક્તિને લીધે ભીખ માંગે ત્હેનામાં જ આવતી દીનતા

હોય, અને રળવાની 'જરૂરીઆત'ને વટાવી જઈ તૃપ્ત બનેલો મનુષ્ય ભિક્ષા માગે તો હેનામાં સ્વભાવત ખુમારી જ હોય. ખુમારી સાધુભિક્ષાની પહેલી શરત હોય —એટલા માટે કે એની ગેરહાજરીમા યાચકનું માનસ દાતાનુ અધીન બની જાય. 'ઉપકાર' સ્વીકારનાર 'ઉપકાર' કરનારનો ગુનામ બને છે —અને 'ગુનામ' થી સાધુપણાનું મિશન બજાવી શકાય જ નહિ. એનાથી શ્રોતાના માન સથી ઉંચે મ્હુડી એ પર છાપ મારી શકાય જ નહિ તેથી જ તો જૈનશાસ્ત્રમા સાધુભિક્ષાને અંગે કહેલા નિયમોમાં એક એવા પણ નિયમનો સમાવેશ કરવામા આવ્યો છે કે તેણે કોઈ ચીજની યાચના કરવી નહિ કોઈ ચીજ પોતા માટે ખાસ બનાવરાવવી કે ખરીદાવવી નહિ કે બનાવવા—ખરીદવા દેવી પણુ નહિ ખુમારી જાળવવા માટે જ* આ નિયમો કરવા પડ્યા હતા અને વ્યવહારમા પણ દરેક સરકાર ખુમારી વગર જીવી જ શકતી નથી અને ટૅક્ષ ઉઘરાવવામા પણ દીનતા નહિ પણુ ખુમારીથી જ કામ લેવાય છે'

ત્હમે ઠીક યાદ કરાવ્યુ મિત્ર શાહ ! ટૅક્ષ અને સરકાર એ શબ્દો મ્હને 'જૈનશાસન'ની વ્યવસ્થા યાદ કરાવે છે કોઇ પણ દેશની સરકાર પ્રજા પાસેથી ફરજ્યાત લઇ શકે એવી ચીજ તો માત્ર ટૅક્ષ છે અને યુદ્ધ જેવા અસાધારણ સંજોગોમા કેટલાક પ્રજાજનોના શરીરને પણ કામમાં લઇ શકાય છે આથી વધુ કોઈ સરકાર કોઇપણ સંજોગમા લઇ શકતી નથી, અને લેવા યત્ન કરે તો પ્રજા બળવો કરે કરો કે આટલુ

* જો કે આજના જૈન સાધુઓ આ અને તમામ નિયમોનો જીવહિંસા સાથે સબંધ બતાવે છે ખરેખર તો પર-જીવની નહિ પણ પોતાની હિંસાથી બચવા માટે આ સર્વ નિયમો છે પોતાના માનસને વકતા કે બીમારી થવા ન પામે એટલા ખાતર—એ શ્રેષ્ઠ આશય ખાતર—સઘળા નિયમો છે પરદયા કોઇ વસ્તુ 'નથી

આપવામાં ય પ્રજાનો અજ્ઞાન ભાગ તો બળતો હોય છે અને ન છૂટકે આપતો હોય છે પણ 'ધર્મ શાસન'માં તો દરેક મનુષ્ય પોતાની ઇચ્છાથી–ગરજથી–અંદરની ઇચ્છાથી–જોડાયેલો હોઈ એ 'શાસન'ની વ્યવસ્થા માટે કરવા પડતા ખર્ચ તે ગમે તેવાં ભારે હોય તો પણ **પ્રસન્નતાપૂર્વક** અને પોતાને અગવડમાં મૂકીને પણ આપતો હોય, કારણ કે 'શાસન'ની હયાતી એ પોતાની હયાતી છે અને 'શાસન'ની દરેક પ્રવૃત્તિ એ પોતાની પ્રવૃત્તિ છે એવું **ભાન** ત્હેનામાં નિરંતર વર્તતું હોય છે —જ્યારે દેશની સરકારની બાબતમાં તેમ હોતું નથી કોઇ પણ દેશની સરકાર પ્રજાની દરેક વ્યક્તિની ઇચ્છાથી આવેલી સરકાર નથી હોતી કાં તો એક બલવાન પ્રજા કોઈ નબળી પડેલી પ્રજાને બળજબરીથી દબાવી ત્હેના પર 'સરકાર' બની બેઠી હોય છે, અથવા તો એક સ્વતંત્ર દેશમાં થોડીએક પ્રપંચી વ્યક્તિઓના છૂપા દાવપેચને પરિણામે બહુમતિ પામેલી એક 'પાર્ટી' સરકાર બની બેઠી હોય છે તેથી—"

"તેથી બળવાન પક્ષ નિર્બળ પક્ષ પાસેથી દબાવીને જે કાંઇ મેળવે છે ત્હેનું નામ 'ટૅક્ષ' અને જે 'શાસન'ની દરેક વ્યક્તિ સ્વેચ્છાપૂર્વક ત્હેમાં જોડાઇ હોય તે 'શાસન'ના જીવનને ટકાવી રાખવા અને વિસ્તારવા ત્હેના વિવિધ અંગો જે આપે તે 'ફાળો' કહેવાય અને તે 'ફાળો' 'શાસન'ની જીંદગી માટે હોવા છતાં અંતે પણ **પાછો** મળતો હોઇ એને 'પુણ્ય' કહેવામાં આવે છે "

'શું કહ્યું ? મિ પાતક! 'પુણ્ય' એ શું ?"

સ્વદયાનો એ પડછાયો માત્ર છે the student of any religions system must never lose sight of the fundamental Key viz to translate everything objective as

, ,

' પુ એટલે શુદ્ધ કરવુ, પવિત્ર કરવુ, નિરોગી કરવુ સુંદર કરવુ, એ પરથી ' પુણ્ય ' એટલે જે કરવાથી શરીર મન, બુદ્ધિ ચિત્ત એમાના કોઇપણ અગના વિકાર કે નમ ળાઇ દૂર થવા પામે તે "

' અને શાસન' ના આરોગ્ય અને આયુષ્યને જરૂરનુ ન કરવામા આવે અગર એને હાની પહોંચે એવુ કાઈ કરવામા આવે ત્હેને શુ કહે છે ?"

' એને શાસ્ત્રીય પરિભાષામા-ધાર્મિક કાનુનમા— **પાપ'** કહે છે '

' અને વ્યક્તિ **પોતાને** નિરોગી બનાવવા માટે જે કાઈ કરે તે પણ ' પુણ્ય ' કહેવાનુ હશે ? "

" જી, હા તેવી જ રીતે વ્યકિત પોતાને-પોતાના શરી રને મનને બુદ્ધિને કે ચિત્તને—વિકારી બનાવવા જેવુ કાઈ કરે તે પણ પાપ જ કહેવાય શાસ્ત્રો ન્હે છે કે પ્રમત્ત જનતા પાપ મા જ જીવે છે ' શ્રાવક ' જેટલા પ્રમાણમા પ્રમાદરહિત સાવધાન હોય તેટલા પ્રમાણમા પુણ્ય ' મા જીવતો હોય છે, સાધુ ' સાત્વિક ગુણને લઈને સ્વભાવત પુણ્યરૂપ હોય અને ' દિગબર ' અથવા તત્વવેત્તા પુરુષ તેમજ પાપ એ બન્નેથી પર' વસતો હોય "

" અને ' પુણ્ય ' નુ પરિણામ શુ બના યુ છે ? "

' સ્વર્ગ ' અથવા દેવભૂમિ ' માં વાસ "

એટલે કે Harmony અને દિવ્યતા શક્તિ ફુટકા મારનુ યૌવન હાર્દિક ખુમારી નિરતર પ્રગતિ કરવાની યો ગ્યતા નિર્મળતાવાળુ **ભાન** ભરીને અખડ યૌવનવાળુ ભાન પ્રવર્તે તે સ્થિતિ "

અને પાપ નુ પરિણામ શુ બતા યુ છે ? "

' (૨૪) ' ભૂમિમા વાસ "

' એટલે કે એવું ભાન કે જેમાં અશમાન કે ક્ષણમાં ચેન ન હોય, નિરંતર બેચેની હોય, ક્લેશ હોય, વિક્ષેપ હોય, ' તડફડાટ ' હોય એવું ભાન કે જેમાં પોતાની જ વિકૃતિઓ રૂપ અધમતાઓ ભયંકર રૂપે વિસ્તરી પોતાને જ મનાવી રહી હોય અને ચિત્તના સાગરને ઉથલપાથલ કરી નાખતી હોય "

" હું કબુલ કરીશ, મિત્રો કે આ રીતે મ્હેં શાસ્ત્રીય પરિભાષાને વ્યવહારભાષામાં રૂપાન્તર કરવા કદાપિ પ્રયત્ન પણ નથી કર્યો હું સ્કુલમાં સાયન્સ શિખતો હતો ત્યારે અમને સાયન્ટીફીક પરિભાષામાં શિખવવામાં આવ્યું હતું કે ''H_2O= water ' વ્યવહારભાષામાં એનું ભાષાન્તર ન બતાવવામાં આવ્યું ત્યાં સુધી એ મ્હારે માટે અર્થશૂન્ય હતું પણ પછી મ્હને કહેવામાં આવ્યું કે H_2 એ હાઇડ્રોજન ગૅસના બે ભાગ અને O એ ઑક્સીજન ગૅસનો એક ભાગ બતાવનારી પરિભાષા હતી અને એમાં 'હકીકત' તો એ રહેલી હતી કે બે ભાગ હાઇડ્રોજન અને એક ભાગ ઑક્સીજન મેળવવાથી પાણી બને. પાણીનું સ્વરૂપ સમજ્યા પછી એ 'સૂત્ર'ને-એ પારિભાષિક કથનને-હું ભુલી ગયો !"

" અને પાણીનું સ્વરૂપ દિલમાં વસવાને બદલે એ H_2O સૂત્ર જ આજ સુધી ગોખ્યા કર્યું હોત તો ?'

મગજને ફોકટ ભારે માર્યું હોત, અને એવા ઘણા બોજા મગજ પર લાધવાથી વિચારશક્તિ છેક જ નિર્માલ્ય થઇ ગઇ હોત "

" વારુ ત્યારે, તમારા શાસ્ત્રોમાં 'શાસન'ના અને તેમાંની દરેક વ્યક્તિના આરોગ્યને જાળવી રાખવા માટે જે યોજના કરવામાં આવી છે તે દુન્યાવી સરકારોએ સરકાર અને પ્રજાના આરોગ્યને જાળવી રાખવા માટે કરેલી યોજના કરતાં ક્યારે અર્થમાં'ક ત્યારે સ્વીકારવું જ પડશે દુન્યાવી,

મરકારોએ ફરજયાત રીતિઓ આદરી જ્હારે ત્હમારા 'જૈન શાસને' મરજયાત રીતિઓ પસંદ કરી અને તે સાથે જ મરજીનો સદુપયોગ કે દુરૂપયોગ કરવાથી **કુદરતી રીતે** જે પરિણામો ઉપજવા પામે ત્હેમનુ જ્ઞાન પણ આપ્યુ, એટલુ જ નહિ પણ—"

' એટલુ જ નહિ પણ એ જાણપણાનો અમલ કરવાના કામ માટે જોઇતુ **મનોબળ** પ્રકટાવના 'સામાયિક' ' ધ્યાન ' આદિ માનસિક ક્રિયાના રૂપમાં તાલિમ પણ યોજી વળી, પ્રમાદ લાલચ કે ભયથી થતી એક ભૂલ જો વારવાર થતી રહે તો મનુષ્યનુ **માનસ** જ વિકૃત બનવા પામે છે તે ન બનવા પામે અને એ ભૂલનુ પુનરાવર્તન જ ન થવા પામે એટલા માટે 'પ્રતિક્રમણ ક્રિયા' નામની દરરોજ કરવાની માનસિક ક્રિયા યોજી છે કે જે એક પ્રકારનો માનસિક જુલાબ છે એ ક્રિયામા, શ્રાવક બધી સંભવિત ભૂલોને એક પછી એક બોલી જાય છે અને ત્હેમાની કઇ ભૂલ **તેણે** તે દિવસે કરી હતી તે **યાદ** કરે છે, તે ભૂલને મનના પ્રયત્નથી **બાળે** છે અને ભવિષ્યમા તે ભૂલ ન કરવાનો **સંકલ્પ** કરે છે એ સંકલ્પબળ પોતામા ઉપજાવવા માટે, જેઓએ પૂર્ણતા સિદ્ધ કરી છે એવા 'સિદ્ધો'નુ સ્મરણ કરે છે આ માનસિક ક્રિયાઓ ઉપરાત શારીરિક ક્રિયાઓ પણ યોજી છે જેવી કે અનશન, 'સાધુ'ની સેવા, સહધર્મી* (શ્રાવક')ની સેવા, જનતાની સેવા આ સેવાકાર્યમા ગફલત થવા ન પામે એટલા માટે ખાસ જાગરણ કરવાની ભલામણ કરી છે જેવા કે,

* ખરો શબ્દ સહધર્મી છે હાલમા વપરાતા સાધર્મી સ્વધર્મી શબ્દો ખોટા છે સમાન છે ધર્મ અથવા ' જેમની તેઓ ' સહધર્મી કહેવાય એક ક્લાસના થીઓ સમાન પ્રકૃતિવાળાઓ

'કુટુમ્બ જાગરણ', 'મેર જાગરણ' દેશ જાગરણ' આખુ જગત્ ઉંઘતુ હોય ત્હારે શ્રાવક 'જાગતો' રહીને વિચાર કરે કે એના કુટુંબની દરેક વ્યક્તિની શારીરિક, માનસિક, નૈતિક સ્થિતિ શુ છે? તે સુધરતી જાય છે કે બગડતી જાય છે કે જેમની તેમ છે? શાથી એમ બને છે? કઇ પરિસ્થિતિઓ કયા ઇલાજથી સુધરવી શક્ય છે? ઈલાજ ન જાણતા હોય તો કોની સલાહ લેવા યોગ્ય છે? ઇત્યાદિ એની જ રીતે એક રાની સઘ બાબતમા તો એક રાની દેશ બાબતમાં વિચારણા કરવામા ગાળવાની ટેવ પાડવાનું શિક્ષણ છે"

'ત્હારે તો, મિ પાનક! 'જૈનશાસન' આરોગ્ય (Health) અને ઐક્ય (Harmony) ઉપજાવવાનું–વ્યક્તિમા તેમ જ સમૂહમા તે શક્તિઓ ઉપજાવવાનું અને જાગતી રાખવાનું–શિખવનાર સાયન્સ અને તે પરિણામ ઉપજાવનાર સુંદર યોજના (organization) છે,–અને તે સાથે જ વળી જગતની સઘળી સરકારો પર રાહબર તરીકેનું મિશન પણ છે"

"સરકારોના રાહબર તરીકેનુ મિશન? એ કેવી રીતે બની શકે? મિ શૉ!"

"જે 'શાસન'ના સઘળા અંગો આપણે ઉપર વિચારી ગયા તેવા 'સ્વાભાવિક' હોય, નહિ કે બનાવટી અથવા વિકૃત, અને જે શાસનના 'શાસ્ત્રો' એ તમામ અંગોનુ પતન ન થવા પામે એવી વ્યવસ્થા માટે કાયદાવાળા હોય, તેવુ 'શાસન'–તેવુ જીવતુ શાસન (*Living* organization), તે —તે જીવે છે એટલા માટે જ—ગ્રહણ કર્યા સિવાય તો ન જ રહી શકે ત્હારે હવે વિચારી જુઓ કે એવુ જીવન કયે રસ્તે વહે? એ સામુદાયિક જીવન (Collective Life)-થી કેવી પ્રવૃત્તિ થવા સભવે?"

" ઘણા મ્હોટા સમૂહને—આખી જનતાને—અસર કરે એવી જ એની પ્રવૃત્તિ થવા પામે '

' ઠીક વિચાર્યું, હવે જુઓ જનતામાની કેટલીક વ્યક્તિઓ જન્મથી જ—એટલે કે માતાપિતા કે પૂર્વજોની એક યા બીજા પ્રકારની ભૂલને પરિણામે—કેટલીક શારીરિક વિકૃતિઓ કે દરદો લઇને આવે છે, કેટલીક વ્યક્તિઓ પોતાની અજ્ઞાનતાથી કે સમાજની અજ્ઞાનતાથી ભયકર દરદો મેળવે છે, અને કેટલીક વ્યક્તિઓ ચોરી—અનાચાર—ખુન આદિ કૃત્યો કરે છે, કે જે કૃત્યો માટે લોકોના નીતિવાદે તિરસ્કાર તથા બહિષ્કારની અને સરકારોએ કેદખાનાની અને ધર્મપથીઓએ નરકની—એમ વિવિધ સજાઓ કરીને જ સતોષ પકડ્યો છે પણ 'ઇલાજ'ની કોઇએ દરકાર કરી નથી ઉપર કહેલી શારીરિક તેમજ માનસિક વિકૃતિઓ ધરાવતી વ્યક્તિઓનું જીવન આખી માનવસૃષ્ટિને વિનાશક અસર પહોંચાડતું હોય છે આ અસરોને કોઇ સરકાર અદ્યાપિ પર્યંત અટકાવી કે નાબુદ કરી શકી નથી—અને તે છતા પ્રત્યેક સરકાર પોતાને 'પ્રજાની પાલનહાર' કહેવડાવે છે અને પાલન માટે ટેક્ષ અને તાબેદારી બન્ને ફરજ્યાત રીતે વસુલ કરે છે દુનિયાની પ્રત્યેક સરકાર શુ 'આપ-લે'ના સ્વાભાવિક કાનૂનનો ભગ નથી કરતી ? અને ભગ પણ શુ અજાણતા થાય છે ? ત્હારે કોઈ પણ વ્યક્તિ કે ટુકડી કરી શકે તેથી વધુ મ્હોટા ગુન્હો રકે દરેક સરકાર નિરતર કર્યા કરતી હોય તો દુનિયા દોજખ બને એમા છે કાઇ આશ્ચર્ય ? કિમત વસુલ કરીને માલ આપવાના અખાડા કરનારને એ જ સરકારો Criminal કહી દડશે પણ ત્હેમને પોતાની criminality (ગુન્હેગારપણા)નુ ભાન કોણ કરાવે ? બીજાઓના હિત (interest) તરફ બહેરા કાન કરી પોતાના જ હિતને અને પણ માની લીધેલા અને તાત્કાલિક હિતને—બધુ મહત્વ

આપવાની પ્રકૃતિમાંથી જ વ્યક્તિ તેમજ સરકારનો ગુનો જન્મતો હોઇ, એવી પ્રકૃતિ પર જ જેણે જય મેળવ્યો હોય એવી વ્યક્તિઓની સત્તા અને દેખરેખ સરકારો પર હોવાની આવશ્યકતા શુ સ્વયસિદ્ધ નથી ? અને એવી 'જયશીલ સત્તા'ની ગેરહાજરીમા દુનિયા એક અમર્યાદ જેલ કે નરકાવાસથી કઇ રીતે ઉતરતી છે ? શ્રીમતમા શ્રીમત ગણાતા દેશોમા પણ મોટા ભાગના મનુષ્યોમા ભૂખમરો અને જીવનકલહ કેટલા નાસદાયક છે ? તનદુરસ્તમા તનદુરસ્ત ગણાતી પ્રજાઓમા પણ સેકડા હૉસ્પીટલો અને હજારો ડૉક્ટરોની હયાતી પરથી રોગોનુ પ્રબળ કેટલુ ભયકર જણાય છે ? દરેક પ્રજા જગાના સંકોચની બૂમ મારતી હોવા છતાં કેટલી બધી જગા નિરર્થક જ માત્ર નહિ પણ નુકસાનકારક સ્થિતિમા પડી રહેવા દેવામા આવે છે ? વ્યાપાર વ્યય અને રોજીની બાબતમા વ્યવસ્થાને સ્થાને આવડા સટ્ટા સિવાય બીજુ શુ જોવામા આવે છે ? ક્રોડોની સખ્યા ધરાવતી પ્રજાઓના જીવનો થોડાએક ખેલાડીઓના [illegible], સ્વાર્થ કે પ્રમાદ પર નહિ તો બીજી કઇ બાબ પર [illegible] છે ? એક દેશ અને બીજા દેશ વચ્ચેના સબધો શઠતા, [illegible] અને સ્વાર્થના સિવાય બીજી કઇ ચીજના પાયા પર [illegible] છે ? Hypocrisy (દભ) સિવાય બીજે [illegible] ઓને આજે પરિચિત છે ? અગ્નિને ગરમ અને [illegible] કહેવામા ય આજે કોઈ દેશમાં મહીમ્યાની [illegible] માનવજાતની પ્રગતિ કરવાના નિરતર [illegible] દુનિયાની તમામ સરકારોએ Mammon [illegible] મૂર્તિપૂજા છોડવાનો અખતરો [illegible] કશી બાકી રાખી છે ? મનામની [illegible] પણ જોવા [illegible] છે ? આ [illegible] માન [illegible] ીઆની [illegible]

નથી તો બીજુ કોણ છે? આ મનુષ્યત્વથી **પતન** રૂપ પાપનું પરિણામ નહિ તો બીજુ શુ છે?—'સામુદાયિક પાપ'નું? અને એ પાપનુ મારણ અને ઇલાજ શોધવાનુ કામ નિષ્પાપી વ્યક્તિવિશેષ અથવા સાત્વિક ગુણોને લીધે જેમની બુદ્ધિ નિર્મળ, ઉંડી અને દીર્ઘદર્શી થયેલી હોય એવા સાધુપુરૂષો સિવાય બીજુ કોણ કરી શકે? સાધુસમૂહ'ની અહીં જ જરૂર છે, મિ. પાતક! સાધુસમાજની બુદ્ધિ અને નેતૃત્વ અને શાસનપ્રેમી 'શ્રાવક સમૂહ'ના સાધનો અને શ્રદ્ધાબળની અહિં જ જરૂર છે!"

'મિ કૅા, મિ કૅા મિ. કૅા! આ વાત સાભળીને તો મ્હારૂં મસ્તક જ ભમી જાય છે દુનિયાની ગવર્નમૅન્ટોની નિયતા ગવર્નમૅન્ટ બનવાને બદલે તો અમારા **તીર્થંકરોએ** પોતાનુ રાજ્ય પણ છોડ્યુ હતું અને જગતમા જઇ વસ્યા હતા એટલા માટે કે—

એટલા માટે કે તેઓ સાર્વભૌમ સત્તાધીશ બને. રાજવશી પુરૂષની મહત્વાકાક્ષા કાંઈ મ્હારા ત્હમારા જેવી મર્યાદિત ન હોય. રાજા રાજ્ય કરે તે પણ રાજ્ય વધારવા માટે ને છોડે તે પણ એટલા જ માટે સિંહ તરાપ મારવા પહેલા પાછો હઠે છે કમાન ઉછળવા પહેલા સંકોચાય છે તત્વવેત્તાઓ સમષ્ટિ પર ઉછળવા પહેલા વ્યક્તિત્વને સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ બનાવે છે એ સર્વ પ્રગતિની અનિવાર્યતાઓ છે'

'સ્હમજ્યો મિ. કૅા! પણ દુનિયાની ગવર્નમૅન્ટ 'જૈન શાસન' કે અન્ય કોઇ મિશનનું નેતૃત્વ સ્વીકારે એ બનવાજોગ માનો છો?'

બનવાજોગ હોવાનો પ્રશ્ન જ ક્યહાં છે? એમ બની ચુક્યુ છે બ્રિટિશ અને ફ્રેંચ સરકારો એકબીજાથી સ્વતત્ર છે, ત્હેમાંની એક બીજાનો હુકમ નહિ માને પણ ધર્મસની આજ્ઞા બ્રિટિશ ફ્રેંચ જર્મન અમેરિકન વગેરે બધી

સરકારો અને વ્યક્તિઓ પણ માનશે—માને છે ગોધક, વિચારક, તત્વવેત્તા, કવિ, એમના શબ્દને સવળા દેશો હૃદયમાં ધારણ કરે છે એમની એ સત્તા આગળ જમીન કે જરની સત્તા ધરાવનારાઓ કંગાલ છે 'જૈનશાસન' જો જીવનના સાયન્સ તથા આર્ટના જીવતા પ્રતિનિધિ તરીકે બહાર પડે તો સઘળી સરકારોએ સ્વેચ્છાપૂર્વક ત્હેની સ્હામે શિર ઝુકાવવુ પડે જ"

"હવે હું એ જોઈ શકુ છુ, અને જૈનધર્મ તથા જૈન શાસન સ્થાપનારનો આશય પણ એ જ હતો એ પણ હું ખાત્રીથી માનું છુ, એટલુ જ નહિ પણ એ ધર્મના શિક્ષણો એ પરિણામ લાવવાની યોગ્યતાવાળા પણ હોવાની મ્હને શ્રદ્ધા છે પણ, એક ગંદી તળાવડીમા તરફડતા અમારા આજના જૈનોને આવી મ્હોટી જોખમદારી રૂચશે કેમ?"

"રૂચશે કેમ? મિ શા! ત્હારે એમને કહો કે એમણે જીવવાનો મોહ છોડી દેવો અગર તો 'જૈન' નામને છોડી દેવુ કહો ત્હમારા લોકોને કે 'सव्वी जीव करु शासनरसी ('સર્વ જીવોને શાસનમા રસ લેતા કરવાની હુ પ્રતિજ્ઞા લઉં છુ') એવા બકવાદ અને દભને છોડી દે! ત્હેમને કહો કે जैन અથવા विजयशील કોમ હોવાનો દાવો વગરવિલબે છોડી દે! ત્હમારા સાધુમન્ચોને કહો કે છએ જાતિના જીવોના 'રક્ષક' તરીકે છએ જાતિમા શિરોમણિ એવા મનુષ્ય જીવોથી પૂજાવાના પાખડ છોડી દે! સાધુઓ તેમજ નાયકોને કહો કે તેઓમાનો કોઈ 'મઓ માનાવાગો જન' નહિ પણ સામાન્ય જન—ત્હમારા ભગવાને જેમને વાજબી રીતે पशु અને जड તરીકે ઓળખાવ્યા હતા એવા સામાન્ય જન—જનતા માને—છે,—એટલા જ તફાવત સાથે કે જનતામાં નથી એવુ શ્રેષ્ઠપણાનું મિથ્યા

ભિમાન તેઓમાં છે ! 'જૈનશાસન'ના સ્વાભાવિક અર્થથી સર્જની ઉપર કહેલી જોખમદારીઓ જો ત્હમે જૈનો નહિ આ કરો તો શું કાલ્પનિક સ્વર્ગ અને કાલ્પનિક નરકોના બાગમે ક્યા કરશો ? કલ્પિત પુણ્ય-પાપના હાઆ હિમાઓથી મનુષ્યે ના મગજો સડાવી દેવાનું કામ કર્યા કરશો ? માની લીધેલા જૈનપણા અને માની લીધેલા મિથ્યાત્વી'પણાના વિતંડાવાદ ની તકરારોથી જનતાની રહીસહી શાન્તિને પણ લૂટયા કરશો ? 'ઉસ માંથી ચૂનમા જ્યારૂપ ગમનાગમનને કોઈ જબરા વિજ યનું રૂપ આપી નાટકી ઠાઠમાઠ અને વાજાગાજા વડે હતવીર્ય જનતાપર રૂઆબ દેખાડવામાં જ કલ્યાણ માન્યા કરશો ?

જૈનશાસન બનવાને બદલે પદદલિત જનસમૂહ' રહી જઈ માટીની માફક સારી માનવજાતિના પગ તળે કચરાવાનું ને ટપલા ખાવાનું પસંદ કરશો ? ધર્મને માત્ર વિતંડાવાદના વિષય તરીકે જ રિઝર્વ રાખી જીવનને શાસ્ત્ર તથા સંકલ્પ વિકલ્પમાં જ ખર્ચી નાખવામાં ત્હમારી મહત્તા માનશો ? ક્ષત્રિયશિરોમણિઓના ધર્મને વાણિજ્ય બનાવી લૂટાઈ ગયેલી જનતાને લૂટયા કરવાનું જ શું ચાલુ રાખશો ? ટી-પૉટના તાફાનો એક પછી ચાલુ રાખી એકબીજાના માથા ફોડી કોર્ટો અને ન્યુસપેપરોના સાર્વજનિક ટાઈમનો ભોગ લેવાની અને જનતાના મગજોને Sensations થી બીમાર બનાવવાની બહાદુરીમાં જ શ્રેષ્ઠિ પુત્રપણું મનાવ્યા કરશો ?

"હું સ્વીકારૂં છુ મિ શૅા ! કે અમારા સમાજનું આ વધુ વર્તન અને આ પ્રકૃતિ નગરવિનાશે પન્ટો માગે છે જરા વધુ વખત આ પરિસ્થિતિ ચાલુ રહે તો અમારૂં અસ્તિત્વ જ હિંદી જનતાને ખુચવા લાગે અને અમે પોતે પોતાને વધુ વખત જૈન તરીકે ... વતા અટકી ... અમારામાંના ઘણાઓ આ ...

પામ્યુ છે, પણ 'ધ્યેય' જાણતા ન હોવાથી માર્ગ સૂઝતો નથી. અમારો ધર્મ શુ છે એ જ અમારા ભણેલા કે અભણ કોઇને ખબર નથી અભણ વર્ગ જાણે છે કે જૈનધર્મની વાતો બીજા જન્મ માટે કામની છે અને બીજા જન્મમા સૌ સૌના કર્મ મુજબ બન્યા કરશે તેમા આપણે શુ કરી શકીએ? આપણે તો દેવદર્શન, સાધુદર્શન અને બહુ તો એકાદ સામાયિક-પ્રતિક્રમણ-ઉપવાસ કે પાચ-પચીસ રૂપિયા ખર્ચી જીવો છો ડાવવા જેટલું કરીને આપણુ ઘર પકડી બેસી રહીએ તો બસ સ્વર્ગ મળી જ ચૂક્યુ છે ભણેલો વર્ગ વિચારે છે કે આખો ધર્મ જ હમ્બગ છે ત્હા ફોગટનો આપણો સમય અને શક્તિ અને નાણાંનો વ્યય શા માટે કરી નાખવો? હમ્બગ કરનાર લોકોમાથી તો તક મળ્યે કાંઈ પ્રાપ્તિ કરી લેવી એ બુદ્ધિમત્તા છે! આ બન્ને વર્ગની ખરી વસ્તુસ્થિતિ છે,—જો કે ખરૂ મોઢામોઢ કહેવાની હિમ્મત કોઇમા નથી. ગમે તેમ હો, પણ આ સ્થિતિ એટલુ તો ચોક્કસ બતાવે છે કે સમાજ પાસે 'ધ્યેય'જ નથી, જે નામથી ત્હેમનો વ્યાપાર ચાલે છે તે નામનુ ખરૂં સ્વરૂપ જ તેઓના જાણવામા નથી અને તેથી તે નામ પર આફરીનપણુ-અંતરનો ઉમળકો-અંતરની શ્રદ્ધા હોઈ શકે જ નહિ અવારનવાર કોઈ સાધુ કે કોઇ શ્રાવક ફૂદકા મારીને, લાંબા હાથ કરીને, ચોવરો એમી જાય એવા બરાડા પાડીને, લોકોને સામાજિક સ્થિતિનું ભયકર ચિત્ર આપી ઉશ્કેરે છે અને 'પરોપકાર' તથા 'ધર્મ' એવા શબ્દ માટે પ્રાણ આપવાની પોકળ ઉશ્કેરણીઓ કરે છે તેટલો વખત 'હોળીના ઘેરૈયા' માફક લોકો કૂદાકૂદ કરવા લાગી પડે છે અને વળી પછી બધુ શાન્ત થઇ જાય છે—તાઢીયા ઠરી જાય છે! વગ વગરની જાન એવી જ હોય ને? ક્યા અને કેવા ધર્મ માટે કાંઇ કરવાનું છે તે સ્હમજ્યા વગર અંતરની ધખશ ક્યાંથી ઉપજે?

બધા લખનારા–બોલનારા–ઉપદેશ કરનારા ' પરોપકાર ' અને ' પરલોકના ધર્મ 'નાં મીરીઓટાઇપ્ડ વાક્યો સિવાય–અને તે પણ એક બીજાથી સંબંધ નહિ ધરાવનારા અને બહુધા પરસ્પર વિરોધવાળા વાક્યો સિવાય–બીજુ કાંઈ કહી શક્યા જ નથી કારણ કે જાણતા જ નથી અને તેથી ' સ્વાર્થ ' અને ' આ લોકનું કલ્યાણ ' એ બે બાબતો તો અસ્પર્શ્ય જ રહેવા પામી છે આપણે વિચારણાને પરિણામે હમણા ધર્મ, શાસન, શાસ્ત્ર, સાધુ, શ્રાવક, જૈન તપ, પ્રતિક્રમણ, મોક્ષ, સ્વર્ગ નરક પુણ્ય પાપ આદિ પારિભાષિક શબ્દોનું અંદરનું રહસ્ય શોધી શક્યા અને તે બધાનો પરસ્પરનો સંબંધ જોઇ શક્યા તે **રહસ્ય** અને તે **સબંધ** જો આજના કકળી રહેલા અને ' બળવા માટે તૈયાર થઇ રહેલા જૈનસમાજને ઘેરેઘેર રહ મજાવવામા આવે તો તત્કાલ એમની અંદરની આંખ ઉઘડે, નવુ જ પ્રભાત તેઓ જુએ, પ્રભાતની તાજગીથી ત્હેમનામા નવજીવન પ્રગટે નવજીવનથી ' ધ્યેય ' સાંપડે અને ધ્યેય સાંપડતા માર્ગ આપોઆપ સૂઝે નવી આંખે જૂનું સત્ય તેઓ ઘણા જ ભવ્ય રૂપમા જોઇ શકશે અને તેથી **નવુ જ ' જૈન શાસન '** રચાવા પામશે નવા જ સાધુ ' અને નવા જ શ્રાવકો '–પોતાની ઇચ્છા અને ગરજ અને યોગ્યતાથી થયેલા સાધુ–શ્રાવકો—થશે જેઓ પોતાની દરરોજની ગફલતોનુ પ્રતિક્રમણ પોતાના મનના જ ઉપાશ્રયમા અને દરરોજ કરી લઇ ત્હ્યા જ વિશુદ્ધ થઇ અને સામાયિક નામની માનસિક ક્રિયાથી નવુ બળ મેળવી આવતી કાલ માટેના **નિશ્ચયો** ઘડશે એ નિશ્ચયો વડે તેઓ પોતાને તથા શાસનને પવિત્ર કરનારાં પુણ્ય કાર્યો કરશે અને **તે કાર્યો વડે જ–નહિ કે પોકળ માન્યતાઓ વડે–તેઓ આ લોકને સ્વર્ગ બનાવી પોતાના હૃદયમા જ મોક્ષ પ્રકટાવશે.** પણ પ્રશ્ન એ છે કે ક્યારે!

કે મરેલા જૈનશાસનના ગરૂડ દેહમાંથી નૂતન જૈનશાસન પાંખો ફફડાવીને-જ્ઞાન અને ક્રિયાશક્તિની પાંખો ફફડાવીને-આકાશ ભણી ઉડે તો તે સંજોગમાં દુનિયાની સરકારોની જરૂર રહે કે ન રહે?"

"સરકાર નામની સંસ્થા તો રહેવીજ જોઇએ અને રહેશે,-ફક્ત એનું **સ્થાન** બદલાશે જ્યાં સુધી માનવપ્રાણી હયાત છે ત્યાં સુધી આજ્ઞા કરનાર અને આજ્ઞા ઉઠાવનાર એવા બે માનસો રહેવાનાજ જ્યાં સુધી મનુષ્યસમાજ બહુધા શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક નબળાઈઓથી ભરપૂર હોય ત્યાં સુધી એમનો ઓછામાં ઓછી નબળાઈ વાળો એક ભાગ 'સરકાર' બની આજ્ઞા કરનાર થાય અને બાકીનાઓએ આજ્ઞા ઉઠાવનાર થવું પડે જ્યારે મનુષ્ય સમાજનો એક ભાગ 'જૈનશાસન' જેવું એક **જીવતું જાગતું આધ્યાત્મિક બળવાળું સંઘટન રચવા જેટલો વિકસિત** થાય ત્યારે આજ્ઞા કરવાનું સ્થાન તે લે અને સરકાર તો આજ્ઞા ઉઠાવનાર બને તે વખતે પણ સરકાર અને પ્રજા તો રહેવાનાજ, પણ તે વખતની સરકારોની **પ્રવૃત્તિ વ્યાપક આશયને અનુસરતી** અને વ્યવસ્થિત હશે અને લોકો ત્હેમાં આજની માફક ન છૂટકે નહિ પણ ઉત્સાહપૂર્વક સહકાર દેશે"

"હા, વાસ્તવમાં પૂર્વે જૈનસંઘ એવીજ કાંઈ સત્તા ધરાવતો હતો પરરાજ્યથી લડાઈ છોડાવવામાં કે સુલેહ કરવામાં તેમજ રાજ્યની અંદરના પ્રશ્નો હલ કરવામાં જૈન સંઘનો મુખ્ય હાથ હતો,-જો કે હું કબુલ કરીશ કે આપે હમણાં કહ્યું તેટલી વિસ્તૃત હદવાળી જોખમદારીનું કાર્ય જૈન ઇતિહાસના કોઈ પણ ભાગમાં જૈનોએ સર્જ્યું હોય એમ દેખાતું નથી

પણ તે કાંઈ નામોશીનો વિષય ન જ ગણાય દરેક ભાવના વિકસિત થવા માટે સમય માગે છે જે કાળનું પૉલિટિક્સ જ આજના પૉલિટિક્સથી ઘણું જ સંકુચિત હતું તે કાળનું ધર્મશાસન છેલ્લી હદની વ્યાપકતાવાળું હોવાની આશા રાખવી એ બુદ્ધિમત્તા નથી '

"અને, મિ પાતક ! ત્હમે જે કાળમા જૈન સઘનો પ્રભાવ (influence) રાજા તેમજ પ્રજાપર હોવાનું જણાવ્યુ તે કાળમા પણ તે પ્રભાવ જૈનોની શ્રીમતાઇને આભારી નહિ જ હોય, પણ તેઓની ક્ષાત્રવટ તથા **વર્ગભાવના** (સમષ્ટિ ભાવના) ને જ આભારી હશે,–શ્રીમતાઇ તો એ બે ગુણોના પડછાયા તરીકે–phenomenon રૂપે—હયાતીમા આવી હોય."

'વ્યાપક દૃષ્ટિ (Common sense) થી આપે કરેલા અવલોકનને ઇતિહાસનો–હકીકતનો–ટેકો છે

ઇતિહાસ એટલે જ અમુક અમુક સંજોગો વચ્ચે **બનેલી** અમુક ઘટનાઓની નોંધ એવી જ ઘટના એવા જ સંજોગો ફરી એકઠા થતા ફરી બનવા પામે તેથી સંજોગો પરથી ઘટના અને ઘટના પરથી સંજોગોનું અનુમાન ઠીકઠીક કરી શકાય અને એ રીતે ભૂતકાળમા તેમજ ભવિષ્યકાળમા દૃષ્ટિપાત થઈ શકે અમુક દેશનો ઇતિહાસ નહિ વાચવા પામેલો મનુષ્ય કે અમુક ધર્મના શાસ્ત્રો નહિ જોવા પામેલો પુરુષ જો અનુભવી હોય તો જીદગી દર્મ્યાનના પોતાના અવલોકનો અને અનુભવોના 'ઉપયોગ થી ચોક્કસ ઇતિહાસ અને ચોક્કસ ધર્મશાસ્ત્રમા જે ભાવ હોય તે જ ભાવ કહી શકે "

'ખરૂ મિ કૌ ! પહેલા હું એમ શિખ્યો હતો અને તેથી માનતો હતો કે ચોક્કસ શાસ્ત્રોના મૂળ પાઠ અર્થ, ટીકા, વવેચન અને તે પર બીજુ જે કાંઈ સેકડો સાધુએ જૂદે જૂદે

વખતે લખ્યા કર્યું હોય તે સર્વ જ્હાં સુધી ન શિખવામા આવે ત્હાં સુધી જ્ઞાન થાય જ નહિ પણ હવે હું આપના કથનનું સત્ય સ્હમજી શકુ છુ સાહિત્યનો પાર નથી અને એક-એક કલ્પના પર બીજા હજારો નવગ ધૂપ જેવા પંડિતમન્યોએ પોતાની કલ્પનાશક્તિના જાળા નાખી સત્ય, કલ્પના અને કલ્પનાજન્ય કલ્પના ત્રણુ વચ્ચેનો ભેદ દેખાવા જ ન પામે એવી વસ્તુસ્થિતિ બનાવી મૂકી છે 'ચારિત્ર' કે જે એક 'તાકાદ' છે ત્હેને 'નીતિ'વાદનું એક અંગ બનાવી દીધુ છે ! એ પ્રતાપ જેમને ઘરબાર કે ધધાનોકરીથી છૂટકારો મળ્યો છે અને છતાં એ ખાલી સમયને ભરવા જેમની પાસે ઉચ્ચ આશય જેવો કોઇ પદાર્થ નથી તેઓનો છે કે જેમણે પોતાની પંડિતાઈ બતાવવા માટે અને પૂજાવા માટે ગ્રંથોના ગ્રંથો ભર્યા છે અને કેટલાકોએ તો એટલેથી ન ધરાતાં શ્રીમત ભક્તોના પૈસે બ્રાહ્મણુ પંડિતોને રોકી અભિપ્રાય વેચતા વેચાયલાઓના શબ્દોને પોતાનું સીન મારી સેંકડો ગ્રંથોની જૈનાચાર્યકૃત શાસ્ત્રો તરીકે ભરતી કરી છે એ બધુ સાહિત્ય વાચી જવામાટે-મનનની તો વાતે દૂર રહી—દશ ભવ પણ પૂરતા ન ગણાય પછી નિર્ણય અને વર્તનના સમયની તો વાતે શુ કરવી ? અજ્ઞાનીઓના હાથમાં આવી પડેલો પૈસો અને ભૂખડુઓના હાથમાં આવેલી લેખનકલા એ બન્નેથી પ્રગતિને જેટલુ ખલેલ થયું છે તેટલુ કોઇ પરદેશીની તલવારથી પણ નથી થવા પામ્યું That's by the way પણ, મિ. શૌ ! આપણે વિચારી રહ્યા હતા કે 'જૈનશાસન'નાં સઘળાં અંગ તદુરસ્ત હોય તો શાસન પ્રવૃત્તિઓ કેવા પ્રકારની હોય શકે ? એ પ્રશ્નની વિચારણાનો પ્રારંભ આપે મનુષ્યજાતિની બીમારીઓ અને ગુન્હાઓની યાદીથી કર્યો હતો"

"ઠીક મા॰ કરાચ્યુ, મિ, પાતક ! ત્હમે ' સુકનો આંગડો '

ભૂલો એવા નથી લાગતા ! સબુર, મ્હને કાંઈક 'સૂઝે' છે ! શાસ્ત્રકારો સુંઠનો ગાંગડો ભૂલ્યા નહોતા જ ! શું બન્યું હશે તે મ્હારી દૃષ્ટિ સમક્ષ ખડું થાય છે હું જોઉં છું કે જીવતી આગરૂપ મહાવીરસૂર્યને અસ્ત પામ્યા હજાર' વર્ષ થવા આવ્યાં હતા લોકોના હૃદયો ઠંડાગાર થઇ ગયાં હતા એમાં ગરમી લાવવા માટે સૂંઠ જેવા ગરમાગરમ પદાર્થને ત્હેમના શરીરમાં ઘૂસાડવાની જરૂર હતી પણ લાંબા મંદવાડથી કાયર બનેલાં બાલકો સુંઠનો ગાંગડો ખાવા જવા તૈયાર નહોતા તેથી શાસ્ત્રકાર વૈદ્યે આણેલો સુંઠનો ગાંગડો તેમણે પોતે જ અને બાળકોના દેખતાં જ ટોલને મૂકી દીવો—અને પછી એકાંતમાં જઇ તે જ સૂંઠના ગાંગડાને વાટી બાળકના ખોરાકમાં મૂકી ભેળવી દીધી ! એ ભાણું એ જ તે શાસ્ત્રકારે લખેલાં શાસ્ત્રો ! જે તે ભાણું ખાશે ત્હેનામાં અજાણતાં જ ગરમી પેદા થશે અને તે બીધાનું છોડી ક્રિયાક્ષેત્રમાં દોડશે બ્રાહ્મણોના અવધૂત ગીતા નામના એક પુસ્તકમાં પણ એવો જ ઇસારો કરવામાં આવ્યો છે કે તે ગ્રંથના શ્લોકોમાં સવાશેર સુવર્ણ મમળી નાખવામાં આવ્યું છે ! તાત્પર્ય કે ત્હમે શબ્દે શબ્દને ઉંચે નીચે કરી તપાસો અને એમાંથી બારીક સુવર્ણ રજ અલગ કરો અને એવી તમામ રજનો સમન્વય—સંગ્રહ—કરો તો ત્હમને સવાશેર સુવર્ણ મળી ત્હમારૂં દારિદ્ર દૂર થાય—**માનસિક નિર્ધનતા**—નિર્માલ્યતા પલાયન કરી જાય હવે ત્હમારા પ્રશ્ન પર આવીએ તનદુરસ્ત શાસનને કેવી પ્રવૃત્તિઓ સૂઝવા સંભવ છે એ વિચારવા હાલની વસ્તુસ્થિતિ પર નજર નાખવી જોઇશે, કારણ કે વર્તમાનમાંથી જ ભવિષ્ય ઘડાય છે આજે ઘણાએ માણસો ક્ષય અને પ્રમેહથી રીબાય છે આજની સરકારોએ ડાકટરો અલમસ્ત ઉત્પન્ન કર્યાં છે પણ ત્હેમનો લાભ નાણાં વગરનાઓ લઇ શકશે નહિ જેઓ ત્હેમનો લાભ લઇ શકશે તેઓ

પર પણ પુરૂ ધ્યાન આપવાનું ડાકટરથી બની શકતું નહિ, કારણ કે ત્હેનું ધ્યેય જૂદુ જ છે વળી એકજ રોગની ચિકિત્સા પાછળ આખુ જીવન ગુજારવાની સગવડ ડાકટરોને મળે એવી સમાજરચના હજી થઇ નથી, અને તેથી ડાકટરો બહુધા કાર્ય-સાધક થઇ શકે નહિ છતાય માનો કે ક્ષય અને પ્રમેહના બીમારોની મ્હોટી સખ્યામાથી થોડાઓને ડાક્ટરોએ બચાવ્યા પણ આ રોગો હમેશને માટે તો મટી શકતા જ નથી અને વળી વારસામાં ઉતર્યાં વગર પણ રહેતા નથી આની અટકાયત કોઇ સરકારે આજ સુધીમા કરી નથી, અને તેથી આ રોગોના હજારો ભોગો પ્રતિદિન જાણુતા અજાણુતાં પોતાનો ચેપ બીજાઓને લગાડતા જ રહે છે અને વારસામા પણ આપે છે એમનાં મળમૂત્ર શ્લેષ્માદિથી જનતાનું રક્ષણ કરવા કાંઇ વ્યવસ્થા કરાયલી જોવામા આવે છે? એવાઓને લગ્ન કરતા અને પ્રજોત્પત્તિ કરતાં અટકાવવાની કઇ યોજના જોવામાં આવે છે? સમાજની દરેક વ્યક્તિ આખા સમાજથી સંકળાયલી છે એવુ ભાન—એવુ ઉંડુ ભાન—વિચાર માત્ર નહિ પણ લાગણી (feeling) સરકારમા ન હોઈ શકે પણ 'જૈન-શાસન'માં હોય જ, કારણ કે એ શાસનનો ઉપરી અમલદાર સમષ્ટિ ભાન ((universal consciousness) વાળો હોય. તેથી એને તો આ વસ્તુસ્થિતિ ખટક્યા વગર ન જ રહે અને એનો અંત લાવ્યા વગર ચેન પણ ન પડે જ્યારે એ આ પ્રશ્નને હાથમા લઇ વિચાર કરવા બેસશે ત્હારે ત્હેને જણાશે કે કાયદાની એકાદ કલમ ઘડાવવાથી કાંઇ હતુ બર આવે તેમ નથી એવા રોગીઓનું અનાયદુ શહેર—ઘણે દૂર—વસાવવા ઉપરાંત હાલ તદુરસ્ત દેખાતા લોકોમાં એ રાગો થવા ન પામે એટલા માટે એ રોગોને ઉત્પન્ન કરનારા કારણો શોધવા પડશે શોધતા શોધતા જણાશે કે એ કારણો અમુક

માનવવૃક્ષના એક અંગ તરીકે નહિ માનનાર દરેક માનવ અને દરેક પ્રજા એવી જ 'ભૂલ' કરશે અને ભૂલ 'અપરાધ-પરમ્પરાને જન્મ આપશે એથી ઉલટુ સમષ્ટિજ્ઞાનના પાયાપર રચાયલુ જૈન શાસન' સ્વભાવત એમ વિચારશે કે, મ્હારા હાથે મ્હારા પગને ઇજા કરી ખરી પણ તે એક ઇજાનો ઇલાજ કરવાને બદલે હાથને પણ ઇજા કરી બે ઇજાઓના ભોગ બનવુ મ્હને ન પાલવે એથી તો શરીરવ્યવસ્થા બેવડી જોખમાય. તે વૈરતૃપ્તિને લક્ષ્ય નહિ બનાવતાં પગની ઇજા દૂર ન થાય ત્હાં સુધી એનું કામ બીજા અંગોને વ્હેંચી આપી વ્યવસ્થા જાળવી રાખવા પર ધ્યાન આપશે અને, તે જ વખતે, હાથના માનસનો રોગ શોધી તે રોગ દૂર કરવા પ્રયત્નશીલ થશે (એક અંગની ભૂલ આખા શરીરનું કામ વધારનાર, આમ જ થાય) સઘળી ક્રિયાઓનું ઉત્પત્તિ સ્થાન તો માનસ છે તેથી અનિષ્ટ ક્રિયાઓ અટકાવવા ઇચ્છનારે માનસની ચિકિત્સા કરવી જ પડશે અનિષ્ટ ક્રિયા-જેને ગુન્હો' કે પાપ' કહેવામાં આવે છે તે-જે મનુષ્યોથી થવા પામે તેવા તમામ મનુષ્યોને માનસશાસ્ત્રીઓથી ચાલતી હૉસ્પીટલોમાં મોકલી ત્હાં ત્હેના માનસની ચિકિત્સા અને તે પર અનેક પ્રકારના અખતરા કરવા જોઇશે અર્થાત્ જેલોને બદલે હૉસ્પીટલો પાછળ બની શકતો તમામ ખર્ચ કરવો જોઇશે. માનસશાસ્ત્રીઓ જોઇ શકશે કે કેટલાક ગુન્હા' એ માત્ર સ્થાન બદલો (change of place) માગતા હતા, કેટલાક ભોજનપલટો (change of diet) માંગતા હતા, કેટલાક વિચાર પલટો (change of trend of mind)માગતા હતા, કેટલાકો જેમને જીંદગી નિરંતર ત્રાસરૂપ થઇ હોય છે તેવાઓ મરણીઆ બની ગુન્હામય જીવનમાં ગબડી પડે છે એવાઓના મગજ નિયમિત રીતે વાદ્ય કે ગીત સાંભળવાથી

તથા એમની દરકાર કરનાર કોઇ છે ખરૂ એવુ જોવા પામ વાથી પ્રફુલ્લિત (elated) થાય છે અને ગુન્હાનો ખ્યાલ વટીક ત્હેમને થવા પામતો નથી કેટલાકોને હીપ્નોટિક સૂચન દ્વારા અસત્ માનમમાં લાવી શકાય સૂચન, વાદ્ય, ગીત, મમતાળુ વર્ત્તન, પહાડપર કે સમુદ્ર નજીકનું રહેઠાણ, અમુક ખોરાકો અને પીણાઓ આ સર્વ માનસપર જબરી અસર કરી શકે છે પણ કયુ તત્ત્વ કયા મન્જોગમા કેવા પ્રકારની અસર કરે તે શોધ માટેના અખતરાઓ પાછળ માનસશાસ્ત્રીઓ અને સાયન્ટીસ્ટોને રોકયા રાખવાનું, આજ-સુધી કોઇ સરકારને સૂઝયુ નથી આ વધુમા વધુ અગત્યનુ કાર્યક્ષેત્ર સરકારોએ કે ધર્મોએ પણ સ્પર્શ્યું નથી બધા પોતાને 'સુધરેલા' કહેવડાવે છે પણ સરકારો સુધરી સુધરીને એટલી જ સુધરી કે 'વૈર'ને 'ઇલાજ' માનવા જેટલી, અને ધર્મસસ્થાઓ એટલી જ સુધરી કે મદિરો, 'અનાથ' (?) શાળાઓ તથા પશુશાળાઓને મુક્તિના ઇલાજ માનવા જેટલી!"

"આ પ્રવૃત્તિઓ ખરેખર મહાન છે અને પોતાસહિત સારી માનવજાતિને માટે આવશ્યક છે વિશાળ દષ્ટિવાળાથી જ આવી પ્રવૃત્તિ બની શકે અને વિશાળ દષ્ટિ 'ધર્મશાસન' સિવાય બીજે કહ્યા હોઇ શકે ? તેથી 'જૈન શાસનના' સ્વાભાવિક કર્ત્તવ્યની જે રૂપરેખા આપે વિચારી તે ઉચિત જ છે અને **જૈનધર્મના અનીશ્વરવાદને પૂરેપૂરી બધબેસતી છે** દુનિયાના મ્હોટા ભાગે કર્ત્તા-ભર્ત્તા-નિયતા તરીકે ઇશ્વરની કલ્પના કરી છે, જ્યારે જૈનધર્મે જગતને અનાદિ માન્યુ છે, અને ભર્ત્તા તથા નિયતા તરીકેનું કાર્ય જીવોના હસ્તક હોવાનું જણાવ્યુ છે, કે જે જીવોમા મનુષ્યનુ સ્થાન સર્વોપરિ હોવાનુ માન્યુ છે તાત્પર્ય કે **મનુષ્યને જ ઇશ્વર મનાયો છે.**

અમે આજના જૈનો 'ઇશ્વર નથી' એવુ કહીને અટકી જઇએ છીએ, પણ 'અમે ઇશ્વર છીએ' એમ કહેતાં-એમ શ્રદ્ધતાં-હજી શિખ્યા નથી, કારણ કે આધ્યાત્મિક ખુમારીનો અભાવ છે અને જોખમદારીનો ડર છે એટલા માટે શાસનના બન્ને પક્ષની દરેક વ્યક્તિમાં આધ્યાત્મિક ખુમારી અને જોખમદારીનો શોખ પ્રથમ ઉપજાવવાં જોઇએ અને સતત જાગતી રાખવાં જોઇએ આશય જેમ ઉંચો તેમ અંદરનુ બળ વધુ ખીલે અને તેથી જ સદ્‌ગૃહસ્થને 'મહાશય' કહેવાની રૂઢિ પડી છે અને ઉંચો આશય આજના જૈનોમાં ઉત્પન્ન કરવા માટે શાસ્ત્રોને પુનર્જન્મ આપવો જ જોઇશે, અર્થાત્ મહાવીર પછી હજાર વર્ષે જેમ તે વખતના દેશકાળને ધ્યાનમા લઇ અનુભવી પુરૂષોએ શાસ્ત્રો રચ્યાં તેમ, તે પછીનાં ૧૫૦૦ વર્ષો દર્મ્યાન બદલાયલા માનસને ધ્યાનમા લઇ માનસવેત્તાઓ, સાયન્ટીસ્ટો તથા યોગીઓ અને વૃદ્ધ જૈન સાધુઓના સહકારપૂર્વક વિદ્યમાન જૈન શાસ્ત્રોમાથી યોગ, માનસશાસ્ત્ર સમાજશાસ્ત્ર, સાયન્સ આદિ વિદ્યાઓને લગતું જે જ્ઞાન મળી શકે તે તારવી કાઢવુ જોઇએ અને તે સમસ્ત દુનિયાના ઉપયોગ માટે ખુલ્લું મૂકવુ જોઇએ, કે જેથી કોઇ કોઇ બાબતમાં આજના સાયન્સ અને માનસશાસ્ત્રને નવો પ્રકાશ મળવા પામે. અને તે જ વખતે નૂતન જૈન શાસન'ના સાધુ' અને શ્રાવક'ના જીવનનું સ્વરૂપ અને ધ્યેય નક્કી કરવા જોઇએ તે માટે વળી ધાર્મિક ક્રિયાઓ પણ ચ્હડતા-ઉતરતા ક્રમવાળી ચોક્કસ પરિણામો ઉપજાવવાના આશયવાળી અને જેમ બને તેમ ટુકી યોજવી જોઇએ અને એટલુ-એવા સમર્થ પુરૂષોના સહકારથી-વિદ્યમાન શાસ્ત્રોના લેખ કોએ કરેલી કૉન્ફરન્સ' જેવી પણ વધુ બહોળા આશયવાળી કૉન્ફરન્સ દ્વારા-ઘર્યા પછી હાલના તમામ જૈનગ્રંથો, જેમ અગાઉ

વર્ષ પરના ત્રેવીસમા તીર્થંકરના શાસ્ત્રોને મહાવીરે બાજુએ મૂકયા હતાં તેમજ—માનપૂર્વક ભંડારો'માં મૂકવા જોઇએ આ કામમાં ચારે ફીરકાઓએ સામેલ રહેવું જોઇએ, કારણ કે નવું જૈનશાસન 'અવિભક્ત કુટુંબ' (undivided family) બનવું જોઇએ. મૂર્ત્તિ માનવી કે નહિ અને માનનારે આ રીતે પૂજવી કે બીજી રીતે તે બાબતમાં સૌ પોતપોતાની સ્વતંત્રતા રાખી શકે બાકી સિદ્ધાંતો અને દર્શનના નિયમો તથા ધ્યેયો બાબતમાં તો ઉક્ત કૉન્ફરન્સના નિર્ણયો જ સર્વને એકસરખી રીતે બંધનકારક હોવા જોઇએ તેમજ સામાજિક પ્રશ્નોમાં પણ તે કૉન્ફરન્સના નિર્ણયો જ શાસ્ત્રવચન ગણાવા જોઇએ આવું કાંઈ થાય તો તો જૈનશાસન ત્હેના નામની સાર્થકતા કોઇ દૂરના ભવિષ્યમાં કરી શકે અને તે સાથેજ વળી આખી દુનિયામાં પૂજાય."

"સ્વાભાવિક રીતે જ પૂજા પામે,—નહિ કે વરઘોડા વગેરેના બાહ્ય આડંબરથી મેળવાતી ક્ષણિક પ્રસિદ્ધિ, કે જે તો જનતાના બાહ્ય ભાનમાં જ એક ક્ષણે પ્રકટી બીજી ક્ષણે અદૃશ્ય થાય છે"

"સાધુવર્ગ પ્રગતિમાર્ગમાં સતત ખુલ્લેલ કરતો રહ્યો છે તે જોતા એ સંસ્થા જ નવા શાસનમાંથી દૂર કરવાની આપને જરૂર નથી જણાતી?"

"शान्तम् पापम्! शान्तम् पापम्! એ કલ્પના જ ઉંડા વિચારનો અભાવ બતાવે છે હું ખરેખર માનું છું કે સાધુસંસ્થા એ વ્યક્તિ તેમજ સમાજ બન્નેની આનિવાર્યતા છે શાસન ચલાવવાનું કામ એવી જાતનું છે કે જે કાર્યવાહકનો બધો વખત બધું ચિત્ત અને બધી શક્તિઓ માગે બેચાર વ્યક્તિથી બનેલા કુટુંબને સંભાળવા પોષવા તથા કેળવવા

રૂપ ગૃહરાજ્ય પણ ત્હેના વડાની સર્વ શક્તિઓનો વ્યય માંગે છે તો શાસન અને જનતાને લગતા, વર્તમાન અને ભવિષ્યના અનેક પ્રશ્નો વિચારવા, ચર્ચવા અને શાસનની વ્યવસ્થા કરવા જેવાં કામો—ગૃહસંસારની જોખમદારી અદા કરતા જવા સાથે—બજાવી શકાય જ કેમ ? ત્હેમાંય વિચારક પ્રકૃતિના સભ્યોને તો ગૃહ, સ્ત્રી તથા હરકોઇ બાહ્ય પ્રવૃત્તિથી અલગ રહેવું એ અનિવાર્યતા હોય ગૃહસંસ્થાથી સ્વતંત્ર એવો સાધુઆશ્રમ વિકસિત વ્યક્તિની જરૂરીઆત હોવા સાથે જ જનતાની પણ પહેલામાં પહેલી જરૂરીઆત છે વળી ગૃહસ્થ વર્ગ પર ગૃહસંસ્થાથી સ્વતંત્ર વ્યક્તિની અસર પડવાનાં એકથી વધુ કારણો છે"

'પણ મિ. શૈઠ! વિકસિત અને સંયમી વ્યક્તિઓ ગૃહસ્થાશ્રમથી દૂર રહેવા કરતા પોતાની સમજણનો ભોગ આપીને પણ ગૃહસ્થાશ્રમ સેવે તો એમના સંસર્ગમાં આવતા હજારો સ્ત્રીપુરુષો ઉત્તમ પ્રકારની ગૃહવ્યવસ્થા અને ગૃહસ્થજીવન શિખના પામે અને એ આજના જૈનોનું અવનત ગૃહસ્થજીવન જોતા વધારે ઇચ્છવા જોગ થઈ પડે એમ આપને નથી લાગતું શું?'

ત્હમે કહો છો તેવા ગૃહસ્થ ઉપદેશકોની પણ જરૂર છે જ પણ તે જરૂર આપોઆપ પૂરાશે—ગૃહજીવન જેમની પ્રકૃતિને અનુકૂળ ન હોય એવાઓને ફરજ પાડવાથી તો એકકે પક્ષનું હિત ન થાય જે કાયદો મનુષ્યસ્વભાવને અનુકુળ હોય અને elastic (પરિવર્તનશીલ) હોય તે જ કાયદો લાંબો વખત ટકી શકે અને લાભકારક થઇ શકે સાધુ બનવા યોગ્ય વ્યક્તિઓની પ્રકૃતિ અનુસાર બ્રહ્મચારીસાધુ અને ગૃહસ્થસાધુ એવા બે વર્ગ ગોઠવ્યા સિવાય તો પાખંડ જ્યહારે ત્યહારે દાખલ થયા વગર ન જ રહે ગૃહસ્થસાધુનો સુવ્યવસ્થિત ગૃહસંસાર તથા

સંયમી જીવન જોઇ શ્રાવક વર્ગ પોતાનું જીવન સુધારી શકશે અને શ્રાવકગણનો ગૃહસંસાર ઉન્નત બનશે તો જ 'જૈનશાસન યથાનામ કામ કરી શકશે "

"અને સાધુને બ્રહ્મચર્યાશ્રમ કે ગૃહસ્થાશ્રમ વચ્ચે પોતાની પ્રકૃતિ અનુસારની પસંદગી કરવાની મળે તો બન્ને આશ્રમ પ્રમાણિક વ્યક્તિઓથી જ ભરાવા પામે અને પરિણામે બન્ને વર્ગ પર લોકો સ્વભાવત સન્માન ધરાવી શકે,—નહિ કે રૂઢિ ખાતરનું માન કે જે માન જીગરનું ન હોવાથી એથી કોઇનું કોઇ કાર્ય સરતું નથી બ્રહ્મચારી સાધુ કરતાં ગૃહસ્થ સાધુ કોઇ ઓછો સત્કાર નહિ જ પામે, કારણ કે એને માથે જીવનને લગતી એટલી બધી ઉપયોગી બાબતો ગોઠવવા અને શિખવવાનું આવી પડશે કે જેને લીધે ત્હેની ખરેખરી કદર થયા વગર રહે જ નહિ દાખલા તરીકે જો કે કહેવત તરીકે તો ઘણુંએ કહેવાય છે કે 'અન્નથી પ્રાણ' 'પ્રાણથી સંયમશક્તિ' અને જેવું અન્ન તેવી મતિ,' તથાપિ ભિન્ન ભિન્ન જાતિના અન્ન શાકભાજી અને ફળના ગુણદોષ કોઇ જાણતું નથી અને લગભગ દરેક મનુષ્ય જે મળ્યુ તે ખાય છે અગર જે ભાવ્યું તે ખાય છે, પણ શરીરને પૂરતું પોષણ મળવા માટે જે જે તત્ત્વોની જેટલા પ્રમાણમાં જરૂર હોય તે તે તત્ત્વ તેટલા પ્રમાણમાં ત્હેને પૂરા પાડવા માટે કયા ખોરાકો અવશ્ય લેવા જોઇએ ત્હેનો વિચારે કોઇ કરતું નથી પરિણામે લગભગ દરેક સ્ત્રી, પુરૂષ, બાળકનો બાંધો નબળો જ રહેવા પામે છે, અને થોડા શ્રમ કે સાધારણ અકસ્માત કે હવામાં ઉડતા હરકોઇ રોગના જંતુના સ્હેલાઇથી ભોગ થાય છે આવા લોકોથી પછી પુરૂષાર્થ પણ કેવો બને? કેટલાકો અખાદ્યનો ઉપયોગ કરવા લાગ્યા છે એવી જે ફર્યાદ એક જૈન સાધુએ હમણાં કરી છે તે ખોટી નથી પણ ત્હેનું મુખ્ય કારણ તો એ છે કે એવું

કરનારાઓની તે ધર્મ પર શ્રદ્ધા નથી કે જે ધર્મ લીલી વનસ્પતિ ખાનારને ય પાપી કહી વિકારનાં શિખવે છે અને નિર્દોષ પણ પોષક આહાર બતાવી શકતો નથી આથી તેઓ જ્યાં અને જે પોષક પદાર્થ મળ્યો ત્યાં અને ત્હેનો ઉપયોગ કરવા ખેંચાય છે અમેરિકામાં ઘણુંએ વનસ્પત્યાહારના ખાસ રેસ્ટોરાં (ભોજનગૃહો) છે, જ્યાં હજારો અમેરિકનો રોજ જમે છે અને ત્હેમને માંસાહાર ગમતો ય નથી પરંતુ એ રેસ્ટોરાના માલિકો સાયન્સની દ્દષ્ટિએ ખોરાકની ચીજો પસંદ કરે છે અને સાયન્ટીફીક રીતે રસોઈ કરે છે, જેથી શરીરને જોઈતાં સઘળા તત્વો પૂરતા પ્રમાણમાં પૂરા પાડી શકે છે એક તરફ રાંધવું ખાવું વગેરે દરેક ક્રિયામાં પાપ બતાવવું અને બીજી તરફ એ મૂર્ખા પૂર્ણ ઉપદેશોને પરિણામે લોકો શ્રદ્ધા ગુમાવી જે કાંઈ અને જેવો માર્ગ મળે તે સ્વીકારે ત્યારે ત્હેમને ગાળો દેવી એ નરી મૂર્ખતા છે અને જેઓ આ સાધુના કથનમાંની હકીકતને ખોટી કહી એના પર ધર્મને ઉતારી પાડવાનો આરોપ મૂકે છે તેઓ તો વળી દયાપાત્ર જ છે ખરી હકીકત છુપાવવામાં ધર્મનું કે લોકોનુ હિત છે જ નહિ તેમ રોષનું કારણ શોધી ઇલાજ કરવાને બદલે કહેવાતા દોષ કરનારાઓને ઝાટકવામાં બહાદુરી માનવી એ નરો સ્વેચ્છાચાર છે અખાદ્ય ખાનારાઓ પર પ્રહાર કરનાર પ્રહાર કરનારને લોકઅગ્રીસીએ મ્હડાવી ધર્મનિન્દક ઠરાવનાર અને જેના ત્હેના નચાવ્યા નાચનાર આ સર્વ એક નહિ ઇચ્છવા જોગ Comedyના પાત્રોની ગરજ સારે છે ખોરાક અને રહેણી-કહેણી બાબતમાં જો હજી અમારા નેતાઓ સાયન્ટીફીક પ્રકાશ પાડવાની તજવીજ નહિ કરે, હજી આરોગ્યરક્ષક ખોરાક અને રહેણીકહેણીના શિક્ષણ પર ઉપેક્ષા જ ચાલુ રાખવામાં આવશે અને હજી જો ધર્મને ફક્ત પરલોક સાથે જ સબંધ ધરાવતી ચીજ તરીકે મનુષ્યોની મરજી વિરૂદ્ધ ત્હેમના પર ઠોકી બેસા-

ક્તાનો આગ્રહ ચાલુ રહેશે તો, મ્હને ભય છે કે, મ્હોટા ભાગ માસાહારી અને વિદેશી રીત રસમ સેવનારો કે પરધર્મી બની જશે સારૂ બતાવો અગર લોકોને જે સૂઝે તે લેવા દો એ એક જ સૂત્ર સ્વાભાવિક સત્ય છે બાકી બધા દભ છે ખાવા માટે ને પીવા માટે, વાદવા માટે ને નહિ વાદવા માટે, અભિપ્રાય ધરાવવા માટે ને અભિપ્રાય જણાવવા માટે, અમુક માનવા માટે અને અમુક નહિ માનવા માટે, જહેનાતહેનાપર તિરસ્કાર કરવો અને હોહોકાર જગાવવો એ જ આજના જૈનોના ધર્મની પ્રતિ છે, કે જે પ્રકૃતિ મુડદાની બદબોનુ ભાન કરાવે છે સુજનાત્મક એક કાર્ય ત્હેમને સૂઝતું નથી આ સજોગમા જો ઉચા સસ્કારવાળા સુશિક્ષિત તથા સયમી પુરૂષો 'ગૃહસ્થ સાધુ' બનવા પામે તો તેઓ ખોરાક વગેરેને લગતા પ્રશ્નો વિચારે, અખતરા કરે પરિણામો જાહેર કરે, ખાવાની પદ્ધતિ અને સ્વચ્છતા શિખવે, લગ્નના આશય સ્હમજાવે ગૃહસસાર ની ભાગીદારીની કિમત શિખવે, બાળ ઉછેર શિખવે, સાદાઈ અને કરકસર તથા મનોનિગ્રહ શિખવે, લોકોને બોલતાં–હસતા–થુકતાં–રોતાં–ચાલતાં–બેસતાં ય નથી આવડતુ તે પણ શિખવે અમારા સાધુઓ ગમે તેમ ભલે બકે, પણ અમારા મહાવીર પ્રભુએ તો આ કશી ક્રિયાઓમા એકાંતે પાપ કહ્યુ જ નથી, બલ્કે જીવનની તમામ ક્રિયાઓનું ઉચ્ચીકરણ કરવાનું શિક્ષણ આપ્યુ છે શ્રી ગૌતમે એકદા ત્હેમને પૂછ્યુ કે 'કેમ ચાલવુ, કેમ ખાવુ, કેમ બેસવુ, કેમ સૂવુ કે જેથી પાપ ન લાગે' જીવનશ્રેણિનુ પતન ન થાય' અને લૉર્ડ મહાવીરે ઉત્તર આપો 'જયણાથી—યત્નપૂર્વક (વિવેકપૂર્વક) ખાવુ (ઇત્યાદિ) કે જેથી પતન નહિ થાય." તેમણે વળી કહ્યું કે તત્ત્વજ્ઞાની 'પાપ' તેમજ 'પુણ્ય' બન્નેથી બચી મધ્યમાં–સમભાવમાં–સ્વભાવમાં–વર્ત્તે અને જનતાએ

'પાપ'થી-પતનથી-બચવા માટે યત્નપૂર્વક-વિવેકપૂર્વક-જીવન જીવવાની કાળજી રાખવી ઘટે આવુ સીધુ સીધું હિતાવહ ખુલ્લું શિક્ષણ છતા સુકના ગાગડાથી વૈદ્ય બની એકેડાઓ જેમા તેમા પાપ અને હિંસા બનાવી લોકોને ઉલટા ધર્મથી વિમુખ કરી નાસ્તિક બનાવે છે જૈનો નાસ્તિક બને કે પરધર્મમાં જાય એનો બધો દોષ જૈન સાધુઓની અજ્ઞાનતા, મિથ્યાભિમાન તથા સ્વચ્છન્દપ્રેમી પ્રકૃતિ પર જ છે પણ દોષ આનો કરે કે ત્હેનો, તેથી કાંઇ લોકોની ગરજ સરતી નથી લોકોનું હિત તો ખરે ધર્મ સ્હમજી જીવનને ઉન્નત બનાવ વામા જ રહેલુ છે અને એ કામમા 'ગૃહસ્થ સાધુ' સારો ફાળો આપી શકે એ દેખીતુ છે'

'ખરૂં, પણ હું જાણીને તાજ્જુબ થાઉં છુ કે ત્હમારા ધર્મગુરૂઓ શું ત્હમારા ખાનગી જીવનમા પણ આટલી હદની ડખલગીરી કરવા સ્વતંત્ર છે? તો પછી ત્હમને સ્વરાજ્ય માંગવાનોય શું હક્ક છે? ત્હમારૂં ત્હમારા ઘરમાં ય સ્વરાજ્ય નથી જણાતું માત્ર સલાહ આપવાના હક્કને સ્થાને ત્હમારા ધર્મગુરૂઓ તો ત્હમારા dictator બની ગયા જણાય છે પછી ત્હમારૂં માનસ ગુલામ બને એમા આશ્ચર્ય જ શું? ભલા ત્હમારી દરેક ક્રિયામાં તેઓ પાપ બતાવે છે તો ત્હેમને માન આપવામા ત્હમે વરઘોડા કહાડો છો જમણો કરો છો, ત્હેમના કહેવાથી કે ત્હેમની ખાતર બીજુ ય ઘણું કરતા હશો, ત્હેમને માટે ભોજન આપો છો એ બધામાં પાપ નહિ? અને, એ પાપના ભાગીદાર તેઓ નહિ? તેઓ ચાલે છે બોલે છે શ્વાસ લે છે ત્હેમાં ત્હેમને પાપ નહિ? તો પછી નિરંતર પાપમાં જીવ્યા કરવા કરતાં તો સમાધિ કરી લેવી જ ઉત્તમ! વારૂ ત્હમે કહી ગયા કે ત્હમારા બધા તીર્થંકરો ક્ષત્રિય હતા અને અમુક તીર્થંકરના ક્ષત્રિય અનુયાયીઓએ મહાભારત યુદ્ધો

પણ કર્યાં હતાં, શું આ જૈન યોદ્ધાઓ વનસ્પત્યાહાર પર જ લડી શક્યા હશે?"

"આપનો આશય હું સ્હમજી શકું છું પણ કોઈની બ ને બાજુ તપાસવી ઘટે તે વખતના દેશકાળ, અમુક વર્ગના જીવનની જરૂરીઆતો, આસપાસની પરિસ્થિતિઓ વગેરે બધુ વિચારવું ઘટે હું એટલું તો સ્પષ્ટ જોઈ શકું છું કે જે કાળે શાસ્ત્રો લખાયા તે કાળે તે પ્રદેશમા મનુષ્યપ્રકૃતિ અસાધારણ નિષ્ઠુર ક્રૂર-બની હશે એમાં તો શક જ નહિ, કારણ કે એ શાસ્ત્રોમા એક સાધુએ આહાર લેવા જતાં રસ્તામા જોયેલા દૃશ્યનું વર્ણન આપવામા આવ્યુ છે એક આરોપીને પકડીને પોલિસ ગેટ પર લઈ જવામાં આવે છે ત્હાં તેહના માતા-પિતા-ભાઈ-ભોજાઈ-કાકા-કાકી-મામા-મામી-દોઈ-ફુઆ-માશી-બ-નેવી-બ્હેન વગેરે સર્વને પકડી લાવી દરેકના શરીરમાંથી માંસ કાપી ભુંજી આરોપીના મ્હોંમા જબરજસ્તીથી મુકવામા આવે છે અલબત્ત ઘણા લોકો આ દૃશ્ય જુએ છે પણ કોઈ જ પ્રોટેસ્ટ થવા પામતો નથી એથી સ્હમજાય છે કે લોકો માંસાહારથી તેમજ આવી જાતની ક્રૂરતાથી ટેવાયલા હોવા જોઈએ અને આટલી હદની ક્રૂરતાના જમાનામાં એટલી જ હદની અહિંસાની ઘોષ યોજવી જ પડે. Action (કાર્ય) ના પ્રમાણમાં જ Re-action (પ્રતિકાર્ય) થવું ઘટે આજનું આપણું વર્તન તે વખતના માંસાહારી વલણના આધારે યોજવામા આપણે ભૂલ જ કરીએ, તેમ તે વખતના વલણને રોકવા માટે ઇલાજ તરીકે ઉપદેશાયલી હદપારની અહિંસાને પણ તે સંજોગો દૂર થયા બાદ વળગી રહેવામાં ય ભૂલ કરીએ વર્તમાન સંજોગો, માનસશાસ્ત્રના સિદ્ધાન્તો અને વિવેક બુદ્ધિ એ ત્રણના સંયોગપૂર્વક જ આજની નીતિઓ ઘડાવી જોઈએ"

પ્રકરણ ૬ ઠ્ઠું.

વર્તમાન દીક્ષા અને દીક્ષિતો

તે એક ન્હાનીસી સ્ટીમર* હતી નવી જ બનેલી હતી છેલ્લામા છે ની શોધખોળની મશિનરી+ ધરાવતી હતી સેકડો વર્ષના નાવિકો અને એન્જીનિયરોની ભરમથી એ ઘડાઇ હતી

કિનારાપર તે ઉભી હતી ઉભી ઉભી મદમદ ડોલતી હતી, કેમ જાણે કોઇ સત્વગુણી સાધુ પોતાના જગતાગ્ણ મિશન પરની પોતાની શ્રદ્ધાથી મુસ્કરાઇ રહ્યો હોય નહિ !

પોતાની શક્તિની ખાત્રી અને પોતાના મિશનપરની શ્રદ્ધા ખરે જ અજબ ખુમારી ધારે છે

અમે બોટની નજદીક પહોચ્યા એટલે એના આત્મારૂપ કેપ્ટને–પોતાના સ્થાનેથી જ–બહાર ડોકીઉ કર્યું અને સહજ સ્મિતથી અમારો સત્કાર કરતાં કહ્યું આખરે આવ્યા ખરા?

'મિ પાતક !" મ્હે મ્હારા સાથીના કાનમાં જ કહ્યું 'આ બોટ ૭૭ કલાક અહી થોભી રહી ? ... ... સુધી કા ન આવી ? ફકત એ ... ... નો !

---

* વ્યક્તિ શાસન સુધરવિજ,

+ મશિનરી=અત ...

"'સાધુ' 'જનતા'મા આવે" કાનમા જ ઉત્તર મળ્યો "તો સ્ટીમર જમીનપર આવે!"

"અને" મ્હે ઉમેર્યું "પૅસેન્જરો જમીનના છેડા સુધી–તથા મુમુક્ષુ 'જનતા'ના છેડાસુધી–આવે ત્હારે જ 'સફર'–દરિયાઇ સફર–gliding motion–કરી શકે "

"એટલે કે" મિ પાતકે સ્પષ્ટ કર્યું 'પૅસેન્જરને જમીનનો—અને મુમુક્ષુને જનતાનો તથા જનતાના વ્યવહારનો*–કંટાળો થવા પામ્યો હોય તો જ સ્ટીમર કે સાધુ સાપડે "

બન્ને હસતા હસતા બોટમા કૂદી પડયા

"કઇ તરફ? સાહેબ!" કૅપ્ટને પૂછ્યુ

"ત્હમારી પસંદગી એ જ અમારી ઇચ્છા, કૅપ્ટન!" મ્હે જવાબ આપ્યો 'અમને તો માત્ર તાજગી (freshness) જોઇએ છે!"

બોટ ઉપડી

ઉડા જળની સપાટીપર તે એક રાજહંસની ગતિએ ચાલતી હતી,–જમીનપર પદ્મિની ચાલે છે તેમ જ!

ભારે તોફાન જેવુ તો કાઇ જ નહોતું–જો કે પવન જરા જોરમા હતો અને મોજાં રાક્ષસોની લાઇન માફક એક પછી એક ધસ્યા આવતા હતા પરન્તુ ના તેઓ અમારી બોટને પોતાના શિરથી ઉછાળી શક્તા કે ના પોતાના પગથી દાબી શકતા બોટ એમને ચીરીને રસ્તો કરતી હતી અને તે સાથે જ આગળ ધપવારૂપ પ્રગતિ પણ કર્યે જતી હતી એ એની અંદરની મરદાનગીની–એના અંતઃકરણની–બલીહારી હતી, નહિ કે એના નામ–રૂપની!"

* Heaviness of gait and dullness of brain like the sheep

'કૅપ્ટન!' મ્હે પૂછ્યું "કાઇ વખતે સખ્ત પવન હોય અને દરિયો છાકરો બને ત્હારે શું દશા થતી હશે?"

"સાહેબ!" તેણે ઉત્તર આપ્યો "એવા પ્રસગ અનેક વખત આવે છે એવે વખતે અમારી પૂરી કસોટી થાય છે દરિયો જેમ વધુ છાકટો બને તેમ અમે વધુ self possessed (સયમી) થઇએ, કહો કે વજ્રના બનીએ,—આ આપણા ચાડ વાવાળા શેઠના ઇન્દ્રના વજ્ર જેવા! એ તોફાનોથી ધડાઇ-ધડાઇને જ તો અમે હસમુખા-Jolly-બન્યા છીએ જીંદગીને પણ અમે એક રમકડું લેખીએ છીએ,—આ બોટ જેવું જ! ઠંડી, ગરમી, વરસાદ, પવન એ સર્વથી અમે ટેવાઇ ગયેલા છીએ અને તેથી જીવનના ટાઢ-તડકા અમને ચમકાવતા નથી"

અને ધારો કે સ્ટીમર ડૂબવાનો વખત આવે તો—" મ્હે આગળ પૂછ્યું

'તેવે વખતે પૅસેન્જરોની ચીચીઆરીઓ અને રોકકળાણ ત્યાજનક થઈ પડે છે મ્હોટા વ્યાપારીઓ અને અમનરો તે વખતે એક બાળક જેટલા દયાપાત્ર બને છે એમના રૂઆબ અને પૉલીસ્ડ ભાષા તથા નૂર અને નખરા બધુ અદસ્ય થાય છે જમીનપરના આ રાજાઓ દરિયામા મચ્છી માફક તરફડતા હોય છે! એ વખતે એક જ માણસ 'માણસ' બન્યો રહે છે—એક જ ફક્ત કૅપ્ટન! તે માણસ બન્યો રહે છે એટલું જ નહિ પણ તે પ્રસગ ત્હેને ઓર વધુ મ્હોટો માણસ બનાવે છે એનુ શરીર આ છેડેથી પેલા છેડા સુધી દોડતું હોય છે એમ્ને હુકમ આપે છે બીજાને હિંમત આપે છે, ત્રીજાને જવાબ આપે છે ચોથાને ઉપાડી બોટનામા મૂકે છે—અને બધુ કરવા છતાં એનુ મગજ **એકદમ શાન્ત, સ્થિર,** સમુદ્રના તળીઆ જેવુ જ **ગભીર** અને ત્હેની માફક જ

ઈલાજોરૂપી ઝવેરાતથી ભરપૂર હોય છે છેલ્લામાં છેલ્લી હદના-માણસથી ન બની શકે એટલી હદના કે દૈવતાઈ-પ્રયત્નો કરી ચૂકવા છતાંય સ્ટીમરને બચાવી શકાય એમ નથી જ એવું જ્યારે તેની અનુભવી આંખને દેખાય છે ત્યારે લાઈફ બોટમાં પૅસેન્જરોને ઉતારી પોતે પોતાની કોટડીમાં જઈ પોતાની જ રિવૉલ્વરથી પોતાની જીન્દગીનો અંત આણે છે ” કૅપ્ટને જવાબ આપ્યો.

“ ખરા વીર ! ” મિ પાતક બોલી ઉઠયો, ' **अर्थं साधयामि किं वा देह पातयामि** ' એ સૂત્રનો સાચો પૂજારી ! ”

“ એ પૂજારી વળી કયું જાનવર ? ” કૅપ્ટને તિરસ્કાર યુક્ત હાસ્યથી કહ્યું “ અમે કૅપ્ટનો-અમે ખલાસીઓ-નથી જાણતા અર્થને અને નથી માનતા દેહને અમારું એવું વર્તન એ કોઈ ' **નીતિ** ' કે ' **ફરજ** ' **ની** પૂજા રૂપે નથી હોતું એ તો **અમારી પ્રકૃતિ** હોય છે તમારા નીતિવાદીઓ અને ફરજના ભાષણો કરનારાઓ બધુએ અમારી સ્ટીમરોમાં અમે જોયા છે સ્ટીમર ડૂબવાની હોય ત્યારે પત્ની અને બાળકોને પણ છોડીને વહેલા વહેલા લાઈફ બોટમાં કૂદી પડે છે ! પંડિતો ઘણાય જોયા પેટ ભરીને પણ જીન્દગીને વળગી રહેનારા કીડા છે અમારું એ મરવું નથી ' પરોપકાર ' ખાતર કે નથી ' સ્વાર્થ ' ખાતર અમે તો અમારી સંભાળ નીચે મૂકાયેલાં મનુષ્યોને બચાવવાની **અમારી અશક્તિ પર જ** પ્રાણ હોમીએ છીએ,-અને તે પણ બની શકતું તમામ કરી છૂટયા પછી જ અને અમારું એ મરણ કોઈ જોવાય નથી પામતું ત્યાં પછી કર્તવ્યપાલન અને મરદાનગીની તારીફ અને તાલીઓની તો વાતે શું કરવી ? નિષ્ફળ થયેલા માણસ

તરીકે કોઇને મ્હે બતાવવુ એ અમારી પ્રકૃતિને એટલુ તો અસહ્ય લાગે કે મરવુ એના કરતા લાખ દરજ્જે ઉત્તમ હોય. **જીવવુ તો, સાહેબ, જીતનારનુ છે !"**

અને જો કે આ વખતે અમારી બોટ સમુદ્રની મપાગી પગ–સહીસલામત–જ હતી તો પણુ મિ પાતકના તો સોએ વહાણુ ડૂબતા દેખાયા–આશ્ચર્ય અને ખેદના સમુદ્રમા !

'મિ શા !" તે બોલ્યો " હુ ઈચ્છુ છુ કે કૅપ્ટનનો શબ્દે શબ્દ સાભળનાર અમારા એકેએક સાધુ અહીં હાજર હોત ! કૅપ્ટનના મુખદ્વારા હમણા લૉર્ડ મહાવીર બોલી રહ્યા છે મ્હને ઇચ્છા થાય છે કે આજ રાત્રે જ હમણા ચાલતા ઝગડાના નાયક સાધુઓને મળી ત્હેમને કૅપ્ટનનો દરેકે દરેક શબ્દ સભળાવુ '

કઇ સાર્થકતા માટે ?" મ્હે પૂછ્યુ

એટલા માટે કે એમને કઇક ચાનક લાગે' મિ. પાતકે પ્રત્યુત્તરમા કહ્યુ "પોતાના ટ્રસ્ટમા સોપાયના શ્રાવક-સમૂહને બચાવવાની પોતાની અશક્તિ પર પ્રાણુ અર્પવાને બદ્લે તેઓ પોતે જ ત્હેમને ડૂબાવી રહ્યા છે એ વાતનુ ભાન થવા પામશે તો શરમાશે અને—

જરા **ધીરા!** મિ **પાતક!"** મ્હે કહ્યુ ' જરા ધીરા ! કોઇ ઘટના કે કોઇ ચર્ચાથી લાગણીના પ્રવાહમા ખેચાઇ જવુ એક જૈન' ની પ્રકૃતિમા ન હોઇ શકે જૈન' તો **ભલી** લાગણીથી પણુ ખેચાઈ જવાને બ લે **ત્હેને દાબી ત્હેના જોરથી** પોતામા દિવ્ય તેજ પ્રગ્ટાવે અને **તે વડે** ખરૂ વસ્તુસ્વરૂપ જુએ જેને ભલી કે બુરી લાગણી જ મુદ્દલ થતી નથી તે જડ' છે– મુડદાલ' છે જે બુરી લાગણીમા ખેચાઈ વર્તન કરે છે ત્હેને દુનિયા દુષ્ટ' કહે છે જે ભલી

લાગણીમા ખેંચાઇ વર્ત્તન કરે છે ત્હેનું જેનુ સપાટીપરનું જ હોય છે અને તેથી ત્હેનું વર્ત્તન પણ એક ક્ષણિક 'ધમાકા' રૂપ જ થવા પામે છે અને ગભીર આશયને સફલ કરવામા અશક્ત નીવડે છે ભલા ત્હમે કહો છો કે કૅપ્ટનની વાતો સાભળીને સાધુઓ શરમાશે, તો હું પૂછું છું કે ત્હમને ત્હમારા જૈન ધર્મશાસ્ત્રોપર શ્રદ્ધા નથી?"

મિ પાતક મ્હારો આશય ન સ્હમજી શક્યો

"કાલે ત્હમેજ ત્હમારા શાસ્ત્રમાથી બે મિત્રોની વાત કહી હતી ભના એમા દેવ શરમાયો હતો કે કુક્કર?"

તે મ્હોઢું ઉઘ્યો,–કેમ જાણે એકાએક વિજળી ન પડી હોય!

"અને જુઓ, મિ પાતક!" મ્હે આગળ ચલાવ્યુ "દોષ બે રીતેજ થઇ શકે છે એક ઇરાદાપૂર્વક થતો દોષ અને બીજો કમઅક્કલથી થતો દોષ ત્હમે અક્કલ આપી શકો, ઇરાદો ફેરવી ન શકો નાટકના તખ્તાપર આગમારી કે આગનો 'સીન' જોઇ પ્રેક્ષકોમાનો કોઈ દયાથી પ્રેરાઈ એ આગ બુઝાવવા સ્ટેજ પર દોડી ગયો હોય એમ કદાપિ સાભળ્યુ છે? કોઇ પ્રેક્ષક ખરે જ એમ કરી બેસે તો ઍકટરો તેમજ પ્રેક્ષકો બન્ને મળીને હસશે–તે દયામૂર્ત્તિની મૂર્ખાઈ પર! અને તે વખતે મૂળ નાટક કરતાય જબરૂ નવું નાટક થઇ પડશે"

"એ હું સ્વીકારૂં છુ" તે બોલ્યો 'પણ આ આગ હવે તો એટલા મ્હોટા વિસ્તારમા ફેલાઇ ગઇ છે કે હવે વધુ વખત પ્રેક્ષક તરીકે માત્ર જોયા કરવુ એ મ્હને તો નૈતિક ગુન્હો લાગે છે આવે વખતે તો જેનાથી જે બને તે તેણે કરી છૂટવુ જોઇએ"

'નીતિવા' છે-માત્ર ભ્રમ છે!" મ્હે કહ્યુ

એ દૃષ્ટાન્તમાં અનુભવની સુવાસ નથી. **અનુભવ** જોઇતો હોય તો પૂછો ઇતિહાસને કે **સાયન્સને** કે **તત્ત્વજ્ઞાનને** તેઓ જ ખરો પ્રકાશ પાડી શકશે ”

‘ઇતિહાસ શું બતાવશે? મિ. શૉ!” તેણે પૂછ્યું

‘તે ત્હમને લંડનની ભૂત–વર્તમાન તવારીખો દેખાડશે” મ્હેં કહ્યું ‘ભૂત તવારીખમાં પહેલાં તો ત્હમે ગંદી, વ્યવસ્થા વગરની રોગોથી ખદબદતી વયોવૃદ્ધ લંડનસુંદરીના એક અંગમાંથી આગની જ્વાળા નીકળતી જોશો. બધા અંગોની મિટિંગ જોશો ‘ફરજ બજાવો! ફરજ બજાવો! માતાને બચાવો!’ એવા ઠરાવોની બૂમો સાંભળશો દેવળમાં ઘંટાનાદ અને પ્રાર્થના સાંભળશો કે ‘ઓ આકાશી પિતા! હવે તો દયા કર, દયા કર! અને તે જ વખતે આગને વધુ વ્યાપક અને મસ્તાન બનતી જોશો,–કેમ જાણે પ્રાર્થનાનો પડઘો પડતો હોય નહિ કે ‘આ મ્હારી દયા જ છે કે જ્હેને ત્હમે મૂર્ખાઓ અને અંધો કોપનું નામ આપી રહ્યા છો અને ત્હમારા મિથ્યાભિમાનમાં મ્હને ત્હમારા ઇશ્વરને પણ દયા કરવાનો ઉપદેશ આપવાની ધીટતા કરી રહ્યા છો,–ત્હમે કે જેઓ દયા માગી જાણો છો કરી જાણતા નથી! દયા કરી જ જાણતા હો તો, મ્હારા પર દયા કરી મ્હારા આ દયાકાર્યપર પાણી ફેરવવા રૂપ ડખલગીરી કરતા અટકો! હું એક જ દિવસમાં ત્હમારા સઘળા રોગોને બાળી સફાચટ કરવા મથું છું ત્હાં ત્હમે ડખલગીરી કરી મ્હારા કર્યા કરાવ્યા પર પાણી ફેરવો છો!’ હવે ત્હમે આખ્ખું શહેર તારાજ થયેલું જોશો એક વિશાળ **સ્મશાન** જેવું **વૈરાગ્યના ધામ** જેવું! પાનું ફેરવો અને એ જ લંડનની **વર્તમાન** તવારીખ ત્હમારી નજરે પડશે **એ જ સ્મશાન ભૂમિ** પર હવે ત્હમે

નૂતન મૂર્તિ જોશો તંદુરસ્ત, યુવાનીના જોશથી છલકાઇ જતી, ક્ષણે ક્ષણે રંગ બદલતી, પુનર્જન્મ પામેલી લંડન-સુંદરી !—સારી આલમની પટરાણી લંડન-સુંદરી ! ક્ષણભર આંખો બંધ કરો અને પૂછો ત્હમારી મતિરૂપ લંડન-સુંદરીને કે લંડનપર કોપ વર્ષ્યો હતો કે કૃપા ?"

"કોપરૂપે કૃપા !" વિચારમગ્ન થયેલો મિ પાતક બોલ્યો

"વારૂ, હજી એકવાર ફરીથી ઇતિહાસને પૂછો" મ્હેં કહ્યું "આ વખતે ત્હમારા પોતીકા ઇતિહાસને—જૈને ઇતિહાસને પૂછો ત્હેમાં ત્હમે ચૌદ માળનો* એક ભવ્ય મહેલ જોશો એના મ્હોટા સાઇન બોર્ડમાં ત્હમે સુવર્ણાક્ષરે લખાયલા 'લૉર્ડ પાર્શ્વનાથનું+ ગવર્નમૅન્ટ હાઉસ' એવા શબ્દો વાંચશો આસપાસના પ્રદેશની હવા બગડી જવાથી લૉર્ડ હમણાં સિદ્ધશીલા નામક શિતળ ટેકરીની હવા ખાવા પધાર્યા છે કૅપ્ટન× કેશરીસિંહ—ત્હમે આજે ત્હમારી ગ્રામ્ય ભાષામાં કેસરી ગણધર કહો છો તે જ— અને ત્હેમના અમલદારો શાસન સંભાળી રહ્યા છે 'હાઉસ'માં હજારો કારકુનો આખો દિવસ દફતરો ફેંદવાની વેઠથી થાકી રાત્રીના ખોળામાં પોઢયા છે એકાએક એક દિવાસમાં ગાબડું

*ચૌદમાળ=ચૌદગુણસ્થાન=આત્મિક ઉન્નતિની ચૌદ શ્રેણિઓ Fourteen Stages leading to Perfect Will ચૌદ રાજલોક ચૌદમાળનો મહેલ એટલે એવી શિક્ષણપદ્ધતિ અથવા ધર્મસંસ્થા કે જે વિદ્યાર્થીને ચૌદ પાઠમાં ચૌદમાળ ચ્હડાવી પૂર્ણશક્તિમાં લાવી મૂકે

+ પાર્શ્વ=બાજુ, side પડખુ, નાથ=ઇશ્વર, Lord પાર્શ્વનાથ એટલે એવી વ્યક્તિ કે જેના પડખામાં જ ઇશ્વર છે જે દેખાવે છે માણસ પણ સામર્થ્યમાં છે ઇશ્વર, Superman, મહાવીર, પુરૂષોત્તમ

× કૅપ્ટન=ગણધર=ધર્મસેનાનો નાયક

પડે છે કૅપ્ટન બહાર આવી જુએ છે અને સૂતેલાઓને જગાડી વ્યાખ્યાન'* ફરમાવે છે 'દેવતાના વલ્લભો! નિદ્રા છોડો, જાગ્રત થાઓ અને કમર કસો! આપણા આ ભવ્ય મહેલની દિવાલ તૂટવા લાગી છે સદ્‌ભાગ્યે, દેવોની કૃપાથી, હજી એક ગાબડું પડી રહી ગયું છે દોડો, જલદી કરો અને એ બાકું પૂરી એ પર પ્લાસ્ટર કરો જીર્ણોદ્ધારનું ફળ તીર્થંકરગોત્ર છે અને સેંકડો સેપાહો કામે લાગી જાય છે,—જ્યારે હજારો હજી અંદર પોઢયા જ રહે છે પેલ્લું સ્હામેથી મૅજેસ્ટિક ચાલથી ચાલતું કોણ આવે છે? એ જ મ્હમારા લૉર્ડ મહાવીર! એમના નેત્રમાંની વિજળી એક સેકન્ડમાત્રમાં કૅપ્ટન કેશરીસિંહના ચહેરાને વાંધી એમની અંદરની મશિનરી—અંતઃકરણની શક્તિઓ—તપાસી લે છે! બીજી સેકંડ અને તે સર્ચ લાઇટ મહેલની દિવાલપર પડે છે અને ત્હેનો પાયો જોઇ લે છે કૅપ્ટનને ઉભો જ રહેવા દઇ તે લોકો તરફ ધસે છે અને સૂર્યના રૂઆબથી કહે છે બસ કરો ત્હમારી આ ધમાલથી! એકદમ બસ કરો! પંદર મિનિટ વધુ ને ત્હમે બધા અંદર પોઢેલાઓ સહિત—આ messive (જબરજસ્ત) દિવાલ તળે ચગદાઇ મરશો એનો પાયો ભેજ અને ઉધાઇઓથી છેક જ ખવાઇ ગયો છે વ્યાખ્યાન કરવા—સાંભળવા કે થીગડું દેવા પંદર મિનિટ થોભશો તો બુરી રીતે મરશો સૂનેલાઓને પગ ધસડી બહાર ફેંકો અને બધા મેદાનમાં ઉભા રહી સહીસલામત છેટેથી મકાનને જમીનદોસ્ત કરો! ઢમ ખાવા જેટલો પણ વિલંબ શું હો ગણાશે!' લૉર્ડ મહાવીરના પ્રતાપ આગળ કૅપ્ટન કેશરીસિંહ અવાક્ થાય છે અને સેપાહો અને કારકુનો

* વ્યાખ્યાન—ભાષણ Sermon સૂક્ષ્મ અનુભવ ને સ્થૂલ રૂપમાં લાવી શ્રોતાના માનસને સ્પર્શી શકે એટલી હદ સુધી વિસ્તારીને બોલવું તે

અજાઇ જાય છે તેઓ બધા નિષ્ક્રિય બની જાય છે લૉર્ડ પોતાની અંદરની ટેલીપથી વડે પોતાના કેપ્ટન ગૌત્તમને બોલાવે છે પચ્ચાશીક સુભટો સહિત ગૌત્તમ દોડી આવે છે અને લૉર્ડની આંખના ઇસારાને તાબે થઇ દિવાલની નજીકમાં 'જયણાપૂર્વક' ખાડો ખોદી એમાં દારૂ ભરી સળગાવે છે 'દૂર થાઓ! બચો!' એવા એક જબરા અવાજ સાથે બધાઓ સહિત તે દૂર હઠે છે ભમ્ ભમ્ ભમ્ તોપના અવાજ જેવા અવાજ સાથે જ દિવાલ અને આખું મ ન જમીન દોસ્ત થાય છે કેપ્ટન કેશરીસિંહ અને ત્હેનો સ્ટાફ આ irre pairable loss(પુરી શકાય નહિ તેના નુકસાન)માટે કલ્પાત કરે છે અને લૉર્ડ પાર્શ્વનાથને વિનવે છે ભયભીત કેપ્ટનનું પોતાનું જ્ઞાન ભયથી દબાઇ જવાથી તે ભૂલી જાય છે કે લૉર્ડ પાર્શ્વનાથ સિદ્ધશીલાની ટેકરીપરથી ય બધું જુએ છે—જાણે છે અને માણે છે ત્હેની પ્રાર્થના ચાલુ છે એટલામાં તો કેપ્ટન ગૌત્તમના સૈનિકો સફાચટ જમીનપર નવા પાયા ચણવાનું શરૂ કરી ચૂક્યા છે લૉર્ડ મહાવીર પાસે લોકો દયામણે ચહેરે આવવા લાગ્યા છે અને ઘરબાર વગરની પોતાની સ્થિતિ માટે કલ્પાત કરે છે લૉર્ડ ત્હેમને કહે છે 'દુનિયાપર શાસન* કરવાની ભેળાઓ ત્હમે પોતા માટે પણ ઘર નીપજાવી શક્તા નથી શું? કેપ્ટન ગૌત્તમ ત્હમારે માટે મથી રહ્યો છે તે જોવા છતા ય ત્હમને ત્હમારૂં કર્તવ્ય સુઝતું નથી શું? ' આ બાયલાથી અને કલ્પાત કરવાથી મહાન અની

---

* શાસન Cabinet, Inner Government, The government of the Inner Man, as opposed to that of the outer man, that guides and controls and leads and keeps in harmony the four [illegible] embodied in Humanity

હમ કે અમુક તબક્કા સુધી યુધ્ધનું જ સામ્રાજ્ય છે, તે પછી શાન્તિ છે બ્હારના જગતમા જેમ બને છે તેમજ અન્દરના જગતમા—મનુષ્યના અન્તઃકરણમા–અન્દરના મનુષ્યમાં —પણ બને છે જીન્દગીનો મ્હોટો ભાગ યુધ્ધમા જ—વસ્તુઓ, ઘટનાઓ વિચારો, સુખ દુ:ખની લાગણીઓ, મનુષ્યો, સમાજો, સરકારો એ સર્વના આઘાત–પ્રત્યાઘાતથી થતા દુ:ખ સ્હામે કરાતા યુધ્ધમા જ—જાય અને પછી દુ:ખ પર જય મળતા અન્દરની શાન્તિ પ્રકટે એટલે કે પછી હરેક સંજોગમાં જીવન બાળકના જેવુ જેવુ લાગે —એટલા તફાવત સાથે કે બાળકમા બુધ્ધિતત્ત્વ નથી ને પેલામા તે છે એ બુધ્ધિ વડે તે ગુરૂત્વાકર્ષણને–માત્ર પૃથ્વીના જ ગુરૂત્વાકર્ષણને નહિ પણ જનતાના અભિપ્રાયરૂપ ગુરૂત્વાકર્ષણને તેમજ પોતાની પ્રકૃતિરૂપ ગુરૂત્વાકર્ષણને પણ–વટાવી જવાની યોજના કરી શકે છે અને તે સાથે જ એ પ્રયત્ન કરતા થતા આઘાત–પ્રત્યાઘાતના દુ:ખથી સ્વતન્ત્ર હોય છે અર્થાત્ તે બાળક તેમજ વિચારક અને યોધ્ધો છે લજ્જા–શકા–ભય રહિત બાળકની પ્રકૃતિ સાથ ટીકટની વિચારશક્તિ અને યોદ્ધાની યુધ્ધશક્તિ આ ત્રણ વડે જ આ જીવન જીવી શકાય! બીજો રસ્તો જ નથી ત્હમે ખાનગી જીવન જીવો કે જાહેર જીવન જીવો, વ્યાપારી તરીકેનુ જીવન જીવો કે નોકર તરીકેનુ જીવન જીવો રાજા કે રાજદ્વારી તરીકેનુ જીવન જીવો કે ગુનામ પ્રજા તરીકેનુ જીવન જીવો ગૃહસ્થ જીવન જીવો કે ત્યાગી તરીકેનુ જીવન જીવો બધે ક્ષેત્રે 'જીવન' તો એકની એક ચીજ છે–એવી એક ચીજ કે જેના ૩ પ્રતિક્ષણ પૃથ્વીનુ ગુરૂત્વાકર્ષણ જનતાના અભિપ્રાયરૂપ ગુરૂત્વાકર્ષણ અને પોતાની પ્રકૃતિરૂપ ગુરૂત્વાકર્ષણ આ દરેક પોતાની ક્રિયા કર્યા કરે છે અને દુ:ખ મારે છે આમાંની કોઇ ચીજનો ત્હમે નાશ નહિ જ કરી શકો એ સઘળી ચીજો વિશ્વયોજના

ની અનિવાર્યતાઓ છે ત્હમારે માત્ર એના દુઃખથી–અમરથી-લડીને જય મેળવવાનો છે, અને એ કર્યા વગર તો ત્હમને ચાલી જ શકશે નહિ,–ભલે પછી ત્હમે આસ્તિક હો વા નાસ્તિક, જડવાદી હો વા ચેતનવાદી ”

“મ્હને જોવા દો, મિ મ્હો ! પહેલાં હું શાસનનું ગમે તે થાય તેથી બેદરકાર હતો એટલું જ નહિ પણ શાસનના ભોગે પણ મ્હારૂં તાત્કાલિક હિત સધાય તેમ હોય તો તે પણ કરી લેતો એ વખતે હું ‘જનતા’ની પ્રકૃતિ ધરાવતો હતો એ ગુરુત્વાકર્ષણ સ્હામે યુદ્ધ કરવાની મ્હારામાં તાકાદ નહોતી આપના સત્સંગથી એ યુદ્ધની તાકાદ મ્હારામાં પ્રગટી હવે હું મ્હારા તાત્કાલિક હિતના ગુરુત્વાકર્ષણ સ્હામે લડીને પણ સમાજહિતનું કાર્ય કરવા તૈયાર થયો છું મુઠ્ઠીભર સાધુઓ—જેમની પાસે ગુમાવવાનું કાંઈ જ નથી તેઓ—આખી કોમનો નાશ કરી રહ્યા છે–exploitation કરી રહ્યા છે–તે જોયાં કરવું એ હવે મ્હને શરમભર્યું લાગે છે સાધુઓ ચ્હીડાય કે ખુદ લોકો પણ ચ્હીડાય ત્હેની દરકાર ન કરતાં મ્હારે આ બદી સ્હામે યુદ્ધ કરવું જ જોઈએ એવી વૃત્તિ જાગી છે એ યુદ્ધ જરૂર મ્હને પણ આઘાત તો ઉપજાવશે જ, પણ તે દુઃખ સહી લેવા હું પ્રયત્ન કરીશ એ મ્હારો ‘તપ’ થશે એવા અનેક તપોથી જ અંતઃકરણના ચારે અંગ શુદ્ધ અને શક્તિમાન થશે ”

“હવે કાંઈક સ્હમજ્યા ! ત્હમે જે પ્રવૃત્તિ કરવા માગો છો તે લોકોપર પરોપકાર કરવા ખાતર નહિ, પણ પોતાના વિકાસ ખાતર પોતાના જ અને સાચા સ્વાર્થ ખાતર, આ જીવનના સ્વાર્થ ખાતર એટલું શ્રદ્ધી ચૂક્યા હો તો ત્હમને લડવાનો પણ હક છે અને લડાઇથી દૂર રહેવાનો પણ હક

સ્વેચ્છાપૂર્વક અથવા પોતાની ખાનગી પ્રયત્નથી કરતા હો છો બન્ને પ્રસગમા ત્હમારૂ ધ્યેય તો સ્વવિકાસ જ હોવુ જોઇએ એ એક ધ્યેય—એ એક જ ઇશ્વર—એ એક જ પરમસત્ય—એ એકજ શાસનનાયક દેવ—The only power that guides and controls your inner Government—ને વફાદાર રહ્યા તો સદા સર્વત્ર મુક્તિ જ છે એ ધ્યેય તરફની નિરતર વફાદારી એ જ સાચી 'ભક્તિ' અને એ જ 'ઉપયોગ'! એ જ ત્હમારા મહાવીરે શિખવેલી 'જયણા'! બહારની ક્રિયાશીલતા કે અક્રિયતા યુદ્ધ કે પ્રેમ ધર્મક્રિયા કે વ્યવહાર ક્રિયા—જે કાંઈ કરવુ પડે તે કરવા જ—માત્ર મૂળને પકડીને—નિશ્ચય સત્ય તરફ દ્રષ્ટિ ઠેરવીને—અદરના બળને વિકસાવવાના ભાનપૂર્વક"

'ત્હારે હવે હું લડવાના નિશ્ચયમા મ્હારા પોતા તરફ વફાદાર છુ પણ કેવી રીતે લડવુ એ બાબતમા આપની સલાહ મ્હને ઉપયોગી થઇ પડશે એમ માની આપની પાસે હાલના ઝગડાનુ સ્વરૂપ સક્ષેપમા કહી જવા ઇચ્છુ છુ"

"ત્હમારા સામ્પ્રદાયિક ઝગડા બાબતમા કાંઈ જ સલાહ આપવા હું ખુશી નથી હું માત્ર જૈન ધર્મનું સ્વરૂપ જાણવા માગુ છુ અને તેથી જૈનોની સ્થિતિથી વાકેફ થવાની મ્હને જરૂર પડે છે, કારણ કે ધર્મ અને ધર્મી જૂદા નથી ત્હમે જે વસ્તુસ્થિતિની માહેતી આપવા માગો છો તે સાભળવા હું ખુશી છુ,—એ મ્હારા અભ્યાસમાં મદદગાર છે માટે પણ ત્હમારે શુ કરવુ અને શુ ન કરવુ એ તો મ્હારા ધ્યેયની બહારનો પ્રશ્ન છે ત્હમારા 'ધ્યેય'થી એ પ્રશ્ન અલબત્ત સબધ ધરાવે છે અને ત્હમારે ત્હેનો નિર્ણય કરવો જોઇશે જ વારૂ વસ્તુસ્થિતિનુ બયાન ચાલવા દો"

ચોક્કસ સાધુએ ચોક્કસ શ્રાવકોને સાધુદીક્ષા આપીને પોતાના શિષ્યો બનાવ્યા ચોક્કસ સાધુ તેમજ શ્રાવકોએ એ

સ્થાગે વિરોધ કર્યો વિરોધ છતાં વધુ શિષ્યો બનાવવાનું કામ ચાલુ રહ્યું અને વિરોધે ઝગડાનું રૂપ લીધું નિંદાત્મક લેખો, પ્રોટેસ્ટ મિટિંગો મારામારીઓ, કોર્ટમાં પરસ્પર ફોજદારી કેસો આદી અનેક ધમાલો જોરશોરથી ચાલી રહી શ્રાવકો–વ્યાપારીઓ અને યુવકો–બે પક્ષમાં વ્હેંચાઈ જઈ એકબીજાની પાયમાલી કરવા લાગ્યા ભાઈ ભાઈ જેવા સબંધોને સ્થાને શત્રુના જેવી પાણીની પેઠે પૈસા ખર્ચાવા લાગ્યા દરેક ધંધો, મરવાની આગસે ઝુવે છે એવે વખતે લોકો ધંધા તરફ પણ પૂરૂં ધ્યાન ન આપી શકે એટલી હદ સુધી ખટપટો ચાલી ટ્રેનમાં ને ટ્રામમાં બજારમાં ને કોર્ટમાં જૈનધર્મની હાંસી થવા લાગી ઘરમાં ને દુકાનમાં, મિટિંગમાં ને મિજલસમાં, ધર્મસ્થાનકમાં ને ખુદ વાર્ષિક 'પ્રતિક્રમણ' જેવી પરમ પવિત્ર ક્રિયા વખતે પણ–સર્વત્ર આ ઝગડાને લગતી જ વાતચીત અને ચિત્તની ડામાડોળ દશા!"

'આના આ સંકટો લોકો કોઈ ધ્યેયની સિદ્ધિ ખાતર —સ્વેચ્છાપૂર્વક–ખમતા હોય તો એમનું તેમજ જગતનું કેટલું બધું હિત થાય! સંકટ તો દુનિઆમાં આવ્યા ત્યારથી છે છે ને છે જ એક માણસ ધ્યેય ખાતર સંકટ સહી લે છે અને બીજો ધ્યેય વગર ફેર એટલો જ છે અને છતાં તે આભશ—જમીન જેટલો મહાન ફેર છે વારૂ, મ્હને જાણવા દો કે બન્ને પક્ષના શ્રાવકોનું 'ધ્યેય' શું છે?

'બહુ જ થોડા અપવાદો બાદ કરતાં એકકે પક્ષના શ્રાવકોમાં ધ્યેય કાંઈ જ નથી બે સાધુઓની ઇચ્છા ને બે શ્રાવક–સમૂહોનું વર્તન બીજું કાંઈ જ નહિ"

'અને બે સાધુઓનું ધ્યેય શું છે?"

લોકોના રાજા બનવાનું એકે આચાર્ય પદનો વારસો મેળવી લીધો તો બીજાએ બની શકે એટલા સાધુ બનાવી

પોતાનું મ્હબળ કરવા માંડયુ લોકોને પોતાની તરફ એંચવા માટે એક હાલના અંગ્રેજી શિક્ષણને ઉત્તેજન આપવાનો માર્ગ લીધો, તો બીજાએ શાસ્ત્રીય આજ્ઞાઓના રક્ષક બનવાનો માર્ગ લીધો પહેલામા પોતામા જ નથી અંગ્રેજી સાહિત્ય કે સાયન્સ કે સાઇકૉલૉજીનુ જ્ઞાન, બીજામા નથી શાસ્ત્રીય આજ્ઞાઓનું પાલન જે પોતામા નથી રહેતા જ પ્રતિનિધિ બની આ યુધ્ધો જગાડયા છે અને બહારથી બન્ને 'શાન્ત મૂર્તિ' તથા 'ધર્મરક્ષક' હોવાનો દેખાવ કરે છે"

"'દેખાવ' થાય તેટલેથી કાંઇ ઝગડા ઉપજતા નથી"

"પણ દેખાવ એવી ચીજ છે કે જેને ટકાવવા ખાતર કાંઇ નહિ ને કાંઇ કરવુ જ પડે અને ત્ય્હાં જ ઝગડા જાગે દા ખલા તરીકે, અંગ્રેજી શિક્ષણના હિમાયતીનો દેખાવ કરનારે બીજાના દીક્ષા આપવાના કાર્યને જમાના વિરૂદ્ધના કામ તરીકે વિક્કાર્યું, અને દીક્ષાના હિમાયતીએ પ્રતિપક્ષીના બોર્ડિંગ હાઉસને પાપસ્થા તરીકે જાહેર કરી પછી સ્વાભાવિક રીતે જ શુ પરિણામપરમ્પરા થવા પામે તે આપ અટકળી શકો છો એક તરફથી પ્રાચીનસરક્ષક વૃત્તિવાળા (orthodox) શ્રાવકો છેડાઇ પડયા, બીજી તરફથી બોર્ડીંગ હાઉસમા જે એએ નાણાં આપ્યાં હતાં તેઓ તથા ભણેનાઓ છેડાઇ પડયા શાસ્ત્ર અને સાયન્સ બન્ને બાજુએ રહી ગયાં ને અંગત શત્રુતા એ જ શાસ્ત્ર અને એ જ સાયન્સ થઇ પડયુ!"

"જોયુ મિ પાતક! શાસ્ત્ર અને સાયન્સ પોતે તો નિર્દોષ છે એનો ઉપયોગ કરનારાઓ એનો સારા રૂપમા કે ખોટા રૂપમા ઉપયોગ કરવાથી જ એને સારા કે ખોટા બનાવે છે એ જ શાસ્ત્ર વડે હમણાં ત્હમારો આખો સમાજ છેદનભેદન થઇ રહ્યો એ જ શાસ્ત્રવડે મહાવીરે આખી દુનિ—

નનું તળાઉ અને સાગરનુંય તળાઉ ફેંદી નાખ્યું અને સર્વત્ર પોતાનો જય કરવા જેટલી હદે સાયન્સ ખીલ્યું ત્યારે અમે જૈનો-વિશ્વમાત્ર પર જય મેળવવાનો દાવો કરનારાઓ—હજી તો એક બોર્ડિંગ હાઉસ માત્ર ખોલી શક્યા છીએ કે જેમાં રહી જૈન વિદ્યાર્થીઓ સરકારે સ્થાપેલી સાયન્સ કે મેડીકલ કે કૉમર્શ્યલ કૉલેજોમાં અભ્યાસ કરી શકે આ કે કોઇ વિષયનું જ્ઞાન કાંઇ આ સસ્થામાં અપાતું નથી એ તો એક રહેવા-ખાવાની સગવડ માત્ર છે અને એટલી સગવડ આપવાના બદલામાં તો orthodox વર્ગને ખુશ રાખવા માટે એમને ગમતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ અને માન્યતાઓ વિદ્યાર્થીઓને માથે ફરજ્યાત નાખવામાં આવી છે આટલેથી ય સંતોષ ન પકડતાં હવે એમ કહેવામાં આવે છે કે મેડીકલ સાયન્સ (ડાક્ટરી વિદ્યા) શિખવા ઇચ્છનારને એ સસ્થામાં રાખવામાં આવે છે એ મહાપાપ છે, કારણકે ડાક્ટરી શિક્ષણના એક ભાગ તરીકે દેડકા ચીરવામાં આવે છે, કે જે હિંસા જૈનધર્મની વિરૂદ્ધ છે”

“પણ, મિ. પાતક! ત્હમે તો કહેતા હતા કે આજના જૈનો રાંધવામાં, ખાવામાં, પરણવામાં, પ્રજોત્પત્તિમાં, રળવામાં ક્રિયામાત્રમાં પાપ માને છે અને તે છતાં બધું ય કરે છે, કદાચ જેઓ પાપ નથી માનતા તેઓ કરતા વધુ ખરાબ રીતે કરે છે તો પછી કુદરતનું અને જીવનનું સ્વરૂપ સ્હમજી એ સ્હમજ વડે જીવનને ઉચ્ચતર બનાવવાના પ્રયત્નમાં થઇ જતી દેડકાની હિંસા માટે જ લોકોને આટલું બધું કેમ લાગી આવે છે? આજનું ડાક્ટરી સાયન્સ જે તબક્કા-પર છે તે તબક્કા ને ધિક્કારીને કોઈ ત્હેનો લાભ લઈ શકશે? સભવ છે કે એક દિવસ સાયન્સ એટના ઉંચા તબક્કાપર આવ્યું હશે કે જ્હાં ત્હેને વાઢકાપ કર્યા સિવાય જ વસ્તુસ્વરૂપ દેખાઇ પડશે ત્હમારા પોતાના દિલપર પણ વાઢકાપ થયા વગર તો જ્ઞાન

પ્રગટતું ત્યાંથી જ અને વાઢકાપથી કરીને દૂર રહેશે તો જ્ઞાન પ્રગટશે જ નહિ. વાઢકાપ તો પૂર્ણતાનું-આંતર પ્રકાશનું-સાધન છે. સાધુપણું પોતે શું છે? આત્મકપણું પોતે શું છે? —સિવાય કે પોતાના હાથે પોતાના હિતપર નિરંતર વાઢકાપ કરવાની તાલીમ? અને જેઓ પોતે પોતા પર વાઢકાપ નથી કરી શકતા તેઓ બીજા પાસે કરાવે છે, અને તે પણ નથી શકી શકતા ત્હેમના પર કુદરત પરાણે વાઢકાપ કરે છે. હિન્દુ સ્વરાજ્ય માટે પોતે લડે નહિ તો એક દિવસ કુદરત જ એવો સંજોગ ઉત્પન્ન કરે કે જેમાં હિન્દીઓને મરતા બચવા માટે ન છૂટકે લડવું પડે. અને તે વખત બહુ દૂર નથી જ. ત્હમારા તીર્થંકરો લડ્યા હતા. ત્હમારા મત સ્થાપકે તો કુદકાણાને અને સાધનસને જન્મ આપ્યો હતો. વાઢકાપને પાપ મનાવનાર દયામૂર્તિઓ વાઢકાપના ધંધાવાળા ડાક્ટરોની ખુશામત કરીને ફી આપીને ત્હેના જ્ઞાનનો લાભ લે છે એ તો ભલે, છે કે સિવાય ખાનરથની ટેકાની અને મનુષ્યરક્ષા તથા મનુષ્યવિકાસને અંગ થઈ જતી જરૂરી હિંસા સ્હામે હોહા કરનાર દયામૂર્તિઓના પોતાના અંતઃકરણ પર વાઢકાપ કરવાની લોકો એક દિવસ જરૂર જોશે—એટલા માટે કે એ અંતઃકરણની અંદરના રોગી જંતુઓ દૂર થવા પામે. મ્હને હસવું આવે છે આ લોકોની સુરીવાણી વાતો પર. ટેકાની વાઢકાપ દ્વારા શિખાતા વૈદકજ્ઞાનને તેઓ પાપ કહે છે અને એ પાપ પોતાના હિસાબે ને જોખમે કરીને ડાક્ટર બનનારનો લાભ તો પાછા પોતે જ લે છે. રળવામાં ને રાંધવામાં પાપ મનાવે છે અને એ પાપ પોતાના હિસાબે ને જોખમે કરીને જેઓ તૈયાર રસોઈ ત્હેમને આપે એમને પુણ્ય થયું એમ સમજાવે છે! રાજ્ય કરવું અને વ્યાપાર કરવો કે પરણવું એ બધામાં મહાપાપ મનાવે છે અને રાજા, વ્યાપારી અને પરણેલાની મહેરબાની પર જ તેઓ જીવે છે! એટલું જ

નહિ પણ વગર રાજ્યે રાજસાહ્યબી, વગર વેપારે પોતાની દરેક સગવડો, અને વગર લગ્ને તમામ સેવાઓ ભોગવે છે! દલાલીની પરાકાષ્ટા સિવાય આ બીજું શું છે? હવે તમે મ્હારા પહેલા દિવસના કથનનું રહસ્ય સ્હમજી શકશો કે આ બીજું કાંઈ નહિ પણ ચગદાયલા, પગદલિત વર્ગનો બળવો માત્ર છે ગરીબાઈમાં દબાઈ રહેલા, માનપાનથી બેનશીબ, વિદ્યાનાં અને આરોગ્યના સાધનોથી બેનશીબ એવા લોકગણ અથવા 'જનતા' (Masses)મા સ્વભાવત તમામ 'સુખી' માણસો પ્રત્યે શ્રીમંતો, સત્તાધારીઓ, વિદ્વાનો પ્રત્યે-સ્વાભાવિક 'ઇર્ષા' હોય અને ઇર્ષાની તૃપ્તિ માટે બીજું બળ ન હોવાથી તેવી વ્યક્તિઓ 'સાધુ' બની પેલા બધાને પોતાના પગ પાસે નમાવે આમાં નથી સાધુઓનો દોષ કે નથી ભણનારાઓનો દોષ કે નથી ખુ ં વિરોધ કરનાર સાધુ વ્યક્તિનો દોષ સેંકડો વર્ષ સુધી મુડીવાદે જનતાને જ લૂંટી એ જ પૈસા વડે જનતા પાસે પોતાની પૂજા કરાવી અને જનતાને હમેશાં ભૂખ-દુ ખ અને અજ્ઞાનમા બળતી રાખી ત્હેનું જ આ Re action છે, પડઘો છે મુડીવાદીનું વર્ત્તન જેટલુ અસ્વાભાવિક અને તેથી ભયકર છે તેટલું જ અસ્વાભાવિક અને ભયકર આ પગદલિત વર્ગમાંથી બનેલા સાધુઓનુ વર્ત્તન હોય અને છે તમને આજે આ સાધુઓનું વર્ત્તન અસહ્ય લાગે છે પણ ત્હેમને જન્મ આપનાર મુડીવાદીઓ અસહ્ય નથી લાગતા ! એ લોકો તો લાખ્ખો લૂંટીને થોડાક સો કે હજાર તમારા એકાદ બોર્ડિંગ હાઉસને કે મંદિરને આપે એટલે બન્ને પક્ષમાં મુરબ્બી તરીકે પૂજાતા રહે તેઓ ભણેલાઓ ઉપર તેમજ પુરાણપ્રેમી વર્ગ પર-બન્ને પર-સત્તા ભોગવી જાણે છે ઘડીમા સાધુના પક્ષમાં અને ઘડીમાં ભણેલાઓના પક્ષમાં જઇ પોતાનો સ્વાર્થ સાધતા રહે છે અને તમને બધાને કૂતરા બિલાડા માફક લડાવી

મારે છે ત્હમજું જેમ મહુર સરકાર મારફત વિલાયતની અમીરો પેલી દા ૪ તેમ ત્હમારા પ્રદેશમાં ત્હમે ધારો છો તેમ ધર્મનું કે વિદ્યાનું એમાંથી એકેનું ગજુ નથી ગજુ છે માત્ર મુડીનું અને આ બધાં તોફાન એ કુબેર દેવનાં જ —Mammon નાં જ—પરાક્રમ છે એ 'મેમન'ને ત્હમારે બરાબર ઓળખવો જોઈએ પણ, મિ. પાલક! ત્હમે કહ્યું કે બોર્ડીંગ હાઉસને પાપકાર્ય તરીકે જાહેર કરવામાં આવે છે વારુ, તેમ થતાં શા માટે એનો પ્રતિકાર કરવો પડે છે?'

'લોકો કુચ્છા પૈસા આપતાં અટકી જાય છે લોકો અજ્ઞાન છે અને એમને જે મગજમાં પાપ ઠસાવ્યું તે કામમાં પૈસા આપવા તેઓ તૈયાર નથી થતા '

'શું બોર્ડીંગ હાઉસની આર્થિક સ્થિતિ ફીકરજનક છે!'

'ના મિ. શા! એમ તો એની પાસે પોતીકું જ્યાં મકાન છે હાલ જેટલા વિદ્યાર્થીઓ છે તેટલાને વ્યાજ ભાડામાંથી નીભાવી શકાય એવી સગવડ છે પણ વધુ વિદ્યાર્થીઓને માટે વધુ ફંડ જોઈએ જ "

ત્હમારી જગાએ હું હોઉં તો એવો મોહ ન કરું હું થોડા વિદ્યાર્થીઓને તૈયાર કરીને ફરું હું એક બાજુએ આખી જીંદગીની જરૂરીઆતો મેળવી આપવાની ચિંતા હું ન કરું જે વિદ્યાર્થીઓ એ સંસ્થામાં ભણી બહાર પડે ત્હેમને પોતાને જ માથે આ સંસ્થા નિભાવવાનું કામ હું તો મુકી દઉં તેઓ રળતા થાય ત્યારે આવકનો એક ભાગ આ સંસ્થાને આપીને તથા વિદ્યાપ્રેમી સ્નેહીઓ પાસેથી સારે અવસરે ભેટ મેળવીને એ સંસ્થાને ટકાવે તો ભલે, નહિ તો એના મ્હોતે મરવા દઉં પરાશ્રયી પ્રજાને ઉત્તેજન ના ઘટે એક બીજાનો લાભ લેવાથી પોતાનું આખું જીવતર ઉન્નત બને તે જાતા

એ ચીજ તરફ આફરીનતા કે આત્મભોગ ન ધરાવતા લોકોને હું 'શિક્ષિત વર્ગ' કહેવા તૈયાર ન થાઉં જે ચીજની સદા સર્વદા રક્ષા કરવી પડે—ચાનુ રક્ષા વગર જે જીવી શકે જ નહિ—તેવી ચીજ જીવે કે મરે તે બન્ને મ્હારે મન એક સરખુ જ નિર્માલ્ય જનતાને 'વશ રાખવા'નો જે મોહ છે, નિર્માલ્ય ધર્મગુરૂઓને 'પાટ' ચાનુ રાખવાનો જે મોહ છે, તેવો જ મોહ, અજ્ઞાન ટ્રસ્ટીઓને મંદિરફંડ કે કેળવણીફંડ મ્હોટુ બનાવી ત્હેના વ્યાજમાથી જ હમેશને માટે કામ ચાલુ રાખવાનો છે આ મોહ જ બીજા ઉપયોગી—કદાચ વધુ ઉપયોગી—કામો માટે જોઈતાં નાણાનો દુષ્કાળ પાડે છે મરતા મરતા ય સંતાનને કાંઈક મૂકી તો મૂકી જ જવી એવી ઘેલછા ફક્ત આ દેશમા જ છે યુરોપ—અમેરિકામાં રળવુ અને ખરચવુ એ પ્રકૃતિ છે અને લોકોનો મ્હોટો ભાગ આજની આવક પર જ જીવનારો હોય છે તેથી જ તો ત્હાના લોકો ખડતલ, પુરૂષાર્થી અને જીવનને સદા યુદ્ધ આપનારા બન્યા છે પૈસો —પોતા માટે કે ધર્માદા માટે—એકઠો કરવાની અતિ ચિંતાએ જ લોકોને ખુશામતીઆ અને સ્વમાન વગરના બનાવી દીધા છે બુદ્ધિપૂર્વક, સ્વમાનપૂર્વક અને ખંતપૂર્વક કામ કરવા છતા પોતાનો ધંધો કે પોતાના હાથ નીચેનું ટ્રસ્ટ ખર્ચ જેટલી આમદની ન કરી શકે તો બંધ થાય, એમા શરમ શાની અને ભય શાનો? દુકાન કે ટ્રસ્ટ તો શુ ગજ્યો અને ધર્મસંસ્થાઓ પણ એક દિવસ હયાતીમા આવ્યાં હતા તેમ એક દિવસ અદૃશ્ય થવાનાં જ ફક્ત મ્હારી દુકાન કેમ બંધ થાય, મ્હારૂ ટ્રસ્ટ કેમ અટકી પડે એવો 'મમત્વ' જ મહારોગ છે કે જે રોગમાથી ખુશામત, દંભ, ક્વચિત્ લોફરોને આપવુ પડતું મહત્વ ઇત્યાદિ પીડાઓ ઉત્પન્ન થાય છે બનતા આજસુધીમા કોઈ

૫ | ૨૫૮ ફંડનો લાભ લેનારાઓ પૈકી ચોથા ભાગની વ્યક્તિઓ પણ એ સંસ્થાને મદદ કરતી રહી છે કે ?

હજારે એક !

“ એથી હું અત્યન્ત ચાહું નહિ સ્વમાન ગુમાવીને ભેગવાતી નાણુંમાંથી ઉભરેલામાં સ્વમાન ભાગ્યે જ હોઈ શકે. ખરો સમાજસેવક આખા દેશને કેળવી નાખવાની ઉતાવળમાં ન હોય, અને ખરો સાધુ આખી જનતાને સાધુ બનાવી નાખવાની ઉતાવળમાં ન હોય પણ એકને ત્હેને કેળવવું અને એવા થોડા જ પુરુષો—રે એક જ ખરો પુરુષ—બનાવી આપવાથી સમાજસેવક અને સાધુનું જીવન સાર્થક થઈ ચૂક્યું. પચાસ નાલાયક છોકરાં ઉત્પન્ન કરનાર ગરીબ દેશના દારિદ્રનો જનક છે અને સુખશાન્તિનો શત્રુ છે, જ્યારે એક જ સુયોગ્ય પુત્ર વિધિસર—શાસ્ત્રીય રીતે—ઉત્પન્ન કરનાર એક ગરીબમાં ગરીબ માણસ પણ દેશના સુખ શાન્તિ બળ, ધન તથા કીર્તિનો ઘડનારો છે. સાધુસંખ્યા વધારવા મથનારાઓ તેમજ ભણતર શાળાઓની સંખ્યા વધારવા મથનારાઓ કે જેમાં એક સરખો જ રોગ છે તેઓ લોકોની દયા ખાતર તે પ્રવૃત્તિ કરતા નથી પણ કીર્તિ કે સત્તાના મોહથી પ્રેરાઇને—પ્રેરિત ગતિનો ભોગ બનીને—ધમપછાડા કરતા હોય છે. લોકો ખાતર સાધુ થનાર સાધુ થવા પહેલાં ગાંઠના નાણાં લોકોને આપી દઈને જ નીકળે. લોકો ખાતર કેળવણી ફંડની પ્રવૃત્તિ કરનાર પોતે ગૃહસ્થ હોઇ તમામ મિલ્કત તેમાં ન આપી શકે પણ જરૂર કરતાં વધુ જે પોતાની પાસે હોય અને ખર્ચ કરતાં વધુ જે નિયમિત આવક હોય તે તો એમાં આપવો હોવો જ જોઈએ કમમાં કમ ત્હેનો અર્ધ હિસ્સો પણ ન આપતો હોય

તો બીજાઓને અપીલ કરવામાં તે 'પ્રમાણિક' નથી જ પણ એવું તો કાંઈ બનતું નથી, ત્હારે પછી લોકો ખાતર દીક્ષાની અને કેળવણીની હીમાયતો થાય તે યોગ્ય નથી શું? બધે એમની એક વાત આવીને ઉભી રહે છે, પોતા તરફ વફાદાર થાઓ, તો લોકો તરફની વફાદારી શોધવા જવું જ નહિ પડે "

" આપની એકની એક ચાવી બધા તાળાને બંધબેસતી થાય છે બધા રોગોને એ એક જ ઔષધ લાગુ પડે છે સંઘ સંખ્યા વધારવા મથતા અભાગ જે સાધુ ત્હામે હમણાં આન્દોલન ગાજી રહેલ છે તે સાધુ પણ પોતે પોતા તરફ વફાદાર નથી જ અને બીજાઓને સાધુ બનાવવાના 'પ્રપંચ' અને 'ધર્મ'ની વાતો કરે છે કોઇને સાધુદીક્ષા આપવા બાબતમાં જૈન શાસ્ત્રો શું કહે છે એ વાતને આપણે ઘડીભર બાજુએ પર મૂકીએ તો પણ, અને દીક્ષા આપનાર શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ ઉચિત નથી એમ માની લઇએ તો પણ, દીક્ષા આપવા માટે જે રસ્તા તે લે છે એ રસ્તા સાધુ માટે તો શું પણ એક સામાન્ય માણસ માટે પણ શરમરૂપ છે એ [illegible] જૈન પબ્લીક પીકાર કરે છે અને [illegible] શિષ્ટ લોકોએ પણ ઘણી ટીકાઓ કરી છે ।

મત આપી શકું. વળી કંઈ કેમ કે દીક્ષાથી અનુભવી જ હોના નથી સાધુદીક્ષા આપવા જેવી બાબતમાં હું અનેક કે જે તેના આચાર્યોના અભિપ્રાયોથી દોરવાઈ જઈ નહિ અાર જૈન શાસ્ત્રો અનુસાર જેઓએ એમના આચારો કેવા જોઈએ એ બાંધી જ સંપ્રદાય કે એમ પણ બનતું હોય છે, તમે કહ્યું તેમ, આ સાધુ સાધુના દીક્ષા માટ તમે મિટિંગમાં અને તેમની થવાથી અને મત prejudiced થઇ ગયા હોય અને તેથી જ તેઓ દીક્ષા આપવાને તરફદાર કરતા હોય એમ જ હોય તો એમનો એ અભિપ્રાય સ્વતંત્ર નહિ પણ અભિપ્રાય છે અને તેની કશી જ કિંમત નથી."

શાસ્ત્રોના કથન માટે તો, મિ. ! કોઈ તટસ્થ જૈન સાધુની જ મુલાકાત લેશો તો ખબર પડે વાત કરી જોશો તેને ખબર પડે, કારણ કે તેઓ શાસ્ત્રો વિચારેલ છે Law અથવા કાનુન માટે હું કાંઇ જ ન કહી શકું કે તો Practice (કાનૂનનો અમલ જે રીતે થતો આવ્યો છે ને થાય છે તે) કહી શકું.

ઠીક છે તમે જે કહી બતાવો કાનુન' માટે આવતી કાલે જ કોઇ તટસ્થ જૈન સાધુની મુલાકાતની વ્યવસ્થા કરી શકશો ?

જી હા હું એક એવા સાધુને પિછાનું છું કે જેણે ગૃહસ્થ તરીકે સાધુનિયમોની પ્રેક્ટીસ દશ વર્ષ સુધી કર્યા બાદ સાધુદીક્ષા લીધી હતી અને તે પણ કોઇ સંપ્રદાય કે સાધુનું વડપણ સ્વીકાર્યા વગ-પોતાના આત્મા અને મહાવીરવચનની જ સાક્ષીએ ઓછી ઉપાધિઓને બની શક્યું તેટલા આચાર્યો અને

સાધુઓને જોયા અને મહાવીરવચનના એના અભ્યાસની નજરે કોઈ એને સુબોધ આપનાર ન લાગ્યું તેથી સ્વતંત્ર દીક્ષા લઈ એકલા (ફરવાનું પસંદ કર્યું ગૃહસ્થાશ્રમ દરમ્યાન એ સારો મોભો ધરાવનાર, વિદ્વાન તેમજ પવિત્ર આચરણવાળો હતો અને મૂળ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ તેણે ગંભીરપૂર્વક કર્યો હતો જે શહેરમાં પોતે મોભાદાર વતની તરીકે રહેતો હતો, તે જ શહેરમાં ગૃહસ્થ તરીકે ભિક્ષા માંગવા જેટલી હદે લોકલાજ પર વિજય મેળવ્યો હતો પત્નીને તેણે જ્ઞાનમસ્ત અને વિરાગમસ્ત બનાવી હતી અને તેના ભરણપોષણ માટે સ્વતંત્ર બંદોબસ્ત કર્યો હતો દીક્ષા લઈને માત્ર એક વસ્ત્ર તથા એક પાન તથા હસ્તના દોહન રૂપે પોતાના હાથે લખેલાં ૧૦ પાનાં સિવાય બીજું કાંઈ પોતાની પાસે રાખ્યું ન હતું સાધુઓ કે શ્રાવકોથી કે કોઈથી એ સંબંધ રાખતો નથી કોઈના આમંત્રણને સ્વીકારતો નથી આહાર માટે આખું ગામ જમી રહે તે પછી, અને પોતાના મખ્યાગ્ય નિયમો પૈકીના એકનો પણ ભંગ થવા ન પામે એવી રીતે, પચીસ ઘેર ભટકે ત્યારે એને જોઈતો સ્વલ્પ અને શુદ્ધ આહાર મળી શકે એક ટંકથી વધુ વખત તે કદાપિ જમતો નથી ગમે તેવી બીમારીમાં પણ આહાર કે શરીર સંબંધી કંઈ સેવા શ્રાવક કે સાધુ કે અન્યની સ્વીકારતો નથી પ્રવેશ કે અન્ય ભય હોય એવે સ્થાને પહેલો દોડી જાય છે અને શ્રાવકોના ધર્મસ્થાનકમાં ન ઉતરતાં ગમે તે ખંડેરમાં પડ્યો રહે છે વ્યાખ્યાન ખાતર વ્યાખ્યાન વાંચવાની રુચિથી તે બચતો રહે છે અને અભ્યાસના અનુભવની જિજ્ઞાસાથી જ કોઈ આવે તો વેગળા પુરતી વાતચીત કરે છે વ્યવહારની કશી વાતચીત કોઈ કરે તો એને ઝટકી કહાડે છે સાધુ અને શ્રાવકોના ઝઘડાનો પ્રશ્ન નીકળે છે ત્હારે તે આજના તમામ સાધુઓ અને શ્રાવકોને સાધ્વાભાસ અને 'કહેવાતા શ્રાવક' શબ્દથી

ધીને વાત કરે છે રાત્રીના ૩–૪ કલાક બાદ કરતાં બધો વખત તે સ્વાધ્યાયમા જ ગુજારે છે ગમે તેવી ભયંકર બીમારી વચ્ચે પણ શરીર પાસેથી એક પાળેના કુતરા માફક કામ લે છે એટલી ખુમારી એનામા અખંડ વર્તતી હોય છે સાધુઓએ એને સાધુનો પરમાધામી' અથવા યમ' એવો ટાઈટલ આપ્યો છે અને લોકોને એનો સંગ ન કરવા તથા એને આહાર ન આપવા તેઓ ઉપદેશ કરતા રહે છે એક વસ્ત્ર, એક પાત્ર, દશ પાના એટલી પણ મિલ્કત'ની તાબેદારી છોડવા તે મથે છે અને ન છૂટે ત્યાં સુધી પોતાને કમજોર કહી નિંદે છે '

" હું એને અવશ્ય મળવા માગુ છુ મિ પાનક! અને જો તે મુલાકાત લેવા દેશે તો હું પોતાને ભાગ્યશાળી માનીશ લગભગ એવી જ કોઈ વ્યક્તિને મળવાની ઉત્કટ ઈચ્છા મ્હને અમેરિકાથી અહીં ખેચી લાવી છે '

'મુશીબત એ છે, મિ શૉ! કે એ ક્યાં હશે એનો પત્તો મેળવવા ત્રણ ચાર જગાએ તારો કરી પૂછાવવુ પડશે બેચાર દિવસથી વધુ વખત–સિવાય કે વર્ષાઋતુના ચાર માસ–તે એક જગાએ રહેતો નથી અને એના કોઈ સામૈયા ન હોય કે પેપરમા એના સમાચાર ન હોય "

' ત્યારે આજે ઘેર જતા પહેલા જ જ્યાં યોગ્ય લાગે ત્યાં અરજંટ તાર કરી સમાચાર મેળવો અને પત્તો મળતા તુરત જ ઉપડી શકાય એવી ગોઠવણ કરજો હમણાં તો ત્હમારૂં દીક્ષાનું રૂઢિ પ્રકરણ ચલાવો "

'રૂઢિ સામાન્ય રીતે કહું તો ગમે તે સાધુ ગમે તે ઉમ્મરના અને ગમે તેવા મનુષ્યને સાધુદીક્ષા આપી શકે છે ફક્ત અમારા સંપ્રદાયમા જ નહિ પણ બીજે પણ એમ જ છે અને સેંકડો વર્ષથી એમ જ છે જેમ બને તેમ વધુ શિષ્યો ધરાવવા એ પ્રત્યેક

સાધુની કાળજીનો વિષય હોય છે આજે જેઓના નામ મહાન પૂર્વાચાર્યો તરીકે પૂજાય છે તેવાઓ પૈકી પણ ઘણાઓને બાલ્યાવસ્થામાં સાધુ બનાવવામાં આવ્યા હતા અને હમણા પણ-આજથી ફક્ત ૫-૭ વર્ષની વાતપર-જોધપુર રાજ્યે તમામ ધર્મો માટે બાલદીક્ષા અટકાવનારો કાયદો પસાર કરવાની તૈયારી કરી ત્યારે જૂદા જૂદા જૈન ફીરકાઓની ઑલ-ઇંડિયા કૉન્ફરન્સોએ એ બીનનો વિરોધ કર્યો હતો અને જણાવ્યુ હતુ કે રાજ્ય બીજા ધર્મો માટે ગમે તેવો કાયદો ભલે-કરે પણ જૈન ધર્મને એ કાયદો તેણે લાગુ પાડવો નહિ ! સ્થાનકવાસી જૈન કૉન્ફરન્સના પ્રમુખ અને બ્રિટિશ કોર્ટના ઑનરરી મૅજીસ્ટ્રેટે આઠ વર્ષની છોકરીને જબરજસ્તીથી દીક્ષા આપી દીધી હતી બન્ને ફીરકાના ન્હાના મ્હોટા સાધુઓએ બાળકોને ભગાડી કે છુપાવી કે એક યા બીજી રીતે ખરીદાવી દીક્ષા આપ્યાના દાખના કાંઈ થોડા નથી પરણેલા પણ મુશીબતે આજીવિકા કરનારા એવા પણ ઘણાઓ-એમની સ્ત્રી તથા બાળકોને ભૂખે મરતી હાલતમા છોડી-સાધુ બની લહેર કરે છે, અને એમાના કેટલાકો પૂર્વજીવનના સબધીઓની બરદાસ-અલબત શ્રાવકોના પૈસે-કરવા પણ ચૂકતા નથી ! સાધ્વી આશ્રમના દ્વાર તો એથીએ વધુ ખુલ્લા છે-ખાસ કરીને વિધવાઓ માટે આ બધુ બધે ચાલ્યા જ કરે-છે અને એ દીક્ષા ઉત્સવો ખુદ શેઠીઆઓ ઉજવે છે, જેમા વકીલો, ડાકટરો, ગ્રૅજ્યુએટો બધાય ભાગ લે છે આજ સુધી દીક્ષા-ગમે તેવી વ્યક્તિને ગમે તે સજોગમા અપાયલી દીક્ષા-વિરૂદ્ધ ભાષણો કે લખાણો થવા પામ્યા જ નથી હું કહી ગયો કે, ગઇ કાલની વાત છે, એક શ્રીમત આગેવાન કે જે ગ્રૅજ્યુએટ છે તેણે ત્રણ ત્રણ વખત સાધુઆશ્રમમાથી નાશી જઈ હૉટેલમા વાસણ માંજનાર છોકરાને ફરી દીક્ષા ધામધૂમથી આપી હતી એક પ્રસિદ્ધ સાધુનું

મ્હોટા શહેરમાં ચાતુર્માસ થાય ત્યાં કાંઇ નહિ ને કાંઇ ધામધૂમ થવી જ જોઇએ,—પછી તે નવી દીક્ષા નિમિત્તે થાય કે કોઇના તપ નિમિત્તે થાય. જેમ વધુ મચ્છવામાં લોકોને એવી શમય તેમ એક સાધુનું પદ મ્હોટું ગણાય. શ્રાવકોના જ પૈસે શ્રાવકોપર ધણીપણું ઠોકી બેસાડવાના એ બે સુંદર ઈલ્મ છે!"

શું પરણેલાઓ લગ્ન તોડીને સાધુ બને છે?"

"ના મિ. શો! અમારો ધર્મ તેમજ હિન્દુ લૉ અમારાં લગ્નને જીવનભરનો કૉન્ટ્રાક્ટ ઠેરવે છે અમારામાં લગ્ન—કોઈ પણ સંજોગોમાં—પુરુષ સ્ત્રીપર જુલમ કરતો હોય તો પણ—તુટી શકતાં જ નથી—રે કૉન્ટ્રાક્ટની એક પાર્ટી રૂપ પુરૂષ મરી જાય તોય બીજી પાર્ટી કૉન્ટ્રાક્ટથી બધાયલી રહે છે—પહેલી પાર્ટીના નામ સાથે!"

'ત્યારે સ્ત્રીને જીવનભરના કૉન્ટ્રાક્ટથી બાંધી પુરુષ ગમે ત્યારે સાધુ બની કૉન્ટ્રાક્ટ તેમજ ધાર્મિક વચન રદ કરી શકે છે એમ જ ને? ત્હમારા લોકોમાં વચનની કાંઈ જ કિંમત નથી જણાતી ત્યારે. અને એમ જ છે તો એવા—વચનની કિંમત વગરના—લોકો સાધુદીક્ષાના નિયમો પાળવાનાં વચન પણ એવા જ પાળતા હશે યુરોપ—અમેરિકામાં તો વચનો—મોટાના વચનનો પણ—ભંગ કરનાર માણસનું મ્હોં જોવાય કોઇ ઇચ્છે નહિ એવા માણસનો વિશ્વાસ શો? અને પોતાની જીંદગીની ભાગીએણને—તેણીના દોષ વગર પણ—અને કોઇ કોઇ દાખલામાં તો ત્હમે કહો છો તેમ ગુજરાનના પણ સાધન વગર—અને સોબત તથા દીલાસાના મુદ્દત સાધન વગર—ક્વચિત્ બાળકોના ભરણપોષણના પણ બોજા સહિત—એકલી છોડી જનારનું હૃદય કેટલું નિષ્ઠુર અને જોખમદારીના અંશ વગરનું હોવું જોઇએ!

અને આવા કૃત્યમા ઉત્તેજન તો શુ પણ હાજરી પુરતો ય ભાગ લેનારા કેટલા બાલિશ હોવા જોઇએ ? મિ પાતક! મ્હને ભય છે કે વચન, જોખમદારીનું ભાન અને શહેરી તરીકેની ફરજ આ ત્રણે બાબતમા ત્હમારો દેશ–કમમા કમ ત્હમારી કોમ–હજી પ્રાથમિક સ્થિતિમા છે સસ્કૃતિથી તદ્દન બેનશીબ કોમમાય વચનની કિંમત તો રગેરગ હોય છે "

"પણ અમને તો સસાર અને સસારના બધા કૉન્ટ્રાકટ પાપના હેતુ તથા સસારત્યાગ એજ ધર્મનો હેતુ હોવાનુ શિખવ્યુ છે પાપના કૉન્ટ્રાક્ટ તોડવામા ઓછુ જ પાપ લાગે છે?"

"ત્હમારા સાધુઓ વાચ્યાતુરી સારી ધરાવતા જણાય છે વારૂ, એ દીક્ષા લેનારાઓની ધર્મપત્નીઓ તથા ન્હાની ઉમ્મરના બાળકો માટે કોઇ આશ્રમ જેવી સગવડ દયાળુ જૈનશાસને કરી છે કે ? "

"જી, ના ખોડા ઢોરની મસ્થાઓ છે, બહુ તો એકાદ અનાથાશ્રમ હશે"

ત્હારે ત્હમે દુનિયાને 'અનાથ' અને 'ખોડા ઢોર' બનેલી જોવા માગો છો કે જેથી ત્હમે એમની દયા કરી શકો! 'સદ્-ધર્મ'ની સેવામા આનદ લેવા જેવુ કાંઈ ત્હમારી પ્રકૃતિમા નથી મ્હને લાગે છે જૈનેતર પબ્લીક ત્હમો લોકો તરફ હસતી હશે"

'આપની તરફમા ખ્રિસ્તી ધર્મના રોમન કૅથલિક સપ્રદાય મા શુ એમ નથી ચાલતુ ? મિ ક્રૅ !"

"હરગીજ નહિ જો કે હુ આ કે પેલા કોઇ પણ ફીરકાનો સભ્ય નથી તો પણ ઇન્સાફ ખાતર કહેવુ પડે જ કે એ ધર્મના નેતાઓ ત્હમારા કરતા ઘણાજ વ્યવહારકુશળ છે રોમન કૅથલિક ધર્મમા સાધુદીક્ષા લેનાર - દીક્ષા લેતી વખતે

અવિવાહિત હોવો જ જોઇએ એટલું જ નહિ પણ તેણે ૨૫ વર્ષની વય પહેલા ઓછામા ઓછાં ૭-૮ વર્ષ સાધુઓથી ચાલતી કૉલેજમાં અભ્યાસ કરી પરીક્ષામા પસાર થવુ જોઇએ પસાર થનાર પૈકી પણ બધાને પ્રિસ્ટ તરીકે લેવામાં નથી આવતા દીક્ષા લીધા પછી પણ મરણ પર્યંત બ્રહ્મચર્ય ફરજ્યાત હોય છે આવા તમામ પ્રિસ્ટ એક જ સત્તા તળે હોય છે અને એમને અમુક ગામ મુકરર કરી આપવામા આવે ત્હાં રહી લોકોમાં નીતિ એકસંપી ભ્રાતૃકાર્ય તથા સ્વમાન શિખવવાનું તથા સ કટમા આવે ા સહધર્મીને બીજાઓની મદદ મેળવી આપવાનું કામ સોંપાયલુ હોય છે તેઓ ધર્મનો જીવન સાથેનો સબધ વધારે ને વધારે સ્પષ્ટ કરવા માટે હમેશ અનેક વિષયોનાં પુસ્તકો વાંચતા રહે છે એમનો ઉપદેશ પણ પદ્ધતિસરનો -Logicને અનુસરતો—અને શાત હોય છે દેવળમાં વ્યાખ્યાન કે પ્રાર્થના વખતે એક ટાંકણી પડે ત્હેનો પણ અવાજ સભળાયા વગર ન રહે એટલી શાન્તિ જાળવી શકે છે સ્વચ્છતા અને Discipline ની બાબતમા એમની સરખામણી કરવા લાયક ત્હમારે ત્હાં કાંઇજ નથી એ પ્રિસ્ટોને ગુજરાન પુરતો પગાર મળે છે જેથી લોકોની દયા કે શરમ કે ભયપર રહેવુ પડતું નથી આ પ્રિસ્ટો કરતાય વધુ ઉત્તમ વર્ગ Monk (મ ક)નો છે જે ત્હમારા યોગી જેવો છે અને જે ઘણે ભાગે કોઈ પહાડપર એકાંતમાં જીવન ગુજારે છે ઓ સસાર કે સસારીની કશી બાબતમાં કશો ભાગ લેતા નથી પ્રિસ્ટોમા જ્યારે નૈતિક સડો થયો ત્હારે પ્રોટેસ્ટ ટ શીરકો સ્થપાયો અને ત્હેના સાધુ માટે બ્રહ્મચર્ય ફરજ્યાત નહિ પણ મરજ્યાત રખાયુ પણ પ્રિસ્ટ બન્યા પહેલા તો તે પણ પરણેલો ન હોવો જોઇએ -પ્રિસ્ટ બન્યા પછી જો એને જીદગીના સાથી વગર ન ચાલે તો પોતાના મિશનમાં પોતાને મદદગાર થઈ શકે એવી સ્ત્રીથી લગ્ન કરી શકે ''

" એ યોજના તો ઘણી વ્યવહારકુશળ લાગે છે પણ ત્યહાં ય કોઇ 'કાળા મેઢાં' તો આવી જતાં હશે ? "

"દરેક નિયમને અપવાદ હોય છે પણ ત્હમારા અને અમારા સંજોગોમાં બહુ ફેર છે અમારા લોકોમા—પબ્લીકમા સ્વમાન, સ્વહકક અને જોખમદારીનું ભાન એટલું જાગતું હોય છે કે પ્રિસ્ટ એક ગેરવાજબી શબ્દ વદીક બોલે તો તુરત સંયુક્ત અવાજથી પ્રોટેસ્ટ થયા વગર ન જ રહે વળી અમારા પ્રિસ્ટને ચેલો મુડવાનો હક્ક જ નહિ આ બે કારણોથી તેમજ ફરજ્યાત અને મરજ્યાત બ્રહ્મચર્યના નિયમવાળા બે માર્ગ ખુલ્લા હોવાથી અહીં ઓછામા ઓછા અંધેરનો સંભવ રહે આ વાતની તો દરેક માનસશાસ્ત્રી સાક્ષી પુરશે કે આખી જીન્દગી સુધીનું અપવાદરહિત ફરજ્યાત બ્રહ્મચર્ય એ અસંભવિત વાત છે બ્રહ્મચર્ય એ અંદરના બળનું પરિણામ છે, ફરજ પડવાથી કે દેખાદેખીથી ગમે તે પાળી શકે એવી ચીજ નથી અશકને અંગીકાર કરેલું જીવનપર્યંતનું ફરજ્યાત બ્રહ્મચર્ય વ્યભિચારમા નહિ તો કમમા કમ કુદરત વિરૂદ્ધના ગુન્હામાં તો પરિણમ્યા સિવાય ભાગ્યે જ રહી શકે, અને એ પરિણામ ધર્મ, નીતિ, સમાજશાસ્ત્ર સર્વ દૃષ્ટિએ વધુમાં વધુ ભયકર ગણાય "

" એજ અમારા લોકોની પ્રકૃતિની મ્હોટી ખામી છે અમે આદર્શને—ચાંદને—પૂજવા જતાં જે જમીનપર ઉભા છીએ તે જમીનને હમેશ ભૂલતા જ રહ્યા છીએ 'નિશ્ચય' (આદર્શ) પર દૃષ્ટિ રાખીને વ્યવહાર (જીવન) જીવવુ ધ્યેયમાંથી બળ મેળવીને ધીમે ધીમે જમીનથી ઉચે ચ્હડવુ, એવું 'સૂત્ર' અમે હમેશ દલીલખાતર બોલીએ છીએ, પણ વર્તન વખતે અમે ઠે ... બીજે છેડે જ કુદતા હોઇએ છીએ ગૃહસ્થ

અને તેની કીંમત પણ, કીમત તો ઉપરથી જ્ઞાન પણ રાખે, અને ખરીદ નમન કીમત જ્ઞાનના રૂપ વિકૃતપણે આવે છે આ જ્ઞાનદાન નહિ તો તોફાન શું ? ઓછુ ભરી સાધુએ દુકાનદાન ઉદ્વર્તનનું સમર્પણ મરવું એ પોતે ૯૮ [illegible]નું વચન. જ્ઞાનના નુકશાન અમે પ્રગટ કેમ એ દ્રષ્ટિ બનાવ જ્ઞાનના દાન અને સાધુપણાની પવિત્રતા ' એ શબ્દો અમારા ભાષામાંથી સૂઝતા નથી—એટલે નથી કે જ્યારે સાધુવર્ગમાં આ દુકાનદાન નિયમ] re-action જેવી રીતે લીધેલું અને તેથી Second-childhood જેવા વર્તનમાં રહેવા પણાની જરૂર પડી રહેતા પણ—તે કે જો જગતની એને ઇશ આપી પણ—જ્ઞાનની તો મના જ રાખી પરિણામે એ વર્ગમાં ઘણી વધુ ઘટના પ્રાણી લીધી એક માણસ જ [illegible] નિયમ લાગી શકાય પણ ધર્મ ન લાગી શકાય—તે તો તે પોતે જ પોતામાં ઉત્પન્ન કરી શકે એ માટે ત [illegible] જોઈએ, સંસારની દરેક ઘટના અને ચીજનું પૃથક્કરણ કરવાની અને પૃથક્કરણ દ્વારા ગોળ કે ઘટનાનો મોઢાનાને અલગ કરવાનું બળ જોઈએ એક સ્ત્રી દશ તોલા સુવર્ણ લઈને એક સોની પાસે ગઈ અને કહ્યું કે વધારેમાં વધારે મજુરી લઈને પણ સુંદરમાં સુંદર હાર કરી આપ તેણે તેમ કર્યું અને સો રૂપિયા મજુરી લીધી સ્ત્રી તે હાર પર આફરીન થઈ તેને તેથી પણ છોડતી નહિ એક દિવસ એવો આવ્યો કે જ્યારે નાખુશીકે લીધે હાર વેચવા શાહુકારના ઘેર જવું પડ્યું શાહુકારે હારને કાંટામાં મૂકી જોખી સુવર્ણની કિંમત આપી શાહુકારની દ્રષ્ટિએ તે હાર નહિ પણ સુવર્ણ માત્ર હતું એવી રીતે તમામ-તમામ ઘટનાઓ ક્રિયાઓ વિચારો અને શબ્દોના અમરકારક બાહ્ય ભાગને છોડી મૂળ વસ્તુની જ કિંમત આંકવાની ટેવ બુદ્ધિને પડી જાય-અર્થાત્ જ્ઞાન અને ધર્મ બે નો સંયોગ થાય ત્યારે

જ બ્રહ્મચર્ય પળી શકે બ્રહ્મચર્ય એટલે જ બ્રહ્મ—આત્મા—મૂળ વસ્તુમાં મનની ગતિ થવી તે ' મૂળ વસ્તુ ' થી મિશ્રણ અને આકાર તથા રંગ આદિને જૂદા પાડવાની શક્તિ એ જ 'બ્રહ્મચર્ય ' એ જ્હાં છે ત્હાં લક્ષ્મી પણ કિંમત વગરની છે, કીર્ત્તિ કિંમત વગરની છે, તમામ માત્ર Phenominon તરીકે જ દેખાતી ચીજો છે, વસ્તુતઃ હયાતી ધરાવતી ચીજ નહિ એ એક ગુણમાં તો બધાં વ્રતો અને મહાવ્રતો સમાયલાં જ પડયાં છે"

"ત્હમારી વાત સત્ય છે સાધુના બે વર્ગ જોઇએ એક બ્રહ્મચારી અને એક લગ્નની છૂટવાળો બ્રહ્મચર્ય જેને સ્વાભાવિક થઇ પડયું હોય ત્હેને પહેલા વર્ગમાં જવાની છૂટ એમ ન હોય તો બીજા વર્ગમાં જઇ શકે અને ત્હાં મરજી પડે ત્હાં સુધી બ્રહ્મચારી રહે અને તેમ ન રહી શકે ત્હારે લગ્ન કરી શકે એને 'પવિત્રતા'ના ઢોંગ કરવાની ફરજ નહિ પડે. પહેલા વર્ગમાંથી બીજામાં અને બીજામાંથી પહેલામાં—યોગ્યતા પ્રમાણે—જવા આવવાની સગવડ જોઇએ પહેલો વર્ગ સ્વાભાવિક બ્રહ્મચર્યવાળો હોઇ એને સમષ્ટિ પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હોય જ અને તેથી એને માટે ઉદરનિર્વાહનો સવાલ જ નહોય, પણ બીજામાં તે શક્તિ ન હોઇ સમષ્ટિના સ્થૂલ શરીર રૂપ જનતા અથવા ' સંઘ ' તરફથી કાયદાસયુક્ત ફંડમાંથી સાદા જીવનના નિર્વાહ પુરતો દરમાયો યોજવો જોઇએ, કે જેથી જનતા પાસેથી ઉદરનિર્વાહને બ્હાને લૂંટ કરવાનો સંભવ ખડો થવા પામે નહિ સાધુને વાજબી કે ગેરવાજબી રીતે લોકો પૂજતા હોય તે એટલા જ માટે કે લોકો પૈસા અને સ્ત્રીના આકર્ષણને જીતી શકતા નથી, જ્હારે સાધુએ એ બે આકર્ષણોને જીતવાનો નિયમ લીધો છે એમની બાદશાહી બધી આ નિયમ પર જ છે, તેથી નિયમ પળાતો હોય યા ન પળાતો હોય ... ય છે એવો દેખાવ કર્યા વગર તો બાદશાહી ટકતી

નથી. તેથી પછી તેણે નિયમનો ભંગ નથી થતો એવું દેખાય બુદ્ધિની ચાલાકીઓ કરવી જ પડે અને એ ચાલાકીઓમાં જાત જાતના અપાય જાય અને કોઈકોઈ તો એ ચાલાકીઓનો જોર જ માત્ર નહિ પણ મોટેરું સાધન પણ બને. આ સ્થિતિ ધર્મનું સદંતર નિકંદન કરનારી થઈ પડ્યા વગર રહે જ નહિ. ત્યારે તેથી જ કહું છું કે દંભ કે પાખંડની જરૂર જ ન પડે એવી યોજના કરવી જોઈએ, અને એવી યોજના છતાં જે દીક્ષિત નિયમો અથવા જોખમદારીઓનું યથાર્થ રીતે પાલન ન કરતો દેખાય ત્હેને દયા પણ વિલંબ વગર અને દોઢા વગર સૂપડાપ હાડું પકડીને દૂર કરવો ઘટે જે કુવામાંથી આખા ગામના લોકો પીવાનું જળ મેળવતા હોય તે કુવામાં જદ્વાડ કે વિષ કોઈ રીતે અને હાણ્યભર પણ ચલાવી ન શકાય, પછી કુવો માટે પત્થરનો હો, ઈંટનો હો વા માટીનો હો જ્ઞાન.

જ્ઞાનની બાબતમાં દીક્ષાના ઉમેદવારોની સ્થિતિ શું હોય છે!"

'ઉમેદવાર જેવી ચીજ ભાગ્યે જ હોય છે, ઉમેદવાર બનાવવામાં આવે છે—પછી ત્હાં જ્ઞાનની વાત શું પૂછવી? વ્યવહારનું જ્ઞાન, તર્કશાસ્ત્ર, માનસશાસ્ત્ર, સમાજશાસ્ત્ર કે સામાન્ય ભણેલો એક પણ ઉમેદવાર ભાગ્યે જ જોશો. મૂળ સૂત્રો બધા તો બાજુએ રહ્યાં પણ એકપણ શિખીને દીક્ષા લેવા આવેલાઓ મદ્દ જ થોડા-એકાદ હો-જોશો. હા એમને સાધુ બનાવવા ઈચ્છનાર ક્વચિત ક્વચિત સંસ્કૃત વ્યાકરણ કે ન્યાય અને એકાદ સૂત્ર શિખવે છે પણ તે અભણ લોકો વચ્ચે વિદ્વત્તાના પ્રદર્શન પૂરતું

ત્હારે પછી ત્હાં વિરાગ-વ્યક્તિગત જીવનના સંકુચિત પણા તરફ કંટાળો-તો ક્યાંથી જ હોઇ શકે? વિશ્વની વ્યાપકતા જેણે જીવન જીવવાથી અનુભવી હોય અગર મનનથી વ્યાપકતા જેનામાં પ્રગટી હોય ત્હેને જ 'વિરાગ' હોય—અને મન

હમેશ શ્રવણ-વાચનથી મળેલા ખોરાકમાંથી જ પ્રકટે છે વિરાગ કાંઇ દુનિયાના તિરસ્કારનું નામ નથી, પણ આટલી વિશાળ દુનિયામા વ્યક્તિ માટે-વ્યક્તિની ન્હાની ન્હાની ભૂખો માટે-જીવવાનું ચાલુ રાખવાના ખ્યાલ (મોહ) પર અણગમો થવા પામે તે જ વિરાગ છે It is aversion to living in petty needs of individual life It is rising beyond what may be termed *herd life* It is a state of mind which gives higher sense to life and refuses to be pleased with the petty things that make up the easily pleased life of the *masses* "

"વિરાગનો ખરો અર્થ તું આજે જ જાણું છું, મિ શૉ ! અને હવે મ્હને યાદ આવે છે કે એ વૃત્તિને 'ઉદાસિન્ ભાવ' પણ કહેવામા આવે છે કે જે શબ્દ उद् high, above તથા आस् to seat એ ધાતુપરથી બનેલો છે નમાલી ચીજો અને બાબતોને મહત્વ આપનારાઓથી ઉચે-દૂર-ભાનનુ વસવુ તે હવે ભાન નમાલી બાબતોમાં રસ લેતું ક્યારે વિરમે છે તે જોઇએ બાળક અવસ્થામા રમકડામાં રસ પડશે જ, પછી એ તુચ્છ લાગશે અને પુસ્તકોમા રસ પડવા લાગશે તે પછી પુસ્તકમાં ય રસ ન પડતાં ગૃહ, વ્યાપાર, પૉલીટીક્સ આદિ ક્રિયાશીલતા (activities)માં રસ પડશે એનો અનુભવ થયેથી એ પણ પોકળ લાગશે આ મ્હોટામા મ્હોટી ચીજ પોકળ ક્યારે લાગી કે જ્યારે જીવનવિસ્તાર કરવામા આવ્યો ત્યારે બાળકને મુખે ગોખાવવુ કે ગૃહ, વ્યાપાર, પૉલીટીક્સ એ સર્વ મિથ્યા છે એ માત્ર હાસ્યાસ્પદ છે અને **જીવનની** વિકૃતિ કરાવવા સમાન છે આઠ વર્ષની છોકરીને માતા જેવા સમાન છે "

"પણ અમને નથી તે ખટકતું કે નથી આ ખટકતું અમારા લગ્ન તેમજ વિરાગ 'લગની' વગરના હોય છે, અને 'ઉંચા શોખ' વગરના હોય છે, એટલું જ નહિ પણ 'પ્રેરિત ગતિ' રૂપ હોય છે અમારૂં મનુષ્ય કુટુંબ પણ 'પ્રેરિત—ફરજ્યાત સહચાર—હોય છે અમારા જીવનની એકે ક્રિયા તનદુરસ્તીમાંથી સ્વભાવત ફુટતી ક્રિયા નથી આમ હોઇ અમને આવી દીક્ષાઓ અને આવાં સાધુપણાં ભયંકર લાગતા નથી લાગતું માત્ર અપેક્ષિત છે આપણને વિષ્ટા જેવી પણ અમને લાગે છે, શ્વાનને તે ભોજન લાગે છે જો કે ચીજ એની એ જ છે ભિક્ષુકને સો રૂપિયાની નોટ મ્હોટી ચીજ લાગે લખપતિને તે નજીવી ચીજ લાગે, રાજાને લખપતિ નજીવો લાગે અને તત્ત્વવેત્તાને રાજા નજીવો લાગે, કે જે શણગારો વિધિઓ(ceremonials) અને ધમાલોની જરૂરીઆતો (*needs*) નો ગુલામ છે

લગની' અને જોખમદારીના ભાન' વગરનું જીવતર એ જીવતર નથી—એ તો ગાયનું કસાઇખાના તરફ ધમકાતુ છે એ જ masses—જનતા—ની પ્રકૃતિ ? અને ત્હાં પર સ્પરના વિશ્વાસ જેવુ કાંઇ હોઇ શકે જ નહિ એક—બીજા તરફ અવિશ્રમ આૅ ધુરકીઆ અને છુપા દાવપેચ સિવાય બીજુ કાંઇ હોઇ શકે જ નહિ એ જ નારક જીવન'

ત્હારે અમારા શાસ્ત્રકારોની કલા જીવનસત્યનો ખ્યાલ આપવામાં જરા ય ખોટી નથી એમ મને હવે ખાત્રી થાય છે બીજા ધર્મો કે ના અમારા ધર્મમાં નરકનો ખ્યાલ જૂદી જ જાતનો આપેલો છે બીજાઓમાં યમની કલ્પના કરી છે, અમારામાં પરમાધામીની કલ્પના કરી છે અધમ મનુષ્યો—હલકા માનસવાળાઓ—આપોઆપ એ ભૂમિમાં જાય છે અને ત્યાં આપસમાં મારામારી કરે છે અને એઓ પૈકીના જે

વધુ અધમ–પરમાધમ–હોય છે તેઓ વળી વિશેષ કાપકૂટ કરે છે ચોવીશે કલાક ત્હાં અંધકાર અને અવ્યવસ્થા અને આક્રંદ તરફડાટ હોય છે નારક જે ક્ષણે કપાયો તે જ ક્ષણે ત્હેના પુદ્ગળો એકઠા થઇ તે જીવતો થાય છે અને ફરી ત્રાસ સહે છે એમ અખંડ ચાલ્યા જ કરે છે,–હજારો અને લાખો વર્ષ સુધી હવે એક સાધારણ માનસશાસ્ત્રી પણ કહી શકશે કે આ વર્ણન આ પૃથ્વીપરના masses ના માનસનું છે, કે જે માનસ પ્રતિક્ષણ બીજા માનસોને રંજાડે છે અને બીજાઓથી રંજ પામ્યા કરે છે અને તરફડયા કરે છે એ ચીજ એક મન જ છે કે જે એક ક્ષણમાં મરણ જેવી સ્થિતિમાં આવી બીજી જ ક્ષણે જીવતું થાય છે અને વેદના વેદ્યા કરે છે તિવ્ર વેદનાની એક સેકંડ મે। વર્ષ જેટલી મ્હોટી લાગે છે એ તો દરેકનો અનુભવ છે એટલે લાખો ક્રોડો વર્ષના નારક જીવનને ૫૦–૧૦૦ વર્ષના પતિત જીવન તરીકે સ્હમજી લેવામાં જરાય મુશ્કેલી પડે તેમ નથી નારકોમાંના કેટલાક ગળાઓ, પ્રવાનો શ્રીમંતો, ગરીબો, ભણેલાઓ, સાધુઓ પણ હોવાનું જણાવવામાં આવ્યું છે અર્થાત્ સમાજના આ બધા વર્ગોમાં low mentality (પતિત માનસ) હોઈ શકે અને એવા માનસોની પરસ્પર ક્રિયા–પ્રતિક્રિયા એ જ નારક ભૂમિ–નારક વાતાવરણ–રચે છે "

'મિ પાતક ! હું નરકને આ દેશમાં તેમજ અમારા દેશમાં–પ્રત્યક્ષ જોઈ શકું છું અને ત્હમારા શાસ્ત્રકારોના જીવન સંબંધી અનુભવપર–એમના માનસશાસ્ત્ર સંબંધી જ્ઞાનપર— આફરીન થાઉં છું છતાં સાથે સાથે એમના વર્ણવેલા 'સ્વર્ગ'નો પણ કાંઇક ખ્યાલ આપો તો ઠીક"

"સ્થૂલ જીવનમાં જેઓ નિર્માલ્ય ચીજો અને અભિપ્રાયોની મમતાથી છોડી શક્યા હતા એવાઓ. સ્વર્ગમાં ઉત્પન્ન

થાય છે પુષ્પની શય્યામા નવયુવાન તરીકે જ જન્મે છે મ તનમ કે એમનુ ભાન-માનસ-પુષ્પોની મહેક અને નવયુવાનીનો જ અનુભવ કરે છે, દુર્ગન્ધ, કટાગો, થાક, કનડ, ભૂખ એ સર્વનો એ 'સ્થિતિ' અથવા માનસમા અભાવ હોય છે અપ્સરાઓનો નાચ ચાલ્યા જ કરતો હોય છે અને મધુરમા મધુર સરોદા ની ગતા જ હોય છે (अप्सरस् શબ્દ अप्=પાણી અથવા હવા અને सृ સરવુ લપસવુ પરથી થયો છે) અપ્સરા એટલે પાણી કે હવા પર ચાલે છે તે પાણીપર sliding motion સરકવારૂપ ગતિ હોય છે અને હવામા નૃત્યરૂપ ગતિ હોય છે. અથાત્ ચિત્તનુ હલકાપણુ અને વૃત્તિનો નાચ એ જ અપ્સરાનુ ગાન આ દેવોમાના કેટલાકમા સ્ત્રીસંગ છે, કેટલાક સકંપ- માત્રથી તૃપ્તિ અનુભવ છે"

'આ વર્ગના કેટલાએ માણુસો મ્હે નજરે જોયા છે રા- જ્યના રાજ્ય ગુમાવવા જેવા અને પોતાની જીદગી ક્ષણમા નાશ પામે એવી જાતના કામો પણ તેઓ હસતે મુખે અને આનંદ વૃત્તિ સાથે કરતા હોય છે અને માર તથા પરાજ્ય પણ—જાણે આકાશમાથી એક તરખલુ ત્હેમનાપર પડ્યુ હોય એવી જ અસર ત્હેમના પર કરે છે ગમે તેવી ક્રિયા-પ્રતિક્રિયા પરથી એક નકડ માનમા ત્હેમનુ ભાન બીજા વિચાર પર મગ્ન થાય છે કે ઉડી જાય છે જીવન એમને મન જીવનના સવળા શ્વાસો ચ્છ્વાસે પણ, એક તહેવારના દિવસ (holiday) જેવુ લાગે છે, એટલી બધી એમનામા vitality છે પ્રાણ છે દેવોને ત્હમારા શાસ્ત્રોમા ઘણાજ સમૃદ્ધિવાન વર્ણવ્યા છે તે પણ ખરૂં છે એ સમૃદ્ધિ નાણાના રૂપમા નથી પણ aristrocratic instincts ભરપૂરતારાનુ ભાન અથવા mind full of means હોય છે **બધો સવાલ Vitality પ્રાણોનો અને દૃષ્ટિવિકાસનો** છે Aristrocratic instinct એ ઉનત બીજ છે ઉન્નત

પ્રકૃતિ છે, અને 'પૈસાદાર વર્ગ' એ એનું 'ખોખું' છે એક આત્મા છે, બીજું શરીર છે ધર્મોએ શરીરને અગ્રણી આત્માને મહત્વ આપ્યું છે એનો અર્થ એ છે કે aristocratic instincts, ઉત્તમ માની છે અને aristocratic class હલકો માન્યો છે તેવી જ રીતે philosophic instincts ઉત્તમ છે અને પંડિત વર્ગ એ હલકી ચીજ છે એક આત્મા છે, એક એનો પડછાયો છે—'નકલ' છે મહાવીર આત્મા છે, ગોશાલક 'નકલ' અથવા પડછાયો છે, કે જે હમેશાં એની પાછળ જાય છે અને મહત્તાનો દંભ કરે છે વસ્તુત તે મૂર્તિમાન જડતા છે,—જો કે મહાવીર પાસેથી સાભળીને ઘણાએ તે શિખ્યો તો હશે જ મહત્તા એ નીતિનો વિષય નથી, તાલીમનો વિષય છે અને તે પણ અસ્ત્રી તાલીમનો અને બહારના મકોનો મ્હને લાગે છે, મિ પાતક ! કે તમારા ધર્મને નવાં બીબામાં—નવા 'નામ-રૂપ' અથવા શરીરમાં—મૂકનારે માન્યતાઓ માત્રને બાજુએ રાખી Discipline (તાલીમ)ની પદ્ધતિપર જ બધુ ધ્યાન આપવુ પડશે,—મારીમાંથી દેવ અને સિદ્ધ બંને એની તાલીમ પર "

"પણ, મિ કૌ ! આપને ખાત્રી છે કે એવી કોઈ પણ તાલીમ શોધી શકાય કે જે દરેક વ્યક્તિને દેવ કે સિદ્ધ બનાવી શકે ?"

"નહિજ કેટલાકની પ્રકૃતિ જ એવી હોય છે કે જેને તાલીમની આગ કાંઈ જ અસર કરી શકે નહિ ગમે તેટલુ ભણાવો તેઓ લોફર બદમાશ જ રહેવાના, ગમે તેટલા સાધુવ્રત આપો તેઓ કાળા નાગ જ રહેવાના ગમે તેટલા શ્રીમત બનાવો, ભીખારચોટ પ્રકૃતિ જ કાયમ રહેવાની બાકીનાઓ તાલીમથી જીવનના દરેક સજોગમા ગુલાબના પુષ્પ જેવા થાય."

'કુદરતના અવલોકનથી ત્હમે જે કહી શકો છો તેજ અમારા શાસ્ત્રમા કહ્યું છે, મિ ફ્રેંક! ત્હમે જે પ્રકૃતિની વાત કરી ત્હેને અમે કોરડુ મગની ઉપમા આપીએ છીએ અને શાસ્ત્રીય ભાષામા એ વર્ગના જીવોને 'અભવ્ય' શબ્દથી ઓળખાવ્યા છે સંસ્કૃત કોષ જોશો તો જણાશે કે ભવ્યનો અર્થ છે having a future, likely to 'become', fit, worthy, auspicious અભવ્ય એટલે જેનામાથી ત્હમે કાંઇ બનાવી શકો નહિ તેવા, નાલાયક, જેનુ કાંઇ ભવિષ્ય જ નથી એવા "

' અને મિ પાતક! ત્હમે કહો છો કે ત્હમારા શાસ્ત્રોમાં ત્હમને શ્રદ્ધા છે?"

' જી હા પહેલા કરતા ય આપના સંગ પછી વિશેષ."

' અને ત્હમે માનો છો—જીગરથી માનો છો—કે કેટલાક જીવો અભવ્ય છે અર્થાત્ જેનામાથી ત્હમે કાંઇ જ બનાવી શકો નહિ, જેનું કાંઇ ભવિષ્ય જ નથી?'

' સંપૂર્ણ રીતે "

" અને તે છતા ત્હમે સાધુઓને કુદરતની*વાત કહેવા અને સુધારવા જવા ઇચ્છતા હતા—સાધુઓ કે જેઓ આખી દુનિયાને સુધારવાનો દાવો કરે છે, સુધારવાની તાલીમ ધરાવવાનો દાવો કરે છે, વર્ષો સુધી તાલીમમા જ જીવન ગુજારતા હોવાનો દાવો કરે છે—અને તે છતા ટી-પાર્ટના તોફાન અને દી રમતડીઓમા જ રસ લઇ શકે છે?"

મિ. પાતક અવાક્ થયો

" ત્હમે મ્હને મહાવીર અને ગોશાળાની થોડીક વાત કહી હતી. મ્હને શાસ્ત્રીય ગોશાળાની વધુ પીછાન કરાવશો કે જેથી ગોશાળા ટાઇપના મનુષ્યનો કાંઇ ખ્યાલ આવી શકે?"

"મહાવીરને આહાર આપનારને ઘેર દેવોએ સુવર્ણનો વર્ષાદ વર્ષાવ્યો તે જોઇ ગોશાળો કે જે નકલ [illegible] હતો અને ગોશાળાના પડખો [illegible] હતે [illegible] શિષ્ય થવાની ઇચ્છા થઇ જ્યાં જ્યાં મહાવીર [illegible] ત્યાં તે અનુસરનો સાધુનો વેષ પહેરી [illegible] પણ ફરતો [illegible] જ્યાં ત્યાં [illegible] મહાવીરે એક ગુર્હું ખરું મા ધ્યાન ધર્યું ત્યાં તે [illegible] પાટવી કુમારે દાની [illegible] [illegible] બહાર નીકળતો હતો તેના [illegible] અને માર ખાધો એ વખત તેઓ [illegible] જ્યાં મહાવીરે ધ્યાન ધર્યું અને ગોશાળો [illegible] મુખમાં નૂકીને લોકોનો કોપ [illegible] મહાવીર પાસેથી જ મેળવેલી તેજો લેશ્યા [illegible] જ દેખીને પોતાની ઉસ્તાદી કરાવી [illegible] પોતાને તીર્થંકર કહેવડાવવા લાગ્યો અને [illegible] લાગ્યો મહાવીરના પુરુષાર્થ [illegible] લોકોને પ્રારબ્ધ માનવાનું [illegible] એના ભક્ત બન્યા હતા. તે જ્યાં બન્યો ત્યાં મહાવીરને [illegible] કે ઉપકરણ નહિ આપવાનો ઉપદેશ કરતો."

"જડવાદીનું આબાદ ચિત્ર [illegible] શાસ્ત્રોએ દોર્યું છે [illegible] પાતક! સાધુપણું, વિદ્યા, ધર્મ, તત્વજ્ઞાન આદિ પ્રત્યેક ઉચ્ચ ચીજ જડવાદીને એટલા માટે ગમી જાય છે કે એના ઉપર સુવર્ણનો વર્ષાદ થાય છે,—પૈસા કે માનપાન [illegible] ઉચ્ચ કોટિના મનુષ્યો વર્તે છે એ [illegible] પોતા સાધુ કે જ્ઞાનીની પાછળ જાય છે—અથવા તેની નકલ કરે છે તે મૂળ નિર્ધન હતો એ તો [illegible] કહેવાય છે નકલ કરવાનો એનો ધંધો-પ્ર[illegible]નિ-હોવાનું [illegible]

આ શુ છે ઇન્દ્રિઓની શાતામાં—જડવાદમાં—કંગાલપનભર્યું જીવન (life of low taste) જીવતો એ પણ કહેવામાં આવ્યું છે. નકલ ને આહાર કરી શકતો અને પોશાક જ માત્ર નહિ પણ સાધુના વ્રત-તપ-જપ પણ સેવતો જેથી ગૌ હોય એને મહાપુરુષ માને. ઉર્ણ ખટકામાં—ચિત્તમાં—મહાવીરે ધ્યાન ધર્યું—એટલે સ્વસ્વભાવ સાથે ખેલવા માંડ્યું—ત્યારે એણે રાજકુમારની રખાત સાથે—વિભાવ સાથે—ખેલવાનો ચાળો કર્યો. બસ, શૈતાનના મગજમાં શક્તિના મૂર્ત સ્વરૂપો મહાવીરની અને તેની સન્મુખ થયાં ત્યારે સ્વયંબુદ્ધ મહાવીરે તેમનો ઉપયોગ કરવાનો તો દૂર રહ્યો પણ સ્હામે જોવાનું ય પસંદ કર્યું નહિ, જ્યારે ગોશાળાએ તેનો—એટલે શક્તિનાં મૂર્ત સ્વરૂપનો—દુરુપયોગ કર્યો. લોકોએ કરેલા નમસ્કાર વડે જ લોકોનું અપમાન કર્યું. ખુદ મહાવીર પાસેથી મેળવેલી અમુક psychic power નો ઉપયોગ મહાવીરને જ હરાવવામાં કર્યો. આખરે પોતાને તીર્થંકર અને મહાવીરને નકલી તીર્થંકર મનાવવા પણ ચૂક્યો નહિ. થોડાઘણા નહિ પણ લાખ્ખો લોકો—ખાસ કરીને શ્રીમંતો—એની જાળમાં ફસાયા અને એમને સદા પોતાની ગુલામીમાં જાગતી રાખવા માટે જ તેણે તેમને પુરુષાર્થ વિરુદ્ધનું શિક્ષણ આપ્યું. **જડવાદી પાસે વિદ્યા, અમલદારી, સાધુપણું જવા દેવાનું પરિણામ જોયું?** ઉભયની વિકૃતિ થવા પામે અને લોકો લૂંટાય. બન્ને નુકસાન અક્ષમ્ય. હવે આ બધા શાસ્ત્રના વર્ણન પરથી જ ત્હમે ત્હમારા સાધુનું સ્વરૂપ બારીકાઈથી વિચારી જુઓ. ભલા મહાવીરે ગોશાળાને સુધારવા ઉપદેશ નહિ કર્યો હોય?"

ના '

' કારણ કે એ માનસશાસ્ત્રી ગોશાળાના માનસને બરાબર

પીછાનતો હતો, તેમજ 'જનતા'ની herd instinctsને પણ પીછાનતો હતો એને કાંઇ આખી દુનિયાને તારવાનો અને 'વિજય'નું પ્રદર્શન ભરવાનો મોહ કે નિર્લજ્જ કે તુચ્છ શોખ નહોતો લોકો પોતાની મેળે ફરવામાં પડે ત્હેને રોકે કોણ? એને તો સ્વસ્વભાવમાં રમવું હતું અને જેઓ પોતાની મેળે એ સૂર્યના પ્રકાશની હદમાં આવે એને ખીલવવા હતા "

"એ ખરેખર **સ્વાભાવિક વર્તન** હતું પણ આજે જે લાખો માણસો સાધુઓની ટોળીમાં બળી રહ્યા છે ત્હેમને બચાવવા માટે તો ત્હેમની **પાસે** જઇ પાણી છાંટયા વગર બીજો રસ્તો મ્હને સૂઝતો નથી "

"અમુક વ્યક્તિએ અમુક પ્રસંગમાં કેમ વર્તવું અને કેમ નહિ એ કહેવાનું કામ મ્હારૂં નથી સંભવ છે કે એ કોયડો ઉકેલવામાં ત્હમને ત્હમારા એકલવિહારી સાધુ કે પહેલા કહેલા વિચારક ગૃહસ્થ ઉપયોગી થઇ પડે "

"ઠીક યાદ કરાવ્યુ મિત્ર! ઉપાય બતાવનાર ઘરમાં જ હોવા છતાં, આજ સુધી હું એ હાથના મ્હારા શરીર મ્હારા નજર કરવાની જ દરકાર ધરાવતો ન હોઇ એમની સનાહનો લાભ લેવાનું મ્હને સૂઝયું જ નહોતું હવે થોડા જ વખતમાં આપણે એમને મળવાના છીએ તે વખતે આપની વાતચીત પૂરી થયા બાદ મ્હારો પ્રશ્ન પણ રજુ કરીશ "

"વારૂ ત્યહારે, હવે બતાવો મ્હારૂં કામ મ્હને જોઇતી માહેતી આપવાનું કામ દુનિયામાં કોઇ સ્થળે મુડીવાળાનું રાજ્ય હોય છે કોઈ સ્થળે જમીનવાળાનું રાજ્ય હોય છે, કોઇ સ્થળે પૉલીટીસ્યનોનું અથવા બુદ્ધિવાળાઓનું રાજ્ય હોય છે કોઇ સ્થળે તલવારવાળાનું રાજ્ય હોય હોય છે, આ બધા વાળાઓના રાજ્યો હોય છે અર્થાત્ પોતા

પાસે કંઈ બુદ્ધિ ને કપટ છે તેના બળથી તેઓ રાજ્ય મેળવે છે અને એ બળથી જ રાજ્યનો કબજો જાળવી શકે છે. અમારા ઘણાખરા સાધુઓ એવા કોઈ પણ બળથી 'રાજ્ય' પામ્યા નથી પણ અમારી નિર્બળતા કે અજ્ઞાનતા એ જ એમનું બળ બની એમને અમારા પર રાજ્ય કરનાર તરીકે સ્થાપી આપનાર થઈ પડી છે. જેઓ કોઈ પણ 'ધરાવવા'ને લીધે રાજ્ય પામ્યા હોય છે તેઓ ગમે તેવા સ્વાર્થી કે ક્રૂર હોય તો પણ એમની એ પ્રકૃતિને અમુક હદ સુધીમાં દાબી રાખવાની તેમને ગરજ હોય છે કારણ કે હદ ઓળંગતાં બળવો થાય અને જે કાંઈ તેઓ ધરાવતા હતા તે પણ ગુમાવી બેસવાનો વખત આવે. અમારા સાધુઓને તો ગુમાવવાનું જ કાંઈ ન હોઈ તેઓને હદ ઓળંગવાનો ભય ન જ હોય. ત્યારે તેઓ હદપારની ક્રૂરતા કે શઠતા કરે એ સંજોગમાં એમના પર અંકુશ કોનો ?'

આપની ચિકિત્સામાં જ કહેવાઈ ગયું મિ. શૉ ! કે અમારી નિર્બળતા એ જ એમનું બળ છે અને અમને નિર્બળ કાયમ રાખવા એમનો સતત પ્રયાસ છે કારણ તરીકે શાસ્ત્રોએ ચતુર્વિધ સંઘ —સાધુ–સાધ્વી–શ્રાવક–શ્રાવિકા–કહ્યો છે, જે પૈકીનો સાધુ તો સાધુને કાંઈ કહી શકે નહિ કારણ કે એક એકને 'પિછાનતા' હોય અને પોતપોતાની કોઠીનો ભેદ બહાર ન આવે એવી દરકાર હોય જ અને શ્રાવકવર્ગ પૈકીનો મ્હોટો ભાગ સાધુનો ગુલામ હોય અને શ્રીમંત વર્ગ પ્રાય એનો શાગીર્દ હોય. ધારાસભાનું બંધારણ ઘણુંય સુંદર દેખાય પણ કામ ચાલે એવી રીતે કે પ્રજામત ગમે તેટલો પ્રામાણિક અને સંયુક્ત હોય તો પણ એનું કાંઈ ચાલે જ નહિ કાયદા કેવા છે એ પ્રશ્ન બહુ અગત્યનો નથી કાયદા કેવા માણસના હાથમાં છે એ જ ખરો મુદ્દો છે. પ્રજાની સાધુના વર્તન પર અંકુશ જેવું કાંઈ જ

નથી, અને સત્તા-બધાની પડેલી સત્તા-અમર્યાદ છે બધાની પડેની સત્તા એટલા માટે કહું છુ કે શાસ્ત્ર પ્રમાણે તો અમારી સાધુસંસ્થા ત્હમારી Monk (મન્ક) સંસ્થા જેવી છે કે જેમને લોકોના કોઇપણ વ્યવહારમા કે જન્મ-લગ્નાદિ ક્રિયામા કે ધાર્મિક ફંડો આદિની વ્યવસ્થામા કે બીજી કોઇ પણ પ્રવૃત્તિમા હાથ નાખવાની સત્તા જ નથી તેઓનો બધો વખત સ્વાધ્યાયમા અને કવચિત્ કોઇ ત્હેમની પાસે કાંઇ શિખવા જાય તો ત્હેને શિખવવામા ક્હાડવાનો છે ફતવા કાઢવા, કોઇને ભ્રષ્ટ ને કોઇને ઉત્તમ તર્કિના સર્ટીફીકેટો આપવા, કોઇનો બહિષ્કાર કરવો-કરાવવો, એ સર્વથી તેણે બચવુ જોઇએ પણ શાસ્ત્રોની વાતો ઓછી સાધુઓ માટે છે ? એ તો શ્રાવકોને જ બંધનકર્તા છે એક પંડિત શ્રાવકની કોઇ ભક્તોએ પૂજા કરી, સાધુઓનો હક્ક લુટાઈ ગયો અને બાર માસ સુધી ગામોગામ એને મવગહાર કર્યાની ધમાલ કરી મૂળ સાધુ તો ફરજ્યાત પૂજા કરાવરાવે, માનપાનના ઢોંગ કરાવે ને અને તો મૂર્તિ ય પોતાની પૂજાવરાવે એમનો વાળ વાળ કોઇથી થાય નહિ ! ભયંકરમા ભયંકર શું હો થાય ત્હારે એક ખુણે જરા હોહા થાય અને ત્હારે પણ શ્રાવકો બે પક્ષમા વ્હેંચાઇ જાય ‘Divide And Rule’ એ યુક્તિ રાજદારીઓ એકલા જ જાણતા નથી કોઇ વખત શ્રીમતને સાધુનું વર્તન નડયુ હોય ત્હારે કાંઇક થતુ જણે, અને તે પણ પ્રાયશ્ચિત જેટલુ !—કે જેનો અર્થ કાંઇજ નહિ ! સાધુસત્તા તો કાયમ જ રહે”

હું ઉંડા વિચારમાં નિમગ્ન થયો. અત્યાર સુધીમા મળેલી તમામ માહેતીઓ એકઠી મળી એક શરીર તરીકે મ્હારા મગજમા ગોઠવાઇ ગઇ તે જ વખતે શહેરની બહાર-સમુદ્રમા એક કે ... ડીક્ષ, મ્હેં મુંઝુ નજરે ર

મ્હેં મિ. પાતમને આંગળીથી તે બતાવ્યું તેણે પોતાનું નાક દાબ્યું

"કમનસીબ માણસ,–કોઇ અકસ્માતનો ભોગ થયો હશે"

કે કોઇ હિતશત્રુએ દગો દીધો હશે!"

આત્મઘાત પણ કેટલા લોકો કરે છે?"

"પણ મુડદાને જળ સંઘરતું નથી મિ. શૉ! કિનારે ફેંકી દેશે."

"અને ત્યાં?"

"કાગડા, કૂતરા, ગીધ સફાચટ કરશે."

મુડદાના દૃશ્યથી મ્હારી આંખ અને નાકને જે આઘાત પહોંચ્યો ત્હેનાથી મુક્ત થવા મેં જળની સપાટીને છોડી અંદર ને વધુ અંદર મ્હારી વૃત્તિને ધકેલી. સમાગમમાં પણ એમ જ બની શકાય છે.

તળીએ તો કીમતી ઝવેરાત હોય છે

અડધા કલાકના મૌન પછી અમે પાછા કિનારે આવી પહોંચ્યા. એક દુનિયાથી બીજી દુનિયામાં સ્વપ્ન સૃષ્ટિમાંથી જાગ્રત સૃષ્ટિમાં, એક 'લોક'માંથી બીજા 'લોક'માં અને એવા તો થોડા ને ઘણા ચૌદ 'રાજલોક' છે.

Shaw

उपसंहार.

રો, 'તમારે તો ઊમિની અંતર્ગત જ હોય છે' !
મિ. રૉયે મધુને ઉદ્દેશીને કહેલા એ શબ્દો તદ્દન
સાચા છે

અને ધર્મ, પ્રકૃતિ (Nature) તથા મનુષ્યનું અંતઃકરણ
એમની બાબતમાં પણ એ શબ્દો એટલાજ સાચા છે
અને મિ. રૉયના દ્રષ્ટિગની બાબતમાં પણ એમ ન હોય ?
'નરગી'ના અંતે એમણે લખ્યું છે કે તેઓ એક 'લોક'માં
થી બીજા લોક'માં ગયા અને એવા તો થોડા ને ઘણા ચૌદ
'ગ લોક' ઈ ! કોણ જાણે કેવા ય 'લોક'માં તેઓ ગયા
હો અને ત્યાં કેવા ય અનુભવ મેળવ્યા હશે ! શું ચૌદ ગજલોક
વૈકુંઠ માગતા હશે ?
કેટલી બધી મને મુખ્ય રીતે મિ. રૉયના એકલ
કે જૈન સાધુની શોધમાં નિકળી પડ્યા છે ત્યાંથી પાછા
પણ શું નમ તેઓની મુલાકાત મને મળે તેમ
નથી, મળી તેઓ જૈન વિચારકને મળવા જવાના છે
ત્યાં સુધીના એમની અધૂરી વાર્તા જેમની તેમ પ્રસિદ્ધ કરી
હું પોતાને કૃતકૃત્ય માનીશ પેલા એકલવિહારી સ્વતંત્ર દિલ

સાધુ પાસેથી ત્હેમને સાધુદીક્ષા બાબતમાં જૈન શાસ્ત્રોના અભિપ્રાય લેવા મગર ત્હેની આઝાદી કરવાની કૃપા મ્હારાથી ન કરી શકાય ! જૈન વિરાગ્ય પામેલી વ્યક્તિ તે હેતુક જવાબ ખેંચી આણ્યો તે પણ હું કેમ કહી શકું ? હું જે કહી શકું તે માત્ર એટલું જ કે લગભગ એક પખવાડીઆમાં મિ ફૈઝાની તે મુલાકાતોની નોંધ મને મળવાની છે અને એને બીજી લગભગ એટલા જ સમયમાં હું ત્હને પબ્લિક સન્મુખ મૂકી શકીશ

અને આ પણ હું કહી શકું—અને મ્હારે કહેવું જ જોઈએ—કે, મિ. ફૈઝાની ડાયરી ત્હેમની માફક 'શ્રવણભ્યા' પ્રકારના મનુષ્યો માટે જ છે કાનોની પાછળના કાનથી જેઓ સાંભળવા માગતા હોય અને આંખોની પાછળની આંખથી જેઓ વાંચવા માગતા હોય તેવાઓ માટે જ આ ડાયરી લખાય છે વાંચનારે જોવું જોઈએ કે કેટલી બારીકીથી મિ શૉ પ્રશ્ન કરે છે, કેવી ખુબીથી ઉત્તરો કઢાવે છે અને કેટલી વ્યાપકતા સર જઈ પહોંચે છે ધાર્મિક સિદ્ધાંતો અને મનુષ્ય જીવન તથા કુદરત એ ત્રણે પર દૃષ્ટિ રાખીને જ આ દરેક અમેરિકન એક ધર્મનો અભ્યાસ કરે છે અને જો કે એને માહિતી આપનાર એક સામાન્ય વ્યક્તિ છે તો પણ એનાથી મળતી માહિતીના તળીએ પહોંચીને અને ત્યાંની જમીનનું પણ તળીઉં વીંધીને કેન્દ્રને સ્પર્શી લે છે આવી રીતે સામગ્રી કે વાણી શોધનારને જ માટે કોઈની ડાયરી કે ભાષણ કામના છે બીજાઓને માટે બધું થોથા રૂપ છે અને શાસ્ત્રો પણ 'શોધકો'ની ડાયરી નહિ તો બીજું શું છે ?

અને—રખે કોઈ સમજે કે આ ડાયરી કોઈ અમુક એક ધર્મની કે અમુક એક કોમની છે મહાવીરના વખતમાં હિન્દુ ધર્મનું તેમજ બૌદ્ધ ધર્મનું જોર હતું અને વિદ્યમાન જૈન

શાસ્ત્રો લખાયા ત્હારે તો જૈનધર્મ વધારે કમજોર બની ચૂક્યો હતો અને હિંદુ ધર્મ વધારે જોરદાર બન્યો હતો. તેથી હિંદુ માન્યતાઓ અને રૂઢિઓ જૈનશાસ્ત્ર તેમજ જૈન જીવન ઉપર પોતાની અસર કર્યા વગર રહી શકે જ નહિ. હિંદુ ધર્મ જૈનધર્મ અને જૈનસમાજની વર્તમાન સ્થિતિના મૂળમાં છે જ. વળી હિંદુ ધર્મ આજે જૈનધર્મથી અને હિંદુ સમાજ જૈન સમાજથી વધુ સારી સ્થિતિમાં નથી. લાંબા વખતના સહવાસ અને સંબંધથી બંનેનો વ્યવહાર એકસરખો બન્યો છે. કોઈ એક બીજાની હાંસી કરી શકે એમ છે જ નહિ. સાચો હિંદુ અને સાચો જૈન તો ઘડીભર પોતાને બીજા ધર્મનો માણસ કે નાસ્તિક માણસ કલ્પી પોતાના ધર્મ અને સમાજની બાહ્ય સ્થિતિનું અવલોકન નિષ્પક્ષપણે કરે અને તે પછી જ ધર્મના અંદરના સ્વરૂપને શોધવા માટે પ્રાણોને રેડે. કારણ કે ચિંતના ભોંયરામાં ઉતર્યા સિવાય ધર્મનું અંદરનું સ્વરૂપ જોઈ શકાતું જ નથી. બાહ્ય જ્ઞાનથી ધર્મની જે કાંઈ ચિંતા થાય તે બધી ક્ષુદ્ર જ હોય, વ્યાપક નહિ. વ્યાપક દૃષ્ટિએ જાગીને વિચારાય તો ધર્મ નામની કોઈ સ્વતંત્ર ચીજ—જીવન અને જગતથી જુદી પડેલી ચીજ—દેખાવા જ ન પામે. જીવન જગતથી સ્વતંત્ર નથી અને ધર્મ જીવનથી સ્વતંત્ર નથી. વ્યાપાર રાજ્ય, સાયન્સ એમના વગર જો જીવન અશક્ય છે, તો ધર્મ વગર પણ જીવન અશક્ય છે અને જો ધર્મ વગર જીવન અશક્ય હોય તો વ્યાપાર, રાજ્ય, સાયન્સ વગર પણ તે અશક્ય છે જ. ધર્મને અતિ મહત્વ આપનારાઓએ જ બીજાઓને વ્યાપાર, રાજ્ય, સાયન્સ તરફ ધકેલ્યા છે, જેથી તેઓ જડવાદી બની ગયા છે, અને વ્યાપાર, રાજ્ય, સાયન્સને અતિ મહત્વ આપનારાઓએ જ બીજાઓને ધર્મ સંસ્થાઓ તરફ ધકેલ્યા છે, જેથી તેઓ વહેમી અને અવ્યવહારુ બની ગયા છે. આ પક્ષપાત વધુ વખત ચાલુ રહેશે તો ...

આજે હિંદુ કોમો જૈનોમાં ચાનતી હોળીઓ તમાશા તરીકે જોયા કરે છે બધાઓ 'ધર્મ'નો આવો જ અર્થ શિખ્યા છે અને આ જ એમની પ્રકૃતિ બની ગઇ છે આવા ધર્મોની હવે દુનિયાને જરૂર છે એમ કયો પ્રમાણિક માણસ કહી શકશે ? આ લખનારને એક એવો હૃદયદાહક અનુભવ થયો હતો કે જેમા એક જૈન સાધુ જૈન મિટિંગમા એક મિનિટ હાજરી આપી નવકારમંત્રના ઉચ્ચારથી ધાર્મિક વાતાવરણ જગાડી ચાલ્યા જવાની નિર્દોષ વિનતિને ફક્ત એટલા જ કારણથી સ્વીકારી શક્યો નહોતો કે એ મિટિંગમા તોફાન કરવા ઇચ્છતા બે ચાર શ્રીમતો ત્હેની એ ડખનગીરીથી ગુસ્સે થશે ! આ હૃદયશૂન્યતા ! આ તાબેદારી ! આ જડતા ! અને તે તો હજી પોતા જ ફીરકાની બાબતમા ત્હા પછી જગતની સુલેહ અને જાનના જોખમે પણ સાધવાની સુલેહ એ તો એમની કલ્પનામા ય ક્યહાંથી આવે ? જેઓ સુલેહ માટે નવકાર મંત્ર બોલવા કે હાજરી આપવામાથી ય જાય એવા સાધુઓને પાળીને લોકો શુ સાર્થકતા ઇચ્છે છે ?–સિવાય કે શ્રીમતોના હથીઆર તરીકે ત્હેમની સત્તા વધુ ને વધુ મજબુત કરવાની ? અને આવા સાધુઓ અને નેતાઓથી ધર્મને જીવાડવો છે અને ધર્મને બધા પાસે મનાવવો છે !

પૉલીટીક્સ * વ્યાપાર અને સાયન્સના 'ફળ' ખાવાનુ બધા

* શ૰ જમનાદાસ મહેતાને એક જૈન મિટિંગમા લાવી અમુક શબ્દો બોલાવવામા આવ્યા એ શું પૉલીટીક્સ અને વ્યાપારના ફળ ખાવાનું કામ નહોતું ? જૈન સાધુઓને એમના કામ પૂરતુ પૉલીટીક્સ ખેલતા તો બરાબર આવડે છે ગુજરાતના ઇતિહાસમા પણ તેઓએ ક્યહા એ કામ નહોતુ કર્યુ ?— તે કે ધર્મશાસ્ત્ર સઘળી વ્યવહાર પ્રવૃત્તિની મના કરે છે તો પણ ! રોમન કૅથોલિક ધર્મના Monks (સાધુઓ) પણ જ્યહારથી ધર્મસ્થાનકોને રાજપ્રકરણના અખાડા બનાવવા લાગ્યા

ધર્મગુરૂઓને પાળવે છે, પણ તેઓના 'આત્મા' બની ત્હેમને દિવ્ય બનાવવાની તેઓમાં તાકાદ નથી, અને તેથી જ તેઓ ત્હેમાં 'પાપ' બતાવે છે! દ્રાક્ષને પહોંચી શકાતું નથી તેથી તે 'ખાટી' છે!

જૈન ધર્મગુરૂઓ કે હિંદુ ધર્મગુરૂઓને, ઉપર કહેવાઇ ગયું તેમ, ધર્મને વધુ વ્યાપક બનાવી વ્યાપાર પૉલીટીક્સ અને સાયન્સને અપનાવવાનું સ્વપ્ન પણ થાય તે પહેલાં તો, સાયન્સે પોતાની કલ્પનાશક્તિરૂપી હાથ લંબાવીને ધર્મના વાદળને સ્પર્શવાની બહાદૂરીભરી શરૂઆત ક્યારની ય કરી દીધી છે મહાન હિંદી સાયન્ટીસ્ટ સર જગદીશ બોઝે વનસ્પતિ માત્રમાં જીવ હોવાનું સાબીત કરી આપ્યું છે અને ત્હેમને થતી લાગણીઓ દેખાડી આપી છે ઇંગ્લંડના મ્હોટામાં મ્હોટા સાયન્ટીસ્ટ સર ઓલીવર લૉજે સાયન્સ દ્વારા મૃત્યુ પછીની હયાતીની ઝાંખી કરી છે જર્મન સાયન્ટીસ્ટ આઇન્સ્ટીને હમણાં જ વધુમાં વધુ મહાન શોધ ગણિત વિદ્યાદ્વારા કરી છે જે એ છે કે આખું વિશ્વ એક જ તત્ત્વનું–બ્રહ્મ અથવા આત્માનું–પ્રાકટ્ય છે એને આ શોધ સમજાવવા ગણિતની ખાસ ભાષા રચવી પડી છે, અને તે એના ભાવને ઝીલવાની શક્તિવાળા આજની દુનિયામાં ૫–૭ માણસો પણ ભાગ્યે જ હશે એમ વિદ્વાનો કહે છે હિંદના જૈન અને હિંદુ ધર્મગુરૂઓની તો મના જાણે કે આવી મહાનમાં મહાન આધ્યાત્મિક શોધ થવા પામી છે અને **તે પણ ધર્માત્માથી નહિ પણ સાયન્ટીસ્ટથી**–અને તે

ત્યહારથીજ એમની કારકીર્દીનો અંત શરૂ થયો માનું નામજ જડવાદ રાજપ્રકરણના અંગ બનવું એ જડવાદ છે અને રાજપ્રકરણના આત્મા બનવું એ ચેતનવાદ છે વ્યાપારીના શાગીર્દ બનવું કે એમના લાભોની ગરજ કરવી એ જડવાદ છે, વ્યાપારીના આત્મા બની એમની વ્યાપાર-પ્રવૃત્તિને દિવ્યતા અને વિશાળતા આપવી એ ચેતનવાદ છે

પણ જે પ્રજાને તેઓ મ્લેચ્છ–માંસાહારી–મિથ્યાત્વી કહે છે તેવી પ્રજાની એક વ્યક્તિથી! જ્હાં સુધી રેલ કે વિજળીની સાધની વાતો થતી ત્હાં સુધી તો આ ધર્માત્માઓ કહેતા કે એ તો બધા મિથ્યાત્વના સંતાન છે–જડવાદ છે, હવે એ જ સાયન્સે ચેતનવાદીઓને નીચું જોવડાવ્યું છે હવે પ્રશ્ન એ છે કે મિથ્યાત્વી ગણુ જેમણે બ્રહ્મ કે આત્માની શોધ કરી તે આઈન્સ્ટીન કે લાખો લોકોના આત્માને જડ બનાવનારા જૈન અને હિંદુ ધર્મગુરૂઓ? અને હજી ય શું તેઓ પોતાની 'સમક્તિ' અને મિથ્યાત્વ ની વ્યાખ્યાઓ અને વ્યાખ્યાનો બદલવા તૈયાર છે? અને તેઓ તૈયાર ન હોય તો અનુયાયીઓ પૈકી જેઓ જીવવા માગતા હશે–જ્યવન્તુ જીવન જીવવા માગતા હો તેવાઓ—સમાજ તેવાઓ તો–કહેવાતા ધર્મ અને કહેવાતા ધર્મગુરૂ અને કહેવાતા શાસનોને છોડી પોતાનો વિભ્રમ કરી શકે જેવા ધર્મ ધર્મગુરૂ અને શાસનને શાસ્ત્રોમાંથી ઢુંઢવા પોતાની ગરજે તૈયાર થવાના જ એમને કોઇ પાખંડીઓ અટકાવી નહિ જ શકવાના અને તેઓ પણ તેમ કરવા તૈયાર નહિ હોય તો હિંદના કે હિં૦ બહારના જે લોકો જૈનત્વ ધરાવતા હશે તેઓ પોતાની ગરજે હિંદની જમીન પરના મુડદાઓને ફેંકી દેશે, કે જેથી એમને આમની બદબો અને સડો અસર કરવા પામે નહિ અને જો એમની હયાતી નાબુદ થવાનો જ નજોગ લખાયો હશે–આપણે ઇચ્છીએ કે એમ કદાપિ ન થાઓ!–તો દુનિયાને અફસોસ તો નહિ જ થાય કારણ કે ત્હેમની હયાતીથી દુનિયા કે એક દેશના ય વિકાસ કે રક્ષણમાં કાંઇજ ફાળો મળતો નથી —કાંઇ મળતુ હોય તો તે પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ લાભ વગરના સામાયિક–પ્રતિક્રમણના ખોખાઓ એવા જ પૂજનો, એવા જ વ્યાખ્યાનો એવી જ સાધદીક્ષાઓ અને એવા જ તપોત્સવ ધમાલો! અને એ ધમાલોથી ચોથો આરો અથવા સત્યયુગ' વર્તાઇ રહ્યાના મનમનામણા! આ મનમનામણા'–આ ફેફ–

-આ opium-ની ગેરહાજરીમાં દુનિયા કુદરતી તંદુરસ્તી પર વધુ જલદી આવવા પામશે.

એક વાત ઓર પણ કહી લઉં. મિ. રૉની આ ડાયરી જૈનો તેમજ અજૈનોને-આસ્તિક તેમજ નાસ્તિકોને-જૂના વિચારના તેમજ નવા વિચારનાઓને-બે ચીજ તો અવશ્ય આપશે: વિચારશક્તિ અને જીવનકલા. અને તેથી વાચનાર આમાંના કોઈ ભાગથી પ્રસન્ન થાય કે કોઈ ભાગથી કોપિત થાય, ગમે તેમ થાય તો પણ, ત્હેને ખબરે ન પડે એવી રીતે એનામાં અમુક ઉડાણ અને અમુક વ્યાપકપના તો આવી જ ગયા હશે, કે જેને ત્હેની તાકાદ નથી કે તે અટકાવી શકે કે દૂર કરી શકે! મ્હને વિશ્વાસ છે, એટલા જ માટે, કે દરેક વાચક મ્હારી સાથે સહમત થઈ એટલું તો કહેશે જ કે, ભલે આવ્યો અમેરિકન મિ. રૉ અને ભલે કર્યો દૃષ્ટિપાત તેણે જૈનધર્મ અને જૈન કોમપર! શાસનનાયક દેવે (સમષ્ટિએ) જ મિ. રૉને મોકલ્યો હોય તો ય કોને ખબર છે-એટલા માટે કે મિસ મેયો જે હિંદી આત્માને જોવાની પોતાની અશક્તિને લીધે હિંદી શરીરના રોગોની જાહેરાત કરનાર થઈ પડી હતી તે હિંદી આત્માને એનો જ એક દેશભાઈ પોતાના અનુભવપૂર્વક દુનિયા સમક્ષ રજુ કરી શકે! મ્હને એ પણ વિશ્વાસ છે કે મ્હારી માફક દરેક વાચક મિ. રૉની ડાયરીનો બીજો ભાગ-એકલવિહારી જૈન સાધુ તથા જૈન વિચારકની મુલાકાતો વગેરેનો એનો રિપોર્ટ-વાંચવાની તમ્મની આતુરતાથી રાહ જોતો હશે અને એ તક મળતા સુધીમાં વાચનકલા અથવા શ્રવણકલાની તાલીમ-આ પુસ્તક વાંચવાને પરિણામે-પામી ચૂક્યો હશે એટલે કે દરેક **વાચક 'શ્રાવક' બની ચૂક્યો હશે!**

અને હું ફક્ત 'શ્રાવકો' સાથે જ વાત કરી શકું છું.

વા. મો. શાહ

☞ પુસ્તક ત્રણવાર વાંચવાથી ચેપ લાગશે

'વા. મો. શા.' સૅટના ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધાવવા ઇચ્છનારે આ સાથેનું કાર્ડ ભરી મોકલવા વખતે જ ડીપૉઝીટ તરીકે એક સૅટના રૂા ૨) પ્રમાણે રકમ મનીઑર્ડરથી મોકલવી જોઇશે એકેક ભાગ તૈયાર થતો જશે તેમ તેમ કિંમત રૂા ૨) તથા પોસ્ટેજની રકમ જેટલું વી પી કરીને મોકલવામા આવશે ડીપૉઝીટની રકમ પાચમા ભાગના વી પી વખતે મજર આપવામા આવશે

અગત્યની સૂચનાઓ.

૧ 'વામોશા' સૅટમાં ૧૯૨૯ મા છપાતાં પુસ્તકોનો સમાવેશ થતો નથી માટે હાલના નવા પુસ્તકો તો હમણા જ ખરીદી લેવા એ સલાહભર્યું છે

૨ 'વામોશા' સૅટ તથા વા મો શાહના નવા પુસ્તકો સબધી સઘળુ કામકાજ, બ્યાવર દૂર પડતું હોવાથી, ફક્ત મુબઇ ખાતે જ રાખ્યું છે ગ્રાહકોએ નામ નોંધાવવા માટે તેમજ ડિપૉઝીટ મોકલવા માટે સોલ એજટ તરીકે **નીચે** જણાવેલ એક જ ઠેકાણે પત્રવ્યવહાર કરવો અને નાણા મોકલવાં

પાયોનિઅર મીલ-સ્ટોર્સ ટ્રેડિંગ કંપની
વા મો શાહ સિરિઝના સોલ એજન્ટ્સ
નાગદેવી સ્ટ્રીટ, મુબઈ

૩ સબ-એજટો કે બુકસેલરોને ત્યાં ડીપૉઝીટ રકમ કોઇએ ભરવી નહિ ફક્ત સોલ-એજટને મુબઇમાં ભરેલુ ડીપૉઝીટ જ જમા થશે

૪ મ્હોટા શહેરોના ગ્રાહકોને પોષ્ટ ખર્ચ વેઠવુ ન પડે એટલા માટે જ સબ-એજટો રાખ્યા છે, જેઓ પર અગાઉથી નોંધાયલા ગ્રાહકો પુરતી નકલો મોકલી આપવામા આવશે અને જેઓ પુસ્તક આપતી વખતે જ ફક્ત મલ્ય જેટલી રકમ

૫ નામ નોંધાવનાર ગ્રાહક તેમ ના આ ગ્રંથના ગ્રાહક હમણાં જ ઉપયોગ કરો।

પાછળથી મંગાવનારને, નવ શીલીંગમાં મળે તો,
રૂ. ૬૫માં મળે મગાવો
વખતસર એની હમણાં જ લખો.

"વામોગા"

એ નામના ગ્રંથના પાંચ ભાગમાં

શું શું વાંચશો ?

—જૈન સત્ય, કે જે લેખ માટે અનેરામ મહિલાઓ તરીકે રૂા ૧૦૦૦ નું ઇનામ અપાયું હતું
—'પ્રગતિનું સ્વરૂપ અને તેના પાદચિન્હો' કે જે ૧ લેખ માટે સમર્થ વિદ્વાનો, વર્તમાન, આચાર્યો અને સાધ્વીઓની આતુરતા પોકારી હતી.
—'મુંઝાઈ પડેલી દુનિયા', કે જે લેખ છાપનાર દૈનિક પત્રના ગ્રાહકોમાં એકદમ ભારની વધી પામ્યું હતી અને જે અધુરો રહેલો લેખ આ પુસ્તકમાં પુરો થાય છે
— મહાવીર કહેતા હતા', જેની ૨૫૦૦૦થી વધુ પ્રતો ખપી ગઈ હતી
—મહાવીર સંબંધી વિવિધ લેખો,-આધ્યાત્મિક, સામાજિક તથા ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ
—'જ્ઞાન-ક્રિયાભ્યાં મુક્તિ' એ સૂત્રનું ઊંડું રહસ્ય
—દશવૈકાલિક સૂત્ર પરથી શિખાતી જીવન જીવવાની કળા.
—દાન શીલ તપ, ભાવના એમનું રહસ્ય, એમનો સદુપયોગ તથા દુરૂપયોગ અને જીવન સાથે તેમનો સંબંધ,
—સામાન્ય મનુષ્ય તથા વિશેષ મનુષ્ય (જૈન)નાં કર્તવ્યો,
—ધાર્મિક ક્રિયાઓ તથા માન્યતાઓનો ઉપયોગ'

—આરોગ્ય, શક્તિ, અને નવજ્વાનીનું શિક્ષણ
—વગાદિ 'રૂઢિઓ'પર જૈનત્વનો પ્રકાશ
—સુધારો અને સુધારકો, શ્રદ્ધા અને પુરાણ પ્રેમીઓ એમના પર જૈનત્વનો પ્રકાશ
—'આ બધો પ્રતાપ આપણો !'—અનેક પેપરોએ જે લેખનો ઉતારો કર્યો હતો
—'અસહકાર'નું શાસ્ત્ર,જેનો અનેક પેપરોએ ઉતારો કર્યો હતો
—'મસ્તવિલાસ'નું માખણ
—'અમૃતતાનનુ અજવાડીયુ'—એમાથી કેટલોક બોધ
—'ભક્તિ'નું સાચુ સ્વરૂપ અને ઉપયોગ
—સેવાધર્મ
—કર્મયોગના મત્રો
—જૂદા જૂદા અવધૂતોની 'મસ્તી' અથવા આધ્યાત્મિક ધૂન
—સ્વીકારેલી ગુલામી અને લાદવામા આવેલી ગુલામી
—સ્વતત્ર કોણ ?
—ભ્રમર ભગવાન અને આજનો ભ્રમર ભારત—એક ભ્રમરનું રસુજી ભાષણ
—આજની ઇન્સાફ પદ્ધતિપર જૈનત્વનો પ્રકાશ
—વા મો શા ના કેટલાક ઍડીટોરીઅલ્સ
—સમષ્ટિ ભાવથી વા મો શા નું આત્મચરિત્ર
—જ્ઞાન અને નવચેતન આપનારી અનેક કથાઓ

અને બીજુ ઘણુય અમૂલ્ય સાહિત્ય

(પાચ ભાગ–૧૬૦૦ પૃષ્ટ-મા સમાવવામા આવશે)

હવે પૂછો ત્હમારા અત કરણને—

<u>આ જ્ઞાન વગર ચલાવી લેવું ત્હમને પાલવવુ જોઇએ કે ?</u>

૫ નામ નોંધાવવા ઈચ્છા હોય તો આ માસના ૩૧ મી હમણાં જ ઉપયોગ કરશો.

પાછળથી મગાવનારને નકલ શીલીકમાં હશે તો, રૂ. ૧૫ ના દરે મળશે

વખતસર થતી હમણાં જ લખો.

"વામોશા"

<u>એ નામના ગ્રંથના પાંચ ભાગોમાં</u>

શું શું વાંચશો ?

—'નગ્ન સત્ય', કે જે લેખ માટે સત્યાનંદ મહિલાશ્રમ તરફથી રૂા ૧૦૦૦ નું ઇનામ અપાયું હતું

—'પ્રગતિનું સ્વરૂપ અને તેના પાદચિન્હો', કે જે લેખ માટે સમર્થ વિદ્વાનો, વેદાન્તિઓ, આચાર્યો અને યોગીઓએ આફરીનતા પોકારી હતી.

—'મુંબઈ પરની દુનિયા', કે જે લેખ છાપનાર દૈનિક પત્રના ગ્રાહકોમાં એકદમ ભરતી થવા પામી હતી અને જે અધુરો રહેલો લેખ આ પુસ્તકમાં પુરો થવાનો છે

—'મહાવીર કહેતા હતા', જેની ૨૫૦૦૦થી વધુ પ્રતો ખપી ગઈ

—મહાવીર સંબંધી વિવિધ લેખો,—આધ્યાત્મિક, સામાજિક તથા સાયન્ટીફીક દૃષ્ટિએ

—'જ્ઞાન-ક્રિયાભ્યાં મુક્તિ' એ સૂત્રનું ઊંડું રહસ્ય.

—દશવૈકાલિક સૂત્ર પરથી શિખાતી જીવન જીવવાની કળા.

—દાન શીલ, તપ ભાવના એમ [illegible], એમનો સદુપયોગ તથા દુરુપયોગ અને જીવન સાથે તેમનો સંબંધ

—સામાન્ય મનુષ્ય તથા વિશેષ મનુષ્ય ('જૈન')નાં લક્ષણો,

—ધાર્મિક ક્રિયાઓ તથા માન્યતાઓનો ઉપયોગ

—આરોગ્ય, શક્તિ, અને નવજવાનોનું શિક્ષણ
—સમાધિ 'પ્રિન્ટો'પર જૈનત્વનો પ્રકાશ
—સુધારો અને સુધારકો, કલા અને પુરાણ પ્રેમીઓ એમના પર જૈનત્વનો પ્રકાશ
—'આ અપૂર્વ પ્રતાપ આપણો !'—અનેક પેપરોએ જે લેખનો ઉતારો કર્યો હતો
—'અસહકાર'નું રાજ, જેનો અનેક પેપરોએ ઉતારો કર્યો હતો
—'મસ્તવિલાસ'નું માખણ
—'અનંતશાસ્ત્રનું નવનીત'—એમાંથી કેટલોક બોધ
—ભક્તિનું સાચું સ્વરૂપ અને ઉપયોગ
—સેવાધર્મ
—કર્મયોગના મર્મો
—જૂદા જૂદા અવધૂતોની 'મસ્તી' અથવા આધ્યાત્મિક ધૂન
—સ્વીકારેલી ગુલામી અને લાદવામાં આવેલી ગુલામી
—સ્વતંત્ર કોણ ?
—શ્રમણ ભગવાન અને આજનો શ્રમણ ભારત—એક ભ્રમરનું રમુજી ભાષણ
—આજની ઇન્સાફ પદ્ધતિપર જૈનત્વનો પ્રકાશ
—વા. મો. શા. ના કેટલાક ઍડીટોરીઅલ્સ
—સમષ્ટિ ભાવથી વા. મો. શા. નું આત્મચરિત્ર.
—જ્ઞાન અને નવચેતન આપનારી અનેક કથાઓ
અને બીજું ઘણુંય અમૂલ્ય સાહિત્ય
(પાંચ ભાગ-૧૬૦૦ પૃષ્ઠ-માં સમાવવામાં આવશે)
પૂરી તમારા અંતઃકરણને—
[illegible]

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધિ
૧૨	૮	સહૃત્યતાના	સહૃદયતાના
૩૧	૨૦	બુદ્ધિની મૂર્ત્તિ	બુદ્ધની મૂર્ત્તિ
૪૫	૧૫	ધૃત્તા	ધૂર્ત્તા
૪૭	૨૧	optism	optimism
૭૦	૯	મિ સૉ!	મિ પાતક!
૭૧	૩	લોકાનુ	લોકોનું
૮૬	૧૧	થોડા જ વખત પર પગ	થોડા જ વખત પગ
૯૪	૬	દૃહ	દૂધ
૯૯	ફુટનોટ	maditative	meditative
૧૪૫	૨૨	ચૂકેલું પાછુ ભાન	ચૂકેલુ ભાન પાછુ
૧૬૧	૨૩	જીનનુ	જીવણુ
૧૬૬	૧૮	તોફાનો એક પછી ચાનુ	તોફાનો એક પછી એક ચાલુ
૧૯૬	૧૭	messive	massive

Printed at the Surya Prakash Printing Press
(Pankore Naka, Ahmedabad)
by Mulchandbhai Trikamlal Patel

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૨	૮	[illegible]	[illegible]
૩૧	૨૦	[illegible]	[illegible]
૪૫	૧૫	[illegible]	[illegible]
૪૭	૨૧	[illegible]	[illegible]
૭૦	૯	[illegible]	[illegible]
૭૧	૩	[illegible]	[illegible]
૮૬	૧૧	[illegible]	[illegible]
૯૪	૬	[illegible]	[illegible]
૯૯	ફુટનોટ	[illegible]	[illegible]
૧૪૫	૨૨	[illegible]	[illegible]
૧૬૧	૨૩	[illegible]	[illegible]
૧૬૬	૧૮	[illegible]	[illegible]
૧૮૬	૧૭	[illegible]	[illegible]

Printed at [illegible] Printing Press
(P[illegible] [illegible])
by [illegible]

વાચનારની નોંધ—

વાચનારની નોંધ —

વાંચનારની નોંધ—